

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DOĞUNUN VE
BATININ HÂKİMLERİ

SELÇUKLULAR

AYDIN USTA

DOĞUNUN VE BATININ HÂKİMLERİ

SELÇUKLULAR

(Gerçek Hikâyeler ve Anekdotlar)

AYDIN USTA

Ücretsiz PDF Kitap İndir <https://www.rantey.org>

Doğunun ve Batının Hâkimleri
SELÇUKLULAR
(Gerçek Hikâyeler ve Anekdotlar)

AYDIN USTA

Doğunun ve Batının Hâkimleri
SELÇUKLULAR
(Gerçek Hikâyeler ve Anekdotlar)
Aydın Usta

Editör
Sahure Ergüzel

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-2070-67-3
Yeditepe Yayınevi: 405
İnceleme: 1

1. Baskı: Aralık 2018
3. Baskı: Temmuz 2020

Sayfa Düzeni
Adem Şenel

Kapak Tasarımı
Hatice Dursun

Baskı-Cilt
Altın Kitaplar Yayınevi Matbaası
Göztepe Mah. Kazım Karabekir Cad. No:32
Mahmutbey-Bağcılar/İstanbul
Telefon: (0212) 446 38 88
Matbaa Sertifika No: 44011

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

Doğunun ve Batının Hâkimleri
SELÇUKLULAR
(Gerçek Hikâyeler ve Anekdotlar)

AYDIN USTA

Aydın Usta

1975'te İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Üsküdar Bağlarbaşı İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimini Üsküdar Cumhuriyet Lisesi'nde tamamladı. 1992'de kazandığı MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 1996'da fakülte birinciliği ile bitirdi. Aynı yıl MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi programına yüksek lisans eğitimine başladı. 1997 yılı içinde MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisans eğitimini Sâmânîler Devleti'nin Kuruluş Devri adlı teziyle tamamladı. 2000 yılının Ocak ayında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı. 2003'te Sâmânîler Devleti'nin Siyasi ve Kültürel Tarihi (943- 1005) adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2008 yılında Doçent ve 2014 yılında Profesör olan Aydın Usta halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Arapça bilen Usta, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yazarın yayınevimizden çıkan eserleri:

- 1- *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, 2. baskı, İstanbul 2015.
- 2- *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 2. Baskı, İstanbul 2016.
- 3- *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015.
- 4- *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, İstanbul 2017.
- 5- *Haçlı Hikâyeleri*, İstanbul 2017.
- 6- *Doğunun ve Batının Hâkimleri Selçuklular (Gerçek Hikâyeler ve Anektodlar*, İstanbul 2018.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş.....	13
Selçuklular Kimdir?	13
Yeni Bir Başlangıç.....	21
Yeni Yurdun Kapılarında	23
Gazneli Mahmud'un Hilesi ve Selçuklu Ailesinin Kaderinin Değişmesi.....	24
Beklenmedik Yardım	28
İstenmeyen Mülteciler	29
Nişabur'da Bir Göçebe Sultan	33
Selçuklu Şahini	36
Dehşetin Ortaya Çıkardığı Hurafeler.....	38
Tuğrul Bey'in Rüyası	39
Sultan'a Nasihat	41
Malazgirt Surlarının Önünde.....	41
Bir Yerli Hristiyan'ın Kaleminden Sultan Tuğrul Bey	43
Sultan'ın Düğünü	45
Kavurd'un Hilesi	48
Amidülmük el-Kündürî'nin Sonu	49
Ebu'l-Feth (Fethin Babası).....	53
Başı Ağrıyan Burç.....	54

Sultan Alparslan'ın Sarhoşluğu	56
Bir Çocuktan, Sultana Dönüşmek	57
Sultan ve Âlim	58
Nizamiye Medreselerinin Kuruluşunda Yaşanan Rekabet	59
Emîr Fazluye'nin İtaatsizliğinin Bedeli	61
Sultan Alparslan'ın Bâtınilere Karşı Düşmanlığı	64
Sultan Alparslan ve Berid Teşkilatı	66
Malazgirt Duası.....	67
Malazgirt'te Esir Bir İmparator	69
Sultan Alparslan'ın Şehadeti	71
Sürgün Melikler.....	73
Aile ve İktidar Arasında Seçim Yapmak	74
Bize Kamçı ve Yay Yeter!	77
Bir Sultanın İntiharı	78
Selçuklu Ailesinin Birbirine Bağlılığı	80
Nizamülmülk'ün Bilgeliliği	80
Şeyhe Yapılan Saçı Merasimi	82
Tacik'in Oğlu.....	83
Farklı Bir Nizamülmülk Portresi	84
Selçuklu Ordusundaki Ermeni Askerler	85
Şairin Kılıçtan Keskin Dili	86
Nizamülmülk'ün Ordusu	89
Sultan Melikşah'ın Adaleti-I	90
Selçukluların Bağdat'taki Demir Yumruğu: Sadüddeve Gevherayin	91
Bir Sultanın Evlat Acısı	93
Sultan Melikşah'ın Adaleti-II.....	94
Halifenin Gelini	96
Nizamülmülk'ün Oğlu Cemalülmülk'ün Sonu.....	97
Nizamülmülk'ün Kadın Karşıtlığı	99
Halka Hizmet İbadettir	100
Divit ile Taç Ayrılırsa.....	101
Düşenin Dostu Olmaz	103
Nizamülmülk'ü Kim Öldürdü?.....	105
Terken Hatun'un İktidar Hırsı	107

Bir Sultanın Talihi	109
İlk Türk Amirali Çaka Bey'in Sonu	111
Müeyyedülmülk'ün İntikamı.....	113
Bilinmeyen Düşman.....	115
Selçukluların Hamiyeti.....	117
Öldürmeyen Savaş.....	118
Şakadan Ölen Emîr	119
Küçük Melik Konuşmayı Öğrenirse.....	121
Kaçak Emîr.....	122
Bâtınî Selçuklu Meliki	124
İsfahan'daki Kör Dilenci	126
Babasının Kaderini Paylaşan Vezir.....	127
Savaş Tecrübesi	128
Şımarık Arap Emîrinin Akıbeti	130
Sultanın Haşhaşi Veziri.....	133
Haleb'teki Haşhaşiler	137
İsfahan Reisinin Hikâyesi	138
Haçlılardan Rüşvet Alan Emîr	140
Selçuklu Cihat Ordusu Müslüman Topraklarına Saldırırsa.....	142
Kendi Kazdığı Kuyuya Düşen Vezir.....	143
Sultan Muhammed Tapar'ın Ölümü.....	145
Hasan Sabbah'ın Talihi.....	146
Dımaşk Bâtınîlerinin Akıbeti	148
Sultan Sencer'in Yatağındaki Hançer	150
Selçuklu Güçten Düşerse	150
Musullu Zahidin Hikâyesi	153
Selçukluya Kafa Tutan Halife.....	154
Maceracı Bir Arap Emîri: Dübeys b. Sadaka	156
Atsız'ın Rüyası	159
Gazne'de Bir Selçuklu Sultanı	160
Selçuklu Tarihinin En Nefret Edilen Veziri;	
Ebu'l-Kasım ed-Dergüzunî.....	162
Atabek İmadeddin Zengi'nin Kurnazlığı.....	165
Kadı eş-Şehrîzurî'nin Kurnazlığı İç Savaşı Önlüyor	166

Gurhan'ın Verdiği Ders	167
Kadı eş-Şehrîzurî'nin Bizans'a Karşı Cihat Çağrısı.....	168
Bağdat'taki Hırsızlık Çetesi.....	170
İmadeddin Zengi'nin Öldürülmesi	171
Söz Gümüş İse Sükût Altındır	173
Vatvat Küçük Bir Kuştur.....	175
Kurucularının Yıktağı Devlet.....	177
Kaçırılan Gelin	179
İmparatorun Misafiri.....	180
Sultan ve Patrik	182
Kendi Kuyusunu Kazan Emîr	183
Sultan Olmanın Ağırılığı.....	185
II. Kılıç Arslan'ın Damatı.....	187
Kurt Kocadığında	189
Son Irak Selçuklu Sultanının Akıbeti.....	191
Selçukluya Hakaretin Akıbeti	192
Sultanın Düellosu.....	194
Kraliçe Thamara'nın Aşkı.....	196
Sultan ve Filozof.....	198
Şehirlerin Savaşı.....	198
Kardeşler Mücadelesi	200
Sultan I. İzzeddin Keykavus'un Düğünü	202
Yanıklar Mescidi	204
Emîr Seyfeddin Ayaba.....	206
Sadeddin Köpek ve Darağacındaki Ceset.....	209
Mevlana'nın Resmi.....	210
Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın Entrikaları.....	211
Duan Kabul Oldu Haç Bende	213
İstanbul'a Hâkim Olmak İsteyen Türkiye Selçuklu Sultanı.....	214
Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Katli	215
Hatiroğullarının Sonu	217
Abaka Han ve Bayburtlu İhtiyar	219
Terimler Sözlüğü	221
Bibliyografya.....	224

ÖNSÖZ

Selçuklular Türk tarihinin en önemli devletlerinden biridir. Cend'te başlayan bu hikâyede Selçuk Bey'in yaptığı İslamiyet tercihi ailenin olduğu kadar Türk ve Dünya tarihi açısından da önemli sonuçlar doğuracak gelişmelerin başlangıcını teşkil etmiştir. Dandanakan Savaşı'nda elde ettikleri zaferin sonrasında bir devlet haline gelen Selçukluların kısa süre sonrasında Ön Asya ve Ortadoğu'da görünmeleriyle birlikte bölge tarihinin dışında dünya tarihini de etkileyen olaylar silsilesinin önü açılmıştır. Uzun yıllardır gerek Bizans ve gerekse Şii İsmaili Fatımilerin karşısında siyasî-askerî anlamda savunmada kalmaya zorlanan Abbasilerin başını çektiği Sünni İslam yeniden yükselme imkânı bulmuştur. 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında ezilen Bizans, Anadolu'nun büyük kısmını Türklerle bırakmak zorunda kalırken Fatımiler de Suriye'yi terketmeye zorlanmışlardır.

Öte yandan Bizans'ın Selçuklular karşısındaki gerileyişi dolayısıyla Avrupa'dan istediği asker yardımının nerede ise bütün Avrupa'nın dâhil olduğu bir seferler silsilesine dönüşmesi de 200 yıllık Haçlı Seferleri çağını başlatmıştır. Selçuklular bu dönemde Anadolu'daki Türk varlığının korunmasını ve pekişmesini sağlarken, Ortadoğu'nun Müslüman kimliğinin devamında da en büyük etken olmuşlardır.

Bu çalışmamızda Selçuklu Ailesinin Cend'te başlayan Horasan'dan Anadolu'ya kadar uzanan tarihine ait bir takım önemli satır başları ele alınmaya çalışılmıştır. Anlatımda kaynaklar tarafından bize aktarılan siyasî-askerî tarihin dışında olaylara etki eden, onları renklendiren konular seçilmiştir. Bu sayede hükümdarların, devlet adamlarının ve diğerlerinin sosyal yönlerini, kişilik özelliklerini, aldıkları tarihi kararlar arefesindeki motivasyonlarını ortaya koyarak bunun olayların gelişiminde etkide bulunan sebeplere dair daha doğru bir bakış açısı sunulabileceği kanaatini taşımaktayız.

Giriş bölümünde “Selçuklular Kimdir?” başlığı altında Selçuklu hanedanının ortaya çıkışından başlayıp Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları ağırlıkta olmak üzere beş ayrı Selçuklu devletinin tarihteki yeri ile alakalı kısa bir özet verilmiştir. Bunun sonrasında Selçuklular tarihine dair olaylara ait hikâyeler her biri bir başlık halinde ve genelde kronolojik bir seyir takip edilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Son olarak anlatımların içerisinde geçen bazı terimlerin açıklamaların bulunduğu kısa bir Terimler Sözlüğü ve olayları bize aktaran kaynaklara dair bibliyografya yer almaktadır.

Çalışmamın yazım aşamasında beni destekleyen değerli eşim Gülay USTA'ya ve yayınlanması konusundaki emeklerinden ötürü Yeditepe Yayınevi'ne teşekkür ederim.

Aydın USTA
İstanbul 2018

Türkiye’de Ortaçağ tarihinin iki büyük duayeni
Değerli hocalarım
Prof. Dr. Ramazan Şeşen ve
Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e ithafen...

GİRİŞ

Selçuklular Kimdir?

Selçuklular, X. yüzyılda Türkler arasında yoğun bir şekilde yaşanan İslamlaşma sürecinin hemen sonrasındaki dönemde Türk-İslam Sentezi'nin oluşumunda büyük pay sahibi olmuş bir Türk devletidir. Tarihte Selçuklu adıyla bilinen beş farklı devlet mevcuttur. Bunlar; Büyük Selçuklular, Türkiye Selçukluları, Irak Selçukluları, Suriye-Filistin Selçukları ve Kirman Selçuklularıdır. Anlaşılacağı üzere Büyük Selçuklular hariç diğer dördü yer aldıkları coğrafyanın ismiyle anılmışlardır. Selçuklular sadece siyasî-askerî tarih anlamında değil hâkimiyet kurdukları coğrafyalarda sosyo-kültürel ve ekonomik sahalarda da etkili olmuş ve iz bırakmışlardır.

Onların mevcudiyeti Türk ve İslam kelimelerinin ayrılmaz bir bütün teşkil etmesi kadar Anadolu'nun (Diyar-ı Rum'un, Romania'nın) Türkiye'ye dönüşümünü gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sünni İslam'ın yeniden yükselişini sağlamış, Haçlı Seferiyle Ortadoğu'nun siyasî ve sosyal çehresinin değişmesini engellemiştir.

Selçuklular, Orta Asya'dan gelen Türk devlet geleneğinin Anadolu'ya Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne aktarılmasında önemli bir köprü görevi görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'ni çağının en güçlü unsuru yapan idarî ve askerî gelenek Selçukluların onlara mirasıdır. Osmanlılar, Selçuklulardan aldıkları gulam ve ikta sistemlerini yeniçeri ve tımar adı altında mükemmelleştirmişlerdir. Yine Horasan'dan Anadolu'ya aktarılan sosyo-kültürel mirası da buna katmak mümkündür.

Hanedanın atası Selçuk Bey, IX. yy. sonu ile X. yy. başlarında Aral Gölü'nün kuzeyinde kurulan Oğuz Yabgu Devleti'nde Subaşılık (Ordu Kumandanlığı) yapan Dukak'ın oğludur. Babasının ölümünden sonra onun görevlerini üstlenmiş ise de düşmanlarının baskısı dolayısıyla Cend'e kaçmak zorunda kalmıştır. Burada Müslüman olmuş ve gayrimüslim Türkler üzerine yaptığı gazalarla ün kazanmıştır. Adının duyulmasıyla birlikte elindeki askerî gücü de artmaya başlamıştır.

Selçuk Bey'in; Mikail, Arslan, Musa ve Yusuf adlı dört oğlundan en büyüğü Mikail gayrimüslim Türklere karşı yapılan bir savaşta hayatını kaybetmiştir. Onun geride bıraktığı oğulları Tuğrul ve Çağrı beyler dedelerinin vesayetinde yetiştirilmiştir. Amcaları Arslan Yabgu ise Maverâünnehir'e inerek buradaki Sâmânîler, Karahanlılar ve Gazneliler arasında yaşanan güç mücadelelerine müdahil olmuştur. Arslan'ın 1025 yılında Gazneliler tarafından esir edilmesi, yeğenleri Tuğrul ve Çağrı beylerin aile içinde iktidarı ele almalarını sağlamıştır. Bu olay aynı zamanda Büyük Selçuklu ile Türkiye Selçukluları arasındaki ayrım ve rekabetin de başlangıcı olmuştur.

1035 yılı itibarıyla Horasan'a inen Selçuklular burada beş seneyi bulan bir mücadelenin nihayetinde kendi devletlerini kurmayı başarmışlardır. Mayıs 1040 tarihinde Gaznelilere karşı kazanılan Dandanakan Savaşı, Maverâünnehir'den Akdeniz'e uzanacak yeni bir gücün doğuşunun da alamet-i farikası olmuştur. Bu savaşın akabinde devletin batıya doğru yönlendirdiği Türkmen kitlelerinin Anadolu topraklarında gerçekleştirdikleri faaliyetler bölgedeki Bizans gücünün yıpratılmasını

sağlamış ve 1071’de Sultan Alparslan idaresinde kazanılacak Malazgirt Zaferi’ne de zemin hazırlamıştır.

Selçukluların Ön Asya ve Ortadoğu’daki varlığı sadece Bizans’ı değil, Abbasiler ile Fatımiler nezdinde devam eden Sünni-Şii mücadelesini de etkilemiştir. Uzun yıllardır Şiilerin tahakkümünde kalan Abbasi Hilafeti 1055 yılı itibarıyla bundan kurtarılmıştır. Diğer taraftan Selçuklular Sünni İslam’ın kurtarıcılığını üstlenmelerine karşın halifelerinin siyasî pozisyonlarında bir değişiklik yapmayı düşünmemişlerdir. Böylece Abbasiler daha öncesindeki gibi sadece dinî otorite makamı olarak kalabilmişlerdir.

Öte yandan Selçuklu askerî gücünün Malazgirt’te Bizans’a vurduğu ağır darbe Avrupa’dan Doğu’ya doğru başlatılacak Haçlı Seferleri için de bir mazeret teşkil etmiştir. Haçlılar için hareket zamanlamaları tam anlamıyla bir talih olmuştur. Zira Sultan Melikşah (1072-1092) ile birlikte bir cihan devleti haline gelen doğuda (Karahanlılar, Gazneliler) ve batıda (Bizans ve Fatımiler) bütün komşularına gücünü kabullendiren Selçuklular, onun öldürülmesinin sonrasında bir iç savaşa sürüklenmişlerdir. Sultandan kısa bir süre önce de bilge vezir Nizamülmülk’ün öldürülmüş olması da ortaya çıkan bu hengâmenin daha da şiddetlenmesini sağlamıştır. İşte Doğu böylesine karışıklıklar içine sürüklenmiş iken 1096’da harekete geçen Haçlılar 1099 yılı itibarıyla hedefleri olan Kudüs’e ulaşmayı başarmışlardır.

Diğer taraftan ailenin Yabgulu koluna mensup Süleymanşah da 1078 yılı civarında İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçuklu Devletini kurmuştur. Anadolu topraklarında doğan bu yeni Selçuklu gücünün daha başından itibaren bir takım sosyo-ekonomik gereksinimlere ihtiyacı olmuştur. Anadolu’nun sürekli savaşlar neticesinde nüfus ve ekonomi açısından zayıflamış altyapısı Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye üzerine bir politika geliştirilmesini elzem hale getirmiştir. Nitekim

Süleymanşah 1086'da bu amaç uğruna hayatını kaybetmiştir. Onun esir edilen oğullarının gelip miraslarına sahip çıkması ise 1092 yılını bulacaktır.

Selçukluların bu yeni dönemde Haçlıların dışında mücadele vermek zorunda kaldığı bir diğer önemli düşman ise Bâtınîler (Nizari İsmaililer) olmuştur. Sultan Melikşah devrinde Alamut Kalesi'ne yerleşen Hasan Sabbah'ın kurduğu İsmailiye Şiasına mensup bu grup düzenledikleri suikastler ve dinî öğretileri sebebiyle Selçuklular için kısa zamanda büyük bir tehlike haline gelmiştir. Selçuklular bunlara karşı bir yandan askerî diğer taraftan da Nizamiyye medreseleri vasıtasıyla fikrî alanda mücadele başlatmışlardır.

Haçlıların bölgeye kolayca yerleşmesine zemin hazırlayan iç mücadeleler Sultan Muhammed Tapar (1105-1118) devrinde tamamıyla son bulmuş ve düzen tekrardan sağlanmıştır. Dolayısıyla bu dönemi mücadele ve karmaşayla geçirilen fetret devrinin sonrasında bir restorasyon dönemi olarak değerlendirmek mümkündür.

Tahta çıkmasının ardından bütün dikkatini Haçlı ve Bâtınî tehditlerini yok etmeye yönelten Muhammed Tapar bu amaçla Haçlılara karşı kutsal savaş ilan etmiştir. Ancak onun çabaları bazı Müslüman emîrlerin Haçlılarla işbirliği yapmaları ve buna benzer çıkar ilişkileri dolayısıyla sonuçsuz kalmıştır. Sultan ikinci olarak fetret döneminde rahatça yayılma imkânı bulan Bâtınîlerle mücadele etmiştir. Bu konudaki gayretleri her ne kadar tam anlamıyla hedefine ulaşmasa da Bâtınîlerin yayılmasını engellemesi sebebiyle başarılı sayılmalıdır.

Muhammed Tapar'ın başarısız kaldığı Haçlılarla mücadele onun Anadolu'daki kuzenleri tarafından çok daha şiddetli ve etkili bir şekilde devam ettirilmiştir. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107) ilk Haçlı Seferi'ndeki başarısızlığına ve başkentini kaybetmesine karşın 1101 Haçlılarına karşı bir ay içinde kazandığı üç büyük zaferlerle bir anlamda bütün Haçlı Seferlerinin

kaderini çizmiştir. Haçlıların bölgede 1291'e kadar sürecek siyasî varlıklarına karşın başlattıkları hareketin başarılı olmayacağı daha 1101'de gözler önüne serilmiştir. Onun sonrasında oğlu Mesud (1106-1155) ve torunu II. Kılıç Arslan (1155-1192) da Haçlılara karşı başarıyla mücadele etmişler ve sadece Anadolu'daki Türk varlığını değil aynı zamanda Ortadoğu'nun Müslüman kimliğini de korumuşlardır. Türkiye Selçuklularının Haçlılara ve Bizans'a karşı kazandıkları askerî başarılar zaman içinde Horasan'dan gelen yoğun Türkmen göçleriyle desteklenince Anadolu'nun Türkleşmesi de tamamlanmıştır.

Büyük Selçuklular Muhammed Tapar sayesinde gerçekleştirilen restorasyonun sonrasında Sencer'in iktidarında (1119-1157) ikinci bir zirve dönemi yaşamışlardır. Bu sırada devlet genişleyen sınırların idaresini kolaylaştırmak amacıyla merkeziyetçi anlayıştan eski Türk idarî ananesinde de var olan İkili Teşkilat Sistemine geçmiştir. 1119 yılı itibariyle Sultan Sencer'in müsaadesiyle yeğeni Mahmud'un yönetiminde Batı'daki gelişmelerden sorumlu Irak Selçuklu Devleti kurulmuştur.

Sencer dönemi devletin gücünü komşularına yeniden kabullendirdiği bir periyot olmasına karşın iktidarının sonlarına doğru zayıflık emareleri de kendisini göstermeye başlamıştır. 1141'de Karahıtalara karşı kaybedilen Katvan Savaşı, Büyük Selçuklular için ilk ciddi uyarı olmuştur. Bunun ardından 1153'de üzerlerine yaptığı bir sefer sırasında Sultan Sencer, Oğuzların eline esir düşmüştür. İki senelik esaretin nihayetinde kurtulmuş ise de 1157'deki ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti yıkılmıştır.

Batıda varlığını devam ettiren Irak Selçukluları ise kardeşler arasındaki iktidar mücadeleleri, kumandanların ve atabeylerin devlete, hükümdara tahakküm çabaları sebebiyle bölgelerinin merkezî gücü olmaktan uzak kalmışlardır. Irak Selçuklularının bu durumundan istifade eden Abbasiler de yeniden siyaset arenasında boy göstermeye başlamışlardır. Onların bu

konuda kendilerine engel olarak gördükleri Irak Selçuklularını yıkmak için düzenledikleri entrikalar nihayetinde 1194'de meyvesini vermiştir.

Doğuda Büyük Selçuklular ve Irak Selçuklularının birbiri ardına sükkûna karşın Batıda, Anadolu coğrafyasında Türkiye Selçuklularının yıldızı parlamaya devam etmiştir. II. Kılıç Arslan zamanında Bizans'a karşı kazanılan 1176'daki Myriakephalon Zaferi ve Danişmentlilerin ortadan kaldırılmasıyla Türkiye Selçukluları Anadolu'daki yegâne güç haline gelmiştir. Bunun sonrasında başlayan ekonomik sahada güçlenmek çabası Antalya (1207), Sinop (1214), Alanya (1222) ve Suğdak'ın (1224) ticarî amaçlı fetihlerin yanında Haçlılar, Venedik ve Cenevizlilerle yapılan ticaret anlaşmalarını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca Selahaddin Eyyubî'nin 1187 senesinde Kudüs'ü fethi sonrasında İpek Yolu güzergâhının biraz daha kuzeye kayması da Türkiye Selçuklularının ticaret politikalarına olumlu yansımasıdır.

1221 yılında ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'un yerine tahta çıkan Alaeddin Keykubad Dönemi, Türkiye Selçukluları için zirveyi temsil etmektedir. Bu devirde devam ettirilen askerî ve ticarî politikalar bir tarafa Alaeddin Keykubad'ın en önemli fiili doğudan gelmekte olan Moğol tehdidini doğru bir şekilde değerlendirmesidir. Dolayısıyla onlarla, Anadolu toprakları arasına bir set çekmek için Eyyubiler ve Harizmşahlarla ittifaklar yapmıştır. Ancak Harizmşahların düşmanca tavırları nedeniyle başlayan çatışma hali 1230'da Yassıceken'de Türkiye Selçukluları lehine çözüme kavuşturulsa da diğer taraftan Anadolu, Moğol saldırılarına açık hale gelmiştir. Nitekim Sultan Alaeddin'in 1237 yılında zehirlenerek öldürülmesinden altı sene sonra Anadolu, Moğol istilasına maruz kalmıştır. Burada Alaeddin'in oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yetersiz yönetimi ve Sadeddin Köpek'in devlet yönetimdeki tecrübeli kadroların büyük bölümünü katlettirmesi, 1243'deki Köseadağ Bozgunu'na yol açmıştır. Böylece yaşadığı zirveden sonra bir

anda Moğolların yüksek hâkimiyetindeki ikincil bir devlet konumuna düşen Türkiye Selçukluları 1308'deki yıkılışına kadar Moğol tahakkümü altında kalmıştır.

Burada adlarını zikredip kısa tarihlerini aktarmaya çalıştığımız üç Selçuklu devletinin dışında kalan diğer iki Selçuklu devletinden biri Kirman Selçuklularıdır. Dandanakan Savaşı sonrası toplanan kurultayda payına Kirman bölgesi düşen Çağrı Bey'in oğlu Kavurd Bey tarafından 1048 yılında kurulmuştur. Adı geçen bölgenin, Büyük Selçuklu Devleti'ne uzak ve nispeten ekonomik anlamda zayıf bir coğrafya olması sebebiyle buradaki Selçuklu hanedanı daha çok kendi kabuğunda yaşamak zorunda kalmıştır. Nitekim devletin kurucusu Kavurd'un, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için yaptığı teşebbüsler aradaki mesafenin uzaklığı ve ekonomik zafiyet dolayısıyla başarısız kalmıştır. Kirman Selçukluları 1183'de Oğuzlar tarafından yıkılmıştır.

Suriye-Filistin Selçukluları ise bütün Selçuklu devletleri arasında en kısa ömürlü olanıdır. Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş tarafından kurulan devlet onun 1095'de yeğeni Berk-yaruk'a karşı Büyük Selçuklu tahtı için yaptığı mücadeleyi ve hayatını kaybetmesiyle oğulları arasında ikiye bölünmüştür. Büyük oğlu Rıdvan Haleb ve çevresinde diğer oğlu Dukak da Dımaşk ve çevresinde hâkim olmuşlardır. Haleb Selçukluları 1118'de Mardin Artuklularının Haleb'e hâkim olmasıyla son bulmuştur. Bunun daha öncesinde de Dımaşk Kolu kurucusu Dukak'ın 1104'deki ölümüyle sona ermiş ve yerini Dımaşk Atabeyliği'ne bırakmıştır.

Yeni Bir Başlangıç

Türklerle, Anadolu'nun kapılarını açan devlete adını veren Selçuk Bey'in babası Demir Yaylı Dukak, Oğuz Yabgu Devleti'nde ordu komutanı görevinde bulunmaktaydı. Makamı dolayısıyla sözü geçen bir şahsiyet olan Dukak gerektiğinde Yabgu'nun kararlarına dahi karşı durabilecek bir güce sahipti. Öyle ki gereksiz şekilde Türklerden bir taife üzerine yapılacak sefere karşı ortaya koyduğu tavır, Yabgu ile arasında ciddi bir düşmanlığın oluşmasına sebebiyet vermişti. Hatta ikili arasında bu sebeple patlak veren sözlü atışmanın nihayetinde silahlar çekilmişti. Dukak'ın emrine karşı gelmesine sinirlenen Yabgu elini kılıcına atarak onu yüzünden yaralamış beriki de topuzu ile mukabele ederek muhatabını atından düşürmüştü. Araya girenler olayın daha da büyümesini engellemişlerdi. Yabgu, Dukak'a hala kızgın olmasına rağmen aksi bir durumda onun tarafını tutan beylerin harekete geçmesinden endişe etmekteydi. Bunun içinde aracılardan ricasını geri çevirmemiş ve barışmayı kabul etmişti. İki tarafta birbirlerine karşı nefretini gizleyerek meclislerde bir arada olmayı sürdürmüşlerdi.

Bir süre sonra Dukak ölmüş ve geride Selçuk adlı henüz reşit olmamış bir çocuk bırakmıştı. Fakat Selçuk küçük yaşına rağmen kabiliyetleri sayesinde kısa süre içinde Yabgu'nun gözüne girmeyi başarmış ve reşit olduğu yaştan itibaren de babasının görevi yani ordu komutanlığı ona verilmişti. Öte yandan Selçuk erken yaşta elde ettiği bu makam dolayısıyla birçok kimsenin kıskançlığına muhatap olmuştu. Bunlardan biri de Yabgu'nun eşi idi. Selçuk'un yaşının getirdiği tecrübesizlik nedeniyle yaptığı bazı şeyler hatunun ona karşı öfkelerini keskinleştirmişti.

Nitekim onun bir toplantı sırasında bütün protokol kaide-lerini çiğneyerek hatun ve çocuklarının önüne geçip Yabgu'nun yanına oturması bardağı taşıran son damla olmuştu. Zaten genç kumandana karşı harekete geçmek için bahane arayan Hatun bunu fırsat bilerek eşine *senin yaptığın iş değildir, düşmanın oğlunu işlerin başına getirip memlekete hâkim eyledin. Onu bütün ülkede söz ve karar sahibi yaptın. Şimdi askerler Selçuk'un sözünü dinleyip senden daha çok ondan korkarlar. Kendi ellerinle devletini fesada mülkünü düşmanına verdin. Böyle giderse saltanatta sonun yakındır. Selçuk, askerle ittifak yapıp seni yerinden edecektir. Yapacağın en doğru iş bir an önce onu öldürmektir*, şeklinde telkinlerde bulunmuştu.

Bu sözlerden etkilenen Yabgu, Selçuk'u öldürmeye karar vermiş ve zaman kollamaya başlamıştı. Ancak dostları vasıtasıyla başına geleceklerden haberdar edilen Selçuk, hal bu vaziyette iken orada kalmanın hayatına mâl olacağını anlamış ve çözüm için çareler aramaya başlamıştı. Nihayetinde durumu yakınları ile istişare ettikten sonra Oğuz Yabgu Devleti'nden ayrılarak o sırada Müslümanların yaşadığı Cend şehrine gitmeyi kararlaştırmışlardı.

Selçuk her şeyini geride bırakmak zorunda kalmış biri olarak bu şehre geldiğinde o zamana kadar ki yaşam alışkanlıklarına tamamen yabancı bir toplumla karşılaşmıştı. Eğer uyumlu davranamazsa burada da tutunması imkânsız görünüyordu. Dolayısıyla evvela Müslümanlığı kabul etmiş ve şehirden haraç almakta olan Oğuz Yabgusunun elçilerini *bir Müslüman kafirlere asla haraç vermez* diyerek kovmuştu. Onun söz konusu tavrı ve gayrimüslim Türklere karşı başlattığı cihat, adının duyulmasını böylelikle de çevresinde pek çok kişinin toplamasını sağlamıştı.

Cend'de yerleştiği dönemde Selçuk bir gece rüyasında ateşe işediğini bu ateşin kıvılcımlarla batıya ve doğuya yayılıp gittiğini görmüştü. Bunu tabir ettirdiğinde ise *senin doğuya ve batıya hükmedecek evlatların olacak* cevabını almıştı. Gördükleri

ilerleyen zamanlarda gerçeğe dönüşmüş ve Selçuk'un dört oğlundan Mikail'in soyundan gelenler Büyük Selçuklu Devleti'ni Arslan'ın soyundan gelenler ise Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardı.

Yeni Yurdun Kapılarında

Dedeleri Selçuk'un ölümünden sonra Tuğrul ve Çağrı beyler, Cend'de kalmak yerine Arslan Yabgu'nun yanına gitme kararını almışlardı. Ancak amcalarının kendilerine hiç de beklemedikleri şekilde soğuk davranması kardeşleri hayal kırıklığına uğratmıştı. Bu yetmezmiş gibi yalnız başlarına tanımadıkları bir coğrafyada ayakta kalmaya çalışmanın zorluğu üzerlerinde ciddi bir baskı meydana getirmişti. Evvela bölgedeki Karahanlı hakimlerinden Talas sahibi Buğra Han'a tabi olmayı denemişler ise de bu onlar için çok kötü bir tecrübe olmuştu. Zira Buğra Han, kendilerine çok fazla güvenmediğinden yanına gelen Tuğrul Bey'i hapse attırmıştı. Olanlar karşısında derhal silaha sarılan Çağrı Bey kurduğu baskı sayesinde kardeşini kurtarmayı başarmışsa da bir yerde yerleşmek ümitleri tamamıyla suya düşmüştü. Amcaları tarafından ret edilmek bir yana onları tehdit olarak gören hâkimlerle dolu bir coğrafyada tutunabilmenin imkânsızlığı iki kardeşi çaresiz bırakmıştı. İçine düştükleri umutsuzluk bazı yeni kararları da zorunlu hale getirmişti. Neticede Tuğrul Bey'in ağırlıklar, kadınlar ve çocuklarla çöllere çekilmesine, Çağrı Bey'in ise savaşçılarla birlikte yeni yerleşme sahaları aramak üzere batıya doğru bir akına çıkmasına karar verilmişti.

Bilinmeze doğru başlayacağı yolculuğun hazırlıklarını süratli bir şekilde tamamlayan Çağrı Bey'in önündeki ilk engel Gaznelilerin egemenliğindeki Horasan'dan geçmek olmuştu. Buranın valisi Arslan Cazib onları engellemek istemişse de Selçuklu akıncıları süratli bir şekilde Horasan topraklarını geride bırakmayı başarmışlardı. Yol üzerinde daha öncesinde Irak-ı

Acem ve Azerbaycan'a gelmiş olan Türkmenlerin katılımıyla sayıları artan akıncılar 1018 yılı Mart ayında Doğu Anadolu'ya girmişlerdi. Bir anda ortaya çıkan rüzgâr gibi hızlı bu atlıları karşılarında bulan bölgedeki Ermeniler dehşet içinde kalmışlardı. Çünkü daha önce böyle acayip şekilli, yay kullanan ve uzun saçlı savaşçılar görmemişlerdi.

Ortaya çıkan dehşet ve korku kaynaklarda *Mukaddes Haçta tapınan bütün Hristiyan halk, Allah'ın hiddetine maruz kaldı. Öldürücü nefesli ejder, kasıp kavuran ateşle beraber ortaya çıktı ve teslise inanları vurdu. Resul ve peygamber kitaplarının temelleri sarsıldı. Çünkü kanatlı yılanlar bütün Hristiyan memleketlerini ateşe vermek üzere geldiler*, şeklinde yansıma bulmuştu. Çağrı Bey ve emrindeki Türkmen akıncılarının Doğu Anadolu'daki bu faaliyetleri Malazgirt'ten çok önce yapılan bir harekât olmasına karşın ciddi tesirler icra etmişti. Selçukluların büyük başbuğu, oğlu Alparslan ve torunu Melikşah zamanında yurt edinilecek Anadolu topraklarının yerleşmeye müsait olduğu görerek kardeşi Tuğrul Bey'in yanına dönmüştü.

Nitekim 1040 Dandanakan Zaferini takip eden süreçte Türkmenler batıya doğru yönlendirilirken Selçuklular, Çağrı Bey'in bu akınında elde ettiği tecrübelerin ışığında hareket edeceklerdi.

Gazneli Mahmud'un Hilesi ve Selçuklu Ailesinin Kaderinin Değişmesi

Cend'e yerleştikten sonra her geçen gün gücünü arttıran Selçuk Bey'in emrinde büyük Türkmen kitleleri toplanmıştı. Dolayısıyla bir süre sonra şehir ve çevresindeki otlaklar artık onlara yeterli gelmemeye başlamıştı. Nihayetinde buna çözüm olarak Selçuk'un oğullarından Arslan Yabgu emrindeki Türkmenlerle birlikte güneye Maverâünnehir'e inmeye karar vermişti. Daha öncesinde gayrimüslim Türkler üzerine yapılan

bir akında hayatını kaybeden Mikail'in oğulları ise dedeleriyle kalmayı tercih etmişlerdi.

Arslan'ın beraberindeki Türkmenlerle Maverâünnehir'e inmesi Selçuklular için yeni bir dünyanın kapılarını da aralamıştı. Zira o sıralarda bölgenin hâkimi olan Türk asıllı Sâ mânî ler Devleti dört bir taraftan saldıran rakiplerine karşı hayatta kalma mücadelesi vermekteydi. Bir yandan asi valilerinin çıkardığı isyanın ateşini söndürmeye çalışan bu devlet diğer yandan doğudan bütün gücüyle saldıran Karahanlılara karşı sınırlarını muhafaza etmeye gayret ediyordu. Ancak bütün çabasına rağmen 992 yılında başkentini kaybetmişti. Sâ mânî Hükümdarı II. Nuh için işin en acı tarafı Karahanlıların üzerine öncü olarak gönderdiği kumandanı Faik el-Hassa'nın düşman kuvvetlerinin başında başkent Buhara'ya girmesi olmuştu. Acele ile kaçmak zorunda kalan II. Nuh'un yardımına Selçuklular koşmuş ve başkentini geri almasını sağlamışlardı. Nur-u Buhara kasabası desteğine karşılık Arslan Yabgu'ya verilmişti. Sonrasında 1004 senesinde Karahanlılara karşı bir kere daha Sâ mânîlerin yardımına koşan Selçuklular adı geçen devletin yıkılmasını engelleyemeseler de İliğ Han Nasr'ın ordusunu mağlup ederek askerî açıdan ne kadar önemli bir güç olduklarını herkese göstermişlerdi.

Öyle ki Selçuklular ilerleyen dönemlerde aile içi mücadelelerin eksik olmadığı Karahanlıların asi bireyleri için her daim hatırı sayılır bir müttefik olarak temayüz etmişlerdi. Nitekim ağabeyi Yusuf Kadir Han ile arası bozulan Ali Tegin, ona karşı Semerkand ve Buhara'da isyan ettiğinde bunu ancak Arslan Yabgu'nun desteğine güvenerek yapabilmişti. Karşısındakilerin gücü karşısında çaresiz kalan Karahanlı hükümdarı ise Gazneli Mahmud'un yardımına başvurmak zorunda kalmıştı.

Doğu İslam dünyasının bu iki büyük hükümdarı 1025'de Semerkand'ta buluştuklarında aldıkları kararlar sadece Ali Tegin İsyanı ya da Karahanlı-Gazneli ilişkilerini değil Selçuklu

tarisinin de kaderini etkilemişti. Onların bir araya gelmesinden tedirgin olan Ali Tegin ve Arslan Yabgu çöle kaçmışlardı. Ancak Gazneli ve Karahanlı hükümdarları bu sonuçtan tatmin olmamışlardı. Özellikle Selçuklular meselesinin çözümü konusunda Yusuf Kadir Han'a söz veren Gazneli Mahmud, Arslan Yabgu'yu yanına getirmek için bir hile düşünmüş ve ona şu mealde bir haber göndermişti; *Biz her zaman Hind diyarında gazayla meşgulüz ve birçok Müslüman'da farklı yerlerden gelerek bize katılmaktadır. Ancak bu kadar cesur kişiler olmanıza karşın sizden hiç kimsenin böyle bir yüce saadete nail olmak için bize ricada bulunmamasından hayretler içerisindeyim. Bunu değiştirmek ve dostluk için sizin şeflerinizden biri yanıma gelmeli ki gereğini yapalım. Kendisi de tarafımızdan verilecek padişahlara layık unvanlarla geri dönsün.*

Arslan Yabgu aldığı davet üzerine beraberindeki 10.000 atıyla Gazneli hâkiminin yanına gitmeye karar vermişti. Ancak Sultan Mahmud şimdilik askere ihtiyacı olmadığını ileterek yalnızca kendisiyle görüşmek arzusunda olduğunu söyleyince 300 kişi seçerek yoluna devam etmişti. Bununla birlikte kısa süre öncesinde önünden kaçtığı birinin yanına gitmekten de tedirginlik duymaktaydı. Böyle durumlarda her zaman yanında bulundurduğu hızlı atına güvenirdi. Bir tehlike anında bu ata binerek kaçardı. Mamafih muhatabı onun bu tedbirini çok iyi bilmekteydi. Dolayısıyla huzuruna geldiğinde Arslan Yabgu'ya eyerleri ve dizginleri altından soylu bir Arap atı hediye etmiş ve diğer atı onun yanından uzaklaştırmalarını emretmişti.

Selçuklu başbuğu, sultanın kendisine verdiği hediyeler sayesinde endişelerinden kurtulmuştu. Ancak bunun getirdiği rahatlık onun için pek de iyi olmamıştı. Akşam kendisi için düzenlenen içki meclisinde sarhoşluğun da etkisiyle sarfettiği bir takım cümleler muhatabına, onun gücü konusunda daha dikkatli davranılması gerektiğini göstermişti. Şöyle ki, Sultan; *Biz her zaman Hind diyarında gazayla meşgul olmak*

zorundayız. Bu yüzden Horasan savunmasız kalıyor. Kuvvetli bir düşmanın ortaya çıkması halinde yardıma ihtiyacımız olacaktır. İkimiz arasında bir akit ve yardımlaşma olsun ki zamanı gelince bizden yardımınızı esirgemeyin, dedikten sonra ondan kendisine kaç asker gönderebileceğini sormuştu. Yabgu silahtarından aldığı yayı sultana göstererek bunu kavmime gönderirsem derhal 30.000 kişi gelir. Sultan üstelediğinde bir ok çıkarıp bunu kendi kabileme yolladığımda 10.000 kişi daha gelir. Gazneli Mahmud sorusunu iki kere daha yinelediğinde ise çıkardığı oklardan birinin Balhan Dağı Türkmenlerine yolladığında 100.000 diğerinin Türkistan'a gönderildiği takdirde 200.000 süvarinin emre amade olacağını söylemişti.

Onun telaffuz ettiği rakamlar Gazneli sultanını düşüncelelere sevk etmişti. Zira Hindistan'a gazaya gittiğinde Horasan topraklarında Türkmenlerden kaynaklanacak olası bir sıkıntı bütün bir seferi neticesiz bırakabilirdi. Nitekim benzer durumları daha önce Karahanlılarla iki defa yaşamıştı. Dolayısıyla bu kez erkenden tedbir almanın uygun olacağını düşünmüştü. Bir süre daha Arslan Yabgu'yu eğlence ve içki ile oyalamaya devam etmişti. Ardından da bir eğlence meclisinin sabahına onu, maiyetiyle birlikte yakalayarak Kalincar Kalesi'nde hapsedtirmişti. Yabgu 1032 yılındaki ölümüne kadar burada kalmıştı.

Gazneli Mahmud, devleti için ciddi sonuçlar doğurabilecek bir sınır ötesi tehdidi engellemiş olmasına karşın Selçuklu tarihinin gelişimine de bilmeyerek büyük bir etkiye bulunmuştu. Çünkü Arslan Yabgu'nun esaretinin hemen sonrasında Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı beyler aile içinde liderliği üstlenmişlerdi. Bu durum ileride Büyük Selçuklu Devleti'ni kuracak adı geçen beylerin temsil ettiği Mikail oğulları ile Arslan Yabgu'nun soyundan gelen Türkiye Selçukluları arasında sonuçları kanla yazılacak bir rekabete dönüşecekti.

Beklenmedik Yardım

Ailenin liderliğini almış olmalarına karşın Tuğrul ve Çağrı beyler için işler tamamıyla yoluna girmiş sayılmazdı. Karahanlıların egemenliğindeki Maverâünnehir coğrafyasında kendilerini çok fazla güvende hissetmiyorlardı. Bu durum onların geleceği için açık bir olumsuzluk teşkil etmekteydi. Diğer taraftan o sırada cereyan eden birtakım siyasî gelişmeler Selçuklu başbuğlarının önüne farklı tercihler çıkarmıştı. Gazneli sultanı Mesud'un (1030-1042) aldığı bazı kararlar Harizmşah Harun'un çok fazla hoşuna gitmemişti. Yeni Sultan, Harizm vilayetine oğlu Said'i atamış ve Harizmşah unvanını ona vermişti. Hakkının yendiğini düşünen Harun ise isyan bayrağını açmıştı. Kendisine hedef olarak da Gaznelilerin elindeki en önemli eyalet durumundaki Horasan'ı seçmişti.

Harun'un söz konusu planları Gaznelilere muhalif veya siyasî istikbal peşindeki bütün unsurları bir araya getirmeye yetmişti. Bunlardan biri olan Selçuklular da aileleri ve ağırlıklarıyla birlikte gelip Harizm'e yerleşmişlerdi. Lakin böylelikle aralarında eski bir kan davası bulunan Cend Hâkimi Şah Melik'e de yaklaşmışlardı. Onların Harizm'e geldiğini öğrenen Şah Melik askerlerini toplayarak derhal harekete geçmiş ve hızlı bir şekilde çölden geçerek Harizm'e ulaşmıştı. Böylelikle düşmanını gafil avlamıştı. Her şeyden habersiz Selçuklular bir sabah erken saatlerde düşmanlarından yedikleri baskınla sarılmışlardı. Maruz kaldıkları saldırı o kadar ani ve şiddetli olmuştu ki atlarını eyerlemeye dahi fırsat bulamamışlardı. Ağır kayıplara uğradıkları gibi kadınlarını geride bırakarak panik halinde kaçmak zorunda kalmışlardı.

Perişan ve bitkin Selçuklular Ceyhun Nehri'ni geçip Nemek Rıbatı denilen yere geldiklerinde biraz olsun dinlenme fırsatı bulabilmişlerdi. Ancak onların durumunu haber alan civarın gençleri *derhal gidip saldıralım ve Müslümanları onlardan kurtaralım* diyerek silaha sarılmışlardı. Gençlerin sözlerini

işiten seksen yaşlarındaki bir ihtiyar *Ey gençler, size sığınmış olanlara saldırmayın. Onlar zaten öldürülmüşlerdir. Onların ne kadınları, ne çocukları, ne halkı ne de hayvanları kalmıştır* diyerek saldırganları engellemişti. İhtiyarın sözlerini dinleyen gençler, Selçuklulara saldırmaktan vazgeçmişlerdi. Böylelikle Selçuklular, Şah Melik'ten yedikleri darbenin hemen sonrasında belki de tamamen tarihten silinmelerine sebebiyet verecek ikinci bir felaketten bu ihtiyar sayesinde kurtulabilmişlerdi.

İstenmeyen Mülteciler

Yabgulu Türkmenleri, Arslan Yabgu'nun esareti sonrasında Tuğrul ve Çağrı beylere itaat etmek yerine Gaznelilerin hizmetine girmeyi tercih etmişlerdi. Sultan Mahmud döneminde devletle aralarında bir sıkıntı yaşanmamıştı. Fakat yeni Gazneli Sultanı Mesud'un kendilerine verdiği sözleri tutmamasını bahane eden Yabgulular karışıklıklar çıkarmaya başlamışlardı. Onları bertaraf etmek üzere harekete geçen Sultan Mesud da Cürcan'a gelmişti. Bu sırada Horasan saldırmak arzusunda olan bir diğer asi Harizmşah Harun'un öldürüldüğü öğrenmişti. Gelen haber onu çok memnun etmiş ve kuşluk vaktine kadar içki içip eğlence ile meşgul olmuştu.

Sultan'ın eğlencede olduğu sırada Horasan Divan Reisi Surî'den ikinci bir haber daha gelmişti. Ulaklar durup dinlenmeksizin hareket ederek Nişabur ile Cürcan arasındaki mesafeyi iki buçuk günde almışlardı. Onların bu aceleciliği gelen haberin önemini göstermekteydi. Mamafih vaktin geç ve Sultan'ın da eğlencede olması dolayısıyla mektup Divan el-İnşa Başkanı Ebû Nasr b. Mişkan'a verilmişti. Ünlü tarihçi Beyhakî de o sırada akşam yemeğinde Ebû Nasr'ın misafiriydi.

Ebû Nasr mektubu okumaya başlayınca heyecana kapılarak aniden yerinden kalkmış ve başını sallamaya başlamıştı.

Acele ile adamlarına atların eyerlemesi için emir verirken diğ-
ger yandan da ellerini yıkayıp çıkmak için hazırlık yapmaya
girişmişti. Beyhakî de ev sahibini şaşkınlık ve merak içinde iz-
lemekteydi. Ebû Nasr kendisiyle birlikte gelmesini söyleyince
o da yerinden kalkmıştı. Köşkten çıkarak eyerlenen iki ata bi-
nip hızla saraya doğru sürmüşlerdi. Geldiklerinde kimseyi gö-
rememişlerdi. Zira Sultan kuşluk vaktine kadar içtikten sonra
uykuya dalmıştı.

Çaresiz kalan Ebû Nasr durumu Beyhakî'ye anlatmaya baş-
lamıştı; *Selçuklular büyük bir toplulukla nehri (Ceyhun) geç-
mişler. Dıh-i Gunbedan Çölü üzerinden Merv'e oradan da Ne-
sa'ya gitmişler. Horasan Divanı Reisi Suri'den kendileri için
Sultan katında şefaati olmasını ve her sene birinin sarayda
hizmet etmesi karşılığında Nesa'nın kendilerine bırakılma-
sını istemişler. Onlar, Sultan'ın katında emredileni tam ola-
rak yapabilecek bir ordudur. Ey Ebu'l-Fazl, Horasan elden
gitmiştir. Hâce-i Büzurg'a git ve ona bunu söyle...*

Beyhakî, Hâce-i Büzurg Ahmed b. Abdussamet'in yanına
gittiğinde onu uykusundan uyanmış ve kitap okurken bulmuştu.
Kendisine *hayırdır?* diye sorulduğunda *Hayr olsun*, karşılığını
vermişti. Daha sonra Hâce, *Selçukluların Horasan'a girdikle-
rini öğrendim* sözüyle durumdan haberdar olduğunu göster-
mişti. Akabinde Beyhakî oturup tüm olanları aktardığında Hâce
la havle vela kuvvete illa billah diye söylendikten sonra *bütün
bunlar Kâtip Irakî ile meşveretin ve Amul'e gitmenin neticesi-
dir*, demişti. Her ne kadar olanlar nedeniyle kızgınlık gösterse
de vakit geçirmeden Beyhakî'yi de yanına alarak Vezaret Di-
vanı'na gitmişti. Geldiğinde Ebû Nasr ona, Suri'nin *Selçuklu-
lar ve Yınlılar 10.000 atlı ile Merv tarafından Nesa'ya gel-
diler. Orada bulunan Türkmenlerden ve Harizmlilerden bir
grup da onlarla birleşti. Selçuklular bunları öncülerini yaptı-
lar. Kendileri de durmanın sırası olmadığını düşünüp onla-
rın peşinden gittiler. Sultan'ın durumu öğrenmesi için bana*

göndermiş oldukları mektubu da gönderdim, sözlerini ihtiva eden mektubunu vermişti. Selçuklular içinde bulundukları çaresizliği ve isteklerini şu şekilde ifade etmişlerdi;

Mü'minlerin Emiri'nin kullarından Yabgu, Tuğrul ve Davud'tan, Şeyhü'l-reis, el-Celil, es-Seyyid Mevlana Ebu'l-Fazl Surî'ye; Bizim için Maverâünnehir ve Buhara'da kalmanın imkânı kalmamıştır. Ali Tekin hayatta iken aramızda nezaket, dostluk ve birlik vardı. Ancak şimdi o öldü ve mülkü tecrübesiz iki oğlunun eline geçti. Yönetim ve ordunun idaresi Sipehsalar Tunîş'in eline geçti. Bu adamla aramız açıldığı için orada kalamazdık. Yine Harizm'de de Harun'un ölümünden sonra bizim için işler kötüleşti. O sebeple Harizm'e de gidemezdik. Bu yüzden Sultan'ın himayesine sığındık. eş-Şeyh Surî bize aracılık edip Sultan'ın katında bizim için şefaatçi olması için Hâce Ahmed b. Abdüssamet'e yazsın. O, her kış bahar gelene kadar Harizmşah Altuntaş'ın bize, bineklerimiz ve hayvanlarımıza yer gösterdiğini bilir. Zira bunun için bize kendisi aracılık yapardı. Eğer hükümdar uygun görürse bizi kulluğa kabul etsin. Böylece bizlerden biri sarayda hizmet eder diğerleri de Hüdavend ne emrediyor ise yaparlar. Biz de onun büyük gölgesinde dinleniriz. Bizlere çöl kıyısındaki Nesa ve Ferave verilsin ki hayvanlarımızı, ağırlıklarımızı oraya koyup tasasız olalım. Harizm, Balhan Dağı, Dıhistan ve Ceyhun taraflarından hiçbir tehlikenin gelmesine müsaade etmeyelim. Harizmlileri ve Irak Türkmenlerini kovalım. Sultan bizi ret ederse halimizin ne olacağını bilemeyiz. Çünkü artık dünyada sığınacak bir mekânımız yoktur. Sultan'ın haşmeti büyüktür. Yazdıklarımızı ilet sin diye eş-Şeyh Surî'ye yazdık.

Hâce-i Büzurg mektubu okuduktan sonra Ebû Nasr'a dönerek şimdiye kadar işimiz çobanlarla idi. Başımıza ne büyük bir bela gelmiştir. Onlar vilayetler zapt etmişlerdir. Taberistan ve Cürcan taraflarına gitmememiz gerektiğini, bundan

*Fayda olmayacağını Sultan'a söylemiştim. Beni dinlemedi. Bu iki eyaletin ahalisi devlete sadık iken şimdi asi oldular. Horsa-
 san karıştı. Allah bu işin sonunu hayretsin. Şimdi bizi bırak-
 mazlar ki Selçuklulara karşı doğru tedbirler alınsın. Şimdi
 bir de onları kızdırırlar, sözleriyle endişelerini belirtmişti.*

Ardından durumun aciliyetini de göz önünde tutarak sarhoş
 durumdaki Sultanı uyandırmak görevini Beyhakî'ye vermişti. O
 da Hadim el-Hass Ağaçı'ya gitmiş ve durumu aktarmıştı. Ha-
 dim otağa girip sultanın yattığı yere gelmişti. Seslerden uya-
 nan Sultan'da *ne var* diye sormuştu. Kendisine, Beyhakî'nin
 önemli bir haberle geldiği söylendiğinde *hayrolsun* diyerek
 onu yanına çağırılmıştı. Yüzünü yıkamak için ibrik ve su iste-
 yen Sultan Mesud ardından Hâce-i Büzurg ve Ebû Nasr'ı da
 yanına çağırılmıştı. Mektupları okumaya başladığında o da Ebû
 Nasr gibi yerinden sıçrayarak tepki vermiş ve Kâtip Irakî'ye
 küfretmeye başlamıştı. Bunun üzerine Hâce-i Büzurg *bu Al-
 lah'ın takdiri olup Irakî ancak vesiledir. Sultan işin başından
 bu durumun uzamadan halledilmesi için gayret sarf etmeli-
 dir* mukabelesinde bulunmuştu.

Sultan'ın ne yapılması gerektiğine dair sorusu üzerine Hâ-
 ce-i Büzurg derhal kumandanlarında yer alacağı bir toplantı
 tertip edilmesini tavsiye etmişti. Gerekli davetlerin gönderil-
 mesinin ardından ikindi namazının müteakiben meşveret baş-
 lamıştı. Sultan orada bulunanlara *bu küçük bir hadise değil-
 dir. 10.000 Türk süvarisi başlarında birçok kumandanları
 olduğu halde gelip ülkemizin ortasına oturmuşlardır. Doğru
 bir şekilde sığınacak yerimiz yoktur diyorlar. Onlara göre
 gidecekleri yönlerden en zayıfı bizim taraftır. Burada yer-
 leşmelerine müsaade edemeyiz. Çünkü babamın zamanında
 suyu (Ceyhun) geçip ülkemize gelen deve çobanı Türkmen-
 lerden nasıl zararların geldiğini biliyoruz. Bu yeni gelenlerin
 nefes almalarına müsaade edemeyiz. Benim görüşüm saray
 gulamları ve orduyla Cürcan'dan Simgan yoluyla üzerlerine*

varıp onlara saldırmak ve öç almaktır şeklindeki görüşünü belirtmişti.

Diğer taraftan Hâce-i Büzurg Ahmed b. Abdüssamet ordunun düzenlenip tamam edilmesine kadar Selçuklulara teskin edici mektuplar yazılıp rahatlatılmalarını tavsiye etmişti. Neticede onun tedbiri uygun görülmüş ise de Sultan, Nişabur'a geldikten hemen sonra Hâcib Beytoğdı emrinde bir ordu hazırlayıp Nesa'ya Selçukluların üzerine göndermişti.

Görüldüğü üzere Selçuklular, Maverâünnehir ve Harizm'de başlarına gelenlerin ardından son bir umut olarak Horasan'a geçerek Sultan Mesud'a iltica etmeyi düşünmüşlerdi. Mamefih daha evvelinden bölgeye yerleştirilmiş Yabgulu Türkmenlerinin yağmalarından, itaatsizliklerinden sıkılmış olan Gazneli hükümdarı yeni gelenlerin üzerlerine bir ordu göndermekte acele etmişti. Bununla birlikte söz konusu kuvvetin 1035'de Nesa'da, Selçuklulara yenilmesiyle olaylar bambaşka bir hal alacak ve Selçuklular beş sene içerisinde mülteci olarak geldikleri Horasan'ın efendileri haline geleceklerdi.

Nişabur'da Bir Göçebe Sultan

Sultan Mesud 1035'de Nesa'da Selçuklulardan aldığı uyarı niteliğindeki mağlubiyeti hiç dikkate almaksızın Hind Seferine çıktığında Selçuklular yeniden Horasan'ın her yerinde at koşturmaya başlamıştı. Sultan'ın, onlara karşı Nişabur'da bıraktığı Subaşı Hâcib mücadeleden çok karaborsa ile ilgileniyordu. Öyle ki emrindeki kuvvetleri sürekli ekmeğin ucuza satıldığı yerlerden pahalı olduğu yerlere götürüyordu. Kendisi ise ucuz yerlerdeki buğdayı satın alıp tekrardan orduya satarak büyük meblağlar kazanıyordu. Bundan dolayı Türkmenler kendisine *Subaşı Cadı* adını takmışlardı. Sultan Mesud, Hindistan'dan dönüp Horasan'daki gelişmeler kendisine iletildiğinde çok kızmış ve subaşıya, Selçuklularla savaşıması için birbiri ardına

haberler göndermeye başlamıştı. Mamafih Sultan'ın ısrarından elde edilen netice ağır bir mağlubiyet olmuştu (1038).

Bunun sonrasında galipler işi bir adım daha ileri götürmenin telaşına düşmüşlerdi. İbrahim Yınal emrindeki 200 süvari ile Gaznelilerin Horasan'daki merkezi Nişabur'a gelmişti. Şehir ahalisine büyük bir ordunun öncüsü olduğunu, savaş ya da teslim konusundaki tercihlerini geriden gelen ana ordudaki başbuğlara iletceğini söylemişti. Nişabur'un ileri gelenleri panik içinde şehrin kadısının evine giderek *sen bizim imamımız ve yol gösterenimizsin. Gelen bu haberler hakkında ne söylersin?* diye sormuşlardı. Kadı, onlara mukabelede bulunarak niyet ve düşüncelerini öğrenmek istediğinde içlerinden biri *şehrin surları bizi koruyabilecek durumda değildir. Ayrıca ahali de savaştan anlamaz. Selçuklular ise Hâcib Subaşı'nın büyük ordusunu yendiler. Biz onlara karşı ne yapabiliriz* demişti.

Kadı da bu sözler üzerine daha önceden Sultan Mahmud ile Belh ahalisi arasında geçen bir olayı örnek vererek teslim düşüncesini onayladığını ifade etmişti. Sözlerinin devamındaki *savaşmak ahalinin değil sultanların işidir. Kadı ki sizin Mesud gibi güçlü bir sultanınız var. Eğer burası ona lazım ise zapt etmek için ya kendisi gelir ya da bir ordu gönderir. Bugün fitne ateşi tutuşmuş ve yükselmiştir. Ellerini kana bulamış bir topluluk şehre girip burayı yağmalama azmindedir. Bu nedenle onlara itaat etmekten başka bir çare yoktur, şeklindeki tavsiyesi oradaki herkes tarafından kabul edilmişti. Onlar diğer türlü hiçbir şartta kurtuluşlarının kalmadığını, sultan da uzakta olduğu için bu mazerete sığınarak sonradan kendilerini affettirebileceklerini düşünmüşlerdi.*

Daha sonra İbrahim Yınal'ın elçisini çağırarak aldıkları kararı ona şu sözlerle iletmişlerdi; *Biz kullarız ve sultanımız vardır. Savaşmak kulların âdeti değildir. Selçuklu emîrleri gelip şehre girmelidir. Eğer burası sultana lazım ise ya kendi gelir ya da bir komutan gönderir. Ancak emîrler şunu bilmelidir*

ki, insanlar diğ er şehirlerde yaptıkları yağma ve öldürmelerden dolayı onlardan korkmaktadır. Bu sebeple başka bir yol seçmelidirler. Zira buradan başka bir dünya daha vardır. Nişabur, sizin gibi birçoklarını görmüştür. Buranın halkının silahı seher vakti edilen dualardır. Sultanımız bizden uzaktır. Fakat Allah ve onun ölüm meleği bize yakındır.

İbrahim Yınal aldığı cevap üzerine elçisini bir kere daha şehre göndererek onları teskin etmiş ve yağma yapılmayacağına dair garanti vermişti. Selçuklu başbuğı ertesi gün başının üzerinde ailenin rengini temsil eden bayrağı, yedek atları, yıpranmış ve yırtık elbisesi ile şehre girerken ahali arasında gülüşmeler yaşanmaya başlamıştı. Sultan Mahmud devrini gören yaşlılar ise başlarına gelenlerden ötürü gizlice ağlıyorlardı. Nişabur'da, Gaznelilere olan sadakat halen çok kuvvetli idi. Nitekim hutbenin Tuğrul Bey adına okunmasıyla ciddi bir kargaşa baş göstermiş ise de bir süre sonra olaylar yatıştırılmıştı.

Aradan üç gün geçtikten sonra şehirli er bu kez de hutbe-lerde *Sultan el-muazzam* olarak adını duydukları Tuğrul Bey'i karşılamaya çıkmışlardı. O, öncüsünden çok daha donanımlı bir şekilde kolunda yayı, göğsünde üç adet oku, ipek kaftanı, sarığı ve keçe çizmesiyle 3000 süvarinin başında şehre girmişti. Şadyâh Bahçeleri denilen yerde karargâhını kuran Tuğrul Bey ertesi gün Sultan Mesud'un tahtına oturarak şehrin ileri gelenlerini kabul etmeye başlamıştı.

O sırada Abbasi halifesinin Nişabur'da bulunan elçisi de huzuruna çıktığı Selçuklu başbuğunu yağmadan, tahribattan ve insanları öldürmekten kaçınması konusunda uyarmıştı. Böylelikle biraz da tesadüfi şekilde de olsa saltanatın gerekliliklerinden Halife ile temasa geçilmesi şartı da yerine getirilmiş oluyordu. Dahası Tuğrul Bey şehre gelmeden adına hutbe okutmuş şimdi de tahta oturmuştu. Ayrıca sultanlığın gereğı olarak atamalar yapıp hil'atler dağıtmıştı. Hâkimiyetin bir diğ er şiarı

olan ihsan ve adaleti göstereceğinin kanıtını ise huzuruna gelen şehrin kadısı ile yaptığı konuşmada göstermişti.

Kadının kendisine hitaben yaptığı *üzerinde oturduğun taht, Sultan Mesud'a aittir. Hayatta böyle şeyler vardır ve daha ne olacağı da bilinmez. Allah'tan kork ve insanlara iyi davran ve adaletle hükmet. Mazlumların ve miskinlerin sözlerini dinle. Ordunun zulüm yapmasına müsaade etme. Çünkü adalet talihsizliktir.... Eğer akla yönelecekse bu sözlerim sana yeter,* şeklindeki konuşmasını tasdik etmiş ve onun dediklerini uygulayacağını bildirmişti. Hatta bununla alakalı ilk uygulamayı da şehri yağmalamak isteyen ağabeyi Çağrı'yı engellemek suretiyle yapmıştı. Onun ısrarla talebini yinelemesi üzerine ise hançerini çekerek bunu yaptığı takdirde kendisini öldüreceğini söylemiş ve Çağrı Bey yağmadan kesin olarak vazgeçmişti. Bir diğer rivayete göre ise Çağrı Bey hançer çekip kendisini öldüreceğini söylemiş ve kardeşini çok seven Tuğrul Bey de çözüm olarak şehir ahalisi üzerine 40.000 altın yüklemişti.

Böylece Tuğrul Bey artık bir göçebe reisi değil bir sultan olduğunu göstermişti. Ancak bu kazanımlarını perçinlemek için Gazneli Mesud ile yapacağı son hesaplaşmanın zamanının yaklaştığını da biliyordu. Bunun için de hazırlıklara vakit geçirmeksizin başlamıştı.

Selçuklu Şahini

Bağımsızlığa giden yolda Gaznelilere karşı amansız bir mücadeleye girişen Selçuklular için Çağrı Bey'in varlığı büyük bir talih olmuştur. Onun cesareti, yiğitliği ve savaşçılığı en zor zamanlarda aileye yol göstermiş, devlet bir anlamda onun kılıcının gücüyle kurulmuştur. Öyle ki Gazneli Sultanı Mesud'un Selçuklu meselesini kökünden çözmek üzere 1039 ilkbaharında güçlü bir orduyla bizzat çıktığı sefer karşısında Selçuklular korku ve yılgınlık içine düşmüşlerdi. Aralarında yaptıkları meşveretin

sonrasında Tuğrul Bey ve Musa Yabgu'nun da içinde yer aldığı bir grup Horasan'dan çekilmenin daha doğru olacağı fikrini ortaya atarak şöyle demişlerdi; *Cibal ve Gürgen önümüzdedir. Oraya gittiğimiz takdirde rahat bir yaşam süreriz. Yine Rum Derbendi'nde bize karşı gelebilecek bir düşman yoktur. Horasan'ı terk edelim. Halkı ve ordusu güçlü olan bu büyük sultana karşı savaşmamız mümkün değildir.*

Onların böylesine bir yılgınlık içinde düşmesine karşın Çağrı Bey metanetini koruyarak *eğer Horasan'dan ayrılırsak hiçbir yerde kalamayacağımız gibi Sultan Mesud ve üzerimize göndereceği askerlerden kurtulamayız. Ben Ulya-âbad Savaşı'nda onları gördüm. Her türlü silah ve mühimmata sahip olmalarına karşın destek almaktan uzaklar. Bunun yokluğunda yaşamaları mümkün değil. Bu sebeple kendi canları mı yoksa mühimmatlarını mı korusunlar? Bizim ise ağırlığımız yok. Beydoğdu ve Subaşı destek alamadıkları için yenildiler. Ağırlıklarımız bizden uzaktadır. Savaşa hazırız. Mertçe savaşalım. Bakalım Allah bizim için ne takdir etmiştir*, demişti.

Çağrı Bey'in bu sözleri üzerine toplantıda bulunan diğerleri de cesaretlerini toplamış ve mücadeleye devam kararı alınmıştı. Ancak ilerleyen zamanlarda Gaznelilerin amansız takibi Selçuklular arasında yeni endişelere sebebiyet vermiş ve Tuğrul Bey bir kere daha Horasan'dan çıkıp güçlü bir siyasî otoritenin bulunmadığı Dıhistan taraflarına gitmek fikrini ortaya atmıştı. Hatta burada yaşanacak herhangi bir olumsuzluk halinde Cibal bölgesinin de müsait olabileceğini söylemişti. Orada hazır bulunanlar gelmesi yakın mücadelenin sonucundan pek emin olmadıklarından Tuğrul Bey'in teklifi genel bir kabul görmüştü.

Selçukluların kaderinin bambaşka bir mecrada çizilmeye yaklaştığı sırada o ana değin sessizliğini korumuş olan Çağrı Bey söz alarak savaşmaktan başka seçenekleri olmadığını şu sözlerle dile getirmişti; *Söyledikleriniz ve aldığınız kararlar hiçbir şey ifade etmez. En başından Sultan Mesud'a*

dokunmamamız gerekiyordu. Ama biz bunu yaptık ve onu incittik. Onunla savaşp vilayetlerini harap ettik. Artık sıra onun canını almaya gelmiştir. Eğer galip gelirsek dünya elimizdedir. Eğer o bizi yenerse kaçırız. Ancak bu takdirde peşimizden gelecektir. Bununla birlikte nerede olursak olalım ağırlıklarımızı kendimizden uzak tutmalıyız. Neticede o, bizim korktuğumuzu ve kaçığımızı düşünerek peşimizden gelir. Dahası bütün vilayet sahiplerini bize karşı kıskırtır. Dostu düşmana çevirir. Biz dün kıtlıktaydık. Bugün de aynı durumdayız. Ama gelen haberlere göre onlar da bizden farklı değildir. Üstelik biz dinlenmiş durumdayız ve hayvanlarımız için yemimiz var. Onlar ise çöllerden geldiler. Bu durumda bizim onlardan korkmamız acizlik olur.

Selçuklu Şahini'nin bu sözleri evvelinde olduğu gibi zihinlerdeki korkuyu yok etmiş ve herkes yaklaşan savaş için var gücüyle hazırlanmaya başlamıştı. İki taraf 1040 yılı Mayıs ayının sonlarında Dandanakan Kalesi önlerinde karşılaştıklarında mücadelenin gidişatı Çağrı Bey'i bir kere daha haklı çıkarmıştı. Kısa sürede mağlup edilen Gazneli ordusu, sultanları ile birlikte savaş meydanından kaçarken Selçuklular büyük bir gururla dosta düşmana yeni kurdukları devletlerini müjdelemişlerdi.

Dehşetin Ortaya Çıkardığı Hurafeler

Tuğrul Bey zamanında Anadolu'ya yapılan akın ve seferlerin şiddeti bölgedeki Yerli Hristiyanlar arasında ciddi bir dehşet havası ortaya çıkarmıştı. Ermeniler olanları tanrısal bir işaret olarak görüyorlardı. Onlar için yedikleri darbeleri ve uğradıkları katliamları anlatmaya kimse muktedir olamazdı. *Kan her yerde sel gibi akmış ve vahşi hayvanlar susuzluklarını kan içerek gidermişlerdi. Müslüman askerlerin atlarının ayakları dağları ve tepeleri aşındırmıştı.*

Bütün bu yaşadıkları Allah'ın kendilerinden yüz çevirmesinin bir sonucu idi. Çünkü onlar günahlarından dolayı fena

yollara sapsmışlar ve böylece Türklerin elinde kalmayı hak etmişlerdi. Olanlar *Zebur*’da geçen şu sözlerin bir yansıması değil miydi; *Ey Rab, bizi reddettin ve askerlerimizle beraber çıkmadın. Düşmanın önünden bizi geri çevirdin. Bizden nefret edenler bizi soydular. Bizi koyunlar gibi öldürölmek üzere terk ettin ve bizi putperestlerin içine dağıttın.*

Türk akıncıları ganimet ve kuş sürüsü gibi sayısız esirlerle yurtlarına dönerken geride bıraktıkları dehşet, olayları aktaran yazarların kaleminden inanılması güç hurafelere dönüşmüştü. Öyle ki, esirleri görüp sayılarının çokluğu karşısında hayrete düşen Müslümanların *bu kadar emniyette olduğunuz halde nasıl oldu da baskına uğradınız. Niçin başınıza gelecek felaketleri önceden keşfetmediniz. Geldiğimizi duymak veya alametleri görmekle kaçmadınız* sözlerine *bunu hiç anlamadık* diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Müslüman kadınları, onlara *akıbetinizin alameti horozlarınızın akşam vakitlerinde ötmesi, öküzlerinizin ve koyunlarınızın oturmuş vaziyette pislemesi idi*, şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardı. Esirler ise hayıflanarak *memleketimizde bunlar çok defa yaşandı. Fakat biz bunların bir felaket nişanesi olacağını anlayamadık* demişlerdi.

Tuğrul Bey’in Rüyası

Tuğrul Bey, Halife Kaim Biemrillah’ın daveti üzerine Selçuklu ordusunun başında 1055 senesinde Bağdat şehrine gelmişti. İlk olarak buradaki Büveyhî hâkimiyetine son veren Sultan akabinde uzun süre onların şehirdeki şahnesi Arslan Besasirî’nin ortaya çıkardığı tehdit ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Öte yandan Selçuklu askerlerinin Bağdat’taki kalış süreleri uzadıkça ahali ile aralarında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştı. Halk evlerinde ikamete başlayan askerlerin yaptıkları zorbalıklardan şikâyet etmekteydi.

Bunun üzerine Halife el-Kâim Biemrillâh veziri Reisü'rrüesa'ya, Tuğrul Bey'in veziri Amîdûlmülk el-Kündürî'ye mektup yazıp onu yanına çağırmasını emretmişti. Amîdûlmülk geldiğinde halife ona kendi adına halkın karşılaştığı zulüm ve haksızlıkları Sultan Tuğrul Bey'e anlatmasını istemişti. Ayrıca *Ya bu zulüm ve haksızlıklara son verir ve Allah'ın emrini yerine getirir, ya da halife bu gayri meşru işlerden uzak durmak maksadıyla Bağdat'tan ayrılmak için elinden geleni yapar,* şeklindeki sözlerini Sultan'a iletmesini söylemişti.

Amîdûlmülk el-Kündürî yanına gidip vaziyeti iletğinde Sultan askerlerinin çokluğu sebebiyle onları disiplin altına almanın ve terbiye etmenin zor olduğunu belirterek üzüntüsünü ifade etmişti. Amidûlmülk'e, Reisü'r-rüesa'ya cevabî mektubun derhal yazılmasını ve anlattığı hususlardan dolayı özür dilenmesini emretmişti. Tuğrul Bey o gece rüyasında Ka'be yanında Hz. Peygamber'i görmüştü. Ancak selam verdiğinde Hz. Peygamber ondan yüz çevirmişti. Ardından da *Allah, seni yeryüzüne ve kullarına hâkim kıldığı halde sen onları gözetip korumuyor, gerekli kontrolü yapmıyorsun. Onlara kötü muamele etmekten dolayı da Aziz ve Celil olan Allah'tan hayâ etmiyorsun. Halka zulüm ve haksızlık yapılırken vazifeni ihmal ederek başka şeylerle avunuyorsun* demişti.

Tuğrul Bey rüyasından korkarak uyanmış ve hemen Amîdûlmülk'ü huzuruna çağırarak gördüğü rüyayı ona da anlatmıştı. Sabahleyin de onu mektubunda belirttiği hususları okuyup itaat arz ettiğini bildirmek üzere halifeye göndermişti. Bu arada askerlerini halkın evlerinden çıkarmış, gizlenen ve saklananların da ortaya çıkmasını, gözaltında tutulan şahısların salıverilmesini emretmişti.

Bununla da yetinmeyen Sultan halkın yükünü ve sıkıntılarını hafifletmek amacıyla Bağdat'tan ayrılmaya karar vermişti. Fakat Arslan Besasiri'nin varlığı dolayısıyla bu konuda biraz mütereddit idi. Yine de 1057 yılı başında şehirden ayrılmıştı.

Giderken depolardaki silâh ve mühimmatı da yanında götürmüştü.

Sultan, Bağdat'ta 13 ay ve bir kaç gün kaldığı halde bu süre içinde halifeyle hiç görüşmemiştir. Tuğrul Bey daha sonra ortaya çıkan mağduriyeti gidermek için askerlerinin ikameti için Bağdat'ta *Medinetü't-Tuğrul* olarak da bilinen bir mekânın inşasına başlamıştır.

Sultan'a Nasihat

Tuğrul Bey veziri Amîdülmülk el-Kündürî ile Hemedan şehrine geldiği sırada buraya yakın Hızır denilen küçük bir dağın tepesinde Baba Tahir, Baba Cafer ve Şeyh Hamşa adlarında üç evliyanın yaşadığını duymuştu. Sultan, onları görünce ordusunu durdurmuş ve veziri ile birlikte yanlarına giderek ellerini öpmüştü. O sırada bu üç evliyanın arasında biraz mecnun tabiatlı olan Baba Tahir, sultana; *Ey Türk, Allah'ın kullarına ne yapacaksın?* diye sormuştu. *Ne buyurursan*, cevabı üzerine Baba Tahir, *Allah'ın buyurduğu şeyi yap* karşılığını verince Sultan ağlayarak *öyle yaparım* demiştir.

Daha sonra Baba Tahir, elini tutarak *benden kabul ediyormusun?* diye sorunca Sultan Tuğrul Bey *evet* yanıtını vermişti. Babanın parmağında yıllardan beridir abdest aldığı ibriğin kırık başı vardı. Onu çıkartıp Sultan'ın parmağına geçirmiş ve *Alem memleketini bunun gibi senin eline koydum. Adalet üzere ol* demiştir. Tuğrul Bey bu yüzüğü her zaman muskaları arasında saklar ve muharebe sırasında parmağına takardı.

Malazgirt Surlarının Önünde

Tuğrul Bey emrindeki Türk ordusuyla birlikte 1054 senesinde Anadolu'ya girdiğinde ilk olarak Bargiri'yi fethetmiş ve sonrasında Erçiş önlerine gelmiştir. Kuşatma ordusunun gücü

karşısında zorlanan ve er ya da geç teslim mecbur kalacaklarını anlayan müdafiler zengin hediyelerle sultanın huzuruna çıkarak saldırılarını durdurmaya ikna etmişlerdi. Ayrıca ona; *Ey cihangir sultan, git Malazgirt şehrini zapt et. Biz ve bütün Ermenistan sana tabi olalım* teklifinde bulunmuşlardı.

Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey ordusuyla birlikte Erçiş'ten ayrılıp Malazgirt önlerine gelmişti. Karargah kurmaya başlayan Türk ordusundan gelen boru sesleri ve askerlerin bağırışlarıyla surlar sarsılıyordu. Şehrin ahali de büyük bir korku ve ümitsizlik içine düşmüşlerdi. Ama buna rağmen kadın ve erkek birlikte hareket ederek yapılan bütün hücumları püskürtmeyi başarmışlardı. Kazılan lağımlar içeriden açılan karşı lağımlarla çökertilmişti. Hatta saldırılar sırasında Tuğrul Bey'in yakın akrabalarından biri de hayatını kaybetmişti. Bu arada şehirdekilerin yakaladıkları Türk esirlerini surların üzerine çıkartarak öldürmeleri sultanı çok üzmüş ve meseleyi bir an önce halletmek üzere Bitlis'te bulunan devasa bir mancınığı getirterek şehri onunla bombardıman etmeye başlamıştı.

Müdafiler mancınığın büyüklüğünden ve attığı iri taşlardan büyük bir korkuya kapılmışlardı. Yine de şehirdeki bir rahibin inşa ettiği mancınıkla bu güçlü silahın baş tarafını kırmayı başarmışlardı. Fakat kuşatmacılar onu kısa sürede tamir etmekle kalmamış etrafını da tahkim ederek benzer bir saldırının yinelenmesini imkânsız hale getirmişlerdi. Malazgirt Valisi Vasil çaresizlik içinde mancınığı yakmayı başaran kişiye çokça para, at ve katırlar verileceğini duyurmuş hatta, ödülün de bununla da kalmayıp imparatorun da mevki ve rütbe taltifinde bulunacağını belirtmişti. Eğer bunu yapan kişi Müslümanlar tarafından öldürülürse ödüller oğullarına ve akrabalarına verilecekti. O sırada şehirde bulunan bir Frank paralı askeri öne çıkıp *ben, o mancınığı yakacağım. Bugün kanımı bütün Hristiyanların uğruna dökeceğim. Çünkü yalnızım ve benim için ağlayacak ne karım ne de çocuklarım vardır* diyerek bu işe talip olmuştu.

Frank fedaisi daha sonra acele ile bir plan hazırlamıştı. Kendisine hızlı bir at verilmiş ayrıca içinde yanıcı madde bulunan üç şişeyi de koynunda saklamıştı. Kaleden çıkarken müdafilerden, sultana gönderilen bir elçi gibi görünmek için mızrağının ucuna bir kâğıt geçirmişti. Böylece Türk askerleri ondan şüphelenmeden mancınığa yaklaşmak imkânını elde edebilmişti. Üstelik kaleden çıkarken herkesin sıcak dolayısıyla çadırlarına çekildiği öğle vaktini seçmişti. Mancınığın önüne gelip de durduğunda Türkler bunu onun söz konusu silahın devasa büyüklüğünden kaynaklı bir hayranlığa yormuşlardı. Mamafih fedai üzerinde sakladığı şişeleri birer birer mancınığa atmak suretiyle onun bir anda alev almasını sağlamış ve kendisi de meydana gelen karmaşadan istifade ile kaleye kaçmayı başarmıştı. Sultan her ne kadar şaşırıp üzülse de böylesine sürpriz bir saldırı teşebbüsünü başarıyla sonuçlandıran kişiyi cesaretinden dolayı mükâfatlandırmak istemişti. Onun yanına gelmesi için kaleye haber göndermiş ise de Frank askeri bunu kabul etmemişti.

Diğer taraftan Türk ordusu mancınığın yakılmasına rağmen lağımlar kazmak suretiyle saldırıya devam etmekteydi. Ancak yapılan bütün girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Üstüne şehirliler bir mancınığa koydukları domuzu Türk ordugâhına atıp *Ey Sultan, bunu kendine eş yap biz de Malazgirt'i sana çeyiz olarak verelim* sözleriyle hakaretlere başlamışlardı. Nihayetinde bütün saldırı girişimleri sonuçsuz kalan Tuğrul Bey şehir önlerinden ayrılarak başkentine dönmek zorunda kalmıştı.

Bir Yerli Hristiyan'ın Kaleminden Sultan Tuğrul Bey

Yerli Hristiyan tabiri Bizans'ın resmi Ortodoks inancının dışında kalan Nasturileri ve Monofizitleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Uzun yıllar Bizans tarafından baskı görmüş bu

unsurlar VII. yy.'ın ikinci yarısından itibaren başlayan İslam hâkimiyetiyle birlikte inançlarını daha rahat bir şekilde yaşayabilmek fırsatını yakalamışlardır.

Selçuklu akıncılarının Ortadoğu ve Ön Asya'da görünmeye başladıkları dönemde ilk karşılaşmanın ortaya çıkardığı mücadele hali dolayısıyla Yerli Hıristiyan müelliflerinin onlar hakkında yazdıkları elbette ki pek olumlu olmamıştır. Buna karşın aşağıda aktaracağımız hikâye hem söz konusu olumsuzlukların dışında kalması hem de Sultan'ın kişilik özelliklerini çok farklı bir gözden yansıtmaları bakımından önemlidir. Müellifimiz Abu'l-Farac'ın anlatımı şöyledir;

Denildiğine göre Tuğrul Bey yüksek bir taht üzerinde oturur. Arkasında kalkanlar ve mızraklar, önünde muhteşem bir yay ve elinde sürekli oynadığı iki ok bulunurdu. Pamuktan yapılmış beyaz elbiseler giyerdi. Haftanın ikinci ve beşinci günleri oruç tutmaya alıştı. Beş vakit namazını hiçbir zaman ihmal etmezdi. Zekâsına dair Bağdat'ın en büyük kadılarından biri şu hikâyeyi anlatmaktadır; Tuğrul Bey'e elçi olarak gönderildiğim zaman onun idaresini anlatan, insafsızlığından bahseden ve beş vakit namazını Allah korkusu yüzünden değil gösteriş için kıldığını ve daha başka meselelerden bahseden bir mektubu ailemden biri vasıtasıyla Bağdat'a yollamıştım. Mektup yolda düşmüş ve Tuğrul Bey'in adamlarından biri tarafından bulunarak ona götürülmüştü. Sultan mektubun muhteviyatını bildiği halde yüzünü benden çevirmediği gibi gösterdiği saygıyı da değiştirmemişti. Mektubun düşmüş ve onun eline geçmiş olduğunu bilmiyordum. Fakat Bağdat'a döndüğümüzde dostlarımdan biri bana olayı anlattığı gibi mektubu gönderdiğim adam da onu kaybettiğini söylemişti.

Böylece Bağdatlı kadı, sultana karşı yapmış olduğu hatanın farkına ancak varabilmişti. Tuğrul Bey burada gösterdiği tevazu ve alçakgönüllülük ile göçebelik adetlerinden çabuk

şıyrılarak gerçek bir sultan olmak hususunda ne kadar hızlı yol aldığını da göstermişti.

Sultan'ın Düğünü

Tuğrul Bey'in çok sevdiği eşi Altuncan Hatun 1060 sene-
sindeki ölümünün hemen öncesinde ona dünya ve ahiret çe-
refine ulaşmak için halifenin kızı Seyyide ile evlenmesini ve
kendisinden kalacak mirasın da yeni geline verilmesini vasi-
yet etmişti. Aradan bir süre geçtikten sonra Tuğrul Bey, Rey
Kadısı Eb  Yahya Sa'd vasıtasıyla evlilik teklifini Halife Kaim
Biemrillah'a iletmişti. Fakat halife böyle bir  detin daha  n-
ceden hiçbir sultan ve devlet adamı için var olmadığını söyle-
yip *bu bizim için uygun olmadığı gibi bizim hükümdarlığını*
onayladığımıza da uygun düşmez diyerek Sultan'ın isteğini
geri çevirmişti.

Diğer taraftan içinde bulunduğu siyasî durum dolayısıyla
Selçuklu sultanına mecburiyetinin de farkında olan halife ikinci
görüşmede farklı bir yanıt vermeyi tercih etmişti. Ancak işi yo-
kuşa sürmek gayesiyle gelinin mihri için 300.000 altın, Altun-
can Hatun'a ait bütün emlak ve para ile Vasıt şehrinin veril-
mesi istemiş, sultanın bundan sonra Bağdat'ta ikamet etmesi
halinde bu evliliğe onay vereceğini bildirmişti. Ayrıca istekle-
rini Sultan'a iletecek elçilere her şeye rağmen karşı tarafı bu
evlilikten vazgeçirmek için abalamlarını tembih etmişti. El-
iler Hemedan'a geldiklerinde Vezir Am d lm lk' n yanına
giderek halifenin Tuğrul Bey'in bu evlilikten vazgeçirilmesi
konusundaki ricasını iletmişlerdi. Mamafih Vezir, *Sultan'ın*
isteğinin geri çevrilmesi doğru olmaz. Yapılan teklifin kabu-
l nden ve ileri sürülen şartlardan sonra karardan dönülmesi
sultana başka şeylere rağbet edildiğini düşündürecektir. Za-
ten sultan bu evlilik hususunda kendisinden istenileni fazla-
sıyla vermektedir diyerek onlara olumsuz bir karşılık vermişti.

Elçiler, Amîdülmülk'ten umduklarını bulamasalar da *senin yapacağın her şey doğrudur* sözleriyle yine de kararı ona bırakmışlardı. Bunun üzerine o da, Tuğrul Bey'in yanına çıkarak halifenin evliliğe müsaade ettiğini bildirmişti. Duruma çok sevinen Sultan, yeğeni Hatice Arslan Hatun'u ve Hadim-i Hâss Ferruh'u da onun yanına vererek nikâh işlerini halletmek üzere Bağdat'a göndermişti. Heyet yola çıkmadan önce yanlarına gelinin mihri için 100.000 altın ve değerli birçok mücevherat almıştı. Fakat hilafet merkezine geldiklerinde Kaim Biemrillah'ı söylediklerinin aksine evliliğe karşı katı bir tutum içerisinde bulmuşlardı. Hatta halife, Sultan'ın bu konuda ısrarcı olması halinde Bağdat'ı terk edebileceği tehdidinde dahi bulunmuştu. Ancak makamının kendisine sağladığı konum hakkında büyük bir yanılgı içinde olduğunu anlaması için çok fazla beklemesi gerekmemişti. Olanlara çok sinirlenen Amîdülmülk son derece sert bir şekilde *eğer bu evliliği istemiyorsanız önceden söylemeniz gerekirdi. Artık vazgeçmek olmaz* cevabını vermişti.

Halifenin yaptıklarına içerleyen Selçuklu veziri daha sonra olanları Sultan'a iletmek üzere şehirden ayrılıp Nehrevan yakınlarında konaklamıştı. Bu sırada el-Kaim'e gözdağı vermek için Abbasilerin sembolü olan siyah giysileri çıkarıp beyaz giysiler giymişti. Diğer taraftan halifenin olanca inadına karşı Bağdat'ın ileri gelenleri Sultan'ın teklifinin reddedilmesinin yol açacağı mahzurlar konusunda endişeli idiler. Bunlar şehrin kadısını Amîdülmülk'ün yanına göndererek onu geri dönmeye ve halife ile yeni bir görüşme yapmaya ikna etmişlerdi. Ancak halife *Abbasoğullarında böyle bir töre şimdiye kadar görülmemiştir*, diyerek olumsuz tavrını sürdürmekte kararlı görünüyordu.

Öte yandan Halife, Amîdülmülk'ten istediği desteği alamayınca Tuğrul Bey'in çok sevdiği Humartegin et-Tuğrai'ye bir mektup yazarak vezirin ısrarcılığından şikâyetle kendisine yardımcı olmasını istemişti. Humartegin de ona müspet bir

cevap yazmıştı. Bununla birlikte ikili arasındaki yazışmaların içeriğinden haberdar olan Amîdülmülk, halifenin olumsuz tavrını ve işin gecikmesinin sorumluluğunu Humartegin'in üzerine yüklemişti. Ardından Sultan'a yapılan telkinler neticesince Humartegin kısa sürede gözden düşmüş ve öldürülmüştü.

Bu arada halifenin inatçı tavrından sıkılan Sultan daha sert davranmaya karar vermişti. Kendisine sağladığı bütün desteğe rağmen halifenin kızını vermemekte diretmesini *bütün bunlar halifeden kaynaklanıyor. Oysaki ben, onun için kardeşimi öldürdüm. Onun başarısı uğruna pek çok para sarf ettim. Ona olan saygı ve sevgim dolayısıyla haslarımı, yakın adamlarımı ve askerlerimi helak ettim. Fakat halife bütün bunlara karşılık olarak benim memluküm Humartegin ile işbirliği yapmak suretiyle yönetim düzenimi bozdu. Böylece bana yaptığını yaptı* sözleriyle eleştirmişti.

Bununla da yetinmeyerek halife ile yakınlarının ikta ve diğer gelirlerine el koymak üzere *Reisü'l-Irakeyn* unvanlı bir idareciyi Bağdat'a göndermişti. Sultan'ın yaptığı bu son hamle halifenin direncini kırmaya yetmişti. Kızını vermemek konusunda ısrarını sürdürdüğü takdirde daha büyük yaptırımlarla karşılaşacağını anlamıştı. Bunun üzerine Ebu'l-Ganaim b. Mahalleban adlı bir yakınının nikâh için gerekli vekâletname ile o sırada Tebriz'de bulunan Sultan'a göndermişti. Nihayetinde tarafların anlaşması üzerine Hz. Fatıma'nın da mihri olan 400 dirhem ve bir altına nikâh kıyılmıştı. Gelişmeler 70 yaşındaki Sultanı memnun etmiş ve ordusuyla birlikte Bağdat'a yönelmişti. Kış mevsiminin ağır şartlarına ve beraberindeki bazı kumandaların iktalarına dönmesine rağmen 1063 yılı Şubat'ın da şehre ulaşmıştı.

Buradaki düğün sırasında Sultan maiyeti ile birlikte Türkçe şarkılar söyleyip oyunlar oynamıştı. Düğünün akabinde ise halifenin bütün ısrarlarına rağmen gelin ile birlikte şehirden

ayrılmış ve altı ay sonra Rey'de hayatını kaybetmişti. Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarının halifenin kızıyla yapmak istediği bu evlilikteki ısrarı tamamıyla Hz. Peygamber'in sülalesiyle akraba olmak isteğinden kaynaklanmıştı. Onun ölümünün ardından yerini alan yeğeni Alparslan, Seyyide Hatun'u yeniden babasının yanına Bağdat'a göndermişti.

Kavurd'un Hilesi

Dandanakan Savaşı'nın akabinde toplanan kurultayda Selçuklu ailesinin her bir mensubunun hâkim olacağı topraklar ve fetih yönü belirlenmişti. Yapılan paylaşımda Kirman, Çağrı Bey'in oğlu Kara Arslan Kavurd'un payına düşmüştü. Kavurd 1048 yılı içerisinde beş-altı bin süvari ile harekete geçerek başkent Berdesir'e egemen olmuştu. Diğer taraftan Kirman eyaletinin en önemli bölgesi durumundaki Germisir yağmacılık ve savaşıllıklarıyla meşhur Kufs kavmi tarafından idare edilmekteydi. Selçuklu Meliki, onları güç kullanarak itaat altına almanın kendisi için bir hayli zor ve masraflı olacağını anlamıştı. Bu nedenle Kufs reisine değerli hil'atlar ile birlikte bir menşur göndererek *Umman sahiline kadar bütün Germisir'i sana başıslıyorum. Çünkü ben Türküm. Germisir'in suyu ve havası bana ve yanımdakilere uygun değildir. Oraya bir naip göndersem de bu iş için sizden daha uygun kim olabilir*, demişti. Kavurd böylece muhatabını rahatlatmış ve sonrasında planının ikinci safhasına geçmişti. Maiyeti arasında çok güvendiği bir hâceyi (muallim) yanına çağırarak ona ne yapacaklarını anlatmıştı. Buna göre ilk olarak herkesin önünde hâceyi düşmanları ile yazışmakla suçlamış ve cezalandırmak istemişti. Ayrıca onun ikta ve maaşını da elinden almıştı. Hâce de, ondan kaçıp daha evvelden tanıdığı Kufs reisinin yanına gitmişti.

Kufs reisi amcasının; *ona yardım et ve bırak bir köşeye gitsin. Ansızın bize bir bela getirmesin* şeklindeki uyarısını dikkate almadan bu adamı kendisine yakınlaştırmış ve itimat

etmeye başlamıştı. Böylece Kavurd'un tasarladığı planın en önemli safhası da kolayca atlatılmıştı. Şimdi bütün mesele Hâce'nin, Kufsların zayıf ya da dikkatsiz bir anında durumu Kavurd'a iletmesine kalmıştı. Tam da bu sırada Kufs reisi oğluna yapacağı düğüne bütün diğer kabile başkanlarını davet etmesi planın son safhası için bir başlangıç teşkil etmişti.

Düğünün yeri ve zamanı belli olunca Hâce yanındaki Aliyyek ismindeki talebesiyle ani bir kavgaya tutuşmuştu. Fakat bu kavga tamamen sahte olup Kufsların bölgesindeki bütün geçitleri, tuzak ve toplanma yerlerini bilen Aliyyek'in oradan ayrılıp durumu Kavurd'a iletmesi için tertip edilmişti. Hızlı bir şekilde Berdesir'deki Kavurd'un yanına gelen Aliyyek, Kufsların bütün liderlerinin yer alacağı düğünün üç gün sonra yapılacağı yeri ona bildirmişti. Kavurd askerlerinin toplanmasını dahi beklemeden maiyeti ile birlikte derhal yola çıkmış ve askerlerden bir kısmı ancak yolda ona yetişebilmişti. Düğünün yapılacağı Kûh Kufcan denilen yere vardıklarında gizlenen Kavurd ve yanındakiler seher vaktinde içkiden dolayı sızmış Kufsluların düğün alanına ani bir baskın vermişlerdi. Çıkan çatışmanın sonrasında bütün erkekler öldürülmüş ve birçok ganimet alınmıştı. Ayrıca Germisir'de soygunculuk yapıp yol kesen ve bunlara yardım eden herkes acımasızca cezalandırılmıştı. Böylece Kavurd planını başarıyla tamamlamış ve Kirman'ın tamamına hâkim olmayı başarmıştı.

Amîdûlmük el-Kündürî'nin Sonu

Devletin kuruluşundan itibaren dört farklı kişi vezaret makamına gelmiş ise de Selçuklularda söz konusu görevi gerçek manada icra eden ilk zat Amîdûlmük el-Kündürî olmuştur. Kendisi, Tuğrul Bey 1038'de Nişabur'a geldiğinde onun hizmetine girmiştir. Hâciblik, kâtiblik gibi farklı görevlerin nihayetinde 1055 yılında vezirlik kendisine verilmiştir. Selçuklu devlet bürokrasisinin oluşumunda önemli katkılar veren

Amîdülmülk buna paralel olarak büyük bir güce ulaşmıştır. Öyle ki kendisi için *Sultan, bunun kulağı ile işitir, bunun gözüyle görürdü. Bunun izni ve esirgemesiyle yükseltir ve alçaltırdı* denilmektedir.

Anlaşılabacağı üzere Tuğrul Bey, ona karşı büyük bir güven beslemekteydi. Mamafih vezirin güç ve kudreti arttıkça zaman zaman kazandığı güveni suistimal eden bazı girişimleri de olmuştur. Şafiilerin, Selçuklu egemenliğindeki bölgelerin minberlerinde lanetlenmeleri ve adı geçen mezhebe mensup âlimlere karşı yapılan takibatlar onun olumsuz faaliyetleri arasında en fazla göze batanıdır. Ayrıca İbrahim Yınal'ın 1058 senesindeki isyanı sırasında Tuğrul Bey'in Hemedan'da kuşatılıp mağlup edildiği haberi üzerine onun üvey oğlu Anuşirvan'ı tahta çıkarmaya çalışmıştır. Fakat bu hamlesi de sultanın eşi Altuncan Hatun'un dirayetli duruşu sayesinde boşa çıkarılmıştır.

Her şeye rağmen Tuğrul Bey'in kendisine karşı muhabbeti sebebiyle makamını korumayı başaran Amîdülmülk için zor zamanlar Sultan'ın 1063 senesindeki ölümüyle başlamıştı. Onun vasiyeti üzerine üvey oğlu Süleyman'ı tahta çıkaran vezir, devlet içindeki otoritesini devam ettireceğini düşünmüştü. Hatta bunun verdiği güvenle taht için adaylığını yüksek sesle dile getirmeye başlayan Çağrı Bey'in oğlu Alparslan'a sert sözlerle hitap etmekten kaçınmamıştı. Ona *Sultan'ın senin kanından olan Süleyman hakkındaki vasiyetini biliyorsun. Eğer daha başka yerlere sahip olmak istersen Harizm, Nişabur ve başka yerlerin idaresi boştur ve senin olur. Eğer para istiyorsan Rey'deki paradan razı olacağın miktarı sana göndeririz. Hutbelerde Süleyman'ın ardından senin adını okuturuz. Böylece tek hutbe okunur. Ülke bölünmez ve kan akıtılmamış olur. Eğer Tuğrul Bey'in yaptıklarına, düzenine karşı bir tutum ve davranışta bulunursan sen bize saldırmadan biz sana saldırırız. İşte o zaman aramızdaki hükmü Yüce Allah verecektir*, şeklinde ağır sözleri içeren göndermişti.

Ancak bir başka taht iddiacısı Kutalmış'ın başkent Rey'e yaklaşması tecrübeli veziri endişelendirmişti. Nihayetinde Süleyman'ın yetersizliğini de bildiğinden Alparslan'ın tarafına geçip onun adına hutbe okutmayı tercih etmişti. Yaptığı bu hamle kısa süre için makamını korumasını sağladı ise de artık devir değişmişti. Nitekim Sultan Alparslan bir içki meclisinde Kutalmış'ın adamlarından olup esir edilmiş bir Türkmen'in hakkında konuşan hâcibe kızıp ölüm emrini vermişti. Bunun üzerine vezir, Sultan'a *bu hâcibe nefesine uyup Türkmen hakkında size hitap etmesi nedeniyle ölümle karşılık verilmesi iyi olmaz tavsiyesinde bulunmuştu. Ancak bu sözlere çok kızan Sultan Alparslan, ona sen daha önce ülkedeki emir, ferman ve yasaklamanın kendi elinde bulunmasını alışkanlık haline getirmişsin. O zaman benim elimde bunlardan hiçbir şey kalmıyor. Bu alışkanlığımı bırak ve sadece kendi işini yap. Düşün ki ben bunu hâcibi, gulamdan soğutmak için yaptım* şeklinde sert bir cevap vermişti.

Sultan Alparslan'ın sözlerinden cesaret alan muhalifleri de mecliste Amîdülmülk'e karşı saygısızca hareket edip sıkıştırmaya başlamışlardı. Duruma içerleyen vezirin bunlardan birinin aleyhine söz söylemesi sultanı daha da öfkelenlendirmiş ve bir anda geçmişte ikisi arasında yaşanan olumsuzluklar yeniden ortaya dökülmüştü. Muhatabının *hazineyi bana karşı kullanmak üzere dağıttın ve zayıflattın* ithamı üzerine Amîdülmülk'ün, *Hayır ey Sultan, Eğer böyle yapmasaydım sen ne hazineye, ne kaleye, ne de Rey'e sahip olabilirdin* şeklindeki cevabı gerilimi daha da tırmandırmıştı. Sultan bütün öfkesiyle ona *yalan söylüyorsun böyle yapmadın. Sen ava çıkmış bir doğan gibiydin. Doğan'ın yanında bulunan av, sahibi gelene kadar ona ait sayılır. Sonra sahibi avı onun elinden alır. Sen hazineyi mülke tamah ederek kendin için dağıttın, Böylece gulamları yanında topladın. Sen felsefe, hitabet bilen, kitap okuyan, edebiyat öğrendiğini iddia eden birisin. Amcam öldüğünde ben 100.000 atlı ile Nişabur'da, kardeşim*

Kavurd askerinin başında Fars'ta, Kutalmış 50.000 kişiyle senin karşında iken bizden kurtulup ülkeyi tek başına idare etmen nasıl mümkün olurdu? Bu açık bir cahilliktir, dedikten sonra meclisten çıkarılmasını emretmişti.

Sultan bu olayın hemen akabinde Nizamülmülk'ü vezir tayin etmişti. Kendisini affettirmek üzere ertesi gün erkenden yanına gelen Amîdül-mülk'ü de huzuruna kabul etmemişti. Bir süre sonra onun gulamlarını ve mallarını müsadere ettirdiği gibi kendisi de hakkındaki karar açıklanıncaya kadar Merverrud'a göndermişti. Bu arada evlatlık edindiği küçük bir Türk çocuğunun ölümü sabık veziri çok üzmüş ve bu olay ona kötü bir işaret olarak görünmüştü. Kederle söylediği *artık mutluluk ve devlet bizden uzaklaştı* cümlesi, bir süre sonra sultanın aralarında evvelden yapılan olumsuz yazışmaları kendisine göndermesiyle tamamen gerçek olmuştu. Artık dönüşü olmayan bir yola girdiğini anlayan vezir birbiri ardına yaptığı af istekleri de kabul edilmeyince biçare bir halde yanında infaz emrini taşıyan bir gulam ile Merverrud'a gitmek zorunda kalmıştı.

Son çare olarak Nişabur Reisi Mahmud aracılığı ile şefaât isteyen Amîdül-mülk bir kere daha olumsuz yanıt almış ve Sultan'ın gönderdiği iki gulam tarafından kılıçla boynu vurulmak suretiyle öldürülmüştü. Aslında Sultan, onun boğularak infaz edilmesini istemiş ise de Amîdül-mülk, *ben ne ayyar, ne de hırsızım ki boğulayım, kılıç benim için daha iyidir. O, günahlarımı siler. Çünkü kılıç ile öldürülen kimse şehid olur* diyerek gulamlardan bu şekilde öldürülmesini rica etmişti.

İnfazın hemen öncesinde Sultan'a *"Sizin bana yaptığınız ne kadar güzel ve mübarek bir hizmettir. Amcan Tuğrul Bey hüküm sürmem için bu dünyayı bana verdi. Sen ise bana ahireti verdin ki senin elinden şehadet mertebesi elde ettim. Bana sizden dünya ve âhıret hâsıl oldu."* sözleriyle kırıngnlığı olmadığını ifade eden bir mesaj göndermişti. Fakat bunun

tam aksine Nizamülmülk'e kötü bir iş yapıp, zulüm yoluna gittin. Türklere vezir ve divan sahiplerini öldürmeyi öğrettin. Bir kimse bir kuyu kazarsa içine düşen ölür ve âdeti ortaya koyan, kıyamete dek, her o âdeti yapan kadar günah bulur. Başkasının kuyusunu kazan nihayetinde kazdığı kuyuya kendi düşer cümleleriyle bir anlamda şahsına karşı yaptıklarından dolayı onu lanetlemişti.

Ebu'l-Feth (Fethin Babası)

Sultan Alparslan iktidara gelmesinin hemen akabinde başlattığı seferlerle gelecekte yapacağı işlerin ilk sinyallerini de vermiş ve zamanının bir fetihler dönemi olacağını hissettirmişti. 1064'de beraberinde oğlu Melikşah ve veziri Nizamülmülk'de olduğu halde güçlü bir Selçuklu ordusunun başında kara bir bulut gibi Kafkaslar üzerinden Doğu Anadolu'ya girmişti. Hiçbir şehir ve kalenin direnmeye güç yetiremediği bu ordu nihayetinde Ermenilerin kutsal şehri Ani önlerine gelmişti.

Burası üç tarafı nehir suları ile çevrili, kalan son kısmı ise içi su dolu hendeğin arkasındaki çift sur ile korunmaktaydı. Şimdiye kadar hiçbir hükümdarın kuşatmaya cesaret edemediği Ani'nin, Allah'ın yardımı olmaksızın alınamayacağı söylenirdi. Hatta şehir ahalisinin kapılarına dayanan Selçuklu askerlerini tüccar zannederek *ne büyük kervan ne çok tacir geldi* şeklindeki sözleri bir ilki yaşadıklarının ispatıydı. Türk ordusu kuşatma için yerleşimini tamamladıktan sonra saldırılarına başlamış ve şiddetli çarpışmaların akabinde müdafileri tamamen surların gerisine sürmeyi başarmıştı.

Mamafih sarf edilen bütün gayrete rağmen günler süren çarpışmalardan istenilen netice elde edilememişti. Bu durum kuşatmacılar üzerinde bir yılgınlık meydana getirmişti. Ümitsizlik içindeki asker yeni bir saldırı için hazırlanırken aniden bir mucizenin gerçekleştiğinin canlı şahidi olmuşlardı. Şehrin

surlarından büyük bir parça hiçbir müdahale olmaksızın çökmüş ve böylece askerlerin buradan rahatça içeriye girebileceği bir yol açılmıştı. Artık durdurulamaz bir sel gibi şehre giren Selçuklu ordusu birçok esir ve ganimet elde etmişti. Öyle ki tutsaklarla alakalı ölenlerin dışında 500.000 gibi abartılı rakamlardan bahsedilmekteydi. Fethin hemen sonrasında başlayan şiddetli yağmurların meydana getirdiği seller, yolları tamamen kapatmış durumdaki cesetleri Arpaçay Nehrine sürüklerken dökülen kanları da temizlemişti. Şehrin ana kilisesinden sökülen gümüş haç, Nahçıvan Camisinin önüne konulmak üzere götürülürken yine aynı yerde bulunan Hindistan'dan getirilmiş büyük bir avize de paramparça edilmişti.

Şehrin zaptından sonra İsfahan'a dönen Sultan Alparslan başarısını bir fetihname ile Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah'a bildirmişti. Halife de ona gelecekteki fetihlerinin ve kazancağı zaferlerin bir müjdecisi olarak *Ebu'l-Feth* yani *Fethin Babası* unvanını vermişti.

Başı Ağrıyan Burç

Sultan Alparslan, 1070 yılı içerisinde Mısır'dan aldığı davet üzerine Fatımilere karşı sefere çıkmaya karar vermişti. Malazgirt ve Erziş'i zapt edip Meyyafarikin ile Diyarbakır'ı itaate zorladıktan sonra Urfa önlerine gelmişti. Kısa süren bir kuşatmanın akabinde buradan ayrılarak 1071 yılı Mart'ında Kuzey Suriye'nin merkezi durumundaki Haleb'e yönelmişti. Şehir o sıralarda Mirdasi hanedanından Mahmud tarafından idare edilmekteydi.

Sultan Alparslan, Fırat Nehrini geçip burada güzel bir çayırılıkta karargâh kurduğu sırada maiyetinde bulunan Fakih Ebû Cafer, ona; *Ey efendimiz sana ihsan olunanlardan dolayı Yüce Allah'a şükret* demişti. Sultan, sözlerinin sebebini sorduğunda ise *şimdiye kadar bu ırmağı gulam olanların haricinde*

hiçbir Türk geçememiştir. Bugün ise sen melik olarak geçiyorsun cevabını vermişti. Bunun üzerine sultan, emîrlerden, kumandanlardan ve meliklerden bir kısmını çağırarak fakih-ten sözlerini tekrar etmesini istemiş ve ardından hep birlikte şükretmişlerdi.

Sonraki günlerde Haleb hâkiminin huzuruna gelmesi için sürekli olarak elçiler yollayan Sultan herhangi bir netice elde edememişti. Zira kendisinden çekinen Mahmud, onun yanına gelmek bir yana çevreden asker toplamış ve Haleb surlarının muhkemliğine güvenerek direnmeye karar vermişti. Bunun üzerine Sultan muhatabına sözünü güç kullanarak dinletmeye karar vermiş ve şehir üzerine yürümüştü. Güçlü Selçuklu ordusu bir ay kadar devam eden kuşatmada mancınıklarla surların dövülmesine rağmen nadiren hücumla geçmişti. Çünkü Sultan kolayca alabilecek olmasına karşın böyle yaparak Bizanslıların da daima hedefinde olan Haleb'in savunmasını güçsüz göstermek istememişti. Ancak onun bütün iyi niyetine rağmen uzayan kuşatmadan kendileri adına ümitlendikleri anlaşılan müdafiler, Selçuklu ordusu ile alay etmeye başlamışlardı.

Şehir ahalişi mancınıklarla dövülen Ganem Burcuna atlastan bir kumaş sarmışlardı. Sultan çevresindekilere bunun ne anlama geldiğini sorduğunda mancınık darbelerinin burçta baş ağrısı yaptığı, bundan kurtulmak üzere başının sarıldığı cevabını almış ve muhatap olduğu alaya son derece öfkelenmişti. O gece saldırı hazırlıklarıyla bizzat ilgilenmiş, askere halenc ağacından yapılma 8000 ok ve başka silahlar dağıtmıştı. Kendisi de ertesi gün yapılan hücumla bizzat katılmıştı. Hatta bu sırada tökezleyen atı başına gelen bir mancınık darbesiyle ölse de yeni bir ata binerek savaşmaya devam etmişti. Diğer taraftan saldırının şiddeti müdafileri ürkütmüştü. Nihayetinde Mahmud'un annesi Seyyide'nin, Sultan'ın huzuruna çıkarak oğlu adına aman dilemiş ve böylece Haleb, Selçuklu yüksek hâkimiyetine girmişti.

Öte yandan kısa süre önce Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in hareketini haber alan Sultan, Haleb'i onlara bağışlayarak geri dönmeye karar vermişti. Böylece Halebliler belki de bir iki gün daha dayandıkları takdirde kuşatmayı neticesiz bırakacak olmalarına karşın kendi şımarıklıkları dolayısıyla Sultan Alparslan'dan aman istemek zorunda kalmışlardı.

Sultan Alparslan'ın Sarhoşluğu

Sultan Alparslan, Haleb kuşatmasında iken bir gece kendini kaybedecek derecede içki içmiş ve bunun verdiği sarhoşlukla şehrin hâkimi Mahmud için *şu bedeviyi huzuruma getirin de boynunu vurayım* diye emir vermişti. Yanındaki gulamlar derhal durumu Vezir Nizamülmülk'e iletmışlerdi. O da hemen huzura çıkarak *Ey âlemin sultanı, senden böyle bir şey nasıl zuhur edebilir?* diyerek onu vazgeçirmeye çalışmıştı. Ancak Sultan sarhoşluğu dolayısıyla vezirini dinleyecek durumda değildi. Şarap testisinin içindeki tasla vezire vurarak *onu isterim* sözleriyle ısrarını sürdürmüştü. Aldığı darbe nedeniyle yüzünden yaralanan Nizamülmülk otağın bir başka bölümünde bulunan Sultan'ın eşinin yanına giderek *Ey Hatun, bize yardım et. Yoksa asker telef olacak ve birbirlerini yağma edecekler* sözleriyle durumu anlatıp ondan yardım istemişti. Sultan, eşi yanına geldiğinde ona niçin geldiğini sormuştu. Hatun'un *uyu, çünkü sen sarhoşsun* cevabı üzerine evvela orada bulunanlar dağılmışlar ve ardından da Sultan uykuya dalmıştı.

Ertesi sabah bir kere daha Sultan'ın yanına giden Hatun *zulmün kapısını aralamak sana büyüklük getirir mi?* diye sorduğunda *inşallah hayır* yanıtını almıştı. Hatun, *dün Emîr Mahmud'u getirtip aman verdiğin halde boynunu vurmak istedin. Aslında sen Mısır ve diğer ülkeleri zapt etmek istiyorsun,* diyerek sözlerine devam edip bir önceki gece yaptıklarını anlattığında Sultan *vallahi bunların hiçbirisini bilmiyordum,* cevabını vermişti.

Daha sonra da Nizamülmülk'ü huzuruna çağırmişti. Ona *Ey Hasan yüzündeki iz nedir?* diye sorduğunda *Ey alemin sultanı dün çadırımın dışındayken direklerinden biri yüzüme çarptı. Yara bu şekilde oldu* cevabını almıştı. Vezirin sözleri hoşuna gitmiş ve olay böylece tatlıya bağlanmıştı.

Nizamülmülk bu olayda gösterdiği çaba ile Sultan Alparslan'ın yanlış bir karar almasını engellemişti. Büyük vezir daha sonra Sultan Melikşah adına kaleme alacağı *Siyasetname* adlı eserinde “Ayıklık ve sarhoşluk halinde iken verilen emirlerde dikkatli davranılmasına dair” adlı bölümde *vilayet, ikta ve hediyelere dair divandan ve hazine*den bir takım fermanlar sadır olmaktadır. Bu fermanlardan bazıları sarhoşluk esnasında verilmiş olabilir. Bu çok önemli bir mevzu olduğundan üzerinde pür dikkat durulması gerekir. Söyleyen yanlış söylemiş olabileceği gibi dinleyen de söyleneni tam olarak işitemiş olabilir, sözleriyle böyle durumlardaki hareket tarzını bir kere daha ortaya koymuştu.

Bir Çocuktan, Sultana Dönüşmek

Sultan Alparslan henüz çocuk iken ava çıktığında yolda zaıf bir ihtiyara rastlamıştı. Adam topladığı dikenleri başının üzerinde taşımaktan acı ve ızdırab içindeydi. Yorgunluğu yüzünden okunan bu adama Alparslan *Ey ihtiyar, bu düşkün ve yaşlı halinle içinde bulunduğun sıkıntı ve yorgunluktan seni kurtarmamı ister misin?* diye sormuştu. Yaşlı adam, onun gerçekten de kendisi için bir şeyler yapacağını düşünerek *Vallahi isterim efendimiz* diye cevap vermişti. Bunun üzerine Alparslan bir ok atarak adamı öldürmüştü.

Geleceğin büyük fatihi ve sultanının yaptığı hareket tamamıyla onun gençliğinin getirmiş olduğu heyecan ile tecrübesizliğin bir sonucuydu. Devletin idaresini eline almasının sonrasında ise bambaşka bir kişiliğe bürünmüştü. Ahaliye karşı

son derece cömert olan Sultan her yıl Ramazan ayında Belh'te 4000, Merv, Herat ve Nişabur'da 1000 ve kendisinin bulunduğu yerde 10.000 altın sadaka dağıtırdı. Ayrıca halktan, İslam'ın ön gördüğü vergilerin dışında bir vergi almazdı. Bunu da kolaylık olsun diye iki taksitte toplatırdı.

Halkın malına el uzatılmaması konusunda da çok titizdi. Gulamlarından biri köylü bir kadından parasını vermeden zorla bir etek almıştı. Olayı öğrenen Sultan derhal gulamı idam ettirmişti. Bunu duyanlar başkalarının mallarına el uzatmaktan çekinir olmuşlardı.

Bunun dışında insanlar hakkında kendisine söz taşınmasından hoşlanmazdı. Bir gün bazı kişiler Nizamülmülk'ün ticaret ile uğraştığı ve bu yolla para kazandığına dair bir mektubu onun namaz kıldığı yere bırakmışlardı. Sultan namazın sonrasında mektubu görüp okuduktan sonra Nizamülmülk'ü çağırması ve ona *Bu mektubu al... Eğer yazılanlar doğru ise ahlakımı güzelleştirip durumunu düzelt. Eğer yalan ise yazanları affet. Yalan ve iftiradan vazgeçmeleri için onları divanda görevlendirerek meşgul et* demişti.

Sultan ve Âlim

Sultan Alparslan, Herat'a geldiğinde şehrin ileri gelenlerini ve âlimlerini meclisine davet etmişti. Bunlar görüşleri dolayısıyla ters düştükleri Abdullah el-Ensârî hakkında Sultan'a konuşmaya başlamışlardı. Onun seccadesinin altında pirinçten bir put sakladığını, bu puta ibadet ettiğini ve hatta şarap içtiğini söylemişlerdi. Gerçekte sözü edilen put bizzat bu kişiler tarafından Abdullah el-Ensârî'nin seccadesinin altına koyulmuştu.

Yapılan ithamlar karşısında Sultan Alparslan da, onun huzuruna çağırılmasını emretmişti. el-Ensârî geldiğinde de ona seccadesinin içinde bulunan putun ne demek olduğu sormuştu. Âlim son derece rahat bir şekilde *oyuncak bir heykeldir*

cevabını vermişti. Sultan, ona karşı yapılan ithamları dile getirdiğinde ise Abdullah el-Ensarî suçlamaları kesinlikle reddetmişti. Karşısındakinin sert ve içten tavrı karşısında Sultan Alparslan şikâyetçilerin yalan söylediklerini anlamıştı. Âlimi büyük bir saygı ile evine yolladıktan sonra bu kez onlara dönerek yaptıklarının sebebini sorduğunda *bizler, Abdullah el-Ensarî'nin ilmi karşısında çaresiz kalmıştık. Böyle yaparak da onu, senin gözünden düşürmek istemiştik* demişlerdi.

Sultan ferasetiyle durumu açığa kavuşturmasına karşın iftiracıları cezasız bırakmak istememiş ve her birine yüklü miktarda para cezası vererek bunu ödemedenden evlerine dönmelelerini yasaklamıştı.

Nizamiye Medreselerinin Kuruluşunda Yaşanan Rekabet

Mezhep mücadeleleri uzun yıllar boyunca İslam toplumunun kanayan bir yarası olmuştur. Öyle ki Sünniler ve Şii-ler arasındaki mücadelelerin yanında Sünni mezhepleri arasındaki çekişmeler de zaman zaman kan dökülecek boyutlara ulaşabilmiştir.

Fatımiler 969 senesinde Mısır'da hâkimiyet kurduktan sonra sahip oldukları İsmailiyye Şiasının görüşlerini İslam toplumu içerisinde yaymak için büyük çaba göstermişlerdir. Onların el-Ezher merkezli olarak Mısır'dan dailer vasıtasıyla başlattıkları İsmaili tebliği söz konusu mezhep mücadelelerinde yeni ve zorlayıcı bir dönemin de başlangıcını teşkil etmiştir. Fatımi dailerinin gizlice sürdürdükleri faaliyetler sonucunda İsmailiyye inancı İslam dünyasının dört bir tarafında bilinir hale gelmiştir. Sünni hükümdarlar ve mezhep âlimleri bu inancın taraftarlarına karşı silahlı ve fikri mücadeleyi aralıksız sürdürmüşlerdir.

Selçuklular zamanına gelindiğinde bu çatışmalar halen devam etmekteydi. Sünni âlimlerin verdikleri mücadeleye karşın zaman zaman kendi aralarında çatışmaları ve eğitim hususunda kurumsallaşmanın henüz sağlanamamış olması İsmailiyye Şiası ile mücadelede ciddi bir zafiyet meydana getirmekteydi. Ortadaki mevcut bu sorun köklü bir çözüm gerektirmekteydi. Vezir Nizamülmülk problemi halletmek için eğitim konusunun üzerinde durulması gerektiğini anlamıştı.

Bir gün Sultan Alparslan ile Nişabur'da gezinirken bir caminin kapısında bekleyen fakir ve kılıkları perişan gençleri görmüşlerdi. Sultan, kendisine bunların kim olduklarını sorduğunda gördüklerinin *insanların en şereflipleri olup dünya zevki bulunmayan ilim taliplileri* olduğunu söylemiş ve onlar için bir yer yapmak üzere müsaade istemişti. Gerekli iznin verilmesiyle de hızlı şekilde Bağdat'ta bir medrese kurmak için hazırlıklara başlamıştı.

Öte yandan mutassıp bir Hanefi olan Sultan'ın söz konusu kurumun Şafi fıkına göre eğitim verecek olmasına rağmen buna müsaade vermesi de çok önemli bir husustur. Zira her fırsatta *Vezirimin mezhebi Şafi olmasaydı çok daha güçlü ve azametli olurdu* diyen Sultan mesele Bâtınîlikle mücadele olduğunda bu düşüncesini bir kenara bırakmaktan çekinmemiştir. Üstelik verdiği onay Bağdat'taki medrese ile de sınırlı kalmamıştır. Alınan izin çerçevesinde başta Nişabur, Merv, Belh gibi İslam dünyasının büyük şehirlerine adını banisinden alacak birer Nizamiye Medresesi açılmıştır.

Diğer taraftan Sultan mensubu bulunduğu Hanefi mezhebinin, Şafililerle o dönemlerdeki mevcut çekişmesini de tamamıyla göz ardı etmemişti. Bununla birlikte olayı tatlı bir rekabet havasına çekmeyi tercih etmişti. Nitekim halifenin nezdinde elçiliğini yapan Şerefülmülk el-Harizmî'ye Bağdat Nizamiyesinden daha önce faaliyete geçecek bir Hanefi medresesi inşa ettirmesi için gerekli müsaade ve malî desteği vermişti. Nizamiye'den evvel bitmesi için her türlü gayretin sarf edildiği bu

medrese, Ebû Hanife'ye nispetle Âzamiye adıyla iki ay önceden açılmıştı. Sultan, Nizamiyelerin kurulduğu diğer şehirlerde de aynı hareket tarzını sürdürse de ehlisünnet görüşünün birliği düşüncesi ile rekabeti hiçbir zaman daha ileri ve farklı boyutlara taşımamıştı.

Emîr Fazluye'nin İtaatsizliğinin Bedeli

Sultan Alparslan'ın iktidarının hemen başında Fars Hâkimi Fazluye topraklarının Kirman Meliki Kavurd tarafından zapt edilmesi üzerine şikâyetle bulunmak için Sultan'ın huzuruna gelmişti. Sultan, Kavurd kardeşi olmasına karşın Fazluye'nin tarafını tutmuş ve topraklarının geri iadesini sağlamıştı. Hatta yanında bulunduğu sırada Fazluye'nin kapısında namaz vakitlerinde nevbet çaldırmak suretiyle ona karşı tevccühünü göstermişti.

Ancak Emîr Fazluye kendisine karşı gösterilen ilgiye rağmen bir süre sonra eski düşmanı ile Sultan'a karşı bir ittifak yaparak isyan bayrağını açmıştı (1068). Gelişmelerden haberdar olan Sultan Alparslan derhal mukabelede bulunmakta gecikmemişti. Fakat asilerden sadece birinin üzerine gitmek yerine kuvvetlerini ikiye bölerek veziri Nizamülmülk'ü, Fazluye'ye karşı göndermiş, kendisi de kardeşi Kavurd meselesini ele almıştı. Diğer taraftan kurnaz Fars hâkimi, kardeşi Hasnuye'yi kendisinden ayrılmış gibi göstererek Sultan'ın yanına göndermişti. Hasnuye burada ağabeyinden ayrıldığını ve ona ait kaleleri ele geçirmeyi üstlendiğini bildirmişti. Fakat aradan geçen zaman içinde Hasnuye'nin verdiği sözleri yerine getirmek konusunda ağır davranması Sultan'ı kızdırmıştı.

Sultan sarhoş olduğu bir zamanda onu yanına çağırmış ve vaatlerini yerine getiremediği için azarlamaya başlamıştı. O da *evet, ben size böyle bir söz verdim. Ama kardeşim buraları benim yerime bir başkasına verdi*, demişti. Daha da

sinirlenen Sultan Alparslan *yalan söylüyorsun, sen kardeşinin benim yanıma göndermiş olduğu bir casussun*, diyerek onun öldürülmesini emretmişti. Sonrasında Hasnuye, ailesine düşmanlık besleyen eski Fars hâkimlerine teslim edilmiş ve başı kesilmek suretiyle öldürülmüştü.

Kardeşinin kötü akıbetine duyan Fazluye muhkem Hurşeh kalesine çekilerek kendisini savunmak için hazırlıklara başlamıştı. Asi emîr mücadele sahası olarak son derece iyi bir yer seçmişti. Öyle ki Vezir Nizamülmülk dahi *o kale savaş ve askerle alınmaz. Hele üzerine bir varalım ve böylece Sultan'ın emrini yerine getirmiş olalım. Biraz savaştıktan sonra da geri döner ve durumu ona bildiririz*, demekten kendini alamamıştı. Fakat bütün ümitsizliğe rağmen kaleyi sıkı bir şekilde muhasara etmekten de geri durmamıştı.

Böylece başlayan kuşatma sırasında Selçuklu ordusu bütün gayretine karşın herhangi bir ilerleme sağlayamamıştı. Bu arada Fazluye de sürekli olarak Nizamülmülk'e mevyeler ve güzel kokulu bitkiler yolluyordu. Böylelikle kendisinin rahatını gösterirken karşısındaki ile alay geçiyordu. Ancak bütün müsait duruma karşın kuşatmanın uzaması Selçuklu ordusunun lehine idi. Bu durumu idrak eden Fars hâkimi de kaleden kaçmanın yollarını aramış ve nihayetinde 30 adamı ile birlikte bir çıkış yapmıştı. Mamafih fark edildiği için takip edilmeye başlamıştı. Nihayetinde bir mağaraya sığınmak zorunda kalmıştı.

O sırada adamlarından bir Türk'ün dışarıda Selçuklu askerleri tarafından yakalanması Fazluye için kötü bir gelişme olmuştu. Korkuya kapılan bu kişi *beni öldürmeyin. Ben Fazluye'nin adamıyım. O şu an bir mağaradadır. Sizi oraya götürebilirim*, demişti. Aslında askerler, adamı kaleden su almaya inmiş biri zannederken bir anda Fazluye'nin izini bulmuşlardı. Derhal mağaraya gidip onu yakalayarak Nizamülmülk'ün önüne getirmişlerdi. Fazluye cezalandırılacağından emin olmasına karşın son bir kez daha şansını denemek istemişti. Vezire güzel

sözler söyleyip Sultan ile kendisi hakkında konuştuğu takdirde 500.000 dinar vereceğini vaat etmişti.

Nizamülmülk de, teklifini kabul etmesi üzerine söylediği miktarı hemen vermiş ve içerideki ailesinin hayatlarına karşılık Hurşeh Kalesini de teslim etmişti. Sonrasında ise Kirman'da bulunan Sultan Alparslan'ın yanına gönderilen Fazluye burada da benzer bir tavır sergilemişti. Kendisine gösterilen bütün iyi niyete rağmen isyan ettiği yüzüne vurulup idam emri verildiğinde şu sözlerle kendisini savunmuştu; *Ey Sultan, beni isteğim dışında kimse kaleden çıkarmadı. Çünkü ancak size hizmette bulunduğum zaman benim için ikbal ve mutluluk olur. Eğer ben sana muhalefet edip kardeşin Kavurd'a meyledersem o zaman kötü talih benim yoldaşım olur.*

Sultan, kardeşinin adını onun ağzından işittiğinde gülerek bağlarının çözülmesini emretmişti. Daha sonra esirine aman nişanesi olarak bir kalensüve verilmesini istemişti. Ancak bunun karşılığında o zamana değin yapılan masrafları karşılaması şart koşmuş ve Fazluye de kendisinden istenilenleri süratle yerine getirmişti. Bununla birlikte ona verilen aman sadece hayatının bağışlanmasıyla alakalı idi. Nitekim Sultan, Kirman'dan İsfahan'a dönerken onu da beraberinde getirmişti. Nizamülmülk, Fazluye'nin burada hapsedilmesi gerektiği söylemesine karşın o mülküne yakın olması gerektiğini ifade etmişti. Bunun üzerine İstahr Kalesine gönderilen Fazluye burada kazılan derin bir çukura konulmuştu.

Nizamülmülk ayrılmadan evvel yapacaklarından tam anlamıyla emin olamadığı için muhafızlarına olağandışı herhangi bir ses duymaları halinde derhal Fazluye'nin öldürülmesini emretmişti. Tecrübeli vezir düşüncelerinde yanılmamıştı. Zira Fazluye'nin hapsedilmesinden sonra ona yakınlığı ile bilinen 60 kişi yakalanmış ve efendilerinin kalan zenginliklerinin yerleri bunlar vasıtasıyla öğrenilmeye çalışılmıştı. Fakat adamları da efendileri gibi hilekâr bir karaktere sahiptiler. Öyle ki

sorguları sırasında birbirlerini ve hatta Fazluye'yi suçlayıp lanet okumaktan geri durmamışlardı. Hepsi efendilerinin kendilerine söylediklerinin, vaat ettiklerinin yalan olduğunu tekrar edip durmuştu. Ancak bütün her şey bir hileden ibaretti. Daha sonra bunlar aynı yerde kaldıkları Fazluye ile irtibat kurarak İstahr Kalesi'nin kumandanını öldürüp onu kurtarmayı planlamışlardı. Mamafih kumandanı öldürmeyi başarmalarına karşın çıkan seslerden şüphelenen muhafızlar, Nizamülmülk'ün direktiflerine uyarak derhal çukura inip Fazluye'yi öldürmüşlerdi. Efendilerinin tutulduğu çukurun yanına indiklerinde onun kesik başıyla karşılaşan adamları da kaledeki askerler tarafından çembere alınmış ve hepsi öldürülmüştü. Böylece yaptığı hilelerle Fars'ta, Selçuklulardan bağımsız bir yönetim elde etmek isteyen Fazluye başarılı olamadığı gibi yaptıklarının cezasını da hayatıyla ödemişti.

Sultan Alparslan'ın Bâtınîlere Karşı Düşmanlığı

Hâcib Erdem, Tuğrul Bey üvey oğlu Süleyman'ı yerine veliaht tayin edip ordudaki emîrlerden biat almak istediğinde *senden sonra kardeşin Davud'un oğlu Alparslan'dan başka hiç kimseye itaat etmem* diyebilecek kadar Sultan Alparslan'a sadık bir kumandandı. Ancak bir ara Bâtınî olduğu konuşulan Hurdadbe adlı birini kendisine kâtip yapmıştı. Durumu öğrenen Sultan bundan duyduğu rahatsızlığı sarayda karşılaştığı Erdem'e *sen benim düşmanım ve saltanatımın hasmı mısın?* sözleriyle dile getirmişti. Şaşkınlık içinde kalan Hâcib *aman sultanım, bunlar nasıl sözler, ben sizin naçiz kulunuzum. Size ve hanedanınıza hizmette bugüne kadar ne kusurum görülmüştür. Hiçbir zaman size kulluk ve muhabbetten ayrılmadım*, diyerek Sultan Alparslan'a mukabelede bulunmuştu.

Bunun üzerine Sultan; *Hurdadbe dedikleri senin kâtibin olan adam Bâtınî imiş* deyince Hâcib Erdem *ey efendim, o kimdir ki hanedanınıza zararı dokunsun. Ateş olsa cürmü*

kadar yer yakar cevabını vermişti. Hâcibin bu sözlerine kızan sultan, Hurdadbe'nin huzuruna getirilmesini emretmişti.

Geldiğinde ona, *sen Bâtınîsin ve Bağdat halifesinin hak olmadığını söylüyormuşsun* demişti. Kâtibin Bâtınî değil, Şii olduğunu söylemesi Sultan'ın öfkesi daha da arttırmıştı. *Ey kötü adam Rafızilik o kadar iyi midir ki onu Bâtınîliğe kalkan yapıyorsun? Her ikisine de lanet olsun* diyerek onu saraydan kovmuştu. Aynı kızgınlıkla yanındakilere dönerek *asıl suç bu adamda değil böylelerini hizmetine alan Hâcib Erdem'dedir. Size daha önce defalarca söylemiştim. Sizler Horasanlı ve Maverâünnehirli Türklersiniz. Buraya yabancısınız. Ben bu ülkeyi kılıçla ve zorla almıştım. Irak ahalisinin çoğu kötü mezhepli, kötü itikatlî ve Deylemlere mütemayildirler. Türkler ile Deylemler arasındaki düşmanlık ve ihtilaf bu zamana ait değildir. Allah, Deylemlere hükmettikleri için Türkleri yüceltmıştır. Türkler, onun lütfu ile Müslüman olmuş ve itikat olarak temizdirler. Deylemler heva ve bid'at ile uğraşırlar. Türkler karşısında aciz kaldıklarında itaat ederler. Türklerin işi zayıflarsa kuvvet kazanır ve öç almaya çalışırlar*, demişti.

Sultan daha sonra getirttiği 200 dirhem ağırlığındaki at kılınının içinden bir tanesini çekerek Erdem'e vermiş ve kopartmasını istemişti. Erdem bunu yaptıktan sonra kendisine verilen beş at kılını da kolaylıkla koparınca sayı ona çıkmıştı. Hâcib yine zorlanmadan istenileni yerine getirmişti. Akabinde Sultan huzurundaki bir ferraşa bu kılılardan üç gez kalınlığında bir ip örüp getirmesini istemişti. Erdem bu ipi bütün uğraşlarına rağmen kopartmayı başaramayınca Sultan, *düşman da bunun gibidir. Birer, ikişer ve beşer olduğunda kolay görünürler. Ancak sayıları artıp birbirlerine arka vermeye başladıklarında onları yerlerinden sökmek güç olur. Bu da senin ateş olsa cürmü kadar yer yakar* sözüne cevaptır. Bunlar böyle birer birer Türklerin arasına sızarlar. Önemli

makamları ellerine geçirerek Türklerin ne yaptıklarından haberdar olduklarında kısa sürede Irak'ta isyanlar baş gösterir ya da Deylemler memlekete saldırırlar. Bunlar da gizli ya da aleni onlarla birlik olurlar. Türkleri helak etmeye çalışırlar. Sen Türk'sün ve Horasan ordusundansın. Kethüdanın ve hizmetkârının hep Türk olması gerekir ki işlerin bozulmasın. Hükümdarının muhaliflerine yol verirsen hem kendine hem hükümdarına ihanet edersin. Gerçi kendine ne istiyorsan yaparsın. Ancak hükümdara ihanet etmen yakışık almaz. Sizin değil benim sizin üzerinize titremem gerek. Çünkü Allah, beni sizin üzerinize hâkim yapmıştır. Şunu iyi bilmeniz gerekir ki, her kim hükümdarın muhalifleri ile dostluk kurarsa onlardan olur. Bozguncular ve çapulcular ile dostluk kuranlar da onlardandır, sözleriyle onun hatasını anlamasını sağladığı gibi maiyetinin de bu konu da uyanık olmasının gerektiğini vurgulamıştı.

Sultan Alparslan ve Berid Teşkilatı

Bir gün Sultan Alparslan'a neden sahibü'l-haber'iniz yok? diye sorulduğunda Saltanatımı yerle yeksan edip gönüldeşlerimi benden soğutmak mı istiyorsun cevabını vermişti. Muhabtabı, onun bu sözlerin sebebini sorduğunda ise bir sahibü'l-haber tayin ettiğimde bana gönül veren hatırı sayılır birisi ona olan muhabbetim ve itimadımdan ötürü haberciye rüşvet vermekten kaçınır ve o da dostumuza saygı göstermez.

Diğer taraftan hasımlarım ve rakiplerim onunla yakınlık kurup, ihsanda bulunurlar. Hal böyle olunca ister istemez sahibü'l-haber kulaklarımıza daima ahbaplarımızdan yalan yanlış, düşmanlarımızdan da iyi haberler fısıldar. Güzel ve yalan haber tıpkı bir ok gibidir. Bu oklardan biri hedefi bulduğunda gönlümüz günbegün dostlara karşı soğuduğu için onları çevremizden uzaklaştırırken hasımlarımızı kendimize daha da yaklaştırırız. Sonra bir bakarsın kısa bir zamanda

başımıza düşman kesilen dostların yerine düşmanlar çöreklenir. Daha sonrasında da mülkümüzde telafisi imkânsız hasarlar meydana gelir, demişti.

Malazgirt Duası

Sultan Alparslan ve ordusu, Bizanslıların ileri harekâtını öğrendikten sonra Haleb önlerinden ayrılıp onlara karşı harekete geçmişti. Sultan savaş için uygun bir gün tayin etmek istediğinde maiyetindekiler bütün minberlerden kendisi için dua edilecek olan Cuma gününü tavsiye etmişlerdi. Nitekim Sultan, onların önerisi gereğince ordusuna 26 Ağustos Cuma günü Bizanslıların karşısında saf tutturmuştu. Kanlı çatışmanın başlamasından hemen önce kılınan Cuma namazının ardından askerlerine *içinizden arkamdan gelmek isteyen gelsin, istemeyenler geri dönüp gidebilir. Şimdi burada ne emreden bir sultan ne de emredilen bir asker vardır. Bugün ben de sizlerden biriyim ve sizinle birlikte savaşacağım. Beni izleyen ve canını Allah'a adayan kimseler için cennet ve ganimet vardır. Bırakıp gidenler için ise ateş ve kötülük vardır,* diye hitap etmişti. Sözlerini dinleyenlerden aldığı *“Ey Sultan, bizler senin kullarınız. Sen her ne yaparsan seni takip eder, yardımcı oluruz. İstedığın gibi hareket et”* cevabından memnun olan Alparslan atının kuyruğunu bizzat bağlayıp silahlarını eline aldıktan sonra saldırı emrini vermişti.

Türk Ordusu düşmanın üzerine hücumla geçerken o sırada daha evvelen Sultan'a söylenmiş olduğu gibi İslam ülkelerindeki tüm minberlerden Abbasi Halifesi Kaim Biemrilah'ın hazırlattığı şu hutbe okunmaktaydı;

Allahım! İslamın sancağını yücelt ve İslama yardım et. Şirkin boynunu vurmak ve kökünü kazımak suretiyle onu yok et. Sana itaat için canlarını feda edip kanlarını akıtan mücahitlerine güç ver. Yurtlarını güvenlik ve zaferle dolduran

yardımlarını esirgeme. Emirü'l-mü'mininin burhanı olan Alparslan'ı, bayraklarını her yerde dalgalandıran ve güçlükler karşısında kendisini kolayca tutunduran yardımından uzak tutma. Senin dinini şerefli ve yüce tutabilmek için onu lütuf-kâr ve her zaman etkili olan desteğinden yoksun bırakma. Onun kâfirler karşısındaki bugünü, yarınına da yetsin. Ordusunu meleklerle güçlendir. Niyet ve azmini hayır ve başarı ile neticelendir. Çünkü o senin rızan için rahatını terk etti. Mah ve canı ile senin buyruklarına uymak için yoluna düştü. Çünkü sen, "Ey iman edenler, size can yakıcı bir azaptan kurtaracak kazançlı bir yol göstereyim mi? Allah ve Peygamberine inanıyorsanız onun yolunda canınızla ve malınızla savaşırsınız" diyorsun.

Senin sözün gerçektir Allahım! O nasıl senin çağrına uyup şeriatın korunmasında gevşeklik göstermeden buyruğuna uymuş ve düşmanlarına bizzat karşı koyarak dinine hizmet için geceyi gündüze katmış ise sen de ona zafer nasip eyle. Dileklerinde ona yardımcı ol. Kaza ve kaderini onun için iyi tecelli ettir. Onu öyle bir koruyucu ile kuşat ki, düşmanlarının her türlü hilelerinden beri olsun ve lütfunla koruyucu güzel sıfatların içinde en sağlam ellerle korunsun. Yapmak istediği şeyi ona kolay kıl. Öyle ki onun kutsal hareketi ışık alsın ve şirk ehlinin hak yollarını görmeyip sapıklıkla gözleri yumulsun.

Ey Müslümanlar! Doğru bir niyet, dürüst bir azim, Allah'tan korkan temiz kalplerle ve ihlas bahçelerinden kismet olan inançlarla onun için Allah'a yalvarıp yakarınız. Onun şerefli bir şekilde düşmanını yok etmesini, sancağı yükseltip zaferlerin en son derecesine ve amacına nail olması için Allah'a dua ve niyazda bulununuz.

Minberlerden edilen dualar ve Sultan Alparslan'ın emrindeki Türk ordusunun yüzyıllardan beri ezberinde olan Turan Taktiği sayesinde güçlü Bizans birlikleri akşama kadar mağlup

edilmiş ve böylece Anadolu'nun kapıları Türklere ardına kadar açılmıştır.

Malazgirt'te Esir Bir İmparator

Malazgirt'te, Selçuklu ordusunun giderek artan saldırıları karşısında bunalan, Peçenek ve Kuman birliklerinin saf değiştirmesi ve artçı kuvvetlerinin savaşmadan geri çekilmesiyle hayal kırıklığına uğrayan İmparator Romanos Diogenes bizzat savaşmasına karşın mağlubiyete engel olamamıştı. Mücadele esnasında okla vurulan atından düşmüş ve elinden yaralanmıştı. Akşam olduğunda yorgunlukla bir arabanın altında çöküp kalmıştı. O sırada savaş meydanında gezmekte olan bir gulam tanımadığı imparatorun üzerine saldırmıştı. Fakat kimliğini açıklaması üzerine esir alınmıştı. Gulam, onu derhal efendisi Gevherayın'ın yanına getirmişti. Bu gulam daha öncesinde Nizamülmülk'e hediye edilmek istenmiş ise de büyük vezir, onun zayıf ve çelimsiz olmasından ötürü kabul etmemişti. Gevherayın'ın ısrar etmesi üzerine alaycı bir şekilde *belki de Bizans İmparatorunu esir eder bize getirir* diyerek onu ret etmişti. Şimdi ise talihin bir cilvesi ile gerçekten de bu gulam, Romanos Diogenes'i esir etmeyi başarmıştı.

Sultan Alparslan huzuruna getirilen imparatoru ilk önce daha evvelden yapmış olduğu barış teklifini reddetmesinden dolayı azarlanmıştı. Çünkü Romanos savaş başlamadan ordu gâhına gelen Sultan'ın elçileri Emîr Savtegin ve İbn Mühalleban'ın sunduğu barış teklifine emrindeki ordunun sayısal gücünden duyduğu özgüvenden kaynaklı ret yanıtını vermişti. Şimdi ise o sırada elçilerle arasında geçen bu diyalogu çok daha iyi anımsamaktaydı. İbn Mühalleban'a *İsfahan'ın mı yoksa Hemedan'ın mı daha güzel olduğunu* sormuştu. Aldığı *İsfahan* yanıtı üzerine *biz İsfahan'da atlarımız da Hemedan'da kışlar* diyerek hedefinin ne kadar büyük olduğunu göstermişti. Bununla birlikte elçiden aldığı *atlarınızın Hemedan'da kışlayacağı*

doğrudur. Ancak sizin nerede kışlayacağınızı bilemem cevabının gerçekliğini acı bir şekilde kavramıştı.

Sultan Alparslan her ne kadar yaptığı barış teklifinin reddedilmesine kızgınlık duysa da muhatabının mevkiine uygun şekilde davranmıştı. Hatta imamı Ebu'l-Fazl el-Kirmanî'nin öne çıkarak İmparatorun ensesine vurması üzerine onu bundan men ederek *zillete düşen bir kavmin büyüğüne acımak gerekir* demişti. Daha sonra İmparatora dönen Sultan; *burada zaferi sen kazanmış olsaydın bana ne yapardın?* diye sormuştu.

Romanos'un gayet açık ve dürüst şekilde *kötü şeyler yapardım* cevabı üzerine Sultan Alparslan *vallahi doğru söyledi. Bu sebeple onun öldürülmesi doğru değildir* demişti. Daha sonra *şimdi benim sana ne yapacağımı düşünüyorsun?* dediğinde ise üç seçeneğin var. *Beni öldürtürsün ya da ülkende teşhir edersin. Üçüncü seçeneği yapmayacağın için söylememe gerek yoktur, karşılığını almıştı.*

Sultan bunun ne olduğu sorduğunda ise İmparator Romanos *affetmek, vereceğim para ve armağanları kabul edip beni bir kumandan ve temsilcin olarak ülkeme geri göndermendir. Çünkü beni öldürmek sana bir fayda sağlamaz. Yerime bir başkasını Bizans tahtına çıkarırlar karşılığını vermişti.*

Onu zaten affetmeyi düşünen Sultan; *kederlenme İmparator, insanlığın halleri böyledir. Ben sana bir tutsağa davranıldığı gibi değil, bir hükümdara yakışan şekilde davranacağım* diyerek kendisi için bir fidye belirlemesini istemişti. Nihayetinde 1.500.000 kurtuluş akçesi ve diğer şartlar üzerinde anlaşmaya varılmıştı. Mamafih bir muhafız kıtası ile ülkesine iade edilen Romanos Diogenes yolda tahtan düşürüldüğünü ve yerine üvey oğlu VII. Mikhael'in getirildiğini öğrenmişti. Makamını yeniden ele geçirmek için gösterdiği çabaya karşın yakalanmış ve gözlerine mil çekilmişti. Kısa süre sonra da ölmesiyle birlikte Sultan ile yaptığı anlaşma geçersiz

kalmış ve Anadolu yeni bir yurt olarak tamamen Türklerin önüne serilmişti.

Sultan Alparslan'ın Şehadeti

Sultan batıda kazandığı büyük zaferle Bizans'ın direncini kırmış olsa da doğudan gelen can sıkıcı haberler onu Karahanlılar üzerine bir sefer yapmaya mecbur bırakmıştı. Oğullarından Toharistan Meliki Ayaz ve Melikşah, Şemsülmülk Nasr doğuda seferde olduğu bir sırada Batı Karahanlı topraklarını yağmalamışlardı. Ancak geriye dönen Han, onları mağlup ettiği gibi mallarını da almıştı. Sonrasında Sultan Alparslan'ın kızı olan eşini, kardeşlerini saldırıya teşvik ettiği gerekçesiyle döverek öldürmüştü.

Olanları haber alan Sultan, damadını cezalandırmak için derhal harekete geçmişti. Ancak onun söylenenlerin yanlış olduğuna ve eşini öldürmediğine dair yeminler etmesi karşısında sefer kararından vazgeçmişti. Karahanlı hükümdarı bununla da yetinmemiş barışı pekiştirmek amacıyla kendi kız kardeşini büyük bir çeyizle birlikte Sultan ile evlenmek üzere göndermişti. Fakat gelinin çeyizinin içerisinde yer alan altın bir leğen iki taraf arasında yeni bir gerginliğe sebebiyet vermişti. Zira Şemsülmülk Han bunu Melikşah'ı mağlup ettiği sırada yapılan yağmada ele geçirmişti. Şimdi ise Sultan leğeni tanımış ve muhatabının onu göndermesini *kendisini ayıplamak ve oğlunun yenilgisini hatırlatmak* şeklinde yorumlamıştı.

Böylece Selçuklu ordusu, Sultan Alparslan'ın komutasında Karahanlılar üzerine bir sefere çıkmıştı. Sayısı 200.000 kişiyi bulan Selçuklu birlikleri Ceyhun Nehrini geçmiş ve civarda yağmaya başlamışlardı. Sultan ise bizzat Yusuf el-Harizmî adlı bir kumandan tarafından savunulan Berzem Kalesini kuşatmıştı. Yusuf elinden gelen her şeyi yapmasına rağmen Selçuklu kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlamıştı. Bu sebeple Sultan'ı

öldürmeye karar vermişti. Düşüncesini gerçekleştirmeden bir gece evvel kendisinden sonra köle olmasınlar diye eşini ve çocuklarını bizzat öldürmüştü, ardından da teslim olmuştu. Sultan huzuruna getirilen Yusuf'tan bilgi almak üzere ona sorular sormaya başlamıştı. Fakat Yusuf doğru cevaplar vermediği gibi davranışlarıyla da onu sinirlendirmişti.

Bunun üzerine Sultan yere dört kazık çakılarak esirin bunlara bağlanmasını emretmişti. Başına gelecekları anlayan Yusuf, ona hitaben *Ey Muhannes! Benim gibi biri böyle mi öldürölür?* diyerek hakarete başlayınca Sultan gulamlarına sıkı sıkıya tuttukları esirin kollarını bırakmalarını söylemişti. Amacı her zaman yanında bulunan ok ve yayı ile onu öldürmektir. Zira o zamana kadar attığı hiçbir ok hedefinden şaşmamıştı. Fakat tam da bu anda bir ilk gerçekleşmiş ve oku hedefini bulmamıştı. Ortama hâkim olan kısa şaşkınlıktan istifade eden Yusuf da hızla ileriye atılmıştı. Sultan, onu karşılamak üzere tahından kalktığında tökezlemiş ve yere kapaklanmıştı. Zamanın geldiğini anlayan Yusuf kendisini engellemek isteyen Gevherayin'in çabasına karşın çizmesinde sakladığı hançerlerle saldırarak Sultan'ı yaralamayı başarmıştı.

Huzurda bulunan herkes gözlerinin önünde cereyan eden sahne dolayısıyla donup kalmıştı. Kaçmaya çalışan suikastçıyı kimsenin gözü göremez olmuştu. Tam bu sırada şaşkınlıktan sıyrılan Ermeni bir ferraş yetişerek elindeki küçük bir balta ile kafasına vurarak Yusuf'u öldürmüştü. Sultan ise yaralı halde yatağına taşınmasına rağmen kurtuluşu olmadığını anlamıştı. Bu sebeple oğlu Melikşah'ı veliaht atayıp Nizamülmülk'ü de ona vezir tayin etmişti. Vasiyetinin kalan kısmını da açıkladıktan sonra huzura bulunanlara *ben Allah'tan yardım istemeden hiçbir şeye kastetmedim. Hiçbir düşman üzerine yürümedim. Dün bir tepeye çıkmıştım. Askerimin azametinden yer sallamıyordu. Bunun verdiği gururla "ben dünyanın padişahıyım. Bana kimse mukavemet edemez" dedim. Bu yüzden*

Allah beni yarattıklarının en zayıfı karşısında aciz bıraktı. Ondan mağfiret diler ve bu düşüncemden dolayı beni affetmesini niyaz ederim, diye konuşarak içine düştüğü gururdan duyduğu pişmanlığı ifade etmişti.

Aradan geçen dört günün sonunda Türk tarihinin en büyük zaferlerinden birini kazanan Anadolu'nun kapılarını Türklere açan Sultan Alparslan aldığı yaraların tesiriyle hayata gözlelerini yummuştu. Cenazesi Merv'e nakledilmiş ve babası Çağrı Bey'in yanına defnedilmişti.

Sürgün Melikler

Selçuklu ailesinde 1025'deki iktidar değişikliği sonrası başlayan Yabgulu-Mikaili çatışması sonraki yıllarda da devam etmişti. Yönetimi Mikaililere kaptıran Arslan Yabgu'nun oğulları başlangıçta çok fazla seslerini çıkartmamışlar ise de Tuğrul Bey'in iktidarının sonlarına doğru saltanat haklarını yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardı. Bunlardan Kutalmış'ın başlattığı mücadele Alparslan tarafından başarısızlığa uğratılmıştı. Kendisi savaş meydanında ölürken geride kalan dört oğlu hapse atılmıştı (1064).

Sultan Alparslan'ın 1072'deki ölümüne kadar hapiste kalan Kutalmış'ın oğulları sonrasında kaçarak Anadolu'ya gelmişlerdi. Burada daha önce Mikaililere itaat etmemek için onların önünden çekilerek bölgeye gelmiş olan Yabgulu Türkmenleriyle karşılaşmışlardı. Adı geçen Türkmenler eski başbuğlarının torunlarını karşılarında gördüklerinde hemen onların emrine girmekte tereddüt göstermemişlerdi. Böylece hiç zorlanmadan önemli bir askerî güç elde eden Mansur, Süleyman, Alp İliğ ve Devlet adlarındaki dört melik evvela Urfa ve civarında faaliyet göstermeye başlamışlardı. İçlerinden Alp İliğ ve Devlet, Suriye'de Türkmen beyleri arasında gerçekleşen

iktidar mücadelelerine müdahil olarak çağırılmış iseler de yakanarak Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a gönderilmişlerdi.

Süleyman Şah kardeşlerini kurtarmak için hızla güneye indi ise de çok geç kalmıştı. Bu sebeple ağabeyi Mansur ile birlikte İç Anadolu'ya giderek Konya çevresine yerleşmişlerdi. Kısa süre sonra aldıkları bir teklif onların önüne yeni fırsatlar çıkarmıştı. Bizans'ta Malazgirt sonrası başlayan çalkantılı süreçte imparatorluk tahtı onu elde etmek isteyen kumandanlar arasında sürekli bir mücadelenin kaynağı haline gelmişti. Taht iddiacılarından Nikeferos Botaniates'in yardım isteğini karşılıksız bırakmayan kardeşler içindeki zayıf Bizans garnizonunu bertaraf ederek İznik şehrini ele geçirirken onların desteğini alan Nikeferos da Bizans tahtının yeni sahibi olmuştu(1078).

Mansur ve Süleyman Şah'ın Anadolu'da bağımsız bir devlet meydana getirmeleri Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın dikkatinden kaçmamış ve Emîr Porsuk idaresinde bir orduyu üzerlerine göndermişti. Mamafih Porsuk yapılan teke tek mübarezede Mansur'u öldürmekten başka bir başarı elde edemedi geri çekilmişti. Bu ise tamamen Süleyman Şah'ın işine yaramıştı. Dört kardeş olarak çıktıkları yolda iki kardeşini Suriye'de birini ise şimdi savaş meydanında bıraktıktan sonra geriye Anadolu'da yeni doğmakta olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin yegâne hükümdarı olarak kalmıştı.

Aile ve İktidar Arasında Seçim Yapmak

Sultan Alparslan'ın ölümü üzerine yaşanan şaşkınlığın hemen sonrasında onun vasiyeti gereğince yerine oğlu Melikşah başa geçmişti. Bununla birlikte henüz 17 yaşında olan Sultan'ın tahtını koruması için kendisini ispat etmesi gerekmişti. Nitekim kısa süre sonra amcası Kavurd'un kendisine yazdığı *ben büyük kardeşim, sen küçük oğulsun. Ben senden daha çok kardeşimin mirasına lâykım* şeklindeki sözlerine muhatap

olmuştı. Ancak genç sultan amcasına verdiği *oğul var iken kardeş mirasa konamaz* cevabı ile bir yandan kararlılığını diğer taraftan da meselenin kılıç yoluyla çözüleceğini göstermişti.

Yeğeninden bu karşılığı alan Melik Kavurd da istediğini elde etmek için tek bir çaresinin olduğunu anlamıştı. Ordusuyla Kirman'dan, Rey'e doğru harekete geçerken karşı taraftaki bazı komutan ve askerlerin evvelden kendisine yazmış oldukları davet mektuplarına güveniyordu. Ancak iki taraf karşı karşıya geldiğinde beklentilerinin boş bir hayal olduğu gerçeği ile yüzleşmek zorunda kalmıştı. Öncü birliklerinin kaybettiği savaş onun için bir uyarı idi. Melik Kavurd buna rağmen yoluna devam etmek konusunda ısrarcı davranmıştı. Ordular Hemedan yakınlarındaki Kerec'te karşı karşıya geldiğinde gelişmeler bir ara ona azminin karşılığını alacakmış gibi hissettirmişti. Ordusu savaşın başında karşı tarafa üstünlük sağlamayı başarmıştı. Fakat Melikşah'ın kuvvetlerinin Arap ve Kürtlerle destekli sol kanadının başlattığı saldırı kesin neticeyi tayin etmişti. Bozguna uğrayan Kavurd taht hayallerinin bir kere daha suya düştüğünü görmüştü. Sonrasında dağılan askerlerinin ardından kendisi de savaş meydanından kaçmak zorunda kalmıştı.

Sultan Melikşah daha önce babası zamanında iki defa isyan teşebbüsünde bulunan amcasının bu defa kaçmasına müsaade etmek niyetinde değildi. Onun savaş meydanını terkettiğini anlayınca derhal peşinden Emîr Temirek'i göndermişti. Kısa bir takibin ardından yakalanan Kavurd, Temirek'e birçok mal ve makam teklifinde bulundu ise de *sen efendisiz, biz köleyiz. İstediğin şey hakkında biz hüküm veremeyiz. Beraber Sultan'a gidelim. Ne hüküm verirse ona uyarız* karşılığını almıştı.

Kavurd, Melikşah'ın huzuruna getirildiğinde bir an için şansının yaver gideceğini düşünmüştü. Zira genç sultanın akrabalık hisleri ön plana çıkmış ve onu affetmek niyetinde olduğunu göstermişti. Hatta buna itiraz eden Nizamülmülk'e

ben akrabalık bağıını kesmem, nesebi zayı etmem. Amca baba yerindedir sözleriyle mukabelede bulunmuştu. Tecrübeli bir idareci olan Nizamülmülk, onun sözlerine karşı biraz da geçmişte yaşananlara nispetle mülk kısırdır. O sana içinde bir çöp bulunan bir gözle bakıyor. Senin mülkünden duyduğu eziyet, acı çeken ve sıkıntılı bir kalp ile seninle görüşüyor. Eğer o galip gelseydi. Sana merhamet etmezdi diyerek Kavurd'un cezalandırılması hususundaki ısrarını sürdürmüştü. Taht için isyan etmenin karşılığı ise belliydi. Ancak amcasını affetmekte kararlı görünen Sultan; *yeryüzünde sağ elini sol eliyle kesen, babası yerindeki amcasını katleden bir kimse kadar hüsrana uğrayan var mıdır*, diyerek onu hapsetmeyi tercih etmişti.

Sultan Melikşah, Nizamülmülk'e bunları söylerken asker arasında baş gösteren bir takım kıpırdanmalardan haberdar değildi. Ordunun içerisinde bir grup, Kavurd'un yenilgisine sebep olan Arap ve Kürt askerlerin obalarını yağmaladıkları gibi maaşlarının da arttırılmasını yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardı. Hatta daha da ileri giderek isteklerinin yerine getirilmediği takdirde Kavurd'u tahta çıkarmak tehdidinde bulunmuşlardı. Bu şekilde seslerini yükseltmeye başlayanları kısa bir süre için teskin etmeyi başaran Nizamülmülk durumu hemen Melikşah'a iletmişti. Çaresiz kalan genç sultan hiç istemese de makamını korumak için bu kez amcasının ölüm emrini vermişti. İnfaz ile görevlendirilen Bağdat Şahnesi Gevherayin, Kavurd'un hapiste tutulduğu yere giderek onu yayının kirişiyle boğmuştu.

Ertesi gün kendisinden cevap bekleyen askerlerin önüne çıkan Nizamülmülk, Kavurd'un esaretin acısına katlanamayarak yüzüğünde bulundurduğu zehiri içmek suretiyle hayatına son verdiğini duyurmuştu. Bu haber üzerine asker de isteklerinden vazgeçmişti.

Bize Kamçı ve Yay Yeter!

Düşmanlarına birer birer boyun eğdiren Sultan Alparslan'ın ölümü ve yerini tecrübesiz genç bir sultanın alması devlet içerisinde olduğu kadar dışta da bir takım hareketlenmelere sebebiyet vermişti. Selçukluların baskısından kurtulduklarını düşünmeye başlayan komşu devletler yeni sultanın idaresini test etmek amacıyla küçük çaplı denemelere başlamışlardı. Başta Gazneliler ve Karahanlılar olmak üzere komşu devletlerin elçileri, Melikşah'ın huzura gelip hem tebriklerini hem de kendi hükümdarlarının mesajlarını iletmışlerdi. Karahanlı hükümdarı elçisiyle birlikte içinde bazı tehdit cümleleri de yer alan bir mektup yollamıştı.

Mektupta öncelikle *Tirmiz memleketi ve kaleleri Maverâ-ünnehir beldelerindendir. Dolayısıyla burasının hakanın valilerinin elinde bulunması gerekir. Böylece aramızdaki dostluk ve yakınlık artar ve arzularımız hâsıl olur* şeklindeki istekler sıralanmıştı. Diğer taraftan *aba altından sopa gösterircesine bir kılıç darbesi ve okun batması* şeklinde değerlendirilebilecek tehditlerle söz konusu istekler takviye edilmişti.

Sultan evvela elçiye bir cevap vermemiş ve ordusunun başında harekete geçip Belh'e gelmişti. Şehrin ahalisi, Karahanlıların yaptıklarından şikâyetle bulunmuşlardı. Bu sırada hakanın elçisi tekrar huzura çıkmış yaklaşık 40 kilogramlık bir topuz ve sekiz kilogramlık bir kılıcı sultana sunarak; *Ey Sultan, Hakan sana diyor ki biz bu kılıçla muharebe değil belki oynarız. Bu topuzu zırha vursak isabet ettiği zaman yerin dibine geçirir. Vurduğumuz zaman zırh ve ekin yığını birbiriinden ayırt edemeyiz. Biz bununla harp ederiz*, demişti. Böylece henüz tecrübesiz ve toy biri olarak düşündüğü Melikşah'a gözdağı vermek istemişti.

Sultan bir süre sessiz kaldıktan sonra askerlerinin hazırlanması emrini vermişti. Ardından atının üzerinde onların toplandığı meydana gelerek Karahanlı hakanının gönderdiği

topuzu almış, başının üzerinde yedi defa döndürdükten sonra yaklaşık 80 adım ileriye fırlatmıştı. Daha sonra kılıcı alıp bir devenin boynunu tek hamlede kopartmıştı. Bunları yaptıktan sonra eline aldığı yayı elçinin önüne atarak *topuz ve kılıç hakının olsun, bize kamçı ve yay yeter* demişti.

Görevini tamamlamasının akabinde Karahanlı elçisi, Sultan'ın önüne attığı yayı ve Nuştekin adındaki Selçuklu elçisini de yanına alarak geriye dönmüştü. Nuştekin görevi ifa ettikten sonra yayı hakana sunduğunda beriki onu atmak bir tarafa germeyi dahi başaramamıştı. Böylece Sultan Melikşah kendisini küçük gören muhatabına gerekli karşılığı verdiği gibi ordusunun başında harekete geçmiş ve gücüyle de karşısındakine boyun eğdirmeyi bilmişti.

Bir Sultanın İntiharı

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın en büyük hayallerinden biri de kendi atalarının hakkı olduğunu düşündüğü Büyük Selçuklu tahtını ele geçirebilmektir. Ayrıca devletin egemenlik sahası olan Anadolu topraklarının sosyal ve ekonomik zafiyetini gidermek için daha zengin bölgelere ihtiyaç duymaktaydı. Bu sebeple de gözünü Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye çevirmişti. İlk olarak 1084 yılının son günlerinde Antakya'yı ele geçirerek Büyük Selçukluların egemenliğindeki bölgelerle temasa geçmişti. Yaptığı hamle onu bu devlete tabi Musul'un Arap Emîri Şerefüdevle Müslim ile de karşı karşıya getirmişti. Müslim aynı zamanda akraba olduğu Büyük Selçuklulara güvenerek Süleyman Şah'tan, Antakya için kendisine haraç vermesini istemişti. Onun almayı zaten beklediği ret cevabı iki tarafın ordularını karşı karşıya getirmiş ve mücadele Müslim'in hayatına mal olmuştu.

Rakibini bertaraf eden Süleyman Şah bunun verdiği rahatlıkla bölgenin en önemli merkezi Halep üzerine yürümüştü.

Anadolu, Irak, Güney Suriye-Mısır üçgeninde stratejik anlamda çok önemli olan adı geçen şehri ele geçirmesi ona çok büyük avantajlar sağlayabilirdi. Mamafih bu durum herkes tarafından da takdir edilmekteydi. Haliyle Süleyman Şah'ın karşısına yeni rakiplerin dikilmesi de kaçınılmaz olmuştu. Nitekim ona teslim olmak istemeyen Haleplilerin davetiyle müstakbel Suriye Filistin Selçuklu Meliki Tutuş kuvvetleriyle birlikte çoktan harekete geçmişti.

İki Türk ordusu 1086'da Aynu's-Saylem'de karşı karşıya geldiklerinde savaşın talihi bu defa Süleyman Şah'ın yanında olmamıştı. Müslim'e karşı yaptığı mücadelede saf değiştirip ona katılan Çubuk Bey ve emrindeki Türkmenler şimdi de Tutuş'un tarafına geçmişlerdi. Her şeye rağmen şiddetle savaşmaya devam eden Türkiye Selçuklu Hâkimi çözülmeye başlayan birliklerini toparlamayı başaramamıştı. Tutuş'un maiyetindeki Artuk Bey'in, onun ordusunu güzel bir şekilde sevk ve idare etmesi de Süleyman Şah'ın yenilgisini kaçınılmaz kılmıştı.

Bu durumu hazmedemeyen Türkiye Selçuklu Sultanı yaşadığı hayal kırıklığının sonrasında bıçağını kalbine saplamak suretiyle intihar etmişti. Savaşın hengâmesi bittikten sonra askerler savaş meydanını gezerken değerli taşlarla süslü bir zırh bularak Tutuş'a getirmişlerdi. O da bunu ancak bir hükümdarın giyebileceğini söylemiş ve askerlerinden kendisini zırhlı buldukları yere götürmelerini istemişti. Giderken de *ölüler arasında ben onu size göstermeden siz bana söylemeyiniz* diye tembihlemişti. Denilen yere vardıklarında kanlar içindeki bir cesedi göstererek *bu Süleyman Şah'a benziyor* demişti. Yanındakiler *nasıl tanıyabildiniz?* diye sorduklarında ise *onun ayağı Selçukluların ayağına yani benim ayağıma benzer* şeklinde bir açıklama yapmış ve ardından da gözleri dolu bir şekilde Türkçe şu sözleri söylemişti; *Biz size zulmettik. Kendimizden uzaklaştırdık ve işte böyle de öldürüyoruz.* Tutuş daha

sonra Süleyman Şah'ın na'şını en güzel şekilde kefenletmiş ve Haleb'e götürerek burada defnetmişti.

Selçuklu Ailesinin Birbirine Bağlılığı

Tutuş, Süleyman Şah'a karşı kazandığı savaşın sonrasında Halep şehrini kuşatıp sıkıştırmaya başlamıştı. Ancak Sultan Melikşah da o sırada ordusuyla bölgeye yönelmişti. Süleyman Şah'ın öldürüldüğünü öğrendiğinde buna çok üzülmüştü. Sultan ayrıca kardeşinin kendisinin izni dışında böyle bir harekete girişmesine de içerlemiş ve sert bir mektup yazarak ona olan kızgınlığını ifade etmişti.

Haleb'i kuşatmaya devam eden Tutuş, Haziran 1086'da şehre girmeyi başarsa da iç kale kumandanı Sultan'ın gelmesini bekleyerek direnişini sürdürmüştü. Uzayıp giden muhasara Tutuş'un aleyhine idi. Zira ağabeyi ordusu ile yaklaşmaktaydı. Nihayetinde Büyük Selçuklu ordusunun çok yakında olduğu haberi üzerine yanındaki Artuk Bey ile birlikte şehirden ayrılmak zorunda kalmıştı. Onun bu hareketine anlam veremeyen Artuk Bey, Selçuklu ordusuna baskın düzenlemeyi tavsiye ederek *Sultanın askerleri de hayvanları da çok yorgun bir halde geldiler ve karşı koyacak güçleri yoktur*, demişti. Sultan Melikşah ile uzun zamandan beridir küs olan Türkmen beyinin bu tavsiyesi gerçekten de uygulanamayacak bir plan değildi. Ancak Tutuş onun sözlerine karşılık *ben gölgesine sığındığım kardeşimin şeref ve itibarını sarsmak istemem. Böyle bir hareket her şeyden önce beni küçük düşürür ve zayıflatır*, cevabını vererek Dımaşk'a çekilmişti.

Nizamülmülk'ün Bilgeliği

Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu takip eden süreçte kazanılan askerî başarıları destekleyen en önemli husus idare ve yönetimle ilgili altyapının da buna paralel şekilde yürütülmesi

olmuştur. Birbirini mükemmel bir şekilde tamamlayan askerî ve yönetsel başarı Selçukluları çağının en büyük gücü haline getirmiştir. Özellikle ilk Selçuklu hükümdarları bürokrasinin yürütülmesinde işinin ehli kimseleri seçmek hususunda son derece dikkatli davranmışlardır. Söz konusu seçilenler arasında 30 sene boyunca vezaret makamını elinde tutan Nizamülmülk önemli yer tutmaktadır. Onun bilhassa Sultan Melikşah döneminde devlet yönetimi konusundaki başarısı ve verdiği tavsiyeler bu periyotta Büyük Selçuklu Devleti'nin zirve yaşamasını sağlamıştır.

Öte yandan Nizamülmülk sadece bir devlet adamı değil aynı zamanda birikimlerini gelecek nesillere aktarmak adına çok önemli bir eser kaleme almış bir yazardır. Onun merkezî idare anlayışını, devletin gücünü ön plana çıkaran uygulamalarını ve bununla alakalı görüşlerini yazıya aktardığı *Siyerü'l-müluk* (*Siyasetname*) adlı kitap sahasında yazılmış en mühim eserlerden biri ve Selçuklu tarihinin aynası gibidir. Aşağıda aktaracağımız olay da bu büyük devlet adamının yönetim konusundaki düşüncelerini ve hareket tarzını yansıtan en güzel örneklerden biridir.

Sultan Melikşah'ın, Karahanlılara karşı çıktığı bir sefer sırasında Ceyhun'u geçmek için bu nehir üzerinde taşımacılık yapan gemilerden istifade edilmişti. Ordunun geçişinin tamamlanmasından sonra Nizamülmülk, gemicilerin ücretlerinin Antakya gelirlerinden ödenmesi için bir menşur yazmıştı. Ancak Sultan, ordusunun peşinden karşıya geçerken gemiciler bu durumdan şikâyetle bulunarak ona *biz fakir insanlarız. Bizim geçimimiz bu nehirdendir. Eğer bizden bir genç buradan Antakya'ya gitse yaşlı olarak döner, demişlerdi.*

Gemicilerin söylediklerini haklı bulan Sultan Melikşah yaındaki vezirine dönerek *"Ey peder, bu ne soğuk, ne uygun-suz bir iştir? Bu vilayette elimize bir şey geçmiyor da parayı Antakya'ya havale etmek mi lazım geliyor?"* diye sormuştu.

Aldığı cevap baba diye hitap ettiği vezirinin bilgeliğini de açık şekilde yansıtmaktaydı; *Efendimiz, onların bir yere gitmesi lazım değildir. Kullarınız, onların beratını altın ile satın alırlar. Ben bunu hükümdarlığın büyüklüğünü göstermek, bütün cihanın memleketimizin genişliği ve padişahın hükmünün ne-reye kadar geçtiğini bilmeleri için emrettim...*

Nizamülmülk söz konusu tavrını genel bir uygulama haline getirmişti. Nitekim askerlere bağlanan senelik 1000 dinarlık maaşın yarısını kimi zaman Rum diyarındaki kasabalardan birine diğer yarısını ise Horasan sınırlarındaki bir kasabaya yazdı. Maaş sahibi paranın eline geçeceğinden emin olduğu için hiçbir itirazda bulunmazdı. Bu ise Selçuklu Devleti'nin onun dönemindeki idarî mükemmeliyetini göstermekteydi.

Şeyhe Yapılan Saçı Merasimi

Halife el-Muktedî 1082 yılında Bağdat Nizamiyesinin ilk baş müderrisi Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî'yi, Selçukluların Irak Amidinden şikâyet etmek üzere Sultan Melikşah ve Nizâmülmülk'e göndermişti. Şeyhin yanında olanların anlatıldığı bir mektup vardı. Halife bu mektubu iletmesinin yanında ona, sözlü olarak da Amid ile yanındaki görevliler yüzünden ülkenin başına gelenleri anlatmasını emretmişti. Şeyh Ebû İshâk hemen sonrasında Bağdat'tan yola çıkmıştı. Yolculuğu sırasında ne zaman İran'da bir şehre varsa oranın halkı çoluk çocuklarıyla kendisini karşılayarak üzengisine el sürüyor ve uğur sayarak katırının ayak bastığı toprağı alıyorlardı.

Şeyhin yanında hilafet merkezinin ileri gelenlerinden İmam Ebû Bekr eş-Şâî ve diğer bazı âlimler de bulunuyordu. Sâve'ye ulaştıklarında yine bütün ahali onu karşılamağa çıkmıştı. Halk, elçilik heyetindekilerin her birinin kendi evlerinde misafir olmasını istemişlerse de Şeyh Ebû İshak tekliflerden hiçbirini kabul etmemişti. Bu arada esnaf ve sanatkârlar onu ve yanındakileri karşılayıp ellerinde ne varsa hepsini bineğinin

üzerine saçmışlardı. Ekmekçiler yaptıkları ekmeklerini atmışlardı. Şeyh her ne kadar *yapmayın* dedi ise de sözünü dinletememişti. Meyveciler meyvelerini, tathcılar tathlarını Şeyh'in bineğinin üzerine saçmışlardı. Ayakkabıcılar da çocuklar için yaptıkları güzel kunduraları atmışlar ve bunlar halkın başına düşmüştü. Şeyh onların davranışlardan dolayı hayretler içinde kaldığından döndükten sonra bunları müritlerine ve dostlarına anlatmıştı: İçlerinden biri *efendimiz bu saçılardan sizin payınıza ne düştü*, diye sorduğunda Şeyh gülerek, *ben mah-fenin içindeydim* cevabını vermişti.

Tacik'in Oğlu

Turan Şah, Kirman Selçuklularının en büyük hükümdarlarından biridir. Döneminde ciddi imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebi olarak ise aşağıda aktarılan hikâye verilmektedir.

Turan Şah'ın, Berdesir'deki sarayında çalışan marangozun yanında bir Türk çocuğu vardı. Sultan bu çocuğu gördüğünde marangoza onun kimden olduğunu sormuştu. Adam *benden* cevabını verdiğinde ise *o Türk, sen Taciksin. Senin çocuğunla ne ilgisi var?* demişti. Adamın *bu meseleyi Allah senden soracaktır. Günahı senin boynundadır* şeklindeki sözleri Sultan'ın daha da şaşırtmasına neden olmuştu. Marangoz sözlerini *"Bizim bütün evlerimizde sizin Türkleriniz oturmaktadır. Biz gündüzleri işe gidip gece geliyoruz. Evlerimizde ne olduğunu bilmiyoruz. Türkler ise bu sırada benim evimdedir. Sonra da bu çocuk doğdu. Eşim çocuk senin diyor"* diyerek açıklamıştı.

Sultan duydukları karşısında çok üzölmüş ve derhal ustalarını çağırarak şehrin dışında askerlerin ikameti için evler inşasına başlamıştı. Ayrıca şehirde tellallar gezdirerek *"Emîr, vezir ve askerlerden bir kimsenin evinde kalacakların vay başına geleceklere... Hepsi gelsin, çadır kursunlar ve yurtlarını*

yapsınlar” diyerek askerleri de inşa faaliyetlerine katılmaya mecbur bırakmıştı. Nitekim o gün bütün Türk ve Tacik askerler evlerden çıkarak çadırlarını şehrin dışına kurmuşlardı. Akşam namazına kadar tek kişi bile şehirde kalmamıştı. Turan Şah ile marangoz arasındaki konuşma Salı (se-şenbe) günü olmuş ve hemen aynı gün imar faaliyetleri başladığı için şehrin dışında askerler için kurulan yerleşim *Mahalle-yi Seşenbehi* olarak isimlendirilmişti.

Farklı Bir Nizamülmülk Portresi

Nizamülmülk uzun süren vezirliği zamanında Selçuklu Devleti’nin güç ve iktidarının geliştirilmesi adına önemli görevler ifa etmiştir. Siyaset, kültür, eğitim başta olmak üzere birçok konuda dönemine damga vurmuştur. Diğer taraftan bazı kaynaklarda görevde bulunduğu dönem içerisinde bir takım menfi uygulamaları da olduğu aktarılmaktadır.

Bununla alakalı en çarpıcı örnek ise Sultan Melikşah’ın halası Gevher Hatun’a karşı takındığı tavır ve yaptıklarıdır. Sultan’ın 1072’deki cülusunun akabinde Nizamülmülk adı geçen hanımın mallarını müsadere ile bütün zenginliklerine el koymuştu. Durumdan rahatsız olan Gevher Hatun da aynı zamanda Navekiyye Türkmenlerinin lideri olan eşi Erbasgan’ın yanına gitmek üzere yola çıkmıştı. Hatunun hareketini öğrenen Nizamülmülk, Sultan Melikşah’ı, *Gevher Hatun’u öldür, aksi halde başımıza büyük belalar açar*, şeklindeki sözleriyle tahrik etmeye başlamıştı. Bir diğer rivayete göre ise Nizamülmülk, Hatun’dan 50.000 altın borç aldıktan sonra vadesi geldiğinde parayı ödeyememişti. Bunun üzerine Gevher Hatun, Nizamülmülk’e kötü sözler söyleyerek tehdit etmişti. Vezirin söz konusu tavrı yanında hatunu rahatsız eden bir diğer husus da kardeşi Kavurd’un öldürülmesi olmuştu.

Nihayetinde Nizamülmülk, Sultan Melikşah’ı halasını öldürmek konusunda ikna etmeyi başarmıştı. Sultan, 200 süvariyle

Gevher Hatun'un peşinden göndermişti. Ancak bunlara gerek kalmamış ve Hatun maiyetindeki bazı askerler tarafından öldürülmüştü. Onun ölüm haberi Bağdat'a ulaştığında halk, *Nizamiye medreselerini yaptırmak onun için yeterli değildir. Zira o, medrese inşası sırasında halkın arazisine el koymuş ve bu sebeple onların adeta kanına girmiştir. Ayrıca o, Sultanın amcasını yayının kirişiyle öldürtmeye ve çocuklarını da gözlerine mil çektirmeye, şimdi de halasını öldürtmeye kışkırtmıştır*, şeklindeki sözlerle veziri kötülemeye başlamışlardı. Nizamülmülk ise hakkında söylenenleri Abbasi Veziri İbn Cüheyri'den bilerek onu makamından azlettirmek üzere faaliyetlere girişmişti.

Selçuklu Ordusundaki Ermeni Askerler

Sultan Melikşah 1081 yılı başlarında Rey'e giderek askerleri teftiş etmişti. Bu sırada hallerini beğenmediği Türk kıyafetleri giymiş 7.000 Ermeniye ordudan ihraç etmek istemişti. Denetlemeyi bitirdikten sonra tespit edilen askerlerin ordudan atılmasını emrettiğinde Nizamülmülk; *bunlar arasında kâtip, tüccar, terzi ya da askerlik dışında her hangi bir sanat ve mesleği olan yoktur. Eğer bunları ordudan ihraç edilecek olursak içlerinden birini seçip: "İşte Sultan budur" demelerinden emin olamayız. Bu takdirde onlarla uğraşmak zorunda kalırız ve ödediğimiz ücretin kat kat fazlasını itaat altına almak için sarf etmeğe mecbur oluruz* sözleriyle itiraz etmişti. Fakat Sultan, tecrübeli vezirinin sözlerini dinlememiş ve Ermeniler ordudan atılmıştı.

Mamafih olaylar Nizamülmülk'ün düşündüğü gibi gelişmiş ve Ermeni askerleri Sultan'ın kardeşi Tekiş'in yanına giderek onun hizmetine girmişlerdi. O sırada Horasan'daki Busenc şehrinde bulunan Tekiş bunların gelişiyile güçlenmiş ve Sultan Melikşah'a isyan etmişti. Kısa sürede Merverruz, Merv, Tirmiz ve diğer bazı yerleri zapt etmiş ve Nişabur üzerine yürümüştü.

Sultan Melikşah vezirinin sözünü dinlemediğine pişman olmuştu. Şimdi çaresiz bir şekilde halledilmesi gereken diğer meseleleri bırakıp kardeşinin üzerine gitmeye mecbur kalmıştı. Onun hızlı şekilde hareket ederek Nişabur'a ulaşması üzerine Tekiş, Tirmiz'e çekilmiş ise de sonrasında af dilemekten başka bir çare bulamamıştı.

Kardeşinin isyanını bastırmasına karşın Sultan vezirinin kendisine yaptığı uyarıyı dikkate almayarak tahtı için tehlikeli olabilecek bir durumu kendi elleriyle hazırlamış ve bunu bertaraf etmek için de ayrıca zaman ve para harcamak zorunda kalmıştı.

Şairin Kılıçtan Keskin Dili

Şiir Ortaçağ'da sanatsal yönünün dışında kimi zaman bir silah olarak da kullanılmıştır. Örneğin İslamiyet öncesi Arap toplumunda şairler cinlere sahip kimseler olarak saygı görmüş ve insanlar onların hicivlerinden mümkün derecede kaçınmaya çalışmışlardır. Diğer taraftan şairler yazdıkları methiyelere aldıkları ihsanlarla rahat bir yaşam sürebildikleri gibi hicviyeleri dolayısıyla da devlet adamları ve ileri gelen kişiler arasından birçok düşmanlar edinebilmişlerdir.

Selçuklular döneminin Bağdatlı şairlerinden İbnü'l-Hebbariyye de bunlardan biridir. Bu zat zamanının ileri gelenlerine yazdığı methiyelerin dışında hicivleriyle de ün kazanmıştı. Öyle ki bir seferinde yazdığı iki kıtalık şiirin başında Vezir Nizamülmülk'ü överken sonunda hicvetmişti. Hatta onun huzuruna çıktığında yanlışlıkla şiirin hiciv kısmını sunmuş ve buna rağmen vezir tarafından kendisine alacağı paranın iki katı verilmişti. Ancak *huyly huyundan vazgeçmez* misali daha sonrasında da Nizamülmülk hakkında yeni bir hicviye kaleme almaktan çekinmemişti.

İbnü'l-Hebbariyye hicivlerini kimi zaman döneminin bütün devlet adamlarını içine alacak şekilde genişletebilmekteydi. Aşağıda aktaracağımız bazı müstehcen ibareler içeren şiiri de bunlardan biridir.

Nefsim olsa idi, uğradığım belalardan dolayı kaçardım. Ama nefsim yok.

Ne oldu bana ki uzun boylu, kısa ve yassı burunlu bodurlar nezdinde duruyorum.

Ben, onların kötü hareketlerinden ötürü matem içindeyim.

Benim övgülerim onlara düğün oluyor.

Hâlbuki ben, onlar nezdinde meth fidanını ümitle dikmiştim.

Fakat bu fidan Ebû Cehil karpuzu verdi.

Onların gözbebekleri ve seyyitleri olan şeyh bunaktır.

Ömrüme yemin ederim ki soğuk ve can sıkıcıdır.

Asasına dayanarak arkasında papazlar dolaşan Casilik (Patrik) gibi koşar.

Nasihi Gandur ise necaset gibi vezirin yanına çömelmiştir.

Ebu'l-Futuh'u zaten biliyorsunuz.

Süheyl ise köpek gibi siniyor.

Habis Rey halifesine gelince onun keçi tekesine fazla yakınlığı vardır.

Ebu'l-Ganaim (Tacü'l-mülk) ise parmağındaki yüzüğü, konuştuğu adama karşı tutup hamakatini ilân ettiği halde yükseliyor, lâkin mazisi yoktur.

Zevzenî ise kendisinde soğukluk ve kuruluk olan ölüm gibi soğuk ve çirkindir.

Eğer güneşin nuru, bunun elinde olsaydı, cimriliğinden dolayı, güneş doğmazdı.

Tekellüfle kendisini hafif göstermeğe çalışır, yani ben mülayim meşrebim demek ister.

Hâlbuki Necit'te bir dağ olan Kudüs, onun harekâtından daha hafiftir.

Kasap Muhammed'e gelince onun dübürü, Nesa şehri kasaplarının zekerlerine mezar olmuştur.

Bunun hazinedarı kunduracı Hureybe'nin ise dübürünün kirişi gevşemiş ve tirmalanmıştır,

Yeryüzünün malı bunun elinde çabadır, hâlbuki kendi başının kıymeti bir akçedir.

İşte devlet işlerinin bütünü, bundan ibarettir. Devletin sadeti, bunlar yüzünden uğursuzluğa dönmüştür.

Bunlardan uzaklaşmayı, metin ve keyifli bir devenin beni alıp götürmesini düşündüm,

Lâkin bütün insanların aşağılandıklarını biliyorum.

Beni, bunlardan ayrılmaktan sarfınazar ettirdi.

Kime teveccüh edipte menfaatini ümit edeyim. Belâ her tarafı kapladı,

Herkes birbirine benzedi, seçmek güç oldu.

Miskin (Halife) Muktedî'ye gelirsek,

Onda ne akıl ne fikir ve ne de his, hiçbiri yoktur,

Yapar, yaptığını bozar, yellenen şişko gibidir,

Bunun şahnesi Gevherayin ise köpek gibi hilekârdır,

Soğuktur, erkektir, zekeri yoktur, kadındır, ferci yoktur.

Ebü Şüca'ya gelince bu adam vezirlik sayesinde küp gibidir, belki de küp ondan döndür.

Cehir oğullarından mı menfaat bekleyeyim?

Bunlar daha düne gelinceye kadar koyu renkli avamdan idiler,

En yüksek işleri (bayramları), tarhuz (salamura balığı)'un çok satıldığı ve pekmezin pahalı olduğu zamandadır.

Allaha yemin ederim ki bütün semaya malik olsalar dahi ne ihsan ederler, ne ihtizaza gelirler, ne de yumuşarlar.

Yoksa İbrahim'in kapısına mı teveccüh edeyim?

Heyhat! Bütün ümitlerim zan ve ümitlerim hüsrana uğradı, boşa çıktı demektir,

Bu adam hapisti ve cömertliği vardı, Hapislik ile cömertlik ikisi birlikte zail oldular.

Yahut değerli bir şey ümit ederek onun birader zadesine mi gideyim?

Öyle ki bunun fırkası kalkandır.

Dübürünü Türklerin zekerleri öyle tokmaklamıştır ki, biz onu pamuk zannettik.

Nizamülmülk'ün Ordusu

Büyük vezir her sene âlimlere ve sufilere 300.000 altın dağıtmayı adet edinmişti. Yine bu meblağın dışında benzer amaçlarla harcamalar yapmaktan da geri durmazdı. Ancak düşmanları söz konusu durumu onun aleyhine bir delil olarak kullanmak istemişlerdi. Bunlardan Tacülmülk, Sultan'ın huzuruna çıkarak *Nizamülmülk her yıl fakihlere, sufilere, Kur'an okuyanlara 300.000 altın veriyor. Onun harcadığı para ile bir ordu teçhiz edilirse Konstantiniyye surlarını dahi fethetmek mümkündür*, demişti.

Tacülmülk'ün sözleri üzerine Sultan Melikşah, Nizamülmülk'ü huzuruna çağırarak yağtığı bu harcamaların sebebini sormuştu. O da *Ey Âlemlerin Sultanı, ben ihtiyar bir adamım. Eğer beni mezada versen kimse 10 dinardan fazla para vermez. Sen gençsin ama mezada verseler yüz dinardan fazla etmezsin. Tanrı, sana ve bana kullarından hiç kimseye nasip olmayan lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur. Bunun karşılığında o Tanrı'nın dinini yaymaya çalışan, onun aziz kitabını*

bilip, okuyanlara 300.000 dinar sarf etsek çok mudur? Sen her yıl askerine bunun iki mislini harcıyorsun. Hâlbuki bunların en kuvvetlisi ve en nişancısının attığı ok bir milden fazla gitmez. Bunlar ellerindeki kılıçlarıyla yalnız kendi yakınlarındaki kişileri öldürebilirler. Ben ise sarf ettiğim bu parayla öyle bir ordu teçhiz ediyorum ki, onların duaları ok gibi arşa kadar gider. Tanrı'ya ulaşmak için ona hiç kimse engel olamaz, yanıtını vermişti.

Aldığı cevap karşısında duyulanan ve ağlamaya başlayan Sultan vezirine *bu ordunun sayısını elinden geldiğince çoğalt. Sana istediğin kadar mal hazırdır. Dünyanın serveti senindir, demişti.*

Sultan Melikşah'ın Adaleti-I

Selçuklu sultanları iktidarları boyunca adaleti uygulamak konusunda gayet hassas davranmışlardır. Bu konudaki uygulamalarında müslim-gayrimüslim, fakir-zengin ayrımı gözetmeksizin her zaman adaletin gereğini yerine getirmeye çalışmışlardır.

Bir gün Sultan Melikşah'ın huzuruna ağlayan bir şikâyetçi gelmişti. Bunun nedenini sorduğunda *birkaç dirheme, birkaç kavun almıştım. Bunlardan kazanacağım kâr ile hem çocuk çoluğuma bakacaktım, hem sermayemi yerine koyacaktım. Fakat pazusu kuvvetli olan birisi kavunları benim elimden aldı. Ona mani olamadım. Adam uğradığım belâyâ gülerek beni bıraktı gitti. Ben ise gördüğüm bu muameleden dolayı ağlıyorum* cevabını almıştı. Adamı dinleyen Sultan öncelikle onun, kavunları çalanı tanıyıp tanımadığını öğrenmek istemiş ve aldığı olumsuz yanıt üzerine suçluyu bulmak için bir plan hazırlamıştı.

O sıralarda kavun henüz yeni çıkmakta olup şehrin pazarlarında yeterince bulunmuyordu. Sultan maiyetindekilerden

birine *canım kavun istiyor, hiç olmazsa bir tane olsun elde etmeğe çalış*, diye emretmişti. Bu adam kavun ararken emîrlerden birisi *bende kavun var, kölem getirdi*, diyerek kavunları Sultan'ın adamına vermişti. Meliksah olanları öğrenince şikâyetçiyi çağırarak *Bu emîrin eline yapış. Bu, benim kölemdir. Onu sana hibe ettim*, demişti. Emîr kendisini kavuncunun elinden 300 altın fidye verip kurtarabilmiş ve böylece adam bir anda zengin olmuştu.

Selçukluların Bağdat'taki Demir Yumruğu: Sadüddeve Gevherayin

Selçukluların en önemli özelliklerinden biri de yönetimle alakalı atamalarda yaptıkları doğru tercihlerdir. Bu durum onların egemenlik sahaları içinde tam kontrolü her zaman ellerinde bulundurmalarını sağlamıştır. Örneğin, 1055 senesinden itibaren Abbasi hilafetinin merkezi Bağdat'ta kendisini gösteren Selçuklu yüksek hâkimiyetinin devamlılığı şahne adı verilen askerî valiler tarafından sağlanmıştır. Bu kişiler sayesinde Selçuklular, Abbasileri uzun süre siyasî güçten uzak tutmayı başarmışlardır. Söz konusu görevi ifa eden şahnelerden belki de en dikkat çekenini ise Sadüddeve Gevherayin olmuştur.

Huzistanlı bir kadının gulamı olan Gevherayin daha sonrasında Büveyhilerin hizmetine girmişti. Tuğrul Bey, Bağdat'a gelip buradaki Büveyhi Hakimi el-Melik er-Rahim'i hapse gönderdiğinde Gevherayin de efendisi ile hapse gitmeyi tercih etmişti. Bu sadakati ile dikkat çekmiş ve efendisinin hapiste ölümünün sonrasında Alparslan'ın gulamları arasına dâhil edilmişti.

Malazgirt Zaferi'nde yer aldıktan sonra Alparslan tarafından Bağdat şahnesi olarak tayin edilen Gevherayin bu tarihten 1100 senesindeki ölümüne kadar söz konusu görevi ifa etmişti. Onun görev tanımlamasını Abbasi hilafetinin tamamıyla siyaset dışı bırakılıp kontrol altında tutulması ve Bağdat'ın

Selçuklular tarafından yönetilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla görevini ifa ederken her türlü yetki ve güce de sahip bulunmaktaydı. Öyle ki genelde hükümdar ailesine has bir alamet olan namaz vakitlerinde kapısında nevbet (askerî bando) çalınması imtiyazı kendisine verilmiş ve günde üç defa onun için nevbet çalınmıştır.

Elinde bulundurduğu yetkiler onun gerektiğinde şiddet göstermek hususunda rahat davranmasını sağlamaktaydı. Nitekim Bağdat çevresinde çobanlık yapan bir kişi sabah kalktığı anda tüm hayvanlarının öldüğünü görmüştü. Durum kendisine iletildiğinde Gevherayin olanlardan çobanı sorumlu tutmuştu. Ayağından asılan adam daha sonra yakılarak öldürülmüştü. Hükmettiği böylesine şiddetli bir ceza üzerine Gevherayin'e *kızartıcı* lakabı verilmişti. Bununla birlikte onun gücü ve gösterdiği şiddet sebebiyle ortaya çıkan korku Bağdat'ta düzen ve istikrarın yeniden teminini sağlamıştı.

Gevherayin, Sultan'dan aldığı yetkiler çerçevesinde söz konusu tavrını yalnızca halka değil devlet adamlarına karşı da gösterebilmiştir. Öyle ki, bir seferinde merkezden aldığı emirler gereğince Abbasilerin veziri İbn Cehir'in azledilmesi hakkında halifeye bir ültimatom vermişti. Ancak karşısındakinin işi ağırdan alması üzerine sarhoş şekilde Halifelik Sarayına gelip İbn Cehir'in kendisine teslim edilmediği takdirde onu zorla almak ve mani olacakları da öldürmek tehdidinde bulunmuştu. Onun bu amansız tutumu neticesinde halife boyun eğmek ve vezirini azletmek zorunda kalmıştı.

Sultan Alparslan ve oğlu Melikşah dönemlerinde otuz seneye yakın Bağdat şahneliği görevinde bulunan Gevherayin sonrasında Melikşah'ın oğulları Berkjaruk ile Muhammed Tapar arasındaki iktidar mücadelelerine de dâhil olarak birincinin yanında yer almıştı. Fakat bu ikili arasında yapılan 1100 senesindeki ilk savaşta hayatını kaybetmiş ve Bağdat'ta şehrin doğusundaki bir türbeye defnedilmişti.

Bir Sultanın Evlat Acısı

Melikşah'ın oğullarından Davud küçük yaşta vefat etmişti. Sultan duruma çok üzölmüş, hatta canına kıymaya kalkmıştı. Zaman içinde acısı daha da artmış, yemeden ve içmeden ke-sildiği gibi bulunduğu odanın kapılarını kapattırıp günlerce çocuğun yanında kalarak naaşının yıkanmasını engellemişti. Onun içine düştüğü üzüntü saray mensuplarını da etkilemişti. Genel yas durumu içerisinde insanlar saçlarını yolmuş, Türk adetleri gereğince atlarının eğerlerini ters çevirmişlerdi. Öyle ki dışarıdan gelerek bu duruma şahit olanlar şimdiye dek böyle bir şey görmediklerini söylüyorlardı. Nihayetinde ceset kokmaya başlayınca Sultan güçlölkle de olsa ikna edilmiş, Davud'un kokmaya başlayan naaşı yıkanıp kefenlendikten sonra defnedilmişti.

Çocuk öldüğü sırada Humartegin eş-Şarabî'nin kâtibi İbn Behmenyar ve Sultan'ın bir diğör oğlu Ahmet'in eğitiminden sorumlu Saray Maskarası Caferek içki içmişlerdi. Hatta Caferek ölüm meleği Davud'u almak için geldi ama Ahmet'i alamaya-cak şeklindeki sözleri Sultan'ın kulağına gitmişti. Bu ikisinin yaptıklarına çok kızan Sultan gulamlarıyla İbn Behmenyar'ın evine giderek söylenenlerin doğru olduğunu bizzat görmüştü. Hatta içeride bulunan şarkıcı kadın ve erkekleri getirerek du-rumu teyit etmişti. Bunun üzerine ilk olarak Caferek'in dilini üç parçaya ayırmış ve sonra da onu öldürmüştü. İbn Behmenyar'ın gözlerine de mil çektiirmişti.

Sultan Melikşah oğlunun ölümünden bir ay sonra ava çık-mak istemiş ve bunun öncesinde de bir kâğıda şunları yazmıştı;

Ey oğlum Davud, sensiz ava çıktım. Senden ayrılmanın bana verdiği sıkıntı ve senden uzak kalmanın getirdiği yal-nızlık içindeyim. Feleğin seni benden aldığı, gecelerimi uy-kusuz kıldığı, hayatımı berbat ettiği, ciğeriimi parçalayıp üzüntümü arttırdığı için ağlıyorum. Hadi bana bildir baka-lım. Benden ayrıldıktan sonra durumun nasıldır? Ölüm seni

değiştirdi mi? Mezar kurtları sana ve vücuduna ne yaptı? Toprak yüzüne ve gözlerine ne yaptı? Sen de benim gibi misin? Benim kadar üzüntülü müsün? Seni ne kadar çok öz-lüyorum. Senin için ne kadar çok üzü-lüyorum. Vah senin yokluğuna vah...

Sultan'ın duygularını yansıttığı bu kâğıt daha sonra Ni-zamülmülk'e götürölmüş ve tecrübeli vezir içindekileri oku-duğunda ağlamaktan kendini alamamıştı. Sonrasında devlet erkânı ile Davud'un mezarına giderek kâğıdı orada okumuş ve herkesi ağlatmıştı. Böylece yas yeniden ortaya çıkmıştı.

Sultan Melikşah'ın Adaleti-II

Sultan Melikşah bütün iktidarı boyunca adalet kavramına çok önem vermiş ve doğru bir şekilde uygulanması için elin-den gelen gayreti göstermiştir. Bu konuda Arap, Türk, İranlı, Müslüman, Hristiyan farkı gözetmeksizin, Selçuklu Devleti'nin idaresi altında yaşayan bütün milletlere ve cemaatlere eşit mesafede olmuştur. Nitekim ölümünden hemen sonra Urfalı Ermeni tarihçi Mateos eserinde ondan; *herkesin babası ve bü-tün insanlara karşı merhametli, hüsniyet sahibi olarak bah-sedip ölümünden dolayı bütün dünyanın mateme düştüğünü bir hükümdar sözleriyle bahsetmiştir.*

Sultan'ın kendisine düstur ediniğı adalet duygusuyla ala-kalı olarak İbn Davud el-Abbasi şöyle bir hikâye aktarmak-tadır. Olayın bizzat görgü şahidi olan bu şahıs anlatımına şu sözlerle başlamıştır:

Melikşah'ı, Aşağı Irak'taki el-Haddâdiyye köyünden gelen ve Gazzalın oğulları diye tanınan iki adamla birlikte gördüm. Sultan onlarla konuşup şikâyetlerini dinliyordu. Adamlar; *Kö-yümüzün ikta sahibi Emîr Humartekin 1.600 dinarımızı mü-sadere etti*, diye şikayette bulundular. Ayrıca ellerindeki kırık dişleri Sultan'a göstererek *birimizin de ön dişlerini kıldı.*

Biz de kısas yoluyla hakkımızı ondan alırsın diye sana geldik. Eğer Allah Teâlâ'nın sana farz kıldığı şekilde hakkımızı ondan alırsan ne âlâ, aksi halde Allah aramızda hüküm verecektir, dediler.

Onların şikâyeti üzerine Sultan atından indi ve adamlara hitaben *her biriniz bir kolumdan tutun ve beni, Hâce Hasan (Nizâmülmülk)'ın yanına götürün*, dedi. Bunu kabul etmeyip özür dilediler. Fakat Sultan ikisine de yemin vererek dediklerini mutlaka yapmalarını istedi. Bunun üzerine Sultan'ın birer kolundan tutup onunla birlikte Nizâmülmülk'ün yanına gittiler. Kardeşler, Sultan ile birlikte yürümeye başladıklarında haber çoktan vezire ulaşmıştı. Adamları, *Sultan yaya olarak senin çadırına geliyor. İki kişi de iki taraftan ona yapışıp çekiyorlar. Durumun ne olduğunu bilmiyoruz*, demişlerdi.

Nizâmülmülk bunu duyunca telaşla ayağa kalkıp koşarak dışarı çıktı. Sultan'ı karşılayıp yer öptü ve *Ey cihan hükümdarı! Seni böyle davranmağa sevk eden nedir?* diye sordu. Bunun üzerine Sultan: *Yarın Allah Teâlâ'nın huzuruna Müslümanların hak ve hukukundan sorguya çekilirsem halim ne olur? Ben bu işleri böyle durumlarda bana vekâlet edsin diye sana bıraktım. Niçin Müslümanlara hizmetini yapmazsın ve halka hürmet etmezsin. Halk böyle işkencelere maruz kalırsa bunun sorumlusu sen olursun. Beni de kendini de düşün*, dedi.

Nizâmülmülk derhal yer öperek Sultan'ın hizmetine koştu. Sonra geri dönerek Emîr Humartekin'in iktalarının elinden alınarak azledilmesi ve müsadere edilen malların iadesi için bir menşur yazdırdı. Ayrıca yanındaki 100 dinarı da onlara verdiği gibi kısas olarak Humartekin'in dişlerinin sökülebilmemesini ve bunun delille ispat edilmesini emretti. Bunun üzerine Gazzah'nın oğulları da memnun olarak ayrıldılar.

Halifenin Gelin

Sultan, oğlunun vefatı dolayısıyla üzüntü içerisinde iken Halife el-Müktedî veziri İbn Cehir başkanlığında bir elçilik heyeti göndermiş ve Sultan'ın kızı Mehmelek ile evlenmek isteğini belirtmişti. Sultan yasta olduğu için heyet ile Nizamülmülk arasında yapılan ilk görüşmeler mutabakatla sonuçlanmıştı. Daha sonra Nizamülmülk ile İbn Cehir, Sultanın eşi Terken Hatun'un huzuruna çıkmışlardı. Hatun, *Gazneli ve Karahanlı hükümdarları kızımı oğullarına almak istiyorlar. Her biri 400.000 altın başlık teklif ediyor. Eğer Halife bu miktarı bana verirse onu diğerlerine tercih ederim*, dediğinde Nizamülmülk, halifenin böyle bir şeyi kabullenmeyeceğini söylemişti. En nihayetinde süt hakkı olarak 50.000 altın peşin ve 100.000 altın gelinin mihri olarak alınması şartlarında anlaşılmıştı. İbn Cehir peşin verilecek 50.000 altının 10.000'ini İsfahan'da kalanını ise Bağdat'a döndükten sonra ödemeyi teklif etmişti. Ancak bu miktar bir türlü ödenemeyince Sultan kararlaştırılan paranın tamamının ödenmesini heyetin Bağdat'a dönüşü sonrasında bırakılmasına onay vermişti.

Öte yandan gelinin annesi Terken Hatun başka şartlar da ileri sürmüştü. Öncelikle kızını almak üzere halifenin annesi ve halası başta olmak üzere Abbasi ailesinin ileri gelen kadınlarının İsfahan'a gönderilmesini istemişti. Ayrıca evliliğin gerçekleşmesinden sonra halifeden, sarayına kızından başka hiçbir cariye ve kadın bulundurmamasını, her zaman kızının yanında bulunmasını şart koşmuştu. Kız tarafının bu isteklerinin de kabulünden sonra düğün için gerekli hazırlıklara başlanmıştı.

1088 yılı Mayıs'ında Sultanın kızı ve beraberindeki görkemli gelin alayı Bağdat şehrine girmişti. 130 deve ve 74 katır üzerinde taşınan çeyizler iki günde hilafet sarayına nakledilebilmişti. Gelin ise mücevherlerle süslü bir tahtırevanda taşınmıştı. Düğün için büyük bir eğlence ve şölen düzenlenmişti. Sultan düğüne katılmamış, bunun yerine üç gün sürecek bir

ava çıkmıştı. Sonrasında Nizamülmülk ile birlikte başkentine dönmüştü.

İlk günlerde sorunsuz giden evlilik Mehmelek Hatun'un Cafer isimli bir çocuk dünyaya getirmesinden sonra bozulmaya başlamıştı. Halife el-Muktedî eşini sık sık yanından kovmaya ve ihmal etmeye başlamıştı. Kızının bu konudaki şikâyetleri üzerine Sultan Halife'den, onu İsfahan'a göndermesini istemişti. Mehmelek Hatun 1089 yılı ortalarında baba evine dönmüş ve altı ay sonra da ölmüştü. Duruma oldukça sinirlendiği anlaşılan Sultan, torunu Cafer'i veliaht ilan etmesini halifeye dikte etmişti. Böylece bir yandan kızının intikamını alırken diğer yandan da muhtemelen bir nesil sonrasında Selçuklu saltanatı ile hilafet makamını birleştirmek istemişti. Ancak el-Muktedî'nin bu konudaki isteksizliği, onun öfkesini daha da arttırmıştı. Bizzat Bağdat'a gelen sultan muhatabından bir gün içinde şehri terk ederek Dımaşk ya da Hicaz'a gitmesini emretmişti. Zor durumda kalan halife, kısa süre önce öldürülen Nizamülmülk'ün sonrasında vezirlik makamına getirilmiş olan Tacülmülk'ün aracılığı sayesinde on günlük bir süre alabilmişti. Fakat talihi kendisine yardım etmiş ve kendisine verilen zaman dolmadan sultan eşi tarafından zehirlenerek öldürülmüştü. Böylece el-Muktedî kendisini ve Abbasi hilafetini kurtarabilmişti.

Nizamülmülk'ün Oğlu Cemalülmülk'ün Sonu

Selçuklu Devleti'ne verdiği uzun süreli hizmetleri neticesinde Nizamülmülk büyük bir güce sahip olmuştu. Bu durum oğulları ve maiyetindeki kişilerin şımarık davranışlarına Sultan'ın otoritesini çiğnemeye yönelik bazı fiillerine sebebiyet vermişti. Bunlardan biri olan büyük oğlu Cemalülmülk kibirli bir kimseydi. Daha Alparslan zamanında babası tarafından Melikşah'a vezirlik yapması teklif edilmişti. Fakat kibri nedeniyle *benim gibisi bir sabiye vezirlik etmez* diyerek bunu geri

çevirmişti. Melikşah'ın saltanatı döneminde Belh ve çevresinin yönetimine getirilen Cemalülmülk'ün söz konusu tavırlarını devam ettirmesi hayatına mal olmuştu.

Zira onun davranışları babasının muhaliflerine de olumsuz propaganda için fırsat vermekteydi. Bunlar sürekli olarak Sultan'ın katında onu kötüleyerek gözden düşürmeye çalışıyorlardı. Cemalülmülk de yapılanlardan haberdar olduktan sonra söz konusu kişilerden hesap sormak için fırsat kollamaya başlamıştı. Böylesi bir halet-i ruhiye içerisinde iken Sultan'ın maskarası Caferek'in, babasının taklidini yaparak onu kötülediğini duymuş ve bu onun için bardağı taşıran son damla olmuştu. Büyük bir öfke ile Belh'ten yola çıkıp İsfahan'a gelmişti.

Başkente ulaşan Cemalülmülk burada evvela kardeşlerinden ikisiyle karşılaşmış ve onları babalarına yapılanlara sessiz kaldıkları için azarlamıştı. Daha sonra aynı kızgınlıkta Sultan'ın katına çıkmış ve Caferek'e *senin gibiler nasıl olur da burada bulunur, böyle bir toplulukta Sultan'ın huzurunda konuşabilir* sözleriyle hakaret etmişti. Ancak bunu yaparken kendisinin de huzurda olduğunu unutmuştu. Daha da ileri gitmeye kararlı görünen Cemalülmülk, Sultan'ın yanından ayrılır ayrılmaz Caferek'i yakalatmış ve dilini ensesinden çıkartmak suretiyle korkunç bir şekilde öldürtmüştü.

Onun yaptıklarını kendisine karşı bir saygısızlık olarak kabul eden Sultan başlangıçta ses çıkarmamış ise de Cemalülmülk'ü öldürmek kararını çoktan almıştı. Elbette ki bunu devlet içerisinde herhangi bir çatışmaya yol açmadan yapması gerektiğinden şimdilik beklemeyi uygun görmüştü. Bir süre sonra beraberinde vezir ve oğlu ile Nişabur'a gittiğinde aradığı fırsatı bulmuştu. Sultan burada Horasan Amidi Ebû Ali'yi gizlice yanına çağırarak ona *senin için hangisi daha sevimlidir? Kendi başın mı yoksa Cemalülmülk'ün başı mı?* diye sormuş korku içinde kalan Amid *elbette kendi başım* cevabını vermişti. Bunun üzerine Sultan karşısındakini *eğer onu öldürmeye çalışmazsan*

and olsun ki ben seni öldürürüm sözleriyle tehdit ederek bir anlamda Cemalülmülk'ün de idam fermanını imzalamıştı.

Horasan Amidi huzurdan çıktıktan sonra Sultan'ın kendisine havale ettiği bu işi nasıl yapacağını düşünmeye başlamıştı. Nihayetinde Cemalülmülk'ün yakın maiyetinden saf birini bulmuş ve ona; *Sultan, efendinizi öldürtmek istiyor. Eğer mevkinin korumak istiyorsan senin onu öldürmen Sultan'ın öldürmesinden daha uygundur* şeklinde telkinde bulunmuştu. Bu sözlere inanan adam, Cemalülmülk'ün şerbet içtiği kabı zehirleyerek onu öldürmüştü. Sultan durumu haber aldıktan hemen sonra o sırada İsfahan'a doğru yola çıkmış olan Nizamülmülk'e yetişmiş ve oğlunun ölüm haberini vermişti. Daha sonrasında *ben de senin oğlunum, sen sabredip Allah'tan sevap bekleyenlerin en iyisisin* sözleriyle ona ilk taziyeyi veren kişi olmuştu.

Cemalülmülk'ün kibri ve had bilmezliği kendi hayatına mal olduğu gibi babası ile sultanın arasının açılmasında da önemli rol oynamıştı. İlerleyen dönemlerde yaşanacak başka olaylar ikili arasında burada alevlenen ateşi daha da körükleyecekti. Bütün bunlar devletin geleceği açısından hiç de olumlu sayılamayacak gelişmelerin habercisi idi.

Nizamülmülk'ün Kadın Karşıtlığı

Büyük vezirin 52 kısımdan oluşan *Siyasetname*'sinde onun kadınlar ve yönetim ile alakalı ilginç görüşlerini içeren bir bölüm de yer almaktadır. Söz konusu bölüm *Tesettür Ehline, Harem Dairesine, Padişahın İdaresi Altındakilere ve Komutanlarının Tanzimine Dair* adını taşımaktadır. Burada aktardığı bir hikâyede Hz. Peygambere isnat edilen bir sahte hadisi *Peygamber aleyhisselam şöyle buyurur; İşlerinizde kadınlarla istişare ediniz. Doğru yapmak için onlar işin nasıl yapılması gerektiğini söylüyorlarsa tam tersini yapınız*, şeklinde

vermiştir. Sonrasında biraz daha ileri gidip *eğer kadınların akli tam olaydı, peygamber aleyhisselam onların dediklerinin aksi istikamette hareket ediniz buyurmazdı*, diyerek sözlerini tamamlamıştır. Yine aynı bölümde yer alan bir başka hikâyede ise Hz. Yusuf ile eşi arasında geçen bir olayı anlatmakta ve onun karısıyla istişare ettiği için 40 yılının heba olduğunu söylemektedir.

Burada aktarılanlar üzerinden hareket ettiğimizde Nizamülmülk karşımıza tam anlamıyla bir kadın karşıtı olarak çıkmaktadır. Ancak tarihi olayların değerlendirilmesinde yer, zaman ve şartların dikkate alınması gayet önemli bir gerekliliktir.

Nizamülmülk'ün son dönemlerinde artan düşmanlarının arasında bir tanesi onun için diğerlerinden çok daha büyük bir tehdit içermektedir. Bu kişi Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun idi. Vezirin, Sultan'ın veliahtı olarak büyük oğlu Berkıaruk'u tercih etmesi kendi oğlu Mahmud adına iktidar isteyen Terken Hatun ile arasında ciddi bir çatışmaya sebebiyet vermişti. Hatun, vekildarı Tacülmülk Ebu'l-Ganaim'i vezir yapmak arzusuyla eşine sürekli olarak Nizamülmülk'ü kötülemektedir. Nihayetinde bu çabaları yavaş yavaş etkisini göstermiş ve Sultan ile Nizamülmülk'ün arasındaki uçurum derinleşmeye başlamıştı.

İşte böyle bir ortamda Sultan'dan devlet idaresindeki eksikliklerin giderilmesi adına bir kitap yazmak direktifini alan büyük vezir de dolaylı yollardan ona, kendisi hakkında söyledikleriyle alakalı eşini dinlememesi gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Halka Hizmet İbadettir

Nizamülmülk hac görevini yerine getirmek için Sultan Melikşah'tan izin alarak yola çıkmış ve Bağdat yakınlarına gelmişti. Dicle Nehrini geçtikten sonra suyun hemen kıyısında çadırlar kurdurarak dinlenmeye çekilmişti. O sırada bir fakir gelerek

elinde bulunan kâğıdı vezirin maiyetindeki şeyhlerden birine vermiş ve ona ulaştırılmasını istemişti. Nizamülmülk söz konusu kâğıdın içindekileri okuyunca gözünden yaşlar boşanmış ve uzun süre ağlamıştı. Bu nedenle pusulayı getiren kişi pişmanlık duymaya başlamıştı.

Nizamülmülk, ona *ey şeyh, bu mektubun sahibini huzuruma getir* dediğinde yapılan bütün aramalara karşın fakir şahıs bulunamamıştı. Durum Nizamülmülk'e iletildiğinde o *rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Bana Hasan'a git. Ona şunları söyle dedi. Mekke'ye nereye gidiyorsun? Senin haccın işte buradadır. Ben, sana; Bu Türk'ün yanında kal ve ümmetinden muhtaç olanların yardımına koş demedim mi?* şeklindeki sözlerin yazılı olduğu mektubu şeyhe vermişti.

Daha sonra hacca gitmekten vazgeçen Nizamülmülk mektubun sahibini aramayı ise ısrarla sürdürmüştü. Şeyhe, *eğer o fakiri görürsen bana haber ver de onunla hayır bulup, uğur alalım* derdi. Şeyh bir gün Dicle kıyısında gezerken fakiri görmüş ve ona, Nizamülmülk'ün kendisiyle görüşmek istediğini iletmışti. Ancak *vezirin benimle ne işi var. Bende ona verilecek bir emanet vardı, verdim ve işim bitti* yanıtını almıştı.

Divit ile Taç Ayrılırsa

Büyük Selçuklu Devleti'ne zirve dönemini yaşatan en önemli etken Sultan Melikşah ile Nizamülmülk arasındaki uyumlu birliktelik idi. Ancak bu ahenk zaman içerisinde vezirin düşmanlarının faaliyetleri ve Sultan'ın artık devletin dizginlerini kendi tekeline almak arzusu sebebiyle bozulmuştu. İkili arasında günden güne büyüyen uçurumun bir diğer sebebi ise Nizamülmülk'ün oğulları ve maiyetindekilerin ölçsüz ve şımarık davranışları idi.

Merv şehrinin idaresiyle alakalı yaşanan bir hadise taraflar arasındaki gerginliği zirveye taşımıştı. Nizamülmülk, Horasan'ın

bu önemli şehrine oğlu Osman'ı vali olarak atamıştı. Emîr Kodan ise Sultan Melikşah tarafından buraya şahne yani askerî vali tayin edilmişti. Çok geçmeden iki atanmış arasında anlaşmazlıklar baş göstermiş ve babasına güvenen Osman şahneyi tutuklayarak hapse attırmıştı. Bir süre sonra serbest bırakılan Emîr Kodan başına gelenlerle ilgili Sultan'a şikâyetle bulunmuştu.

Yaşananları kendi iradesine karşı bir duruş olarak gören Sultan çok sinirlenmişti. Hemen Nizamülmülk'e bir mektup yazmış ve bunu Tacülmülk ve Mecdülmülk gibi ileri gelen devlet adamlarının yer aldığı bir heyetle ona göndermişti. Mektubun muhtevasında *eğer saltanatta ve mülkte ortağım isen bunun da bir hükmü ve kuralı vardır. Eğer benim naibim olup emrimde isen o takdirde bunun şartlarını yerine getirmelisin. Oğullarından her biri bir ülkeyi istila edip büyük bir eyalete vali oldular. Bununla da yetinmeyip devlet işlerine tecavüz ve müdahale ettiler. Birisi Belh'te, ötekisi Herat'ta, diğerleri de başka yerlerde bulunmaktadır. Bu durum onları tatmin etmediğinden hadlerini aşarak kan akıtmaya dahi yelteniyorlar. Önündeki vezirlik alameti divitin kaldırılmasını, başından sarığının alınmasını emretmemi ister misin?* şeklinde ağır cümleler yer almaktaydı.

Mektup okunurken sukut edip sabırla dinleyen Nizamülmülk sonrasında hiç çekinmeden aynı şiddette bir karşılık vermeyi tercih etmişti. *O, benim memleket yönetiminde ortağı olduğumu bilmiyor mu? Bugün bulunduğu makama benim fikir ve önlemlerimle geldi. Babası öldüğü zaman onun durumu için nasıl önlemler aldığımı işleri nasıl idare ettiğimi, isyancıları nasıl cezalandırdığımı hatırlamıyor mu? O zaman bana sımsıkı sarılır, muhalefet etmezdi. Ne zamanki işleri yoluna koydum. Herkesi ona itaat ettirdim. Dirliği, düzeni sağladım. Yakın ve uzak şehirleri fethettim. Uzak, yakın herkes ona itaat etti. İşte o zaman işlemediğim günahları bana*

yükledi. Hakkımda söylenen kötü sözleri işitir oldu. Ona deyiniz ki başındaki o tacın varlığı bu divite bağlıdır. Bu ikisinin işbirliği ve ittifakı istenilen her şeyin bağı ve her türlü ganimetin sebebidir. Bunun kapağını kapatırsam onun tacı da yok olur. Eğer bir değişikliğe ve tedbire karar verdi ise önce gerekli önlemleri alsın. Kapıyı çalmadan önce başına gelecekleri düşünsün ve dikkatli olsun, şeklindeki sözleri heyetkileri dehşet içinde bırakmıştı. Son olarak bu dediklerimden istediğiniz kadarını Sultan'a söyleyiniz. Çünkü tehdit ve kınamaları beni çok üzdü ve zayıf düşürdü dedikten sonra onları geri göndermişti.

Bunlar korku ve panik halinde devlet içerisindeki bir çatışmayı engellemek adına Nizamülmülk'ün cevabını gizleyip Sultan'a, onun itaat arz ettiğini söylemeye karar vermişti. Ancak Sultan Melikşah, onları gönderirken böyle bir ihtimali de düşündüğünden arkalarından Emîr Yelbirdi adlı bir adamını gizlice göndermiş ve konuşulanları harfi harfine kendisine iletmesini emretmişti. Adı geçen emîr, onlardan önce geceleyin Sultan'a giderek olanları aktarmıştı. Heyet sabah huzura varıp kararlaştırdıkları şekilde konuştuklarında Sultan gerçekleri bildiğini söylemişti. Akabinde her ne kadar vezirini makamında tutmayı sürdürdü ise de aradaki karışıklık artık tamamen gün yüzüne çıkmıştı.

Öte yandan Nizamülmülk'ün sözlerindeki gerçeklik kısa zaman içinde kendisini göstermiş ve Ekim 1092'de kendisi hemen ardından Kasım 1092'de de Sultan hayatını kaybetmişti. Yani divitin kapağının kapanmasının akabinde Sultan'ın tacı da gitmişti.

Düşenin Dostu Olmaz

Bağdat'ta Sultan ile Nizamülmülk'ün vekilliğini yapan Ebû Sa'd b. Semhâ adlı bir Yahudi vardı. Bir gün yolda karşılaştığı hasır satan bir adam ona tokat atıp başındaki sarığını

düşürmüştü. Saldırgan bir süre sonra yakalanmış ve Divan'a götürülmüştü. Bunu niçin yaptığı sorulduğunda *beni bu işi yapmağa sevk eden vezirdir* itirafında bulunmuştu. Onun sözleri üzerine Bağdat Şahnesi Gevherâyîn, İbn Semhâ'yı da yanına alarak Selçuklu başkenti İsfahan'a gidip vezirden şikâyetçi olmuşlardı.

İkisi yola çıktıkları sırada Halife de Bağdat'taki zimmilerin (gayrimüslimler) dinî kimliklerini gösteren alâmetler takmalarını, buna göre giyinmelerini şart koşan bir ferman çıkarmıştı. Gelişmelerden ürken şehirdeki zimmilerin her biri bir tarafa kaçmış, bazıları da din değiştirmişti. Hatta devlet görevlerine bulunanlarından bazıları bizzat Halife'nin elinden Müslüman olmuştu.

Şahne ve İbn Semhâ, İsfahan'a vardıklarında Sultan ile Nizâmülmülk'e, Halifenin Veziri Ebû Şücâ'nın onların gaye ve arzularına karşı çıktığını, yaptıkları işleri kötülediğini arz etmişlerdi. Ayrıca Sultan'ın Karahanlı Seferi sırasında Semerkant'ın zaptıyla ilgili yazdırdığı fetihnemesi Bağdat'a geldiğinde Ebû Şücâ'nın; *bunun sanki Sultan, Rum diyarını fethetmişçesine tebşir edilmeğe değer bir tarafı yoktur. Sultan muvahhid ve Müslüman bir kavmin üzerine yürüyüp müşriklere bile yapılması caiz olmayan şeyleri onlara mubah görmedi mi?* şeklindeki sözleri de bu arada ona aktarılmıştı. Böylece her şey Abbasi vezirinin aleyhine dönmüştü. Nitekim Sultan ile Nizâmülmülk, Halife'ye haber gönderip Ebû Şücâ'nın azledilmesini istemişlerdi. Halife de Selçukluların isteklerine karşı gelebilecek bir durumda olmadığından veziri azletmiş ve evine kapanmasını emretmişti. Ebû Şücâ azil kararı kendisine tebliğ edildiğinde şu beyti söylemişti

Vezir olduğu gün hiçbir düşmanı yoktu, Vezirlikten ayrıldığı gün ise hiç bir dostu yok.

Nizamülmülk'ü Kim Öldürdü?

Sultan Melikşah ve veziri Nizamülmülk arasındaki gerilim, ikilinin 1092 yılının sonlarına doğru gerçekleştirdikleri Bağdat ziyareti sırasında birer ay ara ile suikastlara kurban gitmeleriyle sonuçlanmıştı. Onların ölümü Selçuklu Devleti bünyesinde uzun sürecek bir fetret döneminin yolunu açtığı kadar dünya tarihinin en önemli olayları arasında yer alan Haçlı Seferlerinin başarısı için de belirleyici olmuştu. Zira devlet kendisine zirve yaşatan bu iki değerinden bir anda mahrum kalmıştı. Haçlılar da onların ölümü ile çalkantılı bir döneme giren Ortadoğu coğrafyasında çok rahatlıkla kendilerine yer bulabilmişlerdi.

Sultan Melikşah'ın zehirlendiğine dair bilgilerimizin kesinliğine karşın Nizamülmülk'ün katli meselesinde bir takım şüpheli unsurlar göze çarpmaktadır. Büyük vezirin öldürülmesiyle alakalı kaynaklarda geçen ve kabul gören en önemli görüş suikastta Bâtınîlerin parmağı olduğu şeklindedir. Zira İsmailiyye Şiası bu dönemin çok daha evvelinden itibaren İslam dünyasında yoğun bir tebliğ faaliyeti içerisine girmişti. Sünnilerle, İsmailiyye arasında siyasî-askerî, sosyo-kültürel ve edebî sahalarda başta olmak üzere ciddi bir mücadele zaten yaşanmaktaydı.

Nizamülmülk *Siyasetnâme* adlı eserinde de bunların faaliyetleriyle alakalı özel bölümler yer almaktadır. O mutasıp bir ehl-i sünnet taraftarı olarak inancına muhalif unsurlarla mücadele etmeyi her zaman bir görev saymıştır. Nizamiye Medreselerinin kuruluşunda da bu düşüncenin rolü büyüktür. Diğer taraftan Nizamiye hamlesi Hasan Sabbah ve Nizari İsmailiyye'ye karşı değil genel anlamda Bâtınî olarak isimlendirilen bütün muhalif Şia gruplarına karşıdır. Nitekim Hasan Sabbah'ın, Mısır ziyareti sonrasında Alamut'u ele geçirerek başlattığı Nizari İsmaili davetinin ve Selçuklulara karşı mücadelenin tarihi 1090 senesidir. Hâlbuki ilk Nizamiye Medresesi'nin açılış tarihi ise 1067'dir.

Ancak Nizamülmülk uzun yıllardır zaten mücadele halinde olduğu muhalif Şia gruplarına eklenen Hasan Sabbah ve adamlarının içerdiği tehtidin büyüklüğünü gayet açık şekilde idrak etmişti. Dolayısıyla daha büyümeden bu hareketi bastırabilmek adına büyük bir çaba göstermekteydi. Bu hususlar dikkate alındığında Hasan Sabbah'ın yeni yeni adını duyurmaya çalıştığı mezhebinin daha başında yok olmasını engellemek için Nizamülmülk'ü öldürtmek istemesi en ciddi olasılık gibi durmaktadır. Ayrıca yapılan suikasti yeni ve adını duyurmak isteyen bir grubun ses getirmek için yaptığı bir hamle şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Zira Nizari İsmaililer ilerleyen dönemlerde sayısal dezavantajlarını Alamut örneğindeki gibi yerleşimler bularak ve benzer şekilde siyasî suikastlarla çevrelerine korku salarak gidermeye çalışmışlardır. Nizamülmülk'ün suikastı da onlar için önemli bir başlangıç olmuştur.

Yukarıdaki mülahazaların dışında kaynaklarda bazı farklı rivayetler de bulunmaktadır. Devletin zirvesindeki iki önemli şahsın yekdiğerine karşı bir yerden sonra restleşmeye varan konuşmaları Selçuklular için büyük bir krizin başlangıcı olmuştur. Sultan Melikşah iktidarının başlarında gençliği ve tecrübesizliği dolayısıyla devlet işlerinde baba (peder) diye hitap ettiği Nizamülmülk'e geniş salahiyetler vermişti. Ancak zaman içinde vezirin kendisi olmasa bile oğulları ve maiyeti Sultan'ın yetkilerini dahi göz ardı edecek şekilde fütursuzca davranmaya başlamışlardı. Bu elbette Melikşah için pek de hoş karşılanabilecek bir durum değildi. Nitekim yukarıda hikâyesini verdiğimiz Nizamülmülk'ün oğullarından Cemalülmülk'ün öldürülmesi bunun açık bir örneğidir.

Sultan yegâne hâkimi olduğu sarayında kendisinin isteği dışında maskarasının öldürülmesini affetmemiş ve vezirinin oğlunu öldürtmüştü. Yine divit ve taç bahsinde aktarılan restleşmede de kut (Allah tarafından aile ve mensuplarına verilen yönetim yetkisi) sahibi olarak Sultan'ın, Nizamülmülk ve

maiyetini tehlike şeklinde algılamaya başladığını görölmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda Sultan'ın, vezirinin sözlerini öğrendikten sonra *onun için önlem aldığı ve öldürülerek bu işin tamamlandığı* aktarılmaktadır. Eğer böyle bir tedbir alınmış ise burada başta Terken Hatun olmak üzere Nizamülmülk karşıtlarının Sultan katındaki telkinlerini de hesaba katmak gerekmektedir.

Ayrıca Nizamülmülk'ün katlinden sonra Sultan Melikşah tarafından üzerindeki şüpheleri ortadan kaldırmak üzere onun oğlu Müeyyedülmülk'e yazılan mektup olaylarda Sultan'ın da parmağının olabileceğini gösteren bir başka delildir.

Sonuç olarak Hasan Sabbah'ın gönderdiği Deylemlî bir fedai tarafından öldürüldüğü şeklindeki bilgilerin yanında yine kaynaklarda dikkat çekici şekilde ön plana çıkarılan suikastte Sultan'ın da dâhil olabileceği şeklindeki rivayetlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sultan Melikşah'ın üçüncü kişilerin kışkırtmaları ve arada geçen olaylar neticesinde dikkatleri üzerine çekmeden ve bir iç çatışmaya mahal vermeden böyle bir fiilde bulunmak olasılığı da ihtimal dâhilindedir.

Terken Hatun'un İktidar Hırısı

Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun devlet yönetimi konusunda oldukça hırslı bir kadındı. İdarî konulara yaptığı müdahaleler Nizamülmülk ile arasında ciddi bir düşmanlığa sebebiyet vermişti. Nitekim Sultan'ın nezdinde onun ile alakalı sürekli hale getirdiği olumsuz telkinleri bu ikilinin arasının bozulmasındaki en önemli sebeplerden biriydi. Diğer yandan Terken Hatun, Nizamülmülk'ün öldürülmesiyle hedeflerinden birine ulaşmasının ardından, Sultan'ın veliahtlık konusundaki tercihinin değiştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştı.

Öte yandan ilgili Sultan Melikşah'ın büyük oğlu Berkيارuk üzerindeki ısrarı eşinin pek de hoşuna gitmeyeceği açık

bir keyfiyettir. Zira Terken Hatun-Nizamülmülk çekişmesinin temel sebebi de bu veliahtlık meselesidir. Sultan'ın büyük oğlu Berkjaruk üzerinde karar kılması Terken Hatun'un iktidar konusundaki isteğine vurulabilecek en büyük darbedir.

Bütün bunlar Terken Hatun'u, Sultan Melikşah'ın 1092 yılında zehirlenerek öldürülmesinin baş şüphelisi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Öyle ki Sultan, Hurdik isimli hizmetkârının, kulaklarını karıştırdığı alete sürdüğü zehirle zehirlenmiştir. Bundan dolayı rahatsızlanmış ve bir iki gün içerisinde hayatını kaybetmiştir. Söz konusu olayda Terken Hatun'u ön plana çıkaran şey ise zehirlendiğine dair kanıtların anlaşılmaması için Melikşah gibi büyük bir sultanın naaşının cenaze namazı dahi kılınmadan geceleyin iki emîr tarafından alınıp acele ile gömülmesidir. Sultan'ın naaşı daha sonra İsfahan'a kendisinin yaptırdığı medreseye nakledilmiştir. Bunların olduğu gece Terken Hatun ise hızlı bir şekilde Halife ile anlaşp beş yaşındaki oğlu Mahmud adına hutbe okutmuştur.

Mamafih bütün istek ve gayretine karşın hedefine ulaşmayı başaramamıştır. Zira ölen Sultan'ın en büyük oğlu olması dolayısıyla Berkjaruk devlet adamları ve kumandanlar arasında daha fazla kabul görmüştür. İşler silahlı mücadeleye döküldüğünde ise Terken Hatun, Berkjaruk ile yaptığı savaşı ve belki de daha önemlisi en büyük yardımcısı Tacülmülk Ebu'l-Ganim'i kaybetmiştir. Ancak maruz kaldığı başarısızlık ve uğradığı kayba rağmen iktidar konusundaki hırsından hiçbir şey yitirmeden mücadelesini sürdürmüştür.

Bununla birlikte bir kadın olarak elindeki imkânların sınırlılığı sebebiyle artık oğlu Mahmud adına tahtı tek başına elde edemeyeceğini anlayarak farklı bir yol takibine karar vermiştir. Onun yeni hareket tarzı hanedan mensuplarına yaptığı evlenme teklifleriyle hedefine ulaşmak olmuştur. İlk önce Berkjaruk'un dayısı olan Kutbeddin İsmail'e evlenme teklif etmiştir.

Fakat damat adayı yeğeni ile yaptığı savaşı kaybettiği gibi daha sonra ona sığınmış ve nihayetinde öldürülmüştür.

Terken Hatun taht için ikinci evlenme teklifini ise Berk-yaruk'un amcası Tutuş'a yapmıştır. Tutuş onun isteğini kabul etse de bu kez Terken Hatun'un ömrü vefa etmemiş ve 1094 yılında amacına ulaşmadan hayatını kaybetmiştir.

Onun iktidar uğruna eşini zehirletmesi Selçuklu Devleti'nde büyük iç karışıklıklara sebebiyet vermiş ve İslam dünyasının Ortaçağ boyunca gördüğü iki büyük istila hareketinden biri durumundaki Haçlı Seferleri için de müsait bir zemin hazırlamıştır. İlginç bir tesadüf olarak ikinci istila hareketinin yani Moğolların önünü açan da diğer bir Terken Hatun (Harizmşah Alaeddin Muhammed'in annesi) olmuştur.

Bir Sultanın Talihi

Sultan Berkayaruk babası öldüğü sırada İsfahan şehrinde bulunuyordu. Terken Hatun, halife ile anlaşıp oğlu Mahmud adına hutbe okutsa da iktidarını sağlamlaştırmak için onu bertaraf etmesinin gerektiğini biliyordu. Bu sebeple Bağdat'ta durumu kontrol altına aldıktan hemen sonra Berkayaruk'u tutuklatmak üzere İsfahan'a asker göndermişti. Ancak Berkayaruk hapsedilmesinden kısa süre sonra efendilerinin ölümünden Terken Hatun'u sorumlu tutan Nizamî (Nizamülmülk'e bağlı) gulamlar tarafından kurtarılmış ve adına hutbe okutularak tahta çıkarılmıştı. Onun saltanat yolculuğu böylece başlamış olurken Nizamî gulamların desteği en büyük talih ve güvencesi haline gelmişti.

Berkayaruk, üvey annesine karşı başlattığı iktidar mücadelesinde üstünlük sağlamasına karşın kısa süre sonra amcası ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Belki de o sırada Selçuklu ailesinin en güçlü üyesi durumundaki Tutuş, Berkayaruk için ne kadar büyük bir tehdit olduğunu kısa sürede içinde göstermişti.

Ancak hapiste iken Nizamilerin müdahalesiyle başlayan talihi amcasıyla yaptığı mücadelelerde de hep yanında olmuştu.

Öyle ki 1093 senesinde amcasının ordusuna nispetle çok daha az bir kuvvetle onunla savaşmak zorunda kaldığında karşı tarafta yer alan Kasimüddeve Aksungur, Bozan gibi emîrlerin saf değiştirmesiyle güçleri dengeleme fırsatını yakalamıştır. Zira adı geçen emîrler daha önceden kendi aralarında Sultan Melikşah'ın oğullarından biri tahta aday olduğu takdirde Tutuş'a itaati bırakıp, onun tarafına geçmek üzere sözleşmişlerdi. Bu durum karşısında Tutuş savaşmadan geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Berkyaruk için talihinin döndüğü kader anı ise amcasına karşı uğradığı bir mağlubiyetten sonra yanındaki çok az kişi ile İsfahan şehrine sığındığında yaşanmıştı (1094). Bu şehir, o sırada kardeşi Mahmud ve ona bağlı emîrlerin yönetiminde bulunmaktaydı. Emîrler, Berkyaruk'un şehre girmesine müsaade etmelerine karşın sonrasında hapsedip gözlerine mil çekmek istemişlerdi. Ancak tam bu sırada kardeşinin çiçek hastalığına yakalanması üzerine emîrler, doktorunun tavsiyesiyle bir süre beklemeye karar vermişlerdi. Çok geçmeden Mahmud hastalık sebebiyle hayatını kaybetmişti. Bu kez emîrler kendisi de aynı hastalığa yakalanıp kurtulmayı başaran Berkyaruk'u zindandan alıp tahta çıkarmışlardı. Böylece onun celladı olacak kişiler şimdi bunun tamamen aksine kendisine hükümdarlığın yolunu açmışlardı.

Berkyaruk daha sonra askerî gücünü arttıran amcasıyla bir kere daha savaş meydanında karşı karşıya gelmişti. Ordu mevcudunun ona nispeten çok daha az olmasına karşın savaş sırasında babası Melikşah'ın sancağını açtırmasıyla mücadelenin talihini değiştirmek şansını yakalamıştı. Zira eski sultanlarının sancağının açıldığını gören Tutuş'a bağlı emîrlerden bir kısmı onun saflarına geçmiş ve neticede Tutuş hem savaşı hem de hayatını kaybetmişti (1095).

Babasının ölümünden itibaren talihinin de yardımıyla önce üvey annesini, ardından dayısını ve amcasını bertaraf eden Berkayaruk son olarak kardeşi Muhammed Tapar ile yaptığı uzun soluklu mücadelelerden de saltanatını koruyarak çıkabilmişti. Ancak o zamana kadar hep yanında olan talihi bu kez tersine dönmüştü. Öyle ki kardeşi ile yaptığı anlaşmanın hemen sonrasında uzun süredir boğuştuğu verem ve basur hastalıklarından kurtulamayarak 1104 yılının sonlarında hayatını kaybetmişti.

İlk Türk Amirali Çaka Bey'in Sonu

Oğuzların Çavuldur boyuna mensup olan Çaka Bey, Anadolu'ya yaptığı bir akın sırasında Bizanslılar tarafından esir edilmiş ve İstanbul'a götürülmüştü. Burada İmparator Nikeferos Botaniates tarafından saray hizmetine alınmış ve kendisine çeşitli asalet unvanları verilmişti. İstanbul'da kaldığı süre içinde Grekçeyi de öğrenen Çaka, Aleksios Komnenos'un 1081'de iktidara gelmesiyle gözden düşünce bu şehirden ayrılp İzmir'e giderek denizcilikten anlayan yerlilerin de yardımıyla bir donanma inşa ettirmişti. Kendine hedef olarak İstanbul'u seçen Çaka Bey donanması sayesinde kısa sürede Midilli, Sakız ve diğer bazı Ege adalarını da ele geçirmişti. Hatta üzerine gönderilen bir Bizans donanmasını Koyun Adaları Savaşı'nda mağlup etmeyi başarmıştı. Sonrasında Peçeneklerin desteği ile İstanbul'u kuşatmayı düşünmüş ise de müttefiklerinin Bizans-Kuman saldırı neticesinde Lebunion'da imhasıyla bunu gerçekleştirememişti.

Yaşadığı hayal kırıklığına rağmen amaçladığı hedefin büyüklüğü Çaka Bey'in kendisini toparlamasına yardımcı olmuştu. Yakın bir zamanda tutulduğu hapisten kaçarak İznik'e gelip devletin dizginlerini eline alan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın şahsında kendisine yeni bir müttefik bulmuştu.

Hatta kızını onunla evlendirmek suretiyle aradaki bağı daha da güçlendirmişti. Ancak yaptığı bu hamle Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un entrikalarına kurban gitmiştir. İmparator her iki Türk hâkiminden de baskı görmesine rağmen onların arasındaki ihtilafları da gayet iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Nitekim Çaka Bey'in, I. Kılıç Arslan'ın da hedefinde olan Çanakkale'nin ağzındaki Abydos'u alması üzerine iki taraf arasında bir gerginlik yaşanmıştı. Bunu gören İmparator, Türkiye Selçuklu Sultanı'na yazdığı bir mektupla onun, Çaka Bey'e karşı daha şüpheli bakmasını sağlamıştı. Mektupta

Şanı büyük Sultan Kılıç Arslan,

Biliyorsun ki Sultanlık sana baba mirası olarak geçmiştir. Oysa senin kayınbaban Çaka görünüşte bize karşı silahlanıp kendisine Basileios dedirtiyor. Ama bu bir aldatmacadır. Aslında öylesine büyük deneyime sahip olan ve son derece bilgili bir kişi olan Çaka, kendisinin Rumlar üzerinde Basileiosluğa hiçbir hakkının bulunmadığını ve bu kadar büyük bir devletin başına geçmesinin olanaksız olduğunu biliyor. Kurduğu bütün tezgâh sana karşı yönelmiştir. Bu durum karşısında sen ne onu başıboş bırakmalısın ne de cesaretini yitirmelisin. Yapman gereken hâkimiyetinden yoksun bırakılmamak için uyanık durmaktır. Bana gelince ben, Tanrı'nın yardımıyla onu Rum ülkesinin sınırlarından kovarım. Seni de kendi çıkarın için, ülkelerini ve egemenliğini uyanıklıkla korumaya ve olabilirse barışçıl yollardan, o bunu istemezse silahla, onu yeniden kendi buyruğuna almaya davet ederim.

denilmekteydi. Kayınpederinin faaliyetlerinden endişe duyduğu anlaşılan Sultan da çözüm için onu ortadan kaldırmanın gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Nihayetinde Çaka Bey'i bir ziyafete davet etmiş ve sarhoş ettikten sonra kılıcını çekerek bizzat öldürmüştü.

Müeyyedülmülk'ün İntikamı

Sultan Melikşah'ın ölümü sonrası başlayan iktidar mücadelesinin son safhasını Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasında birbiri ardına gerçekleştirilen beş savaş oluşturmaktadır. Muhammed Tapar babası öldüğünde henüz on yaşında idi. Üvey annesi Terken Hatun ile birlikte Bağdat'tan İsfahan'a gitmişti. Berkyaruk burasını kuşattığında annesi Seferiyye Hatun yanında olduğu için kaleden kaçarak ağabeyine katılmıştı. Berkyaruk da kardeşine bir atabek tayin edip Gence ve Erran'ın idaresini ona vermişti.

Berkyaruk bunun sonrasında amcası Tutuş'u karşı verdiği mücadeleye yoğunlaşmış ve nihayetinde onu bertaraf etmeyi başarmıştı. Böylece devlet üzerindeki hâkimiyetini iyice pekiştirmişti. Ancak annesi Zübeyde Hatun ile veziri Müeyyedülmülk arasındaki anlaşmazlıklar yeni bir takım gelişmelerin de önünü açmıştı. Berkyaruk amcasını mağlup ettikten sonra annesini İsfahan'dan yanına getirmek için adamlar göndermişti. Ancak Müeyyedülmülk bazı kumandanlarla anlaşarak genç sultanı annesinden ayırmak istemişti. Onun bu çabasına karşın sultan *ben saltanatı onun için o yanımda olduğu için istiyorum* diyerek vezirinin isteğini geri çevirmişti. Zübeyde Hatun da oğlunun yanına geldiğinde vezirin yaptıklarını öğrenmiş ve ona karşı kin beslemeye başlamıştı. Aradan bir süre geçtikten sonra da oğluna yaptığı telkinlerle Müeyyedülmülk'ü azlettirmeyi başarmıştı. Yerine ise Nizamülmülk'ün bir diğer oğlu Fahrülmülk getirilmişti.

Mevkiinden olan vezir önce hapsedilmiş ise de daha sonra kurtularak Muhammed Tapar'ın yanına gitmişti. Burada *kardeşin Berkyaruk şarap içmekle meşgul, ülke kendi haline bırakılmış ve hükümdarlık işleri bozulmuştur*, diyerek onu isyana teşvik etmişti. Böylece Muhammed Tapar ağabeyinin elindeki saltanatı almak için harekete geçerken, sabık vezirin

en önemli amacı ise Zübeyde Hatun'dan yaptıklarının hesabını sormaktı.

Nitekim Muhammed Tapar birliklerini toplayıp ağabeyinin üzerine yürüdüğünde Müeyyedülmülk de diploması yeteneği sayesinde Berkyaruk'un çevresindeki emîrleri ikna ederek ondan ayrılmalarını sağlamıştı. Yaşanan bu kopmalarla güçten düşen Berkyaruk kardeşi ile savaşmayı göze alamamış ve kalan az sayıdaki askeriyle geri çekilmeye karar vermişti. Bu arada annesi Zübeyde Hatun da onunla gitmek yerine Rey'de kalmayı tercih etmişti. Hatunun kararı Müeyyedülmülk'ün intikamını alması için beklediği fırsatı ona vermişti. Yakalanıp kaleye hapsedilmiş ve kendisine 5.000 dinarlık bir senet imzalatıldıktan sonra da öldürülmek istenmişti. Müeyyedülmülk böylece intikamını almanın sevincini yaşamakta iken maiyetindekiler *askerler, onun oğlunu seviyorlar ve Zübeyde Hatun'u sevmedikleri için ondan ayrıldılar. Sen ne zaman onu öldürürsen asker derhal Berkyaruk'un tarafına geçer. Bu askerlere güvenme, çünkü onlar kendilerine iyilik ve ihsanda bulunan şahsa onlara en fazla güvendiği anda ihanet ettiler,* diyerek onu uyarmışlardı.

Fakat içindeki intikam hislerini bir türlü dindiremeyen Müeyyedülmülk, bu tavsiyeleri dinlememiş ve kaleye çıkarak Zübeyde Hatun'u boğdurmuştu. Ancak çok geçmeden söylenenlerin aslında ne kadar doğru olduğunu anlamak talihsizliğine uğramıştı. Nitekim Hatun'un ölümünden sonra emîrlar ve askerler yeniden Berkyaruk'un saflarına geçmeye başlamışlardı. Yapılan katılımlarla gücünü arttıran Sultan, kardeşinin üzerine yürüyüp onu mağlup etmişti. Bu arada esir alınan Müeyyedülmülk'ü de bizzat kendi eliyle öldürmüştü. Böylece intikam almak için iki kardeşi birbirine düşürmekten ve devlet içerisinde iç savaş çıkarmaktan çekinmeyen Müeyyedülmülk kendi sonunu da kendisi tayin etmişti.

Bilinmeyen Düşman

Haçlı Orduları 1096 yılından itibaren Batıdan Doğu'ya doğru hareketlenmeye başladıklarında Ortadoğu'daki güç sahipleri onların kim oldukları, neden geldikleri ve savaş kabiliyetleri hakkında tamamen bilgisizdiler. İlginç olan ise gelenlerin de kendilerini doğuda kimin ve nelerin beklediği konusunda hiçbir fikir sahibi olmamasıydı. Haliyle bunların arasında gerçekleşecek mücadele gerçek anlamda bir tanışma niteliği taşıyordu. 1096 yılı Ağustos'unda Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan tarafından yok edilen Pierre L'Hermitte'nin Haçlı güruhu bu bilgi eksikliğinin kurbanı olmuştu. Diğer taraftan kolayca mağlup ettiği söz konusu güruhun yetersiz savaş kabiliyetleri Sultan I. Kılıç Arslan'ın zihninde yanlış bir genellemeye sebebiyet vermişti.

Nitekim asıl Haçlı orduları bir sene sonra İznik'i kuşattıklarında Malatya üzerine seferde olan Sultan'ın gelen yardım çağrılarına kulaklarını tıkaması da bunun bir yansımasıydı. Başkentine yardıma gitmeye karar verdiğinde ise artık çok geç kaldığının farkında değildi. İznik'e doğru yola çıkan Türk askerlerinin atlarının sağrısında yer alan ipler alacakları esirleri bağlamak için düşünülmüştü. Anlaşılabacağı üzere bunlar düşmanlarını kolayca mağlup edip esir edeceklerinden emin idiler. Ancak evdeki hesap çarşıya uymamış ve Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlıları yenemediği gibi İznik'i de kaybetmişti. Her şeye rağmen ruhundaki savaşçılık ve vatan savunması yaptığının bilincindeki Sultan, Temmuz 1098'de Doryleum'da bir kere daha şansını denedi ise de başarılı olamamıştı.

Diğer yandan burada verilen mücadele amacına ulaşmasa da iki taraf için de bilinmeyi tanımlarını sağlamıştı. Nitekim Türk ordusu Doryleum Savaşı sonrası çekilirken Sultan kendisine desteğe gelenlerin *ey talihsiz, neden korkuyorsun. Senin baban hiçbir savaştan kaçmamıştı. Cesur ol, işte senin yardımına geldik, sözlerine; siz deli misiniz? Henüz Frankların*

kuvvet ve cesaretini görmediniz. Biz onları mağlup edip birbirlerine bağlamayı düşünüyorduk. Fakat bu kadar sayısız, mükemmel silahlara, parıldayan mızraklara, miğfer ve zırhlara sahip, ölümden korkmadan ilerleyen insanları gördükten, kana susamış hayvanlar gibi saldırmışlarını, esir almadan herkesi öldürdüklerini, dağ, tepe ve ovaları doldurdıklarını gördükten sonra ne yapılabilirdi. Bütün milletler bizim oklarımızdan titrer. Fakat onlar zırhları içinde oklarımıza aldırmış etmeden saflarımıza sokuluyor, oklarımız onlara tesir etmiyordu. İşte pek çok ölü verdikten sonra bu kadar kaldık. Kimse onlara mukavemet edemez ve zulümlerine dayanamaz cevabını vermişti.

Burada karşısındaki muhatabını tanımak ve takdir etmek sadece Sultan I. Kılıç Arslan'a mahsus olmamıştı. Aynı şekilde Haçlılarda, Türkleri tanıyarak takdir etmeyi bilmişlerdi. Onlar da rakiplerini *Yayların tehdi Araplar, Süryaniler, Grekler ve Ermeniler arasında bilinen Türklerin atılganlık, cesaret ve becerisini Franklar arasında korku yaratmaya sebep olsa da hangi tecrübeli ve bilgili kimse tasvir edebilir. Tanrı onları asla bizim kadar iyi olmaktan sakınsın. Onlar Franklarla aynı kökenden geldiklerini ve Franklarla kendilerinden başka hiçbir insanın şövalye olamayacağını iddia ediyorlardı. Bu doğrudur ve şayet Hristiyan olsalardı, teslisi kabul etselerdi ve Tanrı'nın oğlunun Bakire Meryem'den doğduğuna, göğe yükselip oradan dünyayı yönettiğine inansalardı, onlardan daha güçlü asker olmayacağını ve bizim tarafımızdan yenilemeyeceklerini hiç kimse inkâr edemez, sözleriyle tasvir etmişlerdi.*

Böylece iki taraf için de bilinmeyenler bilinmeye başlamış salt düşmanlık algısı yerini takdir edilebilen düşmanla yeri geldiğinde sağlanabilen ortaklıklara bırakmıştı.

Selçukluların Hamiyeti

Melikşah'ın oğulları Berkyaruk ve Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelesinin başlıca sebebi Vezir Müeyyedülmülk'ün iki kardeşin arasını bozması ve onları birbirine karşı kışkırtmasıydı. Ancak vezir nihayetinde Berkyaruk tarafından ele geçirilmiş ve çaresizlik içinde kötü akıbetini beklemeye başlamıştı. Zira sultanın annesi Zübeyde Hatun'u da öldürdüğü için kendisi adına pek fazla kurtuluş umudu olmadığını biliyordu. Buna rağmen Sultan'a *eğer efendimiz beni affederse 100.000 dinar para vereyim ve ona vezirlik yapayım* şeklinde bir teklif sunmuştu. Kardeşine karşı verdiği mücadelede askere ve paraya her daim ihtiyaç duyan Berkyaruk da, onun bu teklifini uygun görmüştü. Müeyyedülmülk teklifinin kabul edilmesi üzerine borç para aramaya girişmişti. Aralarında varılan anlaşmaya göre parayı hazırladığında vezirliğin yine ona verilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak paranın miktarı ve cinsi konusunda hazine memurlarıyla Müeyyedülmülk'ün adamları arasında tam bir mutabakat sağlanamamıştı. Öte yandan bu şekilde ödeme zamanının geciktirilmesinin sabık vezir için hayati bir önem taşıdığı elbette ki hiç kimsenin aklına gelebilecek bir şey değildi.

Tayin edilen fidyenin hazır edilmeye çalışıldığı sırada bir gün Sultan Berkyaruk öğle sıcağında çadırında dinlenmeye çekilmişti. Onun taştdarlarından biri uyuduğunu sanarak yanındakilere şu *Selçuklular ne hamiyetsiz insanlardır. Bir adam padişahın karşısına bu kadar güçlükler çıkardı. Bir keresinde babasının kulunu padişahlığı istemeye teşvik etti. O da kendisi için saltanat alametlerini hazırlamaya başladı. Daha sonra Gence'ye gidip kardeşini getirdi. Bu müddet onu avare etti ve biçare cihan dolaştı. Şimdi de ona vezirlik veriyor ve itimat ediyor*, şeklinde sözler söylemişti.

Taştdar'ın dediklerini işiten Sultan bir anda sinirlenerek elinde kılıcı ile çadırından çıkmış ve adamlarına Müeyyedülmülk'ün

derhal yanına getirilmesini emretmişti. Huzura çıkarılan eski vezir gözlerini bağlayarak bir kürsüye oturtulmuştu. Ardından sultan bizzat bir kılıç darbesiyle Müeyyedülmülk'ün başını gövdesinden ayırmıştı. Daha sonra taştara dönerek *Selçukluların hamiyetini görüyor musun?* demişti. Onun sözlerinden korkan taştardar hemen oradan kaçmış ve bir daha da sultanın yüzüne bakamamıştı.

Öldürmeyen Savaş

Berkyaruk-Muhammed Tapar arasında gerçekleşen beş ayrı savaşta oldukça ilginç anlar yaşanmıştır. Söz konusu olaylardan biri de şu şekilde gelişmiştir:

1101 yılının sonlarında emrindeki birliklerle kardeşi Muhammed Tapar'ı takip etmeye başlayan Sultan Berkyaruk, Nihavend yakınlarında ona yetişmeyi başarmıştı. İki tarafta da dörder bin Türk süvari bulunuyordu. Ordular birinci gün akşama kadar savaş düzeninde beklemlerine karşın şiddetli soğuk yüzünden bir çarpışma gerçekleşmemişti. İkinci gün ise mübareze için meydana çıkan askerler birbirlerine yaklaştıklarında sarılıp kucaklaşmaya başlamışlardı. Savaşmak yerine selam verip geri dönüyorlardı. Bu durum karşısında iki tarafın ileri gelen kumandanların araya girmesiyle bir barış anlaşması yapılmıştı. Ancak ordular birbirinden ayrıldıktan hemen sonra kendisini barışa teşvik eden kumandanlarına kızan Muhammed Tapar bunlardan bazılarını tertip ettiği bir ziyafete çağırarak öldürmüştü. Ardından da ağabeyine karşı yeniden isyan bayrağını açmıştı.

Onun tekrardan harekete geçtiğini haber alan Berkyaruk da çok fazla güçlenmesine fırsat vermemek üzere ordusuyla harekete geçmişti. Taraflar 1102 yılının Mart ayında Rey yakınlarında karşı karşıya geldiklerinde Muhammed Tapar'ın

birlikleri öylesine hızlı bir şekilde çözülmüştü ki mücadelede iki ordudan da öldürülen kimse olmamıştı.

Oldukça ilginç olan bu olayda askerlerin savaşma arzusunu kaybetmesi onların zafiyetleriyle alakalı bir durum değildi. Daha on sene evvelinde aynı saflarda savaşan bu askerler şimdi birbirlerine karşı verdikleri ve kendilerine anlamsız gelen sonu gelmez iç savaştan sıkılmışlardı. Dolayısıyla onların birbirine sarıldıkları ve hiç kimsenin ölmediği silahlı mücadeleler yaşanmaya başlanmıştı. Söz konusu durumu doğru bir şekilde değerlendiren Sultan Berkyaruk da mevcut üstünlüğüne rağmen bir süre sonra kardeşine tekrardan anlaşma teklifinde bulunmuş ve taraflar arasındaki mücadele de böylece sona ermişti.

Şakadan Ölen Emîr

Kardeşler arasındaki mücadelenin nihayet bulmasının akabinde Sultan Berkyaruk 1104 yılı sonlarında daha 25 yaşında iken hayatını kaybetmişti. Öleceğini anladığında henüz beş yaşındaki oğlu Melikşah'ı, Emîr Ayaz ile birlikte Bağdat'a göndermişti. Ayaz, halifelik merkezine geldiğinde Sultan'ın öldüğünü öğrenmiş ve kendisine emredilen şekilde Melikşah adına hutbe okutmuştu. Ancak bir süre sonra Muhammed Tapar'ın şehir gelişiyle birlikte durum tamamıyla değişmişti. Küçük bir çocuk adına direnmenin neticesiz kalacağını anlayan Emîr Ayaz kendisine zarar verilmeyeceğine dair söz aldıktan sonra Muhammed Tapar'a itaat etmişti.

Böylece Bağdat'ta Muhammed Tapar adına hutbe okunmuştu. Emîr Ayaz daha sonra yeni sultanın gözüne girebilmek adına evinde büyük bir ziyafet tertip etmiş ve ona pek çok hediyeler takdim etmişti. Bunlar arasında daha önce öldürülen Nizamülmülk'ün oğlu Müeyyidülmülk'ten kalan Lal taşından değerli bir kolye de vardı. Düzenlenen ziyafete sultan ile birlikte

Seyfüddevle Sadaka da katılmıştı. Emîr Ayaz verdiklerinin dışında gulamlarına, Sultan'a takdim edilmek üzere hazinesinden silâh almalarını emretmişti. Bu sırada Ebher kabilesinden bir sufi de gulamların yanına girip şakalaşmağa başlamıştı. Onlar da bu adamla gülüp eğleniyorlardı. Hatta ona, *sana da mutlaka bir zırh giydirip huzura çıkaracağız*, diyerek gömleğinin altından zırh giydirip elleriyle adama çimdik atmağa başlamışlardı. Korkmaya başlayan sufinin *beni bırakınız* diye yalvarmaları da neticesiz kalmıştı. Çok çimdikledikleri için gulamların yanından kaçarak Sultan'ın maiyetinin arasına sığınmıştı.

Sultan Muhammed kaba bir elbise giymiş ve korku içindeki sufiyi görünce şüphelenmişti. Bir gulamına Türkçe olarak gizlice gidip sufinin üzerinde ne var diye bakmasını emretmişti. Gulam kendisine söyleneni yaptığıında sufinin gömleğinin altında bir zırh olduğunu görmüştü. Durumu öğrenen sultan *sarıklılar böyle silahlanmışlarsa, kim bilir asker ne haldedir?* diyerek endişeye kapılmıştı. Zira Emîr Ayaz'ın evinde idi. Bu nedenle hemen oradan ayrılıp sarayına dönmüştü.

Ertesi gün Ayaz'ın da içinde bulunduğu bazı emîrleri saraya çağırılmıştı. Onlar saraya gelip toplandıklarında *Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış'ın, Diyarbekir'i zapt etmek üzere harekete geçtiğini, oradan da el-Cezîre'ye yürüyeceğini öğrendik. Ona mani olup savaşacak adamı aranızda kararlaştırmanız lâzımdır*, şeklinde bir haber göndermiş emîrler de, *bu iş için Ayaz'dan daha münasip biri yoktur*, karşılığını vermişlerdi. Emîr Ayaz da *bu meseleyi halletmek ve Kılıç Arslan'ı bölgeden uzaklaştırmak için Seyfüddevle Sadaka b. Mezyed'in de benimle beraber bulunması gerekir*, demişti. Konuşmalar kendisine anlatılınca Sultan meselenin karara bağlanması için onları huzuruna davet etmişti.

Diğer taraftan Sultan daha evvelden bir grup adamını Ayaz içeri girince onu öldürmeleri için görevlendirilmişti. Bunlardan biri içeri girer girmez kılıcıyla tek vuruşta Ayaz'ın başını

gövdesinden ayırmıştı. Olanlardan korkan Sadaka yüzünü kolu ile kapatırken Vezir Sa'dülmülk de bayılmıştı. Daha sonra Ayaz bir örtüye sarılıp sarayın yanındaki yola atılmıştı.

Olanları haber alan askerleri de hemen harekete geçip onun evini yağmalamışlardı. Sultan yağmaya mani olmaları için asker gönderince Ayaz'ın adamları dağılmıştı. Ertesi gün gönüllü bir grup Ayaz'ı atıldığı yerden alıp kefenleyerek Ebû Hanife'nin kabrinin yanındaki mezarlığa defnetmişlerdi. Böylece yapılan basit bir şaka yüzünden tecrübeli bir kumandan hayatını kaybetmişti.

Küçük Melik Konuşmayı Öğrenirse

Emîr Çavlı, Büyük Selçuklu Devleti hizmetinde çalışmış ilginç şahsiyetlerden biridir. Onun hikâyesi Muhammed Tapar tarafından Musul şehrine vali tayin edilmesiyle başlamaktadır. Buradaki görevi esnasında şehrin bir ara Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın eline geçmesine engel olamasa da 1107'de muhatabını Habur Savaşı'nda mağlup etmeyi başarmıştır. I. Kılıç Arslan bu savaşta hayatını kaybederken Çavlı yeniden Musul'un hâkimi durumuna gelmiştir.

Çavlı, şehrin idaresini tekrardan ele aldıktan sonra Sultan Muhammed Tapar'a bağlılık konusunda daha rahat davranmaya ve itaatsizlik göstermeye başlamıştı. Onun bu tutumu uzun süredir Haçlılar tarafından kuşatılmış durumda olan ve birbiri ardına yardım çağrıları yapan Trablus'un düşmesine sebebiyet vermişti. Zira Çavlı, Musul'taki hâkimiyetini pekiştirdikten sonra Haçlılarla mücadele etmek ve Trablus'un yardımına gitmekle görevlendirilmişti. Ancak bunun aksine olarak Sultan'ın emirlerini dinlememeyi hatta muhaliflerini ona karşı kışkırtmayı tercih etmişti. Asi tavırlarını sürdürmesi üzerine Emîr Mevdud komutasında gönderilen yeni bir ordu Musul'u onun elinden almıştı.

Çavlı şehrini kaybetmesinin ardından bir süre Suriye’de tutunabilmek adına mücadele etmiş ve hatta bir ara Haçlılarla ittifak denemesinde bulunmuş ise de başarılı olamamıştı. Bu durum onu, Sultan’dan af dilemeye mecbur bırakmıştı. Sultan da nedeni bilinmez bir şekilde bütün yaptıklarına karşın Çavlı’yı affetmek taraftarıydı. Öyle ki bunun için çoktan araçlar dahi göndermişti. Nihayetinde affedilen asi emîr belki de kendisinin bile beklemediği bir şekilde taltif edilmişti. Sultan Muhammed Tapar henüz iki yaşındaki oğlu Çağrı’nın atabeyliğine tayin ettiği Çavlı’ya Fars vilayetinin idaresini vermişti.

Çavlı küçük meliki de yanına alarak yeni görev yerine giderken ona yolda yeni kelimeler öğretmekteydi. Özellikle de Farsça *begirid/yakalayınız* kelimesinin üzerinde duruyordu. Aslında onun bu davranışı bebek şehzadenin eğitimden çok siyasî gayeleriyle ilgiliydi. Nitekim Fars bölgesine geldiklerinde öğrencisinin ezberini iyi yapıp yapmadığını denemek fırsatını bulmuştu. Buradaki İstahr’ın hâkimi Emîr Buldacı, sultanın oğlunu istikbal etmeye üzere onların yanına gelmişti. Küçük melik, Buldacı huzuruna geldiğinde daha evvelden kendisine öğretildiği şekilde Farsça *yakalayın* kelimesini tekrar etmiş ve Emîr Buldacı yakalanarak öldürülmüştü. Çavlı benzer şekilde bölgedeki diğer hâkimlere haber gönderip melikin yanına gelmelerini istemiş ise de bunlar, Buldacı’nın akıbetinden korkarak onun teklifini geri çevirmişlerdi.

Kaçak Emîr

Emîr Gündoğdu, Berkyaruk zamanında Horasan Meliki tayin edilen Sencer’in gulamlarından biriydi. Sencer, kardeşler mücadelesinde ana bir ağabeyi Muhammed Tapar’a destek vermek üzere Horasan’dan ayrıldığında durumdan istifade etmek isteyen Karahanlı Hükümdarı Kadir Han Cibril b. Ömer Selçuklu topraklarına saldırmak üzere içinde gayrimüslim Türklerin de yer aldığı büyük bir ordu toplamıştı. Bu arada Sencer geri dönmüş ise de ağır bir hastalığa yakalanmıştı.

Öte yandan Sencer'in maiyetindeki Emîr Gündoğdu da Kadir Han'a casusluk yaparak onu Horasan'a saldırmaya teşvik etmekteydi. Nitekim Karahanlı hükümdarına, Sencer'in geri döndükten sonra hastalandığını ve ölüm halinde olduğunu iletmişti. Ancak Kadir Han harekete geçtiğinde Sencer çoktan iyileşmişti. Yanında Gündoğdu'yu da alarak Karahanlı hükümdarına karşı harekete geçmişti. Bununla birlikte olanlardan tamamen habersiz olup gerçekleri Belh'e vardığında Gündoğdu'nun, Kadir Han'ın yanına kaçmasıyla öğrenmişti.

Gündoğdu'yu bu şekilde bir hareket tarzına iten ise Emîr Bozkuş'un, Melik Sencer'in katında kendisine göre daha üstün tutulmasıydı. Kadir Han ile anlaşılan kaçak emîr daha sonra onun yanından ayrılıp Tirmiz'i zapt etmişti. Ardından yeniden Karahanlı ordusuna katılmıştı. Sencer, Selçuklu ve Karahanlı orduları birbirlerine yaklaşıncı Kadir Han'a elçi gönderip eski yemin ve vaatlerini hatırlatmış ise de bir netice alamamıştı. Bunun üzerine casuslar göndererek muhatabının bütün hareketlerini takip etmeye başlamıştı.

Bir gün Kadir Han beraberindeki üç yüz süvariyle ava çıkmıştı. Bunu öğrenen Sencer hemen Emîr Bozkuş'u onun üzerine sevk etmişti. Bozkuş bir baskınla Gündoğdu ile Kadir Han'ı esir alarak Sencer'in yanına getirmişti. Kadir Han af dilemesine rağmen Sencer *bu saatten sonra bize kulluk ve hizmetkârlık etsen de etmesen de cezan ancak kılıçtır*, diyerek onu idam ettirmişti. Gündoğdu ise kaçmayı başararak bir kanala saklanmıştı. Nikris hastalığından muzdarip olmasına rağmen yaklaşık iki fersahlık bir mesafeyi suyun içinde yürümüşü. Bu sırada iki büyük yılanı öldürmüştü. Adamları onun çıkacağı yere daha önce giderek kendisini beklemişler ve daha sonra hep birlikte Gazne'ye yönelmişlerdi.

Gazne hükümdarı Alâüddeve onu iyi bir şekilde karşılayıp makam ve mevki vermişti. Aynı dönem içinde başkente 40 fersah uzaklıktaki Sarp Otan Dağları'nda yaşayan bir kavim

Gaznelilere isyan etmişti. Asiler buradaki kalelere ve sarp geçitlere sığınmışlardı. Alâüddeve'nin askerleri onlara karşı hiçbir başarı elde edememişlerdi. Bunun üzerine Gündoğdu askerlerden ayrılıp tek başına ileri atılmış, zafer ve ganimetlerle geri dönmüştü. Sonrasında ele geçirdiklerini Gazne hükümdarına yollamış ise de o hiçbirini kabul etmemiştir.

Mamafih Gündoğdu'nun Alâüddeve'nin gözünde kazandığı saygınlık diğer Gazne ileri gelenlerini kışkandırmış ve ona karşı kin beslemelerine yol açmıştı. Bunlar, Sultan'a *Onun her hangi bir yeri ele geçirip devletin başına telâfisi olmayan gaileler açmasından endişe ediyoruz*, diyerek duygularını açığa vurmuşlardı. Gazne sultanı da, adamlarıyla aynı düşünceyi paylaşmaktaydı. Öyle ki kendisine söylenenlere cevap olarak *sizin düşüncenizi doğru buluyorum, fakat onu kime tevkif ettireyim? Size onu tevkif etmenizi emretmekten korkuyorum, başınıza hoşunuza gitmeyecek bazı olaylar gelebilir*, demiştir. Onlar da; *en doğrusu onu bir yere vali tayin etmeniz ve oraya gider gitmez tevkif edilmesidir*, şeklinde tavsiyede bulunmuşlardı. Bunun üzerine Sultan, Gündoğdu'yu öteden beri korktuğu kişileri hapsetmek için kullandığı iki kaleye vali tayin etmişti. Gündoğdu söz konusu kalelere yaklaşıncı kendisine karşı bir komplo hazırlandığını anlamıştı. Yabancı olduğu bu memlekette yakalanmaktan ve hapsedilmekten korkmuştu. Acele ile yanındaki ağırlıklarını yakarak Herat'a kaçmış ve nihayetinde burada ölmüştü.

Bâtınî Selçuklu Meliki

Kirman Selçuklu Meliki İranşah sarayına gelen Huzistanlı Ebû Züra'nın etkisiyle Bâtınîliği kabul etmişti. Akabinde din âlimleri ve fakihlere karşı başlattığı takibatlarda birçok kişinin ölümüne sebep olmuştu. Kurbanların arasında ahalinin çok değer verdiği Ahmet b. Hüseyin el-Belhî adlı bir Hanefî fakihî de vardı. Berdesir halkından bir grup bu zatın akıbetini sormak

üzere Sahibü'l-Ceyş Nasirüddeve ile birlikte İranşah'ın yanına gitmişti. Nasirüddeve, fakihin katilini sorduğunda *sen şehrin şahnesi iken onu kimin öldürdüğünü bana mı soruyorsun?* cevabıyla karşı karşıya kalmıştı. Sinirlenen komutan daha sonra *onu kimin öldürdüğünü ben biliyorum* diyerek saraydan ayrılmıştı. Bununla birlikte kendisini çok fazla güvende hissetmediğinden 300 adamıyla birlikte İsfahan'a Sultan Muhammed Tapar'ın yanına kaçmıştı.

Şahnenin ayrılmasından sonra İranşah ve Ebû Züra daha rahat hareket etmeye başlamışlardı. Halkı kendi mezheplerine çekmek için onları dinî bilgiden yoksun bırakmak gerektiği kararına varmışlardı. Bu düşünce ile bir Cuma namazı günü bütün din âlimlerini öldürmeye karar vermişlerdi. Fakat bunu duyan kumandanlardan biri ahaliyi durumdan haberdar etmişti. Nihayetinde şehirliler, onlardan daha önce hareket etmek üzere sözleşmişlerdi. İsyanlarına haklılık kazandırmak adına evvela İranşah için âlimlerden *bir hâkim İslam dini üzerine dinsizliği ve zındıklığı tercih ederse her zaman onun kanı mübah olur* şeklinde fetva almışlardı.

Cuma günü geldiğinde ahali sabah erkenden harekete geçerek isyanı başlatmışlardı. Hazırlıksız yakalanan İranşah yanında kalan bir grup gulamıyla sarayının damına sığınmak zorunda kalmıştı. Buradan asilere aracılar göndererek Bâtınîlikten yüz çevirdiğini ve tövbe ettiğini söyleyip affedilmesini istemişti. Fakat kızgın halk onun bu isteğini kabul etmeyince gecenin karanlığından da istifade ederek bazı adamlarıyla kaçmayı başarmıştı.

İlk önce Bem şehrine gitti ise de içeriye almadığı gibi yanındaki ağırlıklarını da yağmamışlardı. Durumu gittikçe kötüleşen İranşah ancak Sümeyrem Kalesi'nde kendisine bir sığınak bulabilmişti. Bu arada onun nerede olduğunu öğrenen Kirman tahtının yeni meliki Arslanşah hemen arkasından askerî bir birlik göndermiş ve kale kuşatılmıştı. Buranın hâkimi

Muhammed Behsütûn durumun iyiye gitmediğini de gördüğünden İranşah'a *yanımdan uzaklaş, sana hainlik etmeyi düşünmüyorum. Fakat ben Müslüman bir adamım ve senin burada kalman beni üzüyor. Ben de senin mezhebine girmekle itham ediliyorum*, diyerek ondan kaleyi terk etmesini istemişti. Çaresiz kalan melik buradan ayrıldığında Muhammed Behsütûn, Kirman askerlerini durumdan haberdar etmişti. Hemen İranşah'ın peşine düşen askerler onu yakalayıp öldürmüş ve kellesini de Berdesir'e göndermişlerdi.

İsfahan'daki Kör Dilenci

Nizarî İsmaililer aşırı Şii grupları içerisinde Selçuklular için her zaman potansiyel bir tehdit oluşturmuşlardır. Onları tehlikeli kılan şey ise takip ettikleri hareket tarzı olmuştur. Nitekim bunlar yüksek rütbeli devlet görevlileri ile halktan ileri gelen şahsiyetlere karşı düzenledikleri suikastlar yoluyla toplumu sindirmek istemişlerdir. Bu suretle kendileriyle alakalı korku ve tedhiş ile çevrelenmiş bir mit ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Aşağıda aktarılacak olan hikâye de söz konusu bu düşüncenin bir ürünü olarak görülebilir.

İsfahan'da Sultan Muhammed Tapar zamanında Bâtînîlerden Alevi-yi Medenî denilen kör bir adam yaşardı. Bu kişi akşam vakti yaklaştığında elinde asasıyla yaşadığı sokağının başında durur ve *kim bu körün elini tutar ve bu sokakta bulunan, fakat yolu düz olmayan evinin kapısına götürürse Allah onun günahlarını bağışlasın* diye dua ederdi. Sokak uzun, karanlık ve yolu olmayan bir yerdi. Alevi-yi Medenî'nin yaşadığı ev de sokağın sonundaydı. Evin dehlizinde bir kuyu yapılmıştı. Bu kuyunun tabanı yaklaşık 14 metre ve ağzı ise 1.3 metre idi. Etrafına yer altı odaları ile bunlara çıkan menfezler ve mahzenler yapılmıştı. Bir kişi Alevi-yi Medenî'yi evinin kapısına getirdiklerinde içeride bulunanlar o şahsı yakalayıp dehlize çeker ve kuyuya baş aşağı asarlardı.

Kör yaklaşık altı ay boyunca kandırdığı kişileri bu şekilde eve getirmiş ve birçoğundan bir daha haber alınamamıştı. Kaybolanlar ile ilgili kimse bir şey bilmiyordu. Günün birinde, dilenci bir kadın bir şey istemek için evin önüne geldiğinde içeriden ağlama ve inilti sesleri işitti. Bunun üzerine *Allah hastamıza şifa versin* diye dua etmişti. Evin içinde bulunanlar, bu kadının yaptıklarını anlamasından korkmuşlardı. Dolaşısıyla ekmek verme bahanesiyle onu içeriye çekmek istemişlerdi. Ancak durumdan kuşkulanan kadın korkup kaçmıştı. Evden uzaklaşmasından hemen sonra sokak başında rastladığı bir topluluğa *falan evden ağlama, inleme sesi işittim. Birileri bana saldırdı* diye olanları anlatmıştı. O sırada zaten kayıpları konusunda endişe içinde olan şehirli bu insanların durumları ile alakalı bir haber peşindeydiler.

Kısa sürede toplanan büyük bir kalabalık hızla o evin önüne gelerek içeri girdiğinde karşılaştıkları manzara karşısında dehşete düşmüşlerdi. Zira burada 400'den fazla erkek ve kadın mahzene kapatılmıştı. Bazıları öldürülmüş, bazıları çarmıhla duvara asılmış durumdaydı. İçlerinden bir kısmı can vermek üzereydi. Kaybolanların bulunduğu haberi bir anda şehirde yayılmıştı. İnsanlar Bâtınîlerin evine yönelmişlerdi. Herkes feryat ve figan halinde bir akrabasını, oğlunu veya kardeşini arıyordu. Kızgın ahali Alevi-yi Medenî ve karısıyla birlikte arkadaşlarını da yakaladıktan sonra hepsini İsfahan Ordu Pazarı'nın olduğu meydanda yakmışlardı.

Babasının Kaderini Paylaşan Vezir

Nizâmülmülk'ün en büyük oğlu Fahrülmülk kardeşi Müeyyedülmülk'ün azledilmesinden sonra Sultan Berkayaruk'un vezirliğine getirilmişti. Sonrasında görevinden azledilse de Horasan'a giderek bu kez de Melik Sencer'e vezirlik yapmaya başlamıştı. Bu görevde bulunduğu sırada bir aşure gününün gecesinde oruçlu olarak sabahlamış ve yanındakilere *rüyamda*

Hız. Hüseyin'i gördüm. Bana, çabuk yanımıza gel, bizimle iftar edersin dedi. Zihnim hep onunla meşguldü. Hiç kimse Allah'ın kaza ve kaderini değiştiremez demişti. Bunun üzerine ona, Allah seni korur, bugün ve gece evinden çıkmaman daha doğru olur tavsiyesinde bulunmuşlardı. Daha sonrasında Fahrülmülk bütün gün namaz kılıp Kur'an okumuş ve pek çok sadaka vermişti.

İkinci vakti bulunduğu yerden kadınların kaldığı eve gitmek niyetiyle çıktığında yolda acı acı feryat edip yardım isteyen bir ses duymuştu. Sesin sahibi, *Müslümanlar gitmiş, zulme mani olacak ve mazlûmun elinden tutacak kimse kalmamış* diye bağıırıyordu, Fahrülmülk adama acıyıp yanına çağırarak *ne bu halin?* diye sormuştu. Bunun üzerine şahış, ona bir pusula uzatmıştı. Fahrülmülk kâğıdı okumaya başladığında ise aniden hançerle saldırıp veziri öldürmüştü.

Suikastçi daha sonra Sencer'in huzuruna götürülmüş ve sorguda bir takım kişilerin ismini vermişti. Ancak bunu yaparken Sultan'ın maiyetinden hiçbir suçu olmayan üç kişinin de adını vererek *vezirini öldürmek için beni senin adamların görevlendirdi*, demişti. Melik Sencer, Bâtınî suikastçinin sözlerini doğru kabul ederek onunla birlikte söylediği şahısları da öldürülmüştü.

Böylece Fahrülmülk 60 yaşında iken Bâtınîlerin düzenlediği bir suikastın kurbanı olmuş ve babası ile aynı kaderi paylaşmıştı. Katili ise Sultan'ın huzurunda söylediklerinin dışında hiçbir suçu olmayan üç kişinin daha kanına girmişti.

Savaş Tecrübesi

Haçlıların gelişi ve daha sonrasında Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1107 senesindeki Habur savaşındaki ölümünden istifade eden Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos Batı Anadolu'da yerleşmeye çalışan Türkmenlere karşı harekete geçmişti. Bizans

ordusunun saldırılarına hazırlıksız yakalanan Türkler çok fazla bir direniş gösterememişler ve mücadele tek taraflı bir katliam halini almıştı. Öyle ki öldürülen ve esir alınanların dışında yeni doğmuş bebekler dahi kaynar su kazanlarına atılmıştı. Türkler maruz kaldıkları bu şiddetin sonrasında günlerce yas alamenti olarak siyah giysilerle gezmişlerdi.

Öte yandan yapılanları öğrenen Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşah, Bizans'ın saldırılarına cevap olarak bölgeye bir ordu göndermişti. Bunlar, düşman topraklarında şiddetli bir yağma hareketlerine girişerek mukabelede bulunmuşlardı. Sultan'ın duruma müdahalesi üzerine İmparator Aleksios hasta olmasına rağmen bizzat harekete geçmek ihtiyacını hissetmişti. Ancak elde ettiği sınırlı başarıları karşın Türkleri durdurmayı başaramamıştı. Aksine yapılan saldırılar karşısında geri çekilmeye zorlanmıştı. Düzenini bozmadan ricata başlayan Bizans ordusundaki paralı Peçenek ve Kuman askerleri de karşı taraftaki ırkdaşlarıyla temasa geçmişlerdi. Bizans ordusunun bu çekilişinde İmparatorun hastalığının da rolü vardı. Hatta söz konusu durum onları yakından takip etmekte olan Emîr Muhammed komutasındaki Türk birlikleri arasında alaylara konu olmuştu. Askerler ortada yatağında yatan imparator, başucunda bir doktor ve çevresinde acele ile hizmet eden maiyetinin taklitlerini yaparak eğleniyorlardı. Ayrıca tepelerde ateş yakarak bütün gece kurtlar gibi uluyorlar, Bizanslılarla alay ederek onları kızdırıp düzenden çıkarmaya çalışıyorlardı.

Gelişmeler tamamıyla Türklerin lehine dönmüş görünüyordu. Bizanslılar yapılan baskınlarla bir hayli yıpratılmıştı. Küçük birliklerle yapılan saldırıların peşinden gitmeleri halinde çok daha büyük bir tuzağın içine çekilmekten korktuklarından karşılık da veremiyorlardı. Ancak Sultan Şahinşah, Bizanslılara karşı o zamana kadar Emîr Muhammed tarafından yönetilen savaşı ele almak üzere Türk ordugâhına geldiğinde gördüğü tablodan pek de memnun olmamıştı. Gençliğinin

verdiği heyecan ile doğrudan saldırıya geçilmesini ve rakiplerinin kesin bir mağlubiyete uğratılmasını istemişti. Hatta bu sebeple Emîr Muhammed ile alaylı şekilde konuşmaya başlamıştı. İlerlemiş bir yaşa ve buna bağlı olarak büyük bir savaş tecrübesine sahip emîr ise *ben yaşlı ve tedbirli olduğum için, imparatorla savaşmayı şimdiye kadar erteledim. Ama sizin bunu yapmaya cesaretiniz varsa deneyin. Sonuç bize kimin haklı olduğunu öğretecek* demişti.

Bunun üzerine Şahinşah birliklerin kumandasını eline alarak Bizans ordusuna karşı cepheden saldırıya geçmişti. Ancak düzenli ve çok daha iyi teçhiz edilmiş düşmanın hatlarını yaramamış, bozgun halinde geri çekilmek zorunda kalmıştı. Böylece alay ettiği kumandanına mahcup olduğu gibi başarı ile sürdürülmekte olan savaşın ibresini tekrardan Türklerin aleyhine çevirmişti.

Şımarık Arap Emîrinin Akıbeti

Hille'nin Şii Hâkimi Sadaka b. Mezyed, Muhammed Tapar'ın ağabeyi ile yaptığı taht kavgaları sırasında ona destek vermişti. Muhammed Tapar iktidara geldikten sonra yardımlarından dolayı Vasit şehrini kendisine ikta ettiği gibi Basra'yı işgal etmesine de ses çıkarmamıştı. Bununla birlikte elde ettiği güç ve imtiyazlar Sadaka'nın şımarmasına ve sultana karşı küstahlaşmasına sebebiyet vermişti. Öyle ki zaman içinde ondan kaçan muhalifleri himaye etmeye başlamıştı. Mamefih yaptıkları düşmanları için büyük bir fırsat teşkil etmişti. Bunlar, sultanın huzurunda onu kötölemeye ve gözden düşürmek için çalışmaya başlamışlardı.

Ave ve Save Hâkimi Sürhab'ın, Sultan'dan kaçıp Sadaka'ya sığınmasıyla bir süredir beklenen karşılıklı çatışma hali için ilk adım atılmıştı. Sultan, Sürhab'ın kendisine teslimi istediğinde aldığı *ben onu teslim etmek şöyle dursun, aksine*

himaye ediyorum. Kureyş, Resûlullah'ı isteyince Ebû Tâlib'in onlara dediğini ben de söylüyorum. Çevresinde yere serilip ölmedikçe, çoluk çocuğumuzu unutarak uğrunda savaşıldıkça onu size teslim etmeyiz, şeklindeki cevap karşısında çok sinirlenmişti. Meseleyi bizzat çözmek üzere ordusuyla harekete geçerek Bağdat'a yönelmişti.

Onun, İsfahan'dan yola çıktığını haber alan Sadaka ne yapacağı hususunda oğlu ve ordu kumandanlarıyla bir toplantı yapmıştı. Oğlunun barış istenmesi tavsiyesine karşın kumandanının savaş taraflısı olması Sadaka'nın da aklını çelmiş ve mücadele etmeye karar vermişti. Hızlı bir şekilde hazırlıklara başlayarak çoğunluğu Araplardan oluşan 20.000'i süvari ve 30.000'i yaya büyük bir ordu toplamıştı. Bu büyüklükteki bir kuvvet onun kendine olan güvenini daha da artmıştı.

Dolayısıyla Abbasi Halifesi el-Mustahzir-billah'ın aracılık teklifine *ben, Sultan'a itaat ediyorum. Fakat kendime bir zarar gelmeyeceğinden emin olmadığım için onunla buluşup görüşmekten korkuyorum*, şeklinde karşılık vermişti. Diğer taraftan Sultan Muhammed Tapar, Sadaka ile aralarında geçmişten gelen hukuku bozmak istemiyordu. Bu sebeple yeniden itaatini sağlamak üzere ona elçiler göndermişti. Asıl niyetinin Haçlılar üzerine sefere çıkmak olduğunu ve onu da yanında görmek istediğini söyleyerek Sadaka'nın gönlünü almaya çalışmıştı. Ancak topladığı askerlere güvenen Sadaka yine olumsuz yanıt vermiş ve *adamları Sultan'ın kalbini bana karşı bozdular, bana karşı tavrını değiştirdiler. Onun benim hakkımdaki iyi niyeti yok oldu*, demişti. Elçilerin yanında söz alan Sadaka'nın ordu kumandanı da *artık Sultanla barış umudumuz kalmadı, atlarımızı mutlaka Hulvan'da göreceksiniz* sözleriyle savaş kararında olduklarını göstermişti.

Arap emîrinin uzlaşmaz tavrını sürdürmesi üzerine Sultan civardaki komutan ve valilerine haber göndererek askerleriyle

bir an önce yanına gelmelerini emretmişti. Selçuklu birliklerinin Bağdat'ta toplanmaya başlaması Sadaka'yı endişelendirmiş ve önceki olumsuz tavrının aksine itaate daha hazır bir hale gelmişti. Fakat Musul Valisi Çavlı ve onun müttefiki Artukoğlu İlgazi'den gelen destek mesajları yeniden cesaretini toplamasını sağlamıştı. Bunun verdiği güvenle Sultan'a karşı bir takım şartlar ileri sürmek cüretini gösterebilmişti. *Sultan Bağdat'tan ayrılırsa ona malî ve askerî yardımda bulunur, cihad için ihtiyaç duyduğu diğer şeyleri veririm. Fakat şu anda Sultan Bağdat'ta, askerleri Nehrû'l-Melik'dedir. Benim yanımda da ne para ve nede başka bir malzeme vardır. Üstelik Çavlı Sakavu ile Artukoğlu İlgazi de bana haber gönderip Sultan ya da başkalarıyla yapacağım savaşta bana itaat edeceklerini bildirdiler. Ben ne zaman istersem ikisi de askerleriyle beraber hemen yanıma gelirler, sözleriyle bunu açıkça ifade etmişti.*

Taraflar hızlı bir şekilde savaşa doğru sürüklenmekte iken halifenin elçileri arayı bulmak üzere sürekli çaba sarf ediyorlardı. Nitekim bunlar Sadaka'yı oğlunu Sultan'ın huzuruna göndermek konusunda ikna etmeyi başarmışlardı. Ancak tam da bu sırada iki tarafın askerlerinin birbirleriyle savaşa tutuştuklarına dair bir haber gelmişti. Bunun üzerine Sadaka *olanları görüyorsunuz. Şimdi ben oğlumu göndermeye nasıl cesaret ederim ve ona bir zarar gelmeyeceğinden nasıl emin olabilirim?* diyerek yeniden eski olumsuz tavrına dönmüştü.

Hatta adamlarının bir Türk birliğini mağlup ve esir etmesi de Sadaka ile Arapların kibirlenmesine, üst perdeden konuşmalarına neden olmuştu. Cesaretini yeniden toparlayan Sadaka sürekli gelip giden elçilere anlaşma için sultandan yemin beklediğini ifade edip, yanına sığınan Ave ve Save Hâkimi Sürhab'ın ıktalarının iadesi daha evvel kendisinden yağmalanan malların geri verilmesi gibi karşısındakini kızdıracak şartlar öne sürmüştü.

Muhatabının bu istekleri karşısında barış yolunun tamamen kapandığını gören Sultan birlikleriyle harekete geçmişti. İki ordu Haziran 1108'de Dicle kıyısındaki Zaferaniyye denilen yerde karşı karşıya gelmişlerdi. Sadaka'nın Arapları nehrin bir tarafında, Selçuklu birlikleri de diğer tarafında yerlerini almışlardı. Mücadele Türk askerlerinin yoğun ok atışlarıyla başlamıştı. Arapların saflarını bozulmuş ve bunlar panik halinde kaçışmaya başlamışlardı. Sadaka'nın kendisi de sırtından bir ok ile yaralanmıştı. Sonrasında ordular birbirine girdiğinde zaten ok atışlarıyla yıpratılmış olan Arapların safları kolayca dağılmış ve Sadaka öldürülerek kellesi Sultan'a götürülmüştü. Böylece o, sultana karşı gösterdiği şımarıklığı ve itaatsiz tavrını hayatıyla ödemişti.

Sultanın Haşhaşi Veziri

Melikşah'ın ölümünden sonraki iktidar mücadelesi Selçuklu Devleti'nin idaresine muhalif bazı unsurların gelişmesine ve kendilerine taraftar bulmalarına zemin hazırlamıştı. Bunların en başında ise Hasan Sabbah'ın Bâtınîleri (Nizari İsmaililer) geliyordu. Taht kavgaları sırasında Selçuklu ailesi mensuplarının birbirleriyle uğraşmalarını fırsat bilen Bâtınîler, İran'ın geneline yaymaya çalıştıkları propaganda faaliyetleri sayesinde kendilerine birçok taraftar kazanmışlardı. Hatta dağlık bölgelerin dışında başkent İsfahan'ın hemen yakınlarındaki Şahdiz Kalesi de bunların eline geçmiştir. Söz konusu kale daha önceden Sultan Melikşah tarafından inşa ettirilmiş olup sefere çıkıldığında hazinenin, acemi gulamların ve saray cariyelerinin muhafaza edildiği müstahkem bir mevki idi.

Şahdiz'i ele geçiren Ahmed b. Abdülmelik b. Attaş ve adamlarının yaptıkları dolayısıyla başkent ile çevresindeki saha tamamıyla güvensiz hale gelmişti. Öte yandan Ahmed kendini beğenmiş ve yetersiz bir kişilikti. Ancak babası Hasan Sabbah'ın müşidi olup Bâtınî hareketinin önde gelen kişilerinden biri

kabul edilirdi. Bu sebeple Hasan Sabbah kendisine yöneltilen *bunca cehaletine rağmen İbn Attaş'a neden hürmet edersin, sorularına babasının hatırı için zira o benim hocamdı* cevabını verirdi.

Sultan Muhammed Tapar iktidara geldiğinde artık ciddi boyutlara ulaştığını gördüğü Bâtınî tehdidini ortadan kaldırmak için hamle yapmak gereğini hissetmişti. Bunun için ilk adım olarak hemen başkentinin yanındaki Şahdiz Kalesi'nden başlamayı uygun görmüştü. Zira Bâtınîlerin İsfahan yakınlarındaki varlığı Selçuklular için ciddi bir itibar meselesi idi. Onların yok edilerek ortaya çıkardıkları tehdidin bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple Selçuklu ordusu kale önlerine gelerek kuşatmayı başlatmışlardı. Artık Şahdiz'deki Bâtınîler için zor zamanlar başlamıştı. Zaman ilerledikçe ellerindeki erzakın tükenmesi onları farklı çareler aramaya sevk etmişti. Öncelikle meseleyi silahlı bir mücadele boyutundan çıkarıp mezhepsel bir fikir mücadelesine dönüştürmek yoluna gitmişlerdi.

Sultan'a haber göndererek onun *Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve Hz. Peygamber'in getirdiklerinin hak olduğuna inanan, fakat imamet konusunda kendilerine muhalefet eden bir kavimle anlaşması, itaatlerini kabul edip onları her türlü işkenceden muhafaza etmesinin caiz olup olmadığına dair* ileri gelen fakihlerden ve din adamlarından fetva istemişlerdi. Fakihlerin azınlıkta kalan bir bölümü dışında çoğu istenilenlere onay vermişti. Bunun üzerine fakihler münazaraya çağırılmışlardı. İçlerinden bir Şafi fakihi, halkın huzurunda yapılan münazarada; *onlarla savaşmak vaciptir. Bulundukları yerde imanlarını ikrar edip şehadet getirmeleri onlara hiç bir fayda sağlamaz. Çünkü kendilerine, imamınız şeriatın haram kıldığını helâl, helâl kabul ettiğini de haram sayarsa bu takdirde siz onun görüşünü kabul eder misiniz? denilince, onlar: Evet derlerse, işte o zaman*

icma ile sahihtir ki, onların kanı mubah olur, şeklinde konuşmuştu. Fakat karşıt fikirler dolayısıyla münazara Bâtınîlerin istediği gibi uzamış ve herhangi bir sonuç elde edilememişti. Daha sonra Bâtınîler, ulemadan bazılarının isimlerini vererek kendileriyle münazara yapılması için kaleye gönderilmesini istemişlerdi. Ancak kaleye çıkan bu kişiler de muhatapları zaten uzlaşmaya niyeti olmadığı için elleri boş dönmüşlerdi.

Onların amacını anlayan Selçuklu kuvvetleri yeniden kuşatmayı şiddetlendirdiklerinde içeridekiler bu kez de *halkın bizi öldürmelerinden ve mallarımızı almalarından korkuyoruz; bu sebeple sığınacak ve kendimizi koruyacak bir kalemiz olmalı*, diyerek Şâhdiz Kalesine karşılık kendilerine İsfahan'a yedi fersah mesafedeki Halincan Kalesinin verilmesi şartıyla kaleyi teslim edeceklerini söylediler. Bunun için de kendilerine mühlet verilmesini talep ettiler. Mamafih Bâtınîlerin yeni hamlesi de sadece vakit kazanmaya yönelikti. Nitekim samimi-yetsizliklerinin anlaşılması üzerine Halincan Kalesi, Sultan'ın emriyle yıkıldığı gibi kuşatma tekrardan sertleştirildi. İçeridekiler sıkıştıklarını hissettiklerinde benzer teklifler yapsalar da sözlerinde durmayacakları artık iyice anlaşılmıştı.

Öte yandan Sultan'ın veziri Sadülmülk gizli bir Bâtınî olup her gün yandaşlarına erzak, meyve ve diğer bütün ihtiyaçlarını göndermekteydi. Ancak kuşatmanın giderek sertleşmesi üzerine dayanma takatlerinin sınırına ulaşan Bâtınîler, vezire haber yollayarak duruma bir çare bulmasını istemişlerdi. Sadülmülk, onlara *bir hafta daha sabredip kaleyi vermeyin. Ben bu köpeği devireyim* diyerek savunmaya devam etmelerini söylemişti. Vezirin buradaki köpek sözünden kastı Sultan Muhammed Tapar idi. Şahdizdekilerin ümitsizliğini gördüğünden son çare olarak onu öldürmeye karar vermişti.

Sultan Muhammed Tapar bir rahatsızlığından ötürü düzenli olarak kan aldırırdı. Bunu bilen vezir, onun hacamatçısına 1000 altın ile birlikte zehir sürülmüş bir neşter vermişti.

Ancak Sadülmülk planlarından hacibine de bahsetmişti. Bunun güzel bir karısı olup ondan gizli saklı bir şeyi olmazdı. Böylece Sadülmülk ve hacibin sırrı üçüncü bir kişinin kulağı tarafından da işitilmişti. Öyle ki bu kadının da bir dostu vardı ve kocasından duyduğunu bir gece birlikte oldukları sırada ona da söylemişti. Bu kişi dönemin fakihlerinden Sadreddin el-Hocendî'nin vekillerinden Dûst-ı Kamil adlı biriydi. Haliyle olay el-Hocendî'ye kadar gitmişti. O da vaktin geçmiş olmasına aldırmadan geceleyin hemen Sultan'a giderek durumu aktarmış ve tedbir almasını istemişti.

Ertesi gün Sultan Muhammed Tapar hasta olduğunu söyleyerek hacamatçısını yanına çağırmişti. Adam hazırlıklarını yapıp kan almak için sultanın pazusunu bağlamıştı. Ancak sultan, onun korku içinde olduğunu görerek sıkıştırmaya başlamış ve doğruyu söylemesi için tehdit etmişti. Adam olanları anlatıp bağışlanmayı dilediğinde sultan aynı zehirli neşterle onun kolunun delinmesini emretmişti. Bunun yapılmasından kısa süre sonra adam bir anda siyahlaşıp ölmüş ve böylece sultanın durumdan hiç bir şüphesi kalmamıştı. Hemen ardından tevkif ettirdiği Sadülmülk ve taraftarlarından dördünü İsfahan kapısında astırmıştı.

Sultan'a karşı yapılan suikast teşebbüsünün bertaraf edilmesinin ardından Şahdiz üzerindeki baskıyı arttıran Selçuklu ordusu kendilerine sığınan bir Bâtınînin gösterdiği gizli bir yoldan ilerleyerek kaleye çıkmayı başarmıştı O sırada İbn Attaş'ın yanında kalan 80 kişi direniş gösterse de kısa süre sonra esir alınmaktan kurtulamamışlardı. Yaklaşık bir hafta hapiste tutulan İbn Attaş daha sonra derisi yüzölüp içine saman doldurulmak suretiyle cezalandırılmıştı. Sultan Muhammed Tapar, Şahdiz'in zaptını civar hükümdarlara gönderdiği fetihnâmelerle kutlamıştı.

Haleb'teki Haşhaşiler

Hassan Sabbah'ın Alamut'tan yaymaya çalıştığı Bâtınî (Nîzarî İsmailî) daveti sadece İran coğrafyasında değil zaman içerisinde Suriye'de de etkinlik kazanmışlardır. Zira Bâtınîler hem Sünnî Selçuklulara karşı verdikleri mücadelenin cephesini genişletmek hem de Nizar'ın intikamını Müstali Fatımilerden almak için Suriye'de faaliyet göstermeye başlamışlardır. Geldikleri sırada bölgede Müslüman-Haçlı çekişmesinin ilk dönemleri yaşandığından tam bir siyasî karmaşa hakimdi. Öyle çok fazla dikkat çekmeden buraya yerleşmek imkanını yakalamışlardı.

Suriye'de Bâtınîleri (Haşhaşileri) şehrine kabul eden ilk hakim Haleb Selçuklu Meliki Rıdvan olmuştur. Takip ettiği siyaset nedeniyle bölgedeki diğer idareciler tarafından sevilmeyen Rıdvan kendisine bir destek bulmak istemiştir. Bu sebeple sünnî olmasına rağmen yeni gelenlere şehrinde yerleşme ve hatta bir davet evi açmak imkânı tanınmıştır. Amacı, onları siyasî rakiplerine karşı da bir tehdit unsuru olarak kullanmaktı. Ancak bunu yaparken karşılık anlamında Haşhaşilerin isteklerini boyun eğmek zorunda kaldığı gibi gerek sünnî ve gerekse 12 İmam Şiasına mensup ahalinin tepkilerinin hedefi haline gelmiştir. Aşağıda aktarılan hikâyeye de söz konusu durumun en açık örneklerinden biridir.

Eylül 1111'de beraberinde çok büyük bir ticaret kervanı ile Hocendli Ebû Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed adlı bir tacir Halep'e Kendisi aynı zamanda iyi bir fakih idi. Bâtınîlere karşı amansız bir düşmanlık besleyen bu zat onlarla bizzat mücadele ettiği gibi muhaliflerine de para yardımında bulunmaktaydı. Haleb'e gelirken daha evvel kendi adamları tarafından öldürülmüş bir Bâtınî'nin kardeşini de yanına almıştı. Ahmet er-Razî adını taşıyan bu kişi şehirdeki ikametleri sırasında buradaki Haşhaşilerin reisi Ebu'l-Feth el-Saiğ ile irtibata geçmiş ve Hocendli fakihin durumunu anlatmıştı. Ebu'l-Feth derhal üzerinde büyük tesiri olduğu Melik Rıdvan'a giderek fakihin mallarının yağmalaması için onu teşvik etmeye başlamıştı.

Nihayetinde olaydan hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağına dair garanti alan Rıdvan, ona gerekli müsaadeyi vermişti.

Böylece istediğini elde ettiğini düşünen Haşhaşi reisi hemen adamlarını Hocendli fakihin kervanına saldırmaya göndermişti. Ahmed b. Nasr er-Razî de onlarla birlikte olup doğrudan fakihe saldırmak üzere hamle yapmıştı. Fakih bunun üzerine *yanındakilere bu bizim yoldaşımız değil miydi?* diye sorduğunda *odur, odur* cevabını almıştı. Ancak er-Razî, Hocendli fakihe ulaşamadan öldürülmüştü. Diğer saldırganlar da kısa sürede bertaraf edilmişti. Daha sonra fakih, *bu acımasız ve gaddar Bâtınîlere karşı Allah'tan yardım dileğimiz, korkularımızdan bizi emin kıldı. Biz güvenilir kimselerin yanına geldik ise de bize, bizi öldürecek kimseler gönderildi* sözleriyle olayın Melik Rıdvan'dan kaynaklandığını düşündüğünü dile getirmişti. Ardından da adamlarını Rıdvan'a göndererek şikâyetini ve onun hakkındaki düşüncelerini aktarmıştı.

Diğer taraftan şehirdeki ahali de Sünni ve Şii ayrımı olmaksızın Hocendli fakihe yapılanları protesto ettikleri gibi Haşhaşilere saldırıp onlardan bir kısmını öldürmüşlerdi. Zan altında bulunan Melik Rıdvan ise bu olaylar karşısında hiçbir şey yapamamıştı. Hocendli fakih, Haleb'te başına gelenleri diğer Suriye hâkimlerine de birer mektupla bildirmişti. Bu durum, onlar tarafından kınanan Rıdvan'ın siyasî yalnızlığını daha da artırmıştı. Sonrasında Haşhaşiler özellikle Haleb'te sık sık saldırılara maruz kalmışlardı. Rıdvan'ın 1113'deki ölümü sonrasında başa geçen oğlu Alp Arslan, Sultan Muhammed Tapar'ın emriyle onlara karşı bir takibat başlattığında Haşhaşiler kendileri için artık hiçbir şekilde Haleb'te tutunmak imkânı kalmadığını görerek bu şehirden ayrıлып Dımaşk'a yerleşmişlerdi.

İsfahan Reisinin Hikâyesi

Sultan Muhammed Tapar'ın saltanatının başlarında İsfahan reisliği görevi Sadrüddin Abdullah el-Hatibî adlı bir adamın elindeydi. Bu zat kendisini dindar ve âlim olarak göstermesine

karşın hilekâr ve ilim yönünden zayıf bir şahsiyetti. Her şeye rağmen sevimli yüzü ve hitabeti ile Sultan'a yaklaşmayı başarmıştı. Vezir Sadülmülk'ün komplosunun ortaya çıkarılıp idam edilmesinden sonra Sultan'ın, el-Hatibî'ye olan itimadı daha da artmıştı. Sultan bir şey öğrenmek istediği zaman tamamen onun sözlerine göre hareket etmeye başlamıştı. el-Hatibî de bu durumdan faydalanarak insanlara kötülük etmeye ve çevresindekileri korkutmaya başlamıştı.

Bir keresinde Hilafet Sarayının kahramanesini (Kâhya kadını) görmüş ve ona, *sultan ile aramızda halifenin kardeşi Harun'un lâfı geçti, sultan benden onu sordu* demişti. Kahramane, el-Hatibî'nin söylediği sözleri ilettiğinde halife makamıyla ilgili büyük bir endişeye kapılmıştı. Vezirine, el-Hatibî'ye giderek sultanın huzurunda kardeşi hakkında konuşmamasını rica ettirmiş ve bu isteğini 10.000 altın ile takviye etmişti.

Halifenin dahi şerrinden emin olamadığı el-Hatibî kısa zamanda sultanın yakın maiyeti arasında korkulan bir zat haline gelmişti. Zira hakkında kötü konuşarak sultanın fikrini bozmadığı yahut sükût edip minnet altına koymadığı insan kalmamıştı. Sultan, onun söylediğine inanır olmuş ve böylece devlet işlerine yetersiz kişilerin atanması sebebiyle bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştı.

Öte yandan el-Hatibî, Sultan Muhammed Tapar'a yaptığı telkinlerle *bir Bâtınîyi ancak bir diğerinin bilebileceği* şeklinde bir düşünceyi onun zihnine yerleştirmişti. Sonrasında sözlerini inandırıcı kılmak üzere etrafta Bâtınî aramaya başlamıştı. Nihayet yakalanmaktan korktuğu için saklanmakta olan birini bulunmuştu.

el-Hatibî gizlice yanına çağırdığı bu adama güven vermek ve cesaretlendirmek adına her şeyi yapmıştı. Onu *sana benden zarar erişmez ve senin eziyet görmene imkân yoktur*, sözleriyle rahatlattıktan sonra yapmak istediği şeyi açıklamıştı. Sultan'ın yakın çevresinden ve şehirlerin eşrafından yüz kişinin ismini vermişti ve *sana Bâtınî olarak kimleri biliyorsun diye*

soru sorulduğunda sırasıyla bunları söyle demişti. Adam yanından ayrılırken sakın korkma, eğer yakalanırsan, ben seni kurtarırım, senden mal alırlarsa, ben öderim, diye güvence vermeyi de ihmal etmemişti.

Bâtınî gizlendiği yere gittikten sonra el-Hatibî hemen sultan gelerek *filân yerde bir Bâtınî bulunduğunu öğrendim. Muhtemeldir ki diğer yandaşları hakkında bize bir parça malûmat verir,* demişti. Sultan derhal hacibine bu adamın yakalanmasını emretmişti. Bâtınî yakalanıp sorguya çekildiğinde daha evvelden el-Hatibî'nin kendisine ezberlettiği isimleri birbir saymış ve tevkif edilmelerini sağlamıştı. Yakalananların evleri ve mülkleri müsadere edilmiş, aileleri dağılmıştı. Birçoğu suçsuz yere aylarca hapiste kalmıştı. Ancak el-Hatibî'nin yaptıkları yanına kalmamış ve kendisi de bir suikast sonucu katledilmişti. Onun öldürülmesinden sonra yalanlarına alet ettiği Bâtınî de pişmanlık duyarak yaptıklarını itiraf etmişti.

Bunun üzerine Sultan suçsuz yere tevkif edilenlerin hapisten çıkarılmalarını emretmişti. Ayrıca olanlardan ders alarak inanç hususunda söylenen sözleri dinlemez, Müslümanlar ile alakalı bu konuda söylenenlere inanmaz olmuştı. Bâtınîlerden söz açıldığında *onlar kalelerindedirler, yerleri orasıdır, biz oraya gideceğiz ve köklerini dibinden koparacağız,* demeye başlamıştı.

Haçlılardan Rüşvet Alan Emîr

Haçlılar, Ortadoğu'ya gelişlerinin sonrasında Urfa, Antakya ve nihayetinde Kudüs'ü ele geçirerek bölgenin siyasî unsurlarından biri haline gelmişlerdi. Ancak nüfus konusundaki zafiyetleri nedeniyle sahip olduklarıyla yetinmek buralarda kapana kısılmak ile aynı anlama gelmekteydi. Dolayısıyla da Avrupa ile bir şekilde bağlantı kurmaları gerektiğinin farkında idiler. Söz konusu zorunluluk onları adı geçen yerlerin dışında Suriye sahil şeridindeki şehirlerin zaptına yöneltmişti. Denizci

İtalyan şehir devletlerinin desteği sayesinde sahilin önemli bir kısmını ele geçirmeyi başarmışlardı. Müslüman devlet adamları ve emîrlere mevcut tehdidi tam manasıyla takdir edemediklerinden Haçlılar etkinliklerini günden güne arttırmak fırsatını yakalamışlardı. Diğer taraftan Müslüman ileri gelenlerinin söz konusu tutumuna karşılık Suriye ahalisi çektikleri sıkıntıları çeşitli şekillerde dile getirmek ve kendilerini yönetenleri harekete geçirmek adına sürekli bir çaba içinde olmuşlardı.

Nitekim Haleb'ten bir topluluk, insanları Haçlılar'a karşı cihada çağırmak ve yardım istemek için Bağdat'a gitmişti. Şehre vardıklarında oradaki fakihler ve ahali ile Sultan Camisine giderek yüksek sesle sıkıntılarını dile getirmişler, hatta daha da ileri giderek namaza mani olup minberi kırmışlardı. Olaylar üzerine Sultan, onlara cihat için asker göndermek sözünü vermişti. Yaptıklarıyla yetinmeyen protestocular bir sonraki Cuma günü de Halifenin sarayındaki camiye gitmişlerdi. Bu defa Bağdat halkı da onlarla beraberdi. Zorla içeri girip mahfilin kafeslerini kırmışlar ve ardından da minbere hücum edip parçalamışlardı. Cuma namazını kılamayan Halife de, Sultan'a haber gönderip duruma bir çare bulmasını istemişti. O da bir ordu hazırlanması için derhal emir verdiği gibi kendi oğlu Mesud'u da bu orduya dâhil etmişti.

Mamafih ahalinin ve sultanın bütün gayretlerine karşın düzenlenen sefer başarılı olamamıştı. Haçlı kontlarından Joscelin'in yönettiği Tell-Başir'i kuşatan Emîr Mevdud komutasındaki Selçuklu ordusu kazılan lağımlar ve gerçekleştirilen saldırılar sonrasında kaleyi ele geçirmeye çok yaklaşmıştı. Ancak bu sırada Joscelin kuşatma ordusundaki askerlerin büyük kısmına kumanda eden Meraga Emîri Ahmedil'e değerli hediyeler göndererek ondan kuşatmayı terk etmesini istemişti. Adı geçen emîr, diğerlerinin bütün itirazlarına karşın askerlerini alarak Tell-Başir önlerinden ayrılmış ve böylece ele geçirilmesi meselesi haline gelmiş olan kalenin zaptını da engellemişti.

Ahmedil'in bu tavrı Haçlıların, Ortadoğu'ya geldiklerinden itibaren her zaman yüzleştikleri kronik nüfus zafiyetlerine karşın nasıl olup da güçlerini muhafaza ettiklerini hatta saldırı pozisyonunda kaldıklarını açıklamaktadır. Sultan Muhammed Tapar'ın bütün çabasına rağmen devlet adamları ve kumandanların Haçlılarla olan çıkar ilişkileri bu dönemde cihat algısının henüz Müslümanlar arasında olgunlaşmadığının açık bir göstergesidir. Benzer durumlarla ilerleyen dönemlerde de sıklıkla karşılaşmıştır.

Selçuklu Cihat Ordusu Müslüman Topraklarına Saldırırsa

Sultan Muhammed Tapar tarafından Haçlılara karşı düzenlenen cihat seferlerinin başarısızlığının nedenlerinden biri de orduyu idare eden komutanların ya da bunların Suriye bölgesindeki Müslüman muhataplarının birbirlerine karşı düşmanlığı Haçlılarla mücadeleden daha ön planda tutmalarıdır.

Haçlılarla savaşan Selçuklu ordusunun kumandanı Mevdud'un Eylül 1113 senesinde Dımaşk'ta Haşhaşiler tarafından şehit edilmesinden sonra yerini Aksungur el-Porsukî almıştı. Bu zat beraberinde Sultan'ın oğlu Mesud da olduğu halde bölgeye gelerek yeni bir seferin hazırlıklarına başlamıştı. Komutası altındaki orduyu güçlendirmek üzere civardaki Müslüman hâkimlere mektuplar yazıp kendisine katılmalarını istemişti.

Öte yandan onunla Suriye bölgesinin en güçlü isimleri arasında yer alan Mardin Hâkimi Artukoğlu İlgazi arasında eski bir düşmanlık bulunuyordu. Bu ikili daha evvelinde kardeşler mücadelesi sırasında Bağdat'ta karşı karşıya gelmişlerdi. Burada İlgazi, Muhammed Tapar'ın, Aksungur ise Berkya-ruk'un şahnesi olarak birbirleriyle hilafet merkezinde hutbe okutmak yarışına girmişlerdi. Neticede ağabeyinin de yardımıyla İlgazi başarı kazanmış ve Aksungur'u şehri terk etmek zorunda bırakmıştı.

Söz konusu sebepten dolayı ikili arasında devam eden husumet nedeniyle İlgazi, Aksungur'a çok fazla güvenmiyordu. Bu nedenle Haçlılarla mücadele için ona, Ayaz idaresinde küçük bir birlik göndermekle yetinmişti. Ancak Artuklu hâkimi'nin bizzat gelmemesini bahane gösteren Aksungur, Ayaz'ı tutuklattığı gibi Mardin ve çevresini yağmalatmıştı. Böylece olay Haçlılar üzerine cihat seferinden çıkıp Müslümanlar arasındaki bir iç mücadeleye dönüşmüştü.

Oğlunun hapse atıldığını öğrenen İlgazi derhal yeğenleri Belek Gazi ve Hısn-ı Keyfa Hâkimi Davud'u yanına çağırmişti. Birleşik Artuklu güçleri o sırada Dara'da bulunan Selçuklu ordusuna baskın vererek ağır bir mağlubiyete uğratmıştı. Savaş sırasında sultanın oğlu dahi esir alınmış ise de hemen serbest bırakılmıştı. İlgazi ile Aksungur arasındaki düşmanlık ve rekabet bir cihat seferin bütün mukadderatını değiştirdiği gibi aynı zamanda İlgazi'yi de Büyük Selçuklulara asi durumuna düşürmüştü.

Bir sonraki yıl bu kez Emîr Porsuk komutasında bölgeye gelen Selçuklu ordusu karşısında, Haçlıların dışında onlarla ittifak halindeki İlgazi ve Dımaşk Hâkimi Tuğtekin'in birliklerini de bulmuştu. Ancak iki taraf arasında herhangi bir savaş gerçekleşmemişti. Ancak seferin ilerleyen safhalarında Porsuk'un Tell-Danis'de Antakya Haçlılarına karşı aldığı mağlubiyet Sultan Muhammed Tapar'ın cihat seferlerinin de sonunu getirmişti (1115). Böylece büyük umutlarla başlayan bu seferler Müslümanların kendi aralarındaki anlaşmazlık ve düşmanlıklar sebebiyle neticesiz kalmıştı.

Kendi Kazdığı Kuyuya Düşen Vezir

Sultan Muhammed Tapar'ın vezirlerinden Ziyaülmülk b. Nizamülmülk ile dönemin ileri gelen âlimlerinden Şerif Ebû Haşim arasında zaman içerisinde bir düşmanlık meydana gelmişti. Vezir, Seyyid'in kendisine teslim edilmesi için Sultan'a 500.000 altın teklif etmiş ve isteği kabul edilmişti. Fakat o

sırada Hemedan'da yaşayan Seyyid, onu tevkif edecek kişiler gelmeden evvel kendisini affettirmek üzere harekete geçmişti. Oğulları ile birlikte kimsenin bilmediği bir yoldan ilerleyerek bir haftada başkent İsfahan'a ulaşmıştı. Şehre iner inmez Sultan'ın maiyetinden birini 10.000 altın karşılığında kendisini derhal saraya çıkarması konusunda ikna etmişti. Böylece o gece Sultan ile görüşmeyi başarmıştı.

Gözleri görmeyen ve hayli yaşlı olan Seyyid kendisini eşi ile birlikte kabul eden Sultan'a büyük bir inci hediye etmişti. Daha sonra konuşmaya başlamış ve *Hâce Ahmed bir zamandan beri benim ocağımı yıkmak istiyor. Duydum ki beni 500.000 altına satın almıştır. Âlemin Efendisi, Peygamberin çocuğunun evladını satmayı reva görmeyecektir. Bu sebeple onun benim elime bırakılması şartıyla kulunuz bu 500.000 dinarı 800.000 yapacaktır* diyerek Sultan'a yeni bir teklif sunmuştu. Sözü edilen paranın büyüklüğü karşısında hayrete düşen Sultan Muhammed Tapar da bunu kabul etmişti.

Daha sonra Hemedan'a dönmek üzere yola çıkan Seyyid Ebû Haşim'in beraberinde teklif ettiği paranın tahsilini yapmak üzere bir hazine memuru da bulunuyordu. Hemedan'a geldiklerinde hazine memuru kendisine kalacak bir yer gösterilmesini istemişti. Bunun üzerine Seyyid; *bu para tartılıp kontrol edilinceye kadar yerin kervansaray olmalıdır ve harcamalarını da kendi kesenden yapmalısın* dediğinde gulam aslından gelen adam ona sert bir karşılık vermişti. Buna kızan Seyyid Ebû Haşim *eğer edep ve terbiyeni muhafaza etmezsen seni evin kapısında asmalarını emrederim. Bu mala ilave olarak senden daha iyi bin kölenin bahası olacak 100.000 altın daha veririm* sözleriyle hazine memurunu tehdit etmişti.

Paraların sayılması işi yaklaşık bir hafta sürmüştü. Seyyid bunun için ne kimseden borç para almış ne de bir mülkünü satmıştı. Paraları koymak üzere 80 sandık ve bunların içine de Buhara kumaşından 80 kese hazırlanmıştı. Paralar yerlerine

konulduktan sonra sandıkların ağız demir çemberlerle kapatılıp güvence altına alınmıştı. Daha sonra 40 katıra yüklenen altınlar hazine memuru ile birlikte yola çıkarılırken Seyyid, ona da 1.000 altın vererek gönlünü almayı ihmal etmemişti.

Bir ay sonra paralar huzuruna geldiğinde Sultan, memura *parayı bu kadar çabuk nereden buldu* diye sorduğunda *hepsini hazineden çıkarttı. Vakit tartmak, kontrol etmek ve yerleştirmek için geçti. Yoksa hemen aynı gün kulunuzu geri çevirirdi* yanıtını almış ve büyük bir hayrete düşmüştü. Sonrasında veziri, Seyyid'e göndermiş ve o da intikamını almıştı.

Sultan Muhammed Tapar'ın Ölümü

Büyük Selçuklu Devletini yaşadığı fetret dönemi sonrasında yeniden ayağa kaldıran Sultan Muhammed Tapar 1118 senesine gelindiğinde ciddi bir hastalığın pençesine düşmüştü. Uzun süren hastalığı sırasında iyice zayıflamış ve devlet işlerini yürütemeyecek duruma gelmişti. Kendisi de hayatından ümidi kestiği için ölümünden sonra veliahtı Mahmud'a devlet işlerinde yardımcı olup yol gösterecek bir vezir arayışına girmişti. Sultan bu konudaki tercihini hilafet sarayından Rebibüddeve için kullanmıştı. İstifa Divanı'nın başına da Kemalülmülk es-Sümeiremî getirilmişti. Vezirin devlet işlerinde beklenenin aksine zayıf kalması Kemalülmülk'ün yönetimde daha çok söz sahibi olmasını sağlamıştı.

Öte yandan sultanın hastalığı dolayısıyla devlet işlerinden giderek uzaklaşması sarayda güç mücadelelerine sebebiyet vermişti. Nitekim Divan el-İnşa Başkanı İsmail et-Tuğraî sihir yaptığı hatta sultanın hastalığının da bu sihrin bir sonucu olduğu iddiasıyla görevinden alınmıştı. Devlet ileri gelenlerinin her biri Sultan'ın ölümü sonrasındaki yeni ortamda olabildiğince güçlü kalmak için çabalamaktaydı.

Aradan bir ay geçip Sultan Muhammed'in hastalığı ağırlaştığında yanına hacibinden başkası giremez olmuştu. Bu zat

Sultan ile konuşup onun verdiği emirleri uygulamaya koymak ile yükümlüydü. Ancak yaptığı işi tamamen kendi çıkarları doğrultusunda yerine getiriyordu. Öyle ki Sultan'ın hayatından ümit kesilince güya onun emri ile hasımlarını razı kılmak, şikâyetleri gidermek, fakir ahaliden helallik almak, onları zengin kılmak için hazineden iki yüz bin altın çıkarılmasını sağlamıştı. Ancak bu paranın tamamını kendi zimmetine geçirmişti.

Sultan ölümünden kısa bir süre önce halk önüne çıkarak onlara bir toy (ziyafet) vermişti. Bunun sonrasında henüz 14 yaşını yeni dolduran oğlu Mahmud'a saltanat tahtına çıkıp oturmasını ve halkın işleriyle ilgilenmesini emretmişti. Mahmud, ona dönüp *Bu ne talihsiz bir gün* dediğinde Sultan, *evet doğru söyledin. Fakat bu baban için talihsiz bir gün, sana gelince, saltanatın kutlu olsun* diye karşılık vermişti. Daha sonra oğlunu bizzat kendisi tahta çıkarmıştı.

Diğer taraftan Sultan Muhammed'e hastalığı sırasında *senin hastalığın sihirdendir. Eşin seni sihirlemiştir. Bundan dolayı hastalığının tedavisi imkânsız olmuştur*, şeklinde telkinler yapılmıştı. Bunun sonucunda onun onayı ile hatun hapsedilirken maiyetinden bazı kişiler de öldürülmüştü. Yaptıkları ile yetinmeyen komplocular daha sonra sultanın mührünü kullanarak hatunun boğulmasının emredildiği bir ferman yazmışlardı. Böylece hatun yayının kirişi ile boğularak öldürülmüştü. Ancak kaderin garip bir tecellisi olarak Sultan Muhammed Tapar da eşinin öldürüldüğü saatte hasta yatağında hayatını kaybetmişti.

Hasan Sabbah'ın Talihi

Sultan Muhammed Tapar'ın en büyük hedeflerinden biri ülkesi ve devleti için büyük bir tehdit olarak gördüğü Bâtınîlerin bertaraf edilmesi idi. Dolayısıyla gerek İran coğrafyasında gerekse Suriye'de bu topluluğun mensuplarına karşı çok sıkı bir

mücadele yürütmüştü. Onun zamanında Bâtınîlerin merkezi Alamut Kalesi de birkaç defa kuşatılmıştı. Buraya karşı gerçekleştirilen seferlerin en önemlisi dönemin ünlü emîrlerinden Anuştegin Şirgir komutasında 1117 yılı Haziran'ında yapılmıştı.

Sultan diğer bazı komutanlarını da bu kuşatmada Anuştekin'e yardımcı olmak üzere göndermişti. Anuştekin gayet akıllı ve güçlü bir emîr olup Alamut'u ele geçirmek adına muhasaranın yaz kış devam etmesi için kale çevresine evler yaptırmıştı. Ayrıca emîrlerden kimin hangi aylarda burasını muhasara edeceğini de belirlemişti. Böylece kuşatma aralıksız sürdürülmüş ve kaledekiler erzak sıkıntısı içine düşmüşlerdi.

Selçuklu ordusunun ikmal ve iaşesi ise Sultan tarafından düzenli olarak karşılanmaktaydı. Anuştegin'in aldığı tedbirler kısa zamanda etkisini göstermiş ve Bâtınîler zor durumda kalmışlardı. Yiyecek stokları iyice azaldığı için bundan tasarruf etmek üzere kadınlarını ve çocuklarını amân dileyerek kaleden çıkarmışlardı. Hatta çekip gitmeleri için kendilerine müsaade edilmesini istemişlerdi. Onlara son darbeyi vurmak ve tamamen ortadan kaldırmak isteyen Selçuklu emîri isteklerini kabul etmediği gibi kadın ve çocukları da kaledeki açlığı arttırmak üzere geriye göndermişti. Hasan Sabbah gittikçe azalan erzakı idareli kullanmak adına günlük tayını adam başına bir ekmek parçasıyla üç cevize düşürmüştü.

Müdafilerin dayanma sınırlarının sonuna ulaştıklarında İsfahan'dan gelen bir haber bütün her şeyin tersine dönmesini sağlamıştı. Artık helak olmanın eşiğindeki Bâtınîler, Sultan Muhammed Tapar'ın öldüğünü öğrenerek yeniden moral bulmuşlar ve cesaretleri artmıştı. Aynı haber kuşatmayı sürdüren Selçuklu birlikleri için tersi bir etki yapmış ve asker ile emîrlerin muhasarayı sürdürme istekleri tamamen yok olmuştu. Ancak ortaya çıkan panik ve ümitsizliği kontrol altına almak isteyen Anuştegin Şirgir *şimdi kuşatmayı kaldırıp gidersek ve bu onların kulağına giderse kaleden inip üzerimize gelirler.*

Hazırladığımız bunca yiyecek ve zahireyi alırlar. Yapılacak en doğru iş Alamut'u fethedinceye kadar muhasarayı sürdürmektir. Bunu yapmayacak olsak bile hiç olmazsa üç gün burada kalarak hazırlanıp evvela biriktirdiğimiz erzak ve diğer ağırlıklarımızı göndermeliyiz. Götüremeyeceğimiz şeyleri de düşmanın eline geçmesin diye yakmalı ve ancak ondan sonra buradan ayrılmalıyız, diyerek onlara cesaret vermek istemişti.

Başlangıçta herkes Anuştegin'in teklifini onayladılarsa da geceleyin kimse diğerine haber vermeden Alamut önlerinden ayrılmıştı. Geride tek başına kalan Anuştegin ise kaleden inen Bâtınîlerle savaşarak çekilmek zorunda kalmıştı. Onun da muhasarayı terk etmesinden sonra Bâtınîler, Selçukluların bıraktıkları eşyayı ganimet olarak almışlardı.

Hasan Sabbah, Selçuklular tarafından gerçekleştirilen muhasaralar sırasında gösterdiği direnişin yanında talihinin de büyük yardımını görmüştü. Özellikle burada aktarılan kuşatmada helak olmanın eşiğine gelen o ve adamları, Sultan Muhammed Tapar'ın ölümüyle kurtulmuşlardı. Söz konusu durum Hasan Sabbah'ın yönetimindeki Bâtınîliğin varlığını koruması ve kendisini geliştirmesi için büyük bir şans olmuştu.

Dımaşk Bâtınîlerinin Akıbeti

Hasan Sabbah, Selçuklulara karşı mücadelenin cephesini genişletmek amacıyla bazı adamlarını Suriye'ye göndermişti. İlk olarak Halep'te yerleşenler kendilerine karşı başlatılan takibatın neticesinde buradan kaçmak zorunda kalmışlardı. Onların Haleb'in sonrasındaki durakları ise Suriye'nin bir diğer önemli şehri Dımaşk olmuştu.

Bağdat'ta öldürülen İsmaili daisi İbrahim el-Esedabadî'nin yeğeni Behram'da Dımaşk civarındaki Banyas Kalesini ele geçirerek insanları mezhebine davet etmeye başlamıştı. Bir süre sonra buradan ayrılması gerektiğinde yerine İsmail adlı bir

vekil bırakmıştı. Kendisi ise Bâtınîliği Suriye'nin diğer topraklarında yaymak çabasına girmiş ise de nihayetinde öldürülmüş ve geriye kalan adamları da perişan bir halde Banyas'a dönmüşlerdi (1128).

İsmail, bunları yeniden düzene sokmuş ve davet faaliyetlerinde bulunmak üzere Suriye'nin çeşitli yerlerine göndermişti. Bu arada Dımaşk atabeylerinin veziri el-Mazdekânî de onunla iş birliği yapmaktaydı. Adı geçen şahsın desteği ile Dımaşk'ta Behram'dan boşalan yere Ebu'l-Vefa adlı biri geçmişti. Ebû'l-Vefa'nın zaman içinde artan güç ve nüfuzu onu, şehrin hâkimi Tacülmüluk Börî'nin de önüne geçirmişti. Artık yeteri kadar güçlendiklerini ve vaktin geldiğini düşünen el-Mazdekânî gizlice Haçlılara haber gönderip Dımaşk'ı kendilerine teslim etmek istediğini bildirmiş ve karşılığında Sur şehrinin kendisine verilmesini istemişti. Onlardan gelen olumlu yanıt üzerine Bâtınîlerle görüşüp Cuma günü namaz vakti harekete geçmeyi kararlaştırmışlardı.

Aralarında yaptıkları plana göre o gün caminin kapılarını kuşatıp hiç kimsenin dışarı çıkmasına izin vermeyeceklerdi. Böylece dışarıda kendilerinden haber bekleyen Haçlılar gelip kolayca şehri zapt edeceklerdi. Ancak Dımaşk Hâkimi bu haberi öğrenmiş ve yanına çağırdığı el-Mazdekânî'yi öldürüp başını kale kapısına astırmıştı. Ardından ahaliyi de harekete geçirerek şehirdeki Bâtınîlerin öldürülmesini emretmişti. Bunun üzerine başlayan saldırılarda 6000 Bâtınî öldürülmüştü. Böylece onların Suriye'deki büyük metropollere yerleşme teşebbüslerinin ikincisi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Bâtınîler bundan sonra Alamut örneğinde olduğu gibi yüksek ve ulaşılması zor kaleleri tercih etmeye yöneleceklerdi. Dımaşk'taki olaylardan sonra Banyas Valisi İsmail de aynı akıbete uğramaktan korkarak şehri, Haçlılara teslim etmişti.

Sultan Sencer'in Yatağındaki Hançer

Sultan Sencer 1126 senesinde veziri el-Muhtassülmülk'e Bâtınîlere karşı sefere çıkmasını ve yakaladıklarını öldürmesini emretmişti. Ayrıca bunların yoğun olarak yaşadığı Turaysis ile Nişabur'a bağlı Beyhak'a da bir ordu sevk etmişti. Selçuklu kuvvetleri görevlerini başarıyla sona erdirmiş ve Bâtınîlere ciddi bir darbe vurulmuştu. Ancak bir sene sonrasında intikam almak için harekete geçen Bâtınîler, veziri öldürdükleri gibi bizzat Sultan'ı da tehdit edebilmek cesaretini gösterebilmişlerdi.

Diplomasi için gönderdikleri elçilerin Selçuklu sarayında muhatap kabul edilmemesi üzerine Bâtınîler, Sultan Sencer'in gözünü korkutmak için bir plan hazırlamıştı. Bunun için öncelikle onun yakın maiyetinden bir hizmetçiye para ile kendileri adına çalışmaya ikna etmişlerdi. Daha sonra her biri biner altın taşıyan beş fedaiyi yanlarında bir bıçak ile birlikte hizmetçiye gönderip para ve hançeri ona teslim etmişlerdi. Hizmetçi, Sultan'ın geceleyin sarhoş olarak uyumasından istifade ile kendisine verilen hançeri onun yatağının yanına koymuştu. Sultan sabah uyanıp hançeri başucunda görünce korkarak bu işi kimin yaptığının gizlice araştırılması emrini vermişti. O sırada Bâtınîler başka bir elçi vasıtasıyla Sultan'a durumu izah eden bir not göndermişlerdi; *eğer Sultan'ın iyiliğini düşünmeseydik, sert yere konmuş olan hançer, onun yumuşak göğsüne saplanırdı*. Olanların sonrasında Sultan, tehditlerini gerçekten yerine getirebileceğinden endişe ile onlarla anlaşmayı tercih etmişti.

Selçuklu Güçten Düşerse

Büyük Selçuklular hâkimiyet sürdükleri dönemin en büyük güç unsuru olduklarını dost ya da düşman bütün komşularına göstermişlerdir. Karahanlılar, Gazneliler, Abbasi Hilafeti, Fatımiler, Büveyhiler daha uzakta kalsa bile Bizans İmparatorluğu

ve diğ er mahalli hanedanlar onların bu üstünlüğünü kabule zorlanmışlardır. Mamafih dışarıya karşı gösterilen söz konusu otoriteye rağmen içeride meydana gelen taht kavgaları devletin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Kardeşler mücadelesinin ardından Muhammed Tapar döneminde söz konusu zafiyetlerin ortaya çıkardığı eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Bu ise Sencer döneminde yaşanacak ikinci zirvenin habercisi olmuştur.

Sencer'in 1119'da başlayan iktidarında başkentın İsfahan'dan Merv'e taşınmasının dışında idareyi kolaylaştırmak üzere İslamiyet  ncesi Türk devletlerinin idarî geleneğinde mevcut İekli Teşkilat Sistemi benimsenmiştir. Böylece batıyı yönetmek üzere Sultan Sencer'in onayı ile Irak Selçuklu Devleti kurulmuştur. Ancak Muhammed Tapar'ın oğullarının idaresine verilen bu yeni gücün hakimiyet yönetimi sürekli hale gelen kardeşler mücadeleleri ve buna katılan atabeyler sebebiyle tam manasıyla bir karmaşa tarihi haline gelmiştir.

Başta Abbasiler olmak üzere tabi unsurlara bağımsızlıklarını kazanmak üzere  mit veren bu kavgaların nedenleri ve sonuçları aşağıda aktarılacak hikâyede tam anlamıyla kendisini göstermektedir. Olay, Selçuklu g c ten düşerse neler olacağı sorusunun da açık bir yanıtı gibidir.

Irak Selçuklu Devleti'nde Sultan Mahmud'un 1131 tarihindeki ölümüyle oğlu ve kardeşleri arasında şiddetli bir iktidar mücadelesi yaşanmaya başlamıştı. Büyük Sultan Sencer'in kendi adayını olan Tuğrul'un dışında diğ er yeğenleri Mesud ve Selçukşah atabeyleriyle Bağdat'a gelerek burada Abbasi Hali-fesi el-Müsterşid ile amcalarına karşı bir ittifak yapmışlardı. Öyle ki Halife durumdan istifade ederek Sultan Sencer adına okunmaktaki hutbeyi kesmiş hatta bir süre Bağdat ve çevresinde sadece kendi adına hutbe okutmuştu. Bu onun siyasi bağımsızlık konusundaki isteğini açık şekilde göstermekteydi.

Sultan kendisine karşı oluşturulan ittifakı haber aldığında beraberinde yeğeni Tuğrul ile birlikte 1132 senesinde asilerin

üzerine yürümüştü. Dinaver yakınlarında karşılaşan iki taraf arasında çok büyük bir mücadele gerçekleşmişti. Kaynağın ifadesine göre *o gün çok meşhur ve dillere destan bir gündü*. Mesud'un Atabeyi Karaca Saki, Sultan Sencer'in 10.000 süvari ve filleriyle yer aldığı Selçuklu ordusunun merkezine saldırmıştı. Fakat adamları öldürülmüş ve nihayetinde kendisi de esir alınmıştı. Mağlubiyetin kaçınılmaz olduğunu gören Melik Mesud da kaçmak zorunda kalmıştı.

Savaşın sonrasında Sultan Sencer huzuruna getirilen Karaca Saki'ye, *Ey müfsit! Benimle savaşmakla neyi elde edeceğini umuyordun?* diye sorduğunda beriki *seni öldürüp tahakküm altına alacağım birini sultan yapmayı umuyordum*, cevabını vermişti. Bunun üzerine Sultan onu bizzat kendisi öldürmüştü. Daha sonra yeğeni Mes'ûd'a da haber gönderip onu yanına çağırması ve affederek Gence'ye göndermişti. Ardından diğer yeğeni Tuğrul'u Irak Selçuklu tahtına çıkardıktan sonra geri dönmüştü.

Benzer bir hikâyede bir sonraki Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un atabekler karşısındaki çaresizliğini görmek mümkündür. Öyle ki Vezir Kemaleddin el-Hüseyni'nin gösterdiği adaletli yönetim ve suistimallerin önünü almasından rahatsızlık duyan Azerbaycan Hâkimi Kara Sungur, *Ya vezirin başını gönderirsin, ya da biz başka bir Sultan'ın hizmetine gireriz*, diye Sultan Mesud'a, haber yollamak cesaretini kendisinde bulabilmiştir. Sultan, başkalarının da telkinleri üzerine vezirini öldürmek ve başını Kara Sungur'a göndermek zorunda kalmıştır.

Görüleceği üzere atabeyler ve kumandanlar bozulan devlet düzeni içerisinde yönetimde söz sahibi olmak adına Sultan'a dahi karşı çıkmaktan çekinmemişlerdir. Selçuklu şehzadeleri de bunların elinde oyuncak haline gelmiş ve söz konusu durum Irak Selçuklu Devleti'nin 1194'deki yıkılışına kadar devam etmiştir.

Musullu Zahidin Hikâyesi

Musul'da şer'i kanunlara sıkı sıkıya uyan takva ehlinde bir adam vardı. Buna aykırı davranan birine rastladığında onu ayıplardı. Gördüğü içkileri döker, çalgı aletlerini parçalardı. Ancak bunu yaparken aldığı tepkiler neticesinde kendisi de zaman zaman darp edilirdi. Zahid işini yaptıktan sonra evine gider ve yaraları iyileşinceye kadar dışarı çıkmazdı. Onun bu hali sürekli olarak tekrar etmekteydi.

Bu adam bir gün evinden çıkıp Dicle Nehri kenarında gezerken İmadeddin Zengi'nin bir teknede maiyeti ile içki içip şarkıcı bir kadını dinlediğini görmüştü. Hemen elbiselerini çıkartıp tekneye doğru yüzmeye başlamış yaklaştığında da çıkmak için eliyle tekneye asılmıştı. Yanındakilerden biri adamın eline kılıç vurmak için Zengi'den izin istemiş o ise *hayır, bırak* demişti. Daha sonra zahid tekneye çıktığında aynı kişi bir kere daha vurmak için izin istedi ise de Zengi'den aynı yanıt almıştı.

Zahid daha sonra cenki alarak tellerini kopartmış, gemide ne kadar içki varsa onları da nehre dökmüştü. Ardından içki kadehlerini yıkayıp tekneye bırakmıştı. En nihayetinde şarkıcı kadının üzerini de bir örtü ile örttükten sonra geldiği gibi nehre atlayarak kıyıya dönmüştü. Onun karaya ulaşmasından sonra Zengi yanındakilere dönüp *evimize gidelim. Bugün yaptığımız bu eğlenceden başka bir uğraşımız kalmadı* diyerek eğlenceyi sonlandırmıştı.

Zengi ile yaşadığı olayın Musullular tarafından duyulmasından sonra zahid alışkanlıklarını devam ettirmesine karşın insanlar mukabelede bulunmaktan çekinir olmuşlardı. Onun üzerlerine geldiğini görenler artık kaçıp uzaklaşarak bir yerlerde saklanmayı tercih etmeye başlamışlardı. Öldüğünde ise cenazesinde bulunmak üzere bütün Musul çarşıları kapatılmıştı.

Selçukluya Kafa Tutan Halife

Selçuklular, Tuğrul Bey'in 1055'de Bağdat'a gelişiyle Abbasileri himayeleri altına almışlardı. Onların gözündeki halifeler, siyasî fiillerini onaylayacak, Sünni halkın itaatini kolaylaştıracak bir makamdan başka bir şey değillerdi. Bağdat'a tayin edilen şahneler vasıtasıyla kontrol edilen halifeler bu sebeple uzun süre siyaset alanında başlarını kaldıramamışlardı.

Aslında bu durumu sadece Selçuklulara indirgemek yanlışır. Zira Abbasiler, el-Mutasım dönemi (833-842) sonrasında siyasî güçlerini kaybetmeye başlamışlar ve hilafet ordusundaki Türk komutanların etkisine girmişlerdir. Ardından 946'da Bağdat'ı ele geçiren Büveyhîler tarafından tahakküm altına alınan Abbasilerin üzerindeki siyasî kontrol 1055 itibarıyla Selçukluların eline geçmiştir.

Irak Selçuklu Devletinin kuruluşundan itibaren iç bünyesinde sürekli hale gelen iktidar mücadeleleri Abbasilere çok uzun zamandan beri kaybettikleri siyasî güce sahip olabilmek adına hamle yapabilmek fırsatını tanımıştır. Halife el-Müsterşid bu şansı kullanmak için ilk adımı atan halife olmuştur. Fakat Irak Selçuklu Sultanı Mahmud ile Büyük Sultan Sencer'e karşı planladıkları ittifak pek de istediği gibi sonuçlanmamıştır. Sencer yeğenine yazdığı ve Selçukluların, Abbasilerle alakalı politikalarını açıkça gözler önüne seren *sana düşen ordunu alarak Bağdat'a gitmek, halifenin savaş alet ve vasıtalarını zapt etmektir*, şeklindeki mektup üzerine Irak Selçuklu ordusu, Bağdat'a girerek Halife el-Müsterşid'in bağımsızlık çabalarına şimdilik son vermiştir (1127).

Maruz kaldığı başarısızlığa rağmen mücadeleye devam etmekte kararlı görünen el-Müsterşid bir sonraki hamlesini 1132'de asi Selçuklu melikleri Mesud ve Selçukşah ile ittifak kurarak yapmıştı. Bu sayede kısa süreli de olsa Bağdat'ta sadece kendi adına hutbe okutmayı başarmıştı. Fakat müttefiklerinin

Dinever Savaşı'nda Büyük Sultan'a yenilmeleri üzerine yeni-
den Selçuklulara itaat edip onlar adına hutbe okutmak zo-
rununda kalmıştı.

Siyasette bağımsız hareket edebilmek adına yaptığı ham-
lelerde başarısız olsa da el-Müstersid yılgınlık göstermeyerek
bir sonraki mücadele için hazırlanmaktaydı. Bunun içinde
yeni bir ordu meydana getirmeye gayret etmekteydi. Bu or-
dunun gücünü sınamak amacıyla zaman zaman çeşitli askerî
harekâtlarda bulunmuş ve Selçukluların ünlü emîrlerinden
İmadeddin Zengi'nin merkezi Musul'u dahi kuşatmaktan çe-
kinmemişti. Ancak Irak Selçuklularına karşı 1135'de Daymerg
Savaşı'nda yaptığı deneme büyük bir hayal kırıklığı ve sonra-
sında da esaretle sonuçlanmıştı.

Bu savaşta halifelik kuvvetlerini ezen Sultan Mesud tutsak
aldığı halifeyi de beraberinde Meraga'ya getirmişti. Bir çadırda
tutulan halife tekrardan Bağdat'a gönderilmek üzere bekleti-
lirken Büyük Sultan Sencer'den bir elçilik heyeti geldiği ha-
beri Mesud'un ordugâhına ulaşmıştı. Elçiler, Büyük Sultan'ın
halifeye iyi davranılması yolundaki isteğini Mesud'a iletmis-
lerdi. Ancak bunun hemen sonrasında geliş amacı gizli tutulan
ikinci bir elçilik heyetinin daha yolda olduğu haberi ulaşmıştı.
Irak Selçuklu Sultanı bütün maiyetiyle elçileri istikbal etmeye
çıktığı sırada halifenin tutulduğu çadıra giren bir Bâtınî grubu
ona saldırıp vücudunun yirmiden fazla yerinde yara açtıkları
gibi burnunu ve kulaklarını keserek çıırılçiplak bir halde bı-
rakmışlardı. Nihayetinde kurbanlarını öldüren suikastçılardan
bir grubu kaçmak isterken yetişen askerler tarafından öldürül-
müştü. Böylece siyaseten bağımsız hareket etmek için Selçuk-
lulara kafa tutan Abbasi Halifesi el-Müstersid bunun karşılığını
hayatıyla ödemişti. Bazı kaynakların ifadesine göre suikastçı-
lar bu ikinci elçilik heyeti ile birlikte gelmişlerdi.

Selçuklu yüksek hâkimiyetinden çıkmak adına ilk teşeb-
büsü yapan el-Müstersid'in çabası başarısızlıkla sonuçlanıp

hayatına mal olsa da halefleri onun politikasını devam ettirerek en nihayetinde hedeflerine ulaşacaklardı.

Maceracı Bir Arap Emîri: Dübeyş b. Sadaka

Hille Hâkimi Dübeyş, babası Sadaka'nın Sultan Muhammed Tapar ile girdiği savaşta öldürülmesinden sonra itaat etmeye söz verdiği için hayatta bırakılmıştı (1108). Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra Sultan Mahmud, ona aile mülkü olan Hille'ye dönmesine müsaade etmişti.

Dübeyş'in atalarının mirası olan Hille'ye yerleşmesinden kısa süre sonra Halife el-Müsterşid'in kardeşi kaçarak ona sığınmıştı. Halife kardeşinin teslimi istediğinde *ben Halifenin kölesiyim ve onun emrine amadeyim. Fakat Ebû'l-Hasan bana sığınmış, evime ve himayeme girmiştir. Onu geri dönmesi için asla zorlayamam*, şeklinde karşılık vermişti. Bu yanıt iki tarafın arasını bozdu ise de Dübeyş sonradan gelişen olaylar çerçevesinde halifeden aldığı 20.000 altın karşılığında misafirini Bağdat'a göndermişti.

Mamafih onun, Halife el-Müsterşid ile arasındaki iyi ilişkiler uzun sürmemişti. Asi ve maceracı bir karaktere sahip olan Dübeyş, Bağdat ve çevresini ağır bir talana maruz bırakmıştı. O bununla da yetinmemiş, Sultan Mahmud'a bağlı otlaklardaki hayvanları da yağmalamıştı. Ancak halifeyi böylesine kızdırmanın kendisi adına bir takım olumsuz sonuçlar doğuracağından çekinerek kayınpederi Artukoğlu İlgazi'nin yanına kaçmıştı. Çok geçmeden yine affedilmiş ve Hille'ye dönmüştü. Dübeyş, İlgazi'nin yanında kaldığı sürede onun 1121 senesindeki başarısız Gürcü seferine katılmıştı. Ayrıca ısrarla para karşılığı Halep şehrinin kendisine verilmesini istemiş ise de bir şey elde edememişti.

Sürekli olarak Halife ile mücadele eden Dübeyş kendi çıkarları için yeri geldiğinde Haçlılarla ittifak yapmaktan da

çekinmemiştir. 1124'de Haçlı-Müslüman ittifakının gerçekleş-tirdiği Haleb kuşatmasında müttefiklerinin İslam dinin kut-sallarına karşı yaptıkları bütün hakaretlere rağmen onlarla birlikte kalmaya devam edebilmiştir. Ancak Aksungur el-Por-sukî'nin şehre yardıma gelmesiyle bu hamlesi de boşa çıkmıştır.

Haleb önlerinden ayrıldıktan sonra bu kez de Melik Tuğ-rul'un yanına gelen Dübeys, onu, Halife el-Müsterşid'e karşı kışkırtmaya başlamıştır. Birlikte Bağdat üzerine yürüyen ikili şehirdeki Selçuklu şahnesi Barankuş'un müdahalesiyle Büyük Sultan Sencer'in yanına kaçmak zorunda kalmışlardır. Halife şimdilik onun yaptığı yağma ve bozgunculuktan kurtulmuş olmasına rağmen Dübeys'in askerlerinin bölgedeki faaliyet-leri sebebiyle kıtlık ve pahalılık baş göstermiş, çiftçiler ülkeyi terk etmişlerdi.

Öte yandan Sencer bir ara yanına gelen Dübeys'i tutuklat-masına karşın sonradan onu yeğeni Mahmud'a teslim ederek Halife ile arasını düzeltmesini istemiştir. Ancak Dübeys *huylu huyundan vazgeçmez* misali istediği iktaları elde edemeyince eskiden olduğu gibi yağma faaliyetlerine başlamakta gecik-memiştir. Hatta Sultan Mahmud'un ağır bir hastalığa yakalan-ması üzerine onun küçük oğlunu da yanına alarak siyasî duru-munu kuvvetlendirmek istemiştir. Buna kızan Sultan iki emîri Kızıl ve Ahmedil'i çağırıp onlara; *Dübeys'e siz kefil olmuştunuz, şimdi ben onu sizden istiyorum*, demiştir. Bunun üzerine Ahmedil, Dübeys'in fenalıklara mâni olmak ve onu, Sultan'ın yanına getirmek için üzerine yürümüştü.

Dübeys durumu haber alınca Halife'ye elçi gönderip affe-dilmesini ve bağışlandığı takdirde verdiği zararları karşılaya-cağını söylemişti. Öte yandan başlangıçta beraberinde 300 sü-vari olduğu halde şimdi etrafında 10.000 süvari toplanmıştı. Bu sebeple kendisini güçlü hissederek verdiği sözü yerine getir-mek konusunda fazla ısrarcı olmamıştır. Ancak her şeye rağmen Sultan'ın, Bağdat'a geldiğini haber alınca babasının akıbetine

uğramaktan korkmuştu. Bu nedenle Basra'daki Halife ve Sultan'a ait gelirlere el koyup etrafı yağmaladıktan sonra izini kaybettirmek üzere çöllerde çekilmişti.

1131 senesinde Güney Suriye'deki Serhad Kalesi'nin hâkiminin ölümü üzerine geride bıraktığı eşi, Dübeys ile evlenmek ve kaleyi ona teslim etmek istediğini bildirmişti. Ancak talih ile talihsizlik Dübeys için birbiriyle yarışan kavramlardı. Hille'den daha iyi bir yerin hâkimi olmak rüyası ile yola çıkan Dübeys bu sırada bölgedeki Kelb Kabilesi tarafından esir alınıp eski düşmanı İmadeddin Zengi'ye teslim edilmişti. Arap Emîrinin, ondan merhamet beklemek için hiçbir sebebi yoktu. Ancak İmadeddin beklenenin aksine esirine iyi davranmıştı. Dübeys'in en büyük düşmanı olan Halife el-Müsterşid derhal Zengi'den onun kendisine teslimini istemişti. Mamefih Dübeys'i siyasî bir koz olarak kullanmak isteyen Zengi, halifenin bu isteğini geri çevirmişti. Çünkü Zengi'nin onunla alakalı başka planları vardı.

Nitekim çok geçmeden Dübeys'i de yanına alarak, Halife el-Müsterşid'e karşı bir sefer tertip etmiş ise de başarılı olamamıştı. Bir süre sonra Zengi'nin yanından ayrılan Dübeys, Sultan Tuğrul'un ölümünden sonra tahta çıkan Sultan Mesud'a karşı muhalif emîrlerin organize ettiği bir oluşuma katılmıştı. Bununla birlikte müttefiklerine karşı kendisini çok fazla güvende hissetmiyordu. Zira onların kendisini halifeye teslim edilmekten korkuyordu. Dolayısıyla bir süre sonra müttefiklerini terk edip Sultan Mesud'a sığınmıştı. Sultan onun ne kadar güvenilmez biri olduğunu bilmesine rağmen Abbâsî halifesine karşı kullanmak üzere yanında tutmayı tercih etmişti.

Dübeys kendisi bilmese de yaşamı, en büyük düşmanı olan Halife el-Müsterşid'in varlığına bağlanmıştı ve macera dolu hayatının sonuna doğru yaklaşmaktaydı. Nitekim halifenin siyasî bağımsızlık kazanmak için Sultan Mesud'a karşı verdiği

mücadelede esir edilmesi ve ardından öldürülmesi ona olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştı.

Sultan, halifenin öldürülmesi konusunda üzerine yönelen şüpheleri ortadan kaldırmak üzere Ermeni bir gulamını Dübeys'i öldürmekle görevlendirmişti. Gulam, o çadırının önünde parmağı ile toprağı karıştırırken habersiz şekilde arkadan yaklaşıp bir anda boynunu vurmuştu (1135). Böylece bu maceracı Şii emîrin sürekli hareketlilik içindeki hayatı son bulmuştu.

Atsız'ın Rüyası

Batı Karahanlı Hükümdarı Arslan Han Muhammed yaşlılığı dolayısıyla felç geçirince yerine cesaret ve kahramanlığı ile bilinen oğlu Nasr Han'ı nâib tayin etmişti. O sıralarda Semerkand'da ahalinin fikhî meselelerinde sıkça danıştığı Alevî bir fakih vardı. Bütün meseleleri halleder ve bir karara bağlardı. Mevcut siyasî durumun karmaşa içinde olduğunu düşünen bu adam, şehrin reisi ile Nasr Han'ı öldürmek üzere anlaşmışlardı. Nihayetinde bir geceyarısı harekete geçip planlarını uygulamayı başarmışlardı. Suikast gerçekleştiği sırada Nasr Han'ın babası Muhammed Han şehirde değildi. Gelişmeleri öğrendiğinde öldürülen oğlunun intikamını almak için Türkistan'da bulunan diğer oğlunu yanına çağırmıştı. Bununla birlikte onun, asilere güç yetiremeyeceklerini düşünerek Sultan Sencer'den de yardım istemişti. Muhammed Han'ın oğlu Semerkand'a yaklaşınca Alevî fakih ile şehrin reisi karşılamağa çıkmışlardı. O da derhal bu ikisini yakalayarak fakîhi hemen oracıkta öldürmüştü. Böylece Karahanlılar adına şehirde düzen yeniden sağlanmıştı.

Diğer taraftan Büyük Selçuklu sultanı da ordusuyla birlikte Semerkand'a doğru hareket etmişti (1130). Muhammed Han oğlunun, Alevî fakih ile reisin hakkından geldiğini görünce Sultan'ı çağırdığına pişman olmuştu. Acele ile Sencer'e haber

gönderip gelişmeleri anlatmış, oğluyla beraber kendisine itaat üzere olduklarını bildirerek geri dönmesini rica etmişti. Sencer, muhatabının tavrına çok kızmış ve gelen elçilere yola devam etmek niyetinde olduğunu bildirmişti.

Muhammed Han Selçuklu ordusunun yoluna devam ettiği takdirde Alevî fakihinin isyanından çok daha fazlasını kaybetmek zorunda kalacağından endişe etmeye başlamıştı. Bu yüzden de olacakları engellemek için başkaca çareler aramak derdine düşmüştü. Umutsuzluk içinde belki de en olmayacak ve tehlikeli yolu yani sultana suikast düzenlemeyi seçmişti. O sıralarda Sultan maiyetiyle birlikte ava çıkmıştı. Av sırasında etrafı aniden tam teçhizatlı 12 Karluk süvarisi tarafından çevrilmişti. Yardım gelmediği takdirde öldürülmesi kaçınılmaz görünüyordu. Fakat Harizmşah Atsız'ın hiç beklenmedik bir şekilde aniden ortaya çıkması durumu tersine çevirmişti.

Kaynaklarda anlatılanlara göre Harizmşah çadırında öğle uykusunda olduğu sırada rüyasında Sultan'ın suikastçılar tarafından çevrildiğini görmüştü. Bunun üzerine derhal uyanıp av sahasına yetişmiş ve metbunu kurtarmıştı. Yakalananlar yapılan sorgulamada kendilerini Karahanlı hükümdarının gönderdiğini itiraf etmişlerdi. Duydukları karşısında öfkesi daha da artan Sultan Sencer yürüyüşüne devam etmiş ve Karahanlıların başkenti Semerkand'ı ele geçirmişti. Muhammed Han, ondan korkup iç kaleye kapandı ise de bir müddet sonra kendisine aman verilip aşağı inmesini istenmişti. Sultan'ın yanına geldiğinde de izzeti ikram görmüş ve kızının yanına gönderilmişti. Han ölünceye kadar Sultan'ın eşi olan kızının yanında kalmıştı.

Gazne'de Bir Selçuklu Sultanı

Büyük Selçuklu Devleti'nin tarihi Gaznelilere karşı verilen mücadele ve nihayetinde kazanılan Dandanakan Zaferi ile başlamıştır. Bunun sonrasında aradaki ilişkilerde daha çok

Selçukluların üstünlüğünün öne çıktığı bir barış dönemi hâkim olmuştur. Diğer taraftan muhatapları üzerinde kurdukları siyasî-askerî otoriteye karşın Sencer'e kadar hiçbir Selçuklu ailesi bireyi Gazne şehrine girmemiştir.

Aynı zamanda Sencer'in eniştesi olan Sultan III. Mesud'un 1115'de ölümünden sonra oğulları arasında çıkan taht kavgalarında Arslanşah diğerlerine üstünlük sağlayarak hâkimiyeti eline almıştı. Ancak onun gösterdiği aşırı şiddet kardeşlerinden Behramşah'ın Horasan Meliki Sencer'den yardım istemesine neden olmuştu. Buna karşılık Arslanşah da, Sultan Muhammed Tapar'a başvurmak suretiyle Sencer'in Gazne üzerine gelmesini engellemek istemişti. Sultan durumu öğrenmek üzere kardeşine gönderdiği elçisine *eğer Sencer'i, Arslanşah'a karşı harekete geçmiş veya sefere çıkmağa hazır vaziyette görürsen ona sakın mani olma. Bu mektubu da ona tebliğ etme; çünkü böyle bir davranış onu zayıf düşürür, âciz gösterir ve geri dönmez. Hâlbuki kardeşimin dünyaya hâkim olması benim için daha iyidir* şeklinde bir direktif vermişti.

Böylece Gazne'ye yürümek konusunda önünde engel kalmayan Sencer ordusuyla birlikte harekete geçmişti. Çaresiz kalan Arslanşah annesi Mehdü'l-Irak'ı, şefaatçi olarak göndermişti. Ancak bunu yaparken ona karşı evvelden yaptığı kötü davranışları pek de hesaba katmamıştı. Mehdü'l-Irak kardeşi Sencer'in yanına vardığında kendisinden istenilenin tam aksine onu, oğluna karşı kıskırtmıştı. Arslanşah'ın tahtını korumak için artık silaha sarılmaktan başka çaresi kalmamıştı. Ancak 1117'deki savaşın sonucunda tahtını kaybederek Hindistan'a kaçmak zorunda kalmıştı. Gazne'ye giren Melik Sencer ise durumu kontrol altına alıp diğer yeğeni Behram Şah'ı tahta çıkardıktan sonra geri dönmüştü.

Sencer'in, Gazne'ye ikinci ziyareti ise sultanlığı döneminde gerçekleşmişti. Yeğeni Behramşah'ın itaatsiz tavırları karşısında 1135 senesinde bir kere daha ordusunun başında Gazne'ye doğru yola çıkmıştı. Gazne Hâkimi mevsimin kış olmasına

güvenerek üzerine gelemeyeceğini düşünmüş ve gerekli askerî hazırlıkları yapmamıştı. Fakat ısrarlı bir şekilde yürüyüşüne devam eden Sultan ordusuyla bir anda Gazne önlerinde belirdiğinde paniğe kapılmıştı. Çok fazla seçeneği kalmadığından elçiler gönderip affedilmesi ricasında bulunmuştu. Sultan Sencer de onun isteğini kabul edip mukabele olarak kendi elçisi Mukarreb Cevher'i yeğenine göndermiş ve af dileyip huzuruna gelmesi şartıyla bağışlanacağını bildirmişti. Behramşah'ın da bunu kabul etmesi ile sulh için gerekli adımlar da atılmıştı. Mamafih ertesi gün gerçekleşecek buluşma oldukça ilginç bir olaya sahne olmuştu.

Mukarreb Cevher, Behramşah'ın kararını sultana haber verdikten sonra geriye dönmüştü. Sonrasında Sencer yanındakilerle beraber Behramşah'ı karşılamağa çıktığında o, dayısının büyük maiyeti ve başındaki çetрінi görüp korkmuş, geldiği gibi geri dönmüştü. Mukarreb onun atının dizginine yapışarak böyle bir hareketin akıbetinden korkutmuştu. Fakat söylediklerinin hiçbirisi dayısının kendisini yakalayacağından korkan Behramşah'a etki etmemişti. Gazne hâkimi başkentinde de kalamamış ve Hindistan'a kaçmıştı. Bunun üzerine Sultan, Gazne'ye girerek buradaki hazinelere el koymuştu. Yaşadığı korku sebebiyle başkentinden olan Behramşah ise bir süre sonra Sencer'e elçiler göndermişti. Sultan geri dönmeden evvel Gazne'nin yöneticisiz kalmasını istemediği için onun af isteğini kabul etmişti. Behramşah gelip yeniden Gazne'deki tahtına oturduğunda Sultan da ordusuyla birlikte geri dönmek üzere yola koyulmuştu.

Selçuklu Tarihinin En Nefret Edilen Veziri; Ebu'l-Kasım ed-Dergüzunî

Sultan Muhammed Tapar'ın 1108'deki vefatından sonra yerini alan oğlu Mahmud'un tecrübesizliğinden istifade eden

Baş Hacib Ali Bar'ın veziri ed-Dergüzunî siyaset sahnesinde ilk defa kendisini göstermişti. Bu zat efendisini *vezir ile müstevfi senin emrin altında bulunmalıdır. Bu sultan küçüktür, o da senin boyunduruğunda olup ancak senin emrinle emretmelidir*, şeklindeki telkinleriyle kışkırtmaktaydı. Bâtınîlere korku dolu anlar yaşatan Anuştegin Şirgir başta olmak üzere birçok emîr ve devlet adamı da onun komplolarının kurbanı olmuştu. ed-Dergüzunî'nin bu tavrı ve sözleri sebebiyle Mahmud'un saltanatının daha başında devlette çözülme emareleri baş göstermişti. Nihayetinde Horasan Meliki olan amcası Sencer duruma müdahale etmiş ve 1119'da tahtı ele geçirmişti.

Irak Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra İnşa Divanı reisliğini elde etmeyi başaran ed-Dergüzunî'nin, Sultan Mahmud üzerindeki tahakkümü devam etmişti. Bir ara talihi döner gibi olmuş ve Hacib Ali Bar'ı idam ettiren Vezir Kemalülmülk, onu da aynı sona maruz bırakmak istemişti. ed-Dergüzunî araçlar sayesinde kurtulmayı başarsa da bu durum onu bir süre devlet işlerinin dışına itmeye yetmişti.

Bir süre kabuğuna çekilmek zorunda kalan ed-Dergüzunî, Büyük Selçuklu Sultanına gönderilen bir elçilik heyetinde görev almayı başarmıştı. Buradaki dostları sayesinde Kemalülmülk'ü azlettirdiği gibi çok geçmeden de onun yerine vezir tayin edilmişti. Bu arada Kemalülmülk de yine ed-Dergüzunî'nin teşviikiyle idam edilmişti. Sonrasında düşmanlarına karşı takibata girişen yeni vezir kimini Sultan Mahmud'un emriyle açıktan kimini ise destek aldığı Bâtınîler vasıtasıyla öldürmeyi başarmıştı. Hatta aralarında düşmanlık bulunan Sultan Sencer'in veziri Muhtassülmülk'ün, Bâtınîler tarafından katlinde de azmettirici olmuştu.

Sebebiyet verdiği cinayetler devlet yönetiminde işlerin giderek kötüye gitmesine yol açmış ve nihayetinde yeniden makamından azledilmişti. Fakat onun iktidar ve güç isteği sınırsızdı. Bu sebeple kaybettğini geri almak için vakit geçirmeden

bir kere daha entrikalara başlamıştı. Sarayda tesis ettiği ittifaklar ağı ile kısa süre içinde halefi Anuşirevan b. Halid'i bertaraf edip eski görevini yeniden devralmıştı.

İktidar hırsıyla çevirdiği bütün entrikalara karşın Sultan Mahmud'un 1131 senesindeki ölümü ve yerini kardeşi Tuğrul'un almasıyla ed-Dergüzunî için işler kötüye gitmeye başlamıştı. Zira daha önceden kanına girmiş olduğu Anuştegin Şirgir, Tuğrul'un melikliği dönemindeki atabeyi idi. Dolayısıyla yeni sultan, ed-Dergüzunî'den çok fazla haz etmiyordu. Onu makamından almak için bir sebep arıyordu. İstedikini elde etmek için de uzun süre beklemesi gerekmemişti. Sultan Tuğrul iktidarının başından beri kardeşi Mesud ile mücadele etmek zorunda kalmış ve zaman zaman mağlubiyetler yaşamıştı. Bunlardan birinde yanında sevmediği veziri olduğu halde kaçarak İsfahan'a gelmişti. İçine düştüğü durumun getirdiği halet-i ruhiye ile vezire; *benim bu hale düşmemin sebebi Allah'ın kullarına yaptığın zulümdür*, diyerek çıkışmaya başlamıştı. ed-Dergüzunî ise ona *Alamut ahalisine adamlar gönderdin. Aksungur ve senin diğer düşmanlarını öldürmek için onlara emir verdin ve onlar da bu işi yaptılar* şeklinde karşılık demişti. Ancak böyle bir zamanda Sultana vereceği yanıtlar konusunda dikkatli olmasının gerektiğini unutmuştu. Nitekim aldığı cevaba kızan Sultan, onun derhal idam edilmesini emretmişti.

İdam sehпасına çıkarılan ed-Dergüzunî'nin ölümü kolay olmamıştı. Asıldığı ip kopmuş ve bunun üzerine orada bulunan Anuştegin Şirgir'in gulamlarından biri bıçakla kafasını keserek efendisinin intikamını almıştı. Cesedi parça parça edildikten sonra her biri ayrı yere gönderilerek teşhir edilmişti. Anuştegin'in oğluna götürülen başı ise kafatasını çıkartılarak köpeklere su vermek için yalak yapılmıştı.

Böylece Irak Selçuklu veziri olarak yaptıklarıyla kötü bir şöhret bırakan kaynağın ifadesi ile *tecrübesiz, cahil ve kindar, fesathkta bir tane, intikamcı, kendisine iyilik edenlerin hepsini öldürmüş, hangi dağda barınmış ise orası zelzeleye uğramış* Vezir Ebu'l-Kasım ed-Dergüzunî kötü bir sonla tarih sahnesinden çekilmişti.

Atabek İmadeddin Zengi'nin Kurnazlığı

Atabek İmadeddin Zengi, Sultan Mahmud döneminde Musul'a tayin olunmuştu (1127). Onun gelişyle birlikte Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelelerinde birincilerin lehine dönen bir dönem başlamıştı. Diğer taraftan Zengi, Suriye bölgesinde Haçlılara karşı verdiği mücadelenin dışında Irak Selçuklu Devleti bünyesindeki olaylara da müdahil olmuştu. Sultan Mesud'a karşı Abbasilerin saflarında yer almıştı. Dolayısıyla Sultan, ona karşı büyük bir kin beslemekte ve kendisine karşı yapılan bütün isyan hareketlerinden onu sorumlu tutmaktaydı. *Bu belde hâkimlerinin hepsinin, direktiflerine göre hareket ettiğini bildiğinden bu isyanları teşvik eden odur*, diyordu. Sultan düşüncelerinde yanılmıyordu. Zengi gerçekten de onu meşgul etmek ve kendisiyle uğraşmasını engellemek istediğinden söz konusu isyan hareketlerine el altından destek vermekteydi. Bütün bunlara bir son vermek isteyen Sultan Mesud 1143 yılında Bağdat'a geldiğinde Atabeye karşı bir sefer tertip etmek istemişti

Sultan'ın kararını öğrenen Zengi ise artık hareket tarzını değiştirmesi gerektiğini anlamıştı. Bu nedenle elçiler gönderip af dilemişti. Sultan da Ebû Abdullah b. el-Enbârî'yi anlaşma şartlarını kararlaştırmak üzere Zengi'nin yanına göndermişti. Yapılan müzakerelerin sonrasında onun, Sultan'a 100.000 dinar ödemesi kararlaştırılmıştı. Anlaşmanın yapılmasının akabinde Zengî peşinat olarak büyük kısmını değerli eşyaların oluşturduğu 20.000 dinar göndermişti.

İlereyen dönemlerde Sultan da değişen siyasî durumlar çerçevesinde Zengî ile çok daha iyi geçinmek ihtiyacını hissetmişti. Bu sebeple tespit edilen miktarın geri kalan kısmını almayarak ona bağışlamıştı. Atabey, Sultan'ın güvenini daha fazla kazanmak için bir oyun tertip etmişti. Bunun için önce büyük oğlu Seyfeddin Gazi'yi, onun hizmetine göndermişti. Sonrasında oğluna haber yollayıp Sultan'ın yanından kaçıp Musul'a gelmesini

emretmişti. Bunu yaparken diğer taraftan da Musul'daki naibi Nasîreddin Çakır'a, onu şehre sokmamasını bildirmişti.

Seyfeddin Gazi kendisine söylenenleri yaparak Musul'a geldiğinde Zengi, onunla hiç görüşmeden tekrardan Sultan'ın yanına dönmesini emretmişti. Ayrıca oğluyla birlikte Sultan'a bir elçi göndermiş ve *oğlum, Sultan'ın bana karşı takındığı tavrı görünce korkarak yanınızdan kaçtı. Fakat ben, onu tekrar Sultan'ın hizmetine iade ettim. O senin bir gulamındır. Bu ülke de senindir*, şeklinde sözlerin yer aldığı bir mektup arz etmişti. Böylece Sultan'ın güvenini tam olarak kazanmaya ve onunla arasını düzeltmeye muvaffak olmuştu.

Kadı eş-Şehrîzurî'nin Kurnazlığı İç Savaşı Önlüyor

Sultan Mahmud, İmadeddin Zengi'yi Musul'a tayin ederken el-Hafacî adıyla bilinen oğlu Melik Alparslan'ı da onunla birlikte göndermişti. Bu sebeple Zengi herkese elindeki yerlerin melike ait olduğunu söylerdi. Adına hutbe okutmak ve onun adına ülkeyi yönetmek için Sultan Mesud'un ölmesini bekliyordu. Melik Alparslan o sıralarda Musul'da ikamet etmekteydi. Buranın valisi Nasîruddin Çakır, Zengi'nin emriyle hizmet etmek üzere her gün onun yanına giderdi.

Diğer taraftan Zengi'nin şehirdeki muhaliflerinden bir bölümü gizliden gizliye onunla temasa geçerek saltanat peşinde koşmaya teşvike başlamışlardı. Melik Alparslan, Zengi'nin kendisi ile alakalı düşünceleri bilmesine karşın bunların *eğer Vali Nasiruddin Çakır'ı öldürürsen Musul'a ve diğer bazı şehirlere hâkim olursun. Atabey Zengî'nin yanında tek bir süvari dahi kalmaz* sözlerine inanmıştı. Bu sebeple de Nasîruddin huzuruna girince onu öldürtmüştü. Ancak valinin dışarıda bekleyen adamları, düşünülenin aksine korkup dağılmadıkları gibi Melik Alparslan ile yanında bulunanlarla savaşa girişmişlerdi. Halktan kalabalık bir grup da onlara katılmıştı.

Haber duyulunca Kadı eş-Şehrîzûrî, Melik Alparslan'ın yanına gidip onu ikna etmeğe çalışmıştı. Kadı meselenin çok fazla kan dökülmeden halledilmesi için bir plan hazırlamıştı. Melik Alparslan'ın yanına girdiğinde onu korku ve üzüntü içinde görmüştü. Bunun üzere *Ey Efendimiz! Bu köpekten niçin korkarsın? O da, onun efendisi de senin memluklarındır. Allah'a hamd olsun kî, bizi senin sayende ondan ve onun efendisinden kurtardı. Bu sarayda ne oturup duruyorsun? Kalk, kaleye çıkıp malları ve silahları al ve şehre hâkim ol. Asker topla. Musul'u ele geçirdikten sonra diğer beldeleri zapt etmene hiçbir kimse mani olamaz*, demişti.

Kendisine söylenenler dolayısıyla cesareti artan Melik Alparslan, kadı ile birlikte kaleye çıktığında burada bulunan askerler onunla savaşmak istemişlerdi. Ancak Kadı eş-Şehrîzurî'nin müdahalesiyle nihayetinde kapıları açarak Melik'i içeri almışlardı. Daha sonra Kadı, onun maiyetini birer birer çeşitli bahanelerle yanından uzaklaştırmış ve nihayetinde tamamen yalnız kalan Melik tutuklanarak hapsedilmişti. Bu olayın ardından da bir daha ondan haber alınamamıştı.

Gurhan'ın Verdiği Ders

Maveraünnehir'de Selçuklulara tabi olarak yaşayan Batı Karahanlılar ile bunlara bağlı Karluklar arasında bir anlaşmazlık çıkmış ve Sultan Sencer olaya Karahanlı hâkimleri lehine müdahale etmişti. Bunun üzerine Karluklar da Karahıtay Hakanı Gurhan'a sığınıp ondan yardım istemişlerdi. Gurhan, sultana bir mektup yazarak Karluklar için şefaathçi olmak istemiş ise de olumlu bir yanıt alamamıştı. Sencer ordusuna ve gücüne olan güveninden ötürü Gurhan'ın ricasını geri çevirdiği gibi onu İslamiyet'e davet etmiş *kabul etmezsen şöyle şöyle yaparım*, diye tehdit etmişti. Mektubunda ayrıca ordusunu öven sultan, *onlar attıkları oklarla bir kılı bile ikiye ayırırlar* şeklinde abartılı ifadeler kullanmıştı. Veziri Fahrülmülk'ün bu tarzda

bir mektup yazılmaması konusundaki bütün ısrarına rağmen Karahıtay hükümdarına göndermişti. Mektup Gurhan'ın huzurunda okununca o derhal elçinin sakalının yolunmasını emretmişti. Daha sonra elçiye bir iğne verip sakalın bir kılını ikiye ayırmasını istemişti. Elçi bunu yapamayınca, *sen daha iğneyle bile bir kılı ikiye ayırmaktan acizsin, diğerleri kılı okla ikiye nasıl ayırabilirler* diyerek onu geri göndermişti. Böylece Sultan Sencer muhatabına yapmak istediği büyüklük gösterisinin altında kalmış, ava giden avlanmıştı.

Artık meselenin kılıçtan başka bir çözümü kalmadığını gören Sultan ordusuyla birlikte harekete geçmiş ise de Eylül 1141 senesinde Katvan Savaşı'nda yenilmekten kurtulamamıştı. Mağlubiyetin sonrasında kendisi güçlükle kaçabilmesine karşın geride eşini ve daha birçok kişiyi de esir bırakmak zorunda kalmıştı. Ayrıca bu savaşın neticesinde İslamiyetin kabul edildiği tarihten beridir Müslümanların egemenliğinde kalan Maveraünnehir ilk kez bir gayrimüslim devletin hâkimiyetine girmişti.

Kadı eş-Şehrîzurî'nin Bizans'a Karşı Cihat Çağrısı

Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos 1138 yılında ordusuyla birlikte güneye Antakya'ya inmiş ve buradaki Haçlılarla anlaşarak Müslüman topraklarına karşı sefere çıkmıştı. Onu karşılamak görevi ise Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'ye düşmüştü. Musul'da idareyi devralmasından sonra Suriye'ye de el atan ve takip ettiği politika sayesinde Haçlılara karşı ciddi bir üstünlük kuran Zengi, İmparator'un gelişinden dolayı endişeye kapılmıştı.

Bu nedenle Kadı eş-Şehrîzurî'yi, Sultan Mesud'a elçi olarak göndermiş ve askerî yardım istemişti. Kadı, Bağdat'a geldiğinde Sultan'a durumu arz etmiş ve ihmalin nasıl kötü sonuçlar doğuracağını anlatmıştı. Ona, Rumlarla arada engel olarak

sadece Haleb'in kaldığını ve buranın düşmesi halinde onların Fırat yoluyla Bağdat'a kadar ulaşabileceklerini söylemişti. Fakat elçi bütün çabasına rağmen muhatabını etkilemeyi başaramamıştı. Bunun üzerine onu harekete geçirmek için başka bir yol denemeye karar vermişti. Adamlarından birini cuma günü saray camisine yollamıştı. Bu kişi topladığı bir grup İranlıyla kendisine söylenileni yapmış ve hatip minbere çıkınca hep birlikte ayaklanıp *Yazık İslâm'ın başına gelenlere! Yazık Muhammed'in dinine!* diye bağırmaya başlamışlardı. Onların elbiselerini parçalayıp başlarından sarıklarını atmaları cami-deki halkı da etkilemişti. Aynı şeyler Sultan'ın Cuma Namazı için gittiği camide de tekrarlanmış ve galeyana gelen ahali ağlayıp namazı kılmamışlardı. Camiden çıkıp Sultan'ın sarayına doğru yürümeye başlayan kalabalıklar bir yandan da onu tel'in ediyorlardı. Zor durumda kalan Sultan derhal Zengi'nin elçisinin yanına getirilmesini emretmişti.

Kadı eş-Şehrîzurî saraya vardığında yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: Gördüğüm bu manzaradan dolayı Sultan'dan korktum. Yanına girince bana: *Niçin karışıklık çıkardın?* diye sordu. Ben, *bir şey yapmadım, evimdeydim. Halk din için, İslâm için yardım istiyor, bu umursamazlığın akıbetinden endişe ediyor,* cevabını verdim. Bunun üzerine bana: *Hemen halkın yanına git ve onları dağıt. Yarın gel ve dilediğin askerleri seç,* dedi. Ben de ordunun teçhiz edilmesi için emir aldığımı söyleyerek halkı dağıttım. Ertesi gün divana gittiğimde büyük bir ordu hazırladıklarını gördüm. Hemen Musul'da bulunan Nasiruddin'e elçi gönderip durumu bildirdim. *Eğer askerler beldelere girecek olurlarsa oraları ele geçirirler* diye onu ikaz ettim. O da bana *bu beldeler nasıl olsa biri tarafından alınacaktır. Kâfirlerin almasından Müslümanların alması daha hayırlıdır* cevabını verdi.

Sonrasında biz tam da silâh ve aletlerimizi yüklemeğe başlamıştık ki, Zengi'nin Suriye'den gönderdiği mektup elimize

geçti. Bana, Bizans İmparatoru'nun bölgeden gittiğini bildiriyor ve hiç bir asker getirmememi istiyordu. Ancak bu durumu Sultan'a arz ettiğimde *askerler hazırlıklarını tamamladı, mutlaka Suriye'ye cihada çıkmalıdır*lar karşılığını verdi. Her şeye rağmen ona ve adamlarına büyük meblağlar vaat etmek suretiyle askerleri geri çevirmeyi başarabildim.

Zengi'nin elçisi, Bizans imparatoruna karşı sultana yaptığı yardım talebinden bir yanıt alamasa da nihayetinde kurmuş olduğu oyun ile bunu başarmıştı. Fakat İmparatorluk ordusunun geri çekilmesi sonucunda Selçuklu kuvvetlerinin bölgeye geldikleri takdirde kendisi için tehlikeli olabileceğini düşünen Zengi evvelki isteğinin tam tersine bu orduyu geri çevirmek istemişti.

Bağdat'taki Hırsızlık Çetesi

Irak Selçuklu Sultanı Mesud, Kirman Selçukluları ile aradaki bağı kuvvetlendirmek amacıyla onlardan kız almıştı. Gelin ile birlikte sultanın yanına gelen kardeşi de düğünden sonra Bağdat'ta yaşamaya başlamıştı. Ancak bu melik zaman içinde sultanın kayınbiraderi olmasının verdiği güvenle farklı şeylere tevessüle yönelmişti. Vezir İzzülmülk'ün oğlu ile anlaşarak birlikte bir hırsızlık çetesi kurmuşlardı. Bu adamlar melik ve vezirin oğlundan aldıkları güçle işi iyice azıtmışlar ve şehirde hırsızlık vakaları artmıştı. Çete, melik ve vezirin oğlu sayesinde yakalanmaktan korkmadan hareket ediyorlar ve çaldıklarından bu ikisine pay veriyorlardı.

Hırsızlık vakalarından şikâyetlerin giderek artması üzerine Bağdat Şahnesi İldeniz durumu arz etmek üzere Sultan Mesud'un huzuruna çıkmıştı. Sultan ona *bu idare başarısızdır, insanlar mahvoluyorlar* dediğinde İldeniz; *Ey cihan sultanı! Vezirin oğluyla senin kayınbiraderin hırsızların ortağı ve iş birlikçisi olursa ben hangi kudretle bozguncularla başa*

çıkabilirim? cevabını vermiş ve durumu açıklamıştı. Bunun üzerine Sultan; *hemen gidip nerede olurlarsa olsunlar o iki-sinin üzerine baskın düzenleyecek ve onları idam edeceksin. Eğer sen onları öldürmezsen ben seni öldürürüm* emrini vermişti. İldeniz derhal Sultan'ın mührünü alıp vezirin oğlunun evine gitti ise de onu bulamamış ve adamlarından bazı-larını ele geçirmekle yetinmişti. Daha sonra Sultan'ın kayın-biraderine baskın düzenleyerek yakalamış ve asmak suretiyle idam etmişti. Onun cesedinin teşhir edilmesi üzerine vezirin oğlu ve hırsızlar şehirden kaçmışlar geride kalanlar ise yaka-lanmaktan kurtulamamışlardı. Böylece şehir bu çetenin şer-rinden kurtulmuştu.

İmadeddin Zengi'nin Öldürülmesi

Irak Selçuklu Devleti tarihinde sultanlar kadar atabeyler de mühim roller üstlenmişlerdir. Sultan çocuklarının eğiti-minden sorumlu bu kişiler zaman içinde aslî görevlerinin dı-şına çıkarak devleti idare eder hale gelebilmişlerdir. Söz ko-nusu döneme damgasını vuran atabeylerin önde gelenlerinden biri de Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'dir. Bu zatın varlığı sa-dece Irak Selçuklu Devleti bünyesindeki mücadeleler için de-ğil Haçlı Seferleri tarihi için önemlidir. Onun takip ettiği si-yaset sayesinde Müslümanlar, Haçlılara karşı üstün konuma gelebilmişlerdir.

Nitekim Haçlıların Ortadoğu'da ilk olarak kurdukları Urfa Haçlı Kontluğu'nun merkezi Zengi tarafından 1144 yılının son-larında ele geçirilmiştir. Ancak onun gibi büyük bir kumandan ve siyasetçinin öldürülmesi de bir takım ilginç olaylar silsilesi sonucunda gerçekleşmiştir.

Zengi 1146 senesine gelindiğinde Arap Ukayloğullarının elindeki Caber Kalesini kuşatmıştı. Uzayan muhasara sırasında buranın hâkimi Salim b. Malik ile konuşmak üzere Menbiç

Hâkimi Emîri Hassan'ı göndermiş ve kalenin teslimini istemişti. Zengî, elçisine, *kaleyi teslim razı olursa benim adıma ona iktâlar ve bol miktarda para vereceğimi garanti et, kabul etmezse kaleyi zorla alıncaya kadar muhasarayı sürdürreceğime ve ondan sonra kendisini sağ bırakmayacağıma yemin ettiğimi ve o zaman bana karşı seni kim müdafaa edecek?" dediğimi söyle*, diye tembih etmişti.

Bu arada Zengi daha önce kendisine kaleden gönderilen ve kuşatmayı kaldırması için 30.000 altın teklif eden elçilik heyetinden müdafilerin susuz kaldıklarını öğrenmişti. Bunlar ordugâha geldiğinde Zengi yakın adamlarından birine onların atlarını alıp içi su dolu bir yahni kazanına yaklaştırmasını atın suyu içip içmediğini izlemesini tembihlemişti. At kazandaki suyu içtiğinde müdafilerin suyunun azaldığını anlamış ve sonrasında Hassan'ı kaleye göndermişti.

Hassan kaleye çıkıp kendisine söylenen şekilde görevini yapmasına karşın Salim b. Malik teslim olmaya yanaşmamıştı. Bunun üzerine Zengî bana karşı seni kim müdafaa edecek?" diye soruyor diye muhatabını tehdide başlamıştı. O da Emîr Belek'e karşı seni müdafaa eden, beni de Zengî'ye karşı müdafaa edecektir, cevabını vermişti. Böylece elçiye daha öncesinde kendisinin başından geçen olayı hatırlatmak istemişti. Nitekim Hassan, Artukoğlu Belek Gazi tarafından Menbiç'te kuşatılmış ve muhasara sırasında Belek nereden geldiği belli olmayan bir ok ile öldürülmüştü.

Hassan geri dönüp Zengi'ye, kale hâkiminin savaşmak taraftarı olduğunu iletmesine rağmen bütün söylediklerini aktarmamıştı. Aradan geçen birkaç günün sonrasında Zengi bir akşam çadırında içki içtikten sonra uyumuştur. Bir ara uyanığında maiyetindeki gulamların kendisinden kalan içkileri içtiklerini görmüş ve onları azarlayarak tehdit etmişti. Ardından yeniden uykuya daldığında Yarınkuş adlı bir Ermeni dönmesi gulamın önderlik ettiği bu adamlar aralarında anlaşarak

Zengi'yi öldürmüşlerdi. Yarınkuş daha sonra kaleye kaçmış ve Zengi'nin askerleri de kuşatmayı bırakarak Caber önlerinden ayrılmışlardı.

Söz Gümüş İse Sükût Altındır

1146 yılında İmparator Manuel Komnenos Bizans ordusu ile hedefini Konya olarak belirleyip yola çıktığında Türkiye Selçuklu sultanı Mesud güçlü rakibini bir meydan savaşında karşılamak yerine vur-kaç muharebesini tercih etmişti. Bu durum imparator ile aralarında yekdiğerine karşı kimi zaman alaycı kimi zaman da tehditler içeren mektuplaşmaların yaşanmasına neden olmuştu. Karşılıklı atışma halini alan bu durum Manuel'in, Türklerin yaptığı yağmalara kızarak Sultan'a yazdığı bir mektupla başlamıştı.

İmparator muhatabına; *bilmeni isteriz ki, sen üzerine saldırmamız için bizi tahrik eden her şeyi yaptın. Bizzat kendin sana ait olmayan Prakana'yı gasp ettin. Romalıların topraklarına saldırdın. Ayrıca Roma'nın müttefiki olan Yağlıbasan ve pek çok kabile reisiyle savaşmaktan çekinmedin. Sen ki zeki bir adamsın. Romalıların bunu asla göz ardı etmeyeceğini anlamalısın. Tanrının bize yardımı ile sen bunu kat kat ödeyeceksin. Ya mantıksız davranışlardan uzak dur, ya da derhal Romalıları karşı koymaya hazırlan demişti.*

Sultan ise kendisine gönderilen bu yazıya *mektubunuzu aldık, Azametli İmparator... Emrettiğiniz gibi hazırlandık. O halde ordunuza ilerlemesini emredin ve uzun görüşmelerle bizi bekletmeyin. Gerisi Allah'ın inayetine kalmıştır. Ordu-gâh kurduğumuz Akşehir karşılaşma yerimiz olsun* şeklinde cevap vermişti. Sultan burada verdiği yanıtla karşısındakini alelacele harekete geçirmek ve askerî olarak bundan istifade etmek istemişti. Ancak onun, Bizans ordusunun gücü karşısında çekilmek zorunda kalması ikili arasında yeni bir mektup

teatisine sebebiyet vermişti. İmparator, Sultan'ının moralini bozmak için ona;

Sen asil efendi!

Şunu iyi anlamalısın ki her ne kadar korkaklık utanç verici ise de, boşuna kabadayılık taslamak daha da utandırıcıdır. Boşuna böbürlenene savaşta alaşağı ediliverir. Sanki önceki kibirlenmeni tamamen unutmuş gibi kısa süre önce bize yazdıklarını hesaba katmadan kaçverdin. Nereye gittin? Bilmiyorum. Bak sana bir hatırlatma yapıyorum. Eğer önceden bize yazdığın şekilde Akşehir'de gelişimizi beklemezsen asil ve alicenap kişiliğin aşağılık korkaklığını çabucak silemez, gibi ağır cümleler içeren bir mektup daha yollamıştı. Muhatabının hakaretlerini önemsemeyen Sultan kendisinin belirlediği düzende mücadeleyi sürdürmeye kararlı görünüyordu. İmparator, Konya önlerine geldiğinde eşini şehrin savunmasında bırakarak yakınlarda bir yere çekilmişti. Bunu yaparken başkentinin güçlü surlarına ve Bizans ordusuna karşı yapacağı yıpratma muharebesinde elde edeceği başarıya güvenmişti. Nitekim şehrin surlarına karşı herhangi bir başarı şansı olmadığını gören İmparator bu kez de Sultan'ın eşine bilmenizi isterim ki, İmparatorluğumuzun kölesi olan Sultan yaşıyor. Savaşın tehlikelerinden kaçtığı için hayatta şeklinde bir mektup daha göndermişti.

Bütün alaylı hitaplarına ve hakaretlerine karşın Sultan'dan bir karşılık alamaması kadar ordusunun herhangi bir başarı elde edememesi de İmparator Manuel'i öfkelen-dirmişti. O kızgınlıkla Konya ve çevresinde Türklere ait mezarların tahrip emrini emretmişti. Ancak bunu yaparken sultanın annesinin mezarına dokunulmaması için de kesin talimat vermişti. Bütün çabasına karşı beklentilerini elde etmekten uzak kalan ve sefer mevsiminin de geçtiği gören İmparator bir kez daha kâğıt-kaleme başvurup Sultan'a *seni defalarca aradık ama karşılaşamadık. Sürekli kaçıyor, gölge gibi kayıp gidiyorsun.*

Gölgelerle savaşır gibi olmamak için şimdi evimizin yolunu tutuyoruz. Baharda karşına daha hazırlıklı geleceğiz. Kendine hiç yakışmayan şekilde böyle kaçmamaya dikkat etmelisin, diye son bir mektup daha göndermişti. Aslında bu onun başarısızlığının bir itirafı olup Sultan'ın da beklediği bir şeydi. Nitekim Bizans ordusunun geri çekilmesi sırasında saldırıya geçen Türk birlikleri onlara ağır kayıplar verdirmeyi başarmışlardı. Böylece İmparator Manuel mektuplarında kullandığı bütün hakaret ve alay dolu sözlerle karşın hiçbir başarı elde edemediği gibi bu türden konuşmasının yanıtını ordusunun verdiği ağır kayıplarla almıştı.

Vatvat Küçük Bir Kuştur

Harizmşah Atsız başlangıçta Selçuklulara tabi iken zaman içerisinde onların hâkimiyetinden çıkarak bağımsızlık kazanmak çabasına girmişti. Ancak ilk iki teşebbüsü hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı. Buna rağmen hedeflerinden vazgeçmese de başarı kazanmak için farklı yollar takip etmek gerektiğini anlamıştı. Savaş meydanında uğradığı yenilgiler dolayısıyla bir kere daha silahlı mücadeleyi denemektense sultana karşı bir suikast düzenlemek tercihinde bulunmuştu. Bu maksatla iki Bâtınî'yi Sultan'ı öldürmek üzere gizlice Merv'e göndermişti. Planının uygulamasını hiçbir şekilde şansa bırakmak istemediğinden Harizm'den Horasan'a giden bütün yolları da kapatmış ve böylece dışarıya haber iletilmesini de engellemişti.

Mamafih Sultan Sencer'in Harizm'deki elçisi Edip Sabir bir şekilde durumu öğrenmişti. Derhal bir kâğıda iki suikastçının resimlerini çizdirmişti. Daha sonra kağıdı bir kadının ayakba-bısının topuğuna yerleştirip Harizm'den çıkartmayı ve haberi Sultan Sencer'e ulaştırmayı başarmıştı. Suikastçılardan önce Selçuklu başkentine ulaşan kadın durumu Sultan'a bildirmiş ve böylece şehre geldiklerinde onların çabucak yakalanmasını sağlamıştı. Harizmşah Atsız aldığı bütün tedbirlere rağmen

planı başarısızlığa uğrayınca çok sinirlenmişti. Yaptığı araştırmanın sonrasinda bunun müsebbibinin Edip Sabir olduğunu öğrenmiş ve onu bir çuvalın içinde koyarak Ceyhun Nehrine attırmıştı. Bu arada Sultan da kendisine karşı düzenlenen suikastın ve elçisinin intikamını almak üzere çoktan Harizm üzerine sefere çıkmıştı (1147).

Selçuklu ordusunun ilk hedefi Hezaresb Kalesi (*bin at*) olmuştu. Şiddetli bir şekilde devam eden muhasarada Sultan birliklerini cesaretlendirmek ve kaledekilerin moralini bozmak üzere çeşitli psikolojik harp usulleri de uygulamaktaydı. Nitekim dönemin ünlü şairlerinden Enverî tarafından kaleme alınan iki beyitlik şiir bir okun ucuna takılarak kaleye atılmıştı. Şiirde;

*Ey Şah, bütün yeryüzü ülkesi senin sayılır,
Cihanın devleti ve ikbali senin elindedir,
Bugün bir hamle yaparak Hezaresb'i al,
Yarın, Harizm ve Yüz Hezar esp (100.000 at) senindir.*

denilmekteydi. Bununla birlikte karşı tarafta da dönemin bir başka ünlü siması Atsız'ın Divan el-İnşa Başkanı Reşideddin Vatvat bulunmaktaydı. Dolayısıyla müdafiler Enverî'nin şiirine yanıt vermekte gecikmemişlerdi. Yine bir okun ucuna takılan kâğıt vasıtasıyla

*Ey Şah, senin hasmın kahraman Rüstem de olsa,
Hezaresb'ten bir eşek bile alamaz.*

sözlerini içeren şiir Selçuklu ordugahına atılmıştı. Ancak bu Sultan Sencer'i çok kızdırmış ve yakaladığında Vatvat'ı yedi parçaya ayıracağına yemin etmişti. Şehrin, Selçuklu ordusunun eline geçmesinden sonra kaçan Vatvat'ın yakalanması için Sultan her yere casuslar ve tellallar çıkarmıştı. Başına geleceklerden ötürü korkuya kapılan Vatvat önceleri kaçıp saklandı ise de bunun sonu olmadığını görmüştü. Dolayısıyla kendisine

yardımcı olabilecek, Sultan'ın nezdinde affedilmesini sağlayacak bir aracı bulmaya gayret etmekteydi. Fakat başvurduğu herkes Sultan Sencer'in öfkesinden çekindiği için ona yardım etmekten geri durmuştu.

Nihayetinde emîrlerden Müntecibüddin Beidülkatib, ona yardımcı olmayı kabul etmişti. Bu zat sabah namazı sonrasında Sultan'ın da katıldığı bir divan toplantısında konu bir ara Vatvat'a geldiğinde ayağa kalkıp Sultan'a *sizden bir şey istesem yapar mısınız?* diye sormuştu. Aldığı *yaparım* cevabı üzerine de *Sultanım, Vatvat zayıf ve küçük bir kuş (Vatvat kelime anlamı olarak dağ kırlangıcı manasına geliyordu), yedi parçaya bölünmeye dayanamaz. Emredin ikiye bölünsün* demişti. Bu sözlere kahkahalarla karşılık veren Sultan Sencer de, Reşideddin Vatvat'ın canını bağışlamıştı.

Kurucularının Yıkıdığı Devlet

Büyük Selçuklu Devleti hanedanla aynı soydan gelen Türkmenlerin verdiği destek ile kurulmuştur. Ancak daha sonraları merkezî devlet anlayışına geçilmesiyle birlikte Türkmenler Batıya doğru sürülmüşlerdir. Böylece devlet bir yandan onların yerleşiklerle olan düşmanlığını engellerken, Bizans'ın Anadolu'nun doğusundaki istihkâmlarını zayıflatmayı düşünmüştür. Bunun çok daha ilerisinde bir plan olarak da Türkmenlerin Anadolu'yu iskân etmesi ve yerleşik hayata geçmeleri tasarlanmıştır.

Diğer taraftan Türkmenler kurucusu oldukları devlette bu şekilde ikinci plana itilmelerini hazmedemeyerek sık sık problem çıkarmışlardır. Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk eserinde; *Türkmenler her ne kadar bize bezginlik getirmiş iseler de devlet üzerinde hatırı sayılır hakları vardır. Kuruluş aşamasında nice sıkıntıları göğüsleyerek hizmette bulunmuşlardır*, sözleriyle bu duruma işaret etmektedir. Ancak onun

yapılması gerekenler ile alakalı tavsiyeleri pek fazla dikkate alınmadığından Türkmenler ilerleyen dönemlerde devlet için büyük bir tehlike haline dönüşmüşlerdir.

Sultan Sencer devrinde Karahıtayların hâkim olduğu topraklardan gelerek Belh civarına yerleşen Oğuzlar/Türkmenler ile devlet arasında patlak veren olaylar Selçuklu Devletinin kurucularının ve aynı zamanda akrabalarının eliyle yıkılmasını getirecek olayların da başlangıcını teşkil etmiştir.

Saray mutfak nazırının Oğuzlardan vergi olarak alınan 24.000 koyunun tahsili için gönderdiği memur görevini suistimal etmiş ve rüşvet istemişti. Meselenin uzaması sonucunda bir arbede yaşanmış ve Oğuzlar tahsildarı öldürmüşlerdi. Sebebi her ne olursa olsun yapılan şey devlete açık bir isyan göstergesi idi. Buna rağmen durumu Sultan Sencer'e bildirmeyi göze alamayan Mutfak Nazırı, Oğuzların o sene verecekleri koyunların parasını kendisi karşılayarak olayı şimdilik örtbas etmişti. Ancak bir süre sonra mesele Merv'e gelen Belh Valisi Kamac'ın kulağına gitmişti O da şahnesi vasıtasıyla Oğuzlara haber göndererek öldürülen vergi toplayıcısının diyetini istemişti. Şahne hakaret ve tehdit yoluyla kendisine emredileni yapmak için Oğuzları zorladı ise de berikiler Sultan'ın has raiyeti ve hanedanın akrabaları olduklarını ifade ederek şahneyi yanlarından kovmuşlardı.

Elçisinin maruz kaldığı muamele karşısında bu kez bizzat kendisi harekete geçen Kumac çok daha sert bir karşılık görmüş ve çıkan çatışmada öldürülmüştü. Meselenin gitgide büyümesi Sultan'ın olaya direkt müdahalesini de zorunlu kılmıştı. O her ne kadar Oğuzlar üzerine bir sefer yapmak istemese de emîrlerinin *buna göz yumulmamalıdır. Eğer mesele küçük görülerek hadleri bildirilmeyecek olunursa zulümlerini daha da arttıracaklardır* sözleri karşısında harekete geçmeye mecbur kalmıştı. Oğuzlarla karşı karşıya gelindiğinde onların affedilmek çabaları dolayısıyla bir kez daha yumuşayan Sultan

Sencer, maiyetinin zorlamasıyla savaşı tercih etmişti. Ancak netice beklenen gibi olmamış Selçuklu ordusu mağlup olurken Sultan da esir düşmüştü (1153). Bu durum bütün Horasan topraklarını Oğuz istilasına açık bıraktığı gibi devlet de kısa süre sonra yıkılmıştı (1157). Dolayısıyla Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucuları aynı zamanda devleti yıkan unsurlar olmuşlardı.

Kaçırılan Gelin

Bizans'a ve Haçlılara karşı yaptıkları ortaklığın dışında Anadolu'daki Türk hâkimleri birbirlerine karşı sürekli bir üstünlük mücadelesi içinde idiler. Bunlardan en önemli iki tanesi olan Türkiye Selçukluları ile Danişmentliler arasındaki çatışma hali geçen zaman içerisinde birincilerin lehine bir gidişat kazanmıştı. Öte yandan 1155'de Türkiye Selçuklu tahtında meydana gelen değişiklik Danişmentlileri kaybettikleri üstünlüğü geri almak konusunda heyecanlandırmıştı. Ancak bunu yapmaya tek başlarına güç yetiremeyeceklerinin de farkındaydılar. Dolayısıyla yeni sultan II. Kılıç Arslan'a karşı kendilerine müttefik arayışına girmişlerdi. Sonuçta Bizans ve Zengiler ile anlaşarak Türkiye Selçuklularını her yönden çevreleyen güçlü bir ittifak meydana getirmişlerdi. Sonrasında, sıra olayları başlatacak bir savaş sebebine gelmişti. Bunun için Danişmentli Yağıbasan belki de kimsenin aklına dahi getiremeyeceği bir yola başvurmuştu.

II. Kılıç Arslan tahta çıktıktan hemen sonra Saltuklu beyinin kızıyla evlenmişti. Gelin büyük bir kervan eşliğinde çeyiziyle birlikte Konya'ya doğru yola çıkarılmış ise de Yağıbasan bunlara saldırıp gelini ve çeyizini ele geçirmişti. Daha sonra gelini, yeğeni Zünnûn ile evlendirmek istemişti. Ancak nikâhlı bir kadına ikinci bir nikâhın şer'i olarak geçerli olabilmesi için öncelikle gelini zorla İslamiyetten çıkartmış ve böylece nikâh düşükten sonra tekrar Müslüman yaparak yeğeni ile nikâhını kıymıştı. Uğradığı bu ağır hakaret karşısında son derece öfkelenen Sultan, Yağıbasan'a saldırmış ise de Bizanslıların

müdahalesi ile mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Sultan şimdilik olanları sineye çekmekten başka bir yapamayacağını anlamıştı. Maruz kaldığı hakaretin yanında düşmanlarının dört bir taraftan devletini çevirmesi onun elini kolunu bağlamaktaydı. Bu sebeple yeni çareler aramaya başlamış ve öncelikle Bizans'ı rakip olmaktan çıkarmak adına İstanbul'a gitmeye karar vermişti.

İmparatorun Misafiri

Daha iktidarının başında muhatap olmak zorunda kaldığı düşmanlar ittifakına karşı çaresiz kalan Sultan öncelikli hedefinin bunu parçalamak olduğunu anlamış ve İstanbul'a İmparator Manuel'in yanına gitmişti. İmparator, onu gayet iyi bir şekilde karşılamış ve İstanbul'a girerken hiçbir masraftan kaçmadan büyük bir zafer alayı tertip etmişti. Fakat törenin yapılacağı gün çıkan güçlü bir fırtına ortalığı birbirine katmış ve insanlar kendi uğraşlarından zafer alayına pek fazla ilgi göstermemişlerdi. Orada hazır bulunan yüksek ruhaniler, kilise hadimleri ve hatta bizzat imparator olup biteni meşum bir işaret olarak kabul etmişti. Bununla birlikte İmparator Manuel, Macarlar üzerine sefere çıkmadan arkasında bir tehdit bırakmak istemiyordu. Dolayısıyla II. Kılıç Arslan kadar onun da iki devlet arasında yapılacak bir dostluk anlaşmasına ihtiyacı vardı. Bu sebeple gelen konuğunu sonuna kadar iyi ağırlamaktan başka bir şey düşünmüyordu. İlk karşılaşmanın ardından sultan kendisine ayrılan sarayda dinlenmeye çekilmişti.

II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'daki uzun ikameti sırasında İmparator Manuel, onu zenginlik ve cömertliği ile etkilemek adına her şeyi yapmıştı. Zengin hediyeler, hipodromda düzenlenen at yarışları, onuruna düzenlenen ziyafetlerle muhatabına sahip olduğu güç ve ihtişamını göstermek istemişti. Sultan için hipodromda düzenlenen eğlencelerden birinde onun maiyetindeki Türkler'den biri burada dört bronz at heykelinin yer

aldığı taraftaki yüksek sütunun üzerine çıkararak bir uçuş denemesi yapmıştı. Üzerinde uzun ve geniş, içine takılan çemberler ile şişirilmiş beyaz bir giysi giymişti. Adam bu giysinin havada olduğu sırada gemilerdeki yelken görevini göreceğini düşünmüştü. Orada bulunanların şaşkın ve heyecanlı bakışları altında hazırlanırken İmparator birini göndererek Türk'ü yapacağı işten vazgeçirmeye çalışmıştı. Sultan da endişeli gözlerle adamını takip etmekteydi. Türk ise uygun rüzgârı yakalamak için beklemekteydi. Sonrasında aniden kollarını ve bacaklarını açmış ve bir kuş gibi çırpınarak kendisini boşluğa bırakmıştı. Ancak giysisi ve rüzgâr yeterli gelmediğinden yere çakılmıştı. Bütün kemikleri kırılmış ve ağır yaralı halde düştüğü yerden kaldırılmıştı. Bu deneme Bizans ahalisi tarafından uzun süre sultanın maiyetindeki Türklerle alay etmek için hatırlanılmıştı.

Bir başka gün ise İmparator Manuel sarayının salonlarından birine sultana hediye etmeyi tasarladığı şeyleri sıra sıra yerleştirmişti. Bunların içinde altın ve gümüş sikkeler, muhteşem giysiler, gümüş vazolar, altın kadehler, değerli zarif kumaşlar ve diğer mücevherler vardı. Sonrasında sultanı çağırıp burada sergilenen hazineden kendisine bir şeyler verilmesini arzu edip etmediğini sormuştu. Sultan hediye edilecek her şeyin kendisince makbul olduğu cevabını verince imparator bu kez de ona gördüğü hazineyi kendi ordusu ve ücretli askerleri için kullanabilecek olsaydı düşmanlarının Bizans'ın bir saldırısına karşı koyup koyamayacağını sorusunu yöneltmişti. Sultan da eğer kendisi bizzat bu kadar büyük hazinelere malik olmuş olsaydı şimdiye kadar etrafındaki bütün düşmanlarını itaat ettirmiş olacağını cevabını vermişti. Muhatabını etkilemek için beklediği fırsatın eline geçtiğini düşünen İmparator Manuel bütün hazineyi Sultan'a hediye ettiğini söylemişti.

Sultan'ın bu şekilde devam eden İstanbul ziyareti nihayetinde iki taraf aralarında anlaşmaya varmışlar ve II. Kılıç Arslan istediğini elde etmişti. Nitekim arkasından gelebilecek bir

Bizans tehdidi de ortadan kalktığından hemen Danişmentlilere saldırarak onları mağlup etmiş ve Anadolu'da milli birliğin sağlanması yolunda ilk adımı atmıştı.

Sultan ve Patrik

Türkiye Selçuklu hükümdarları tabiyetleri altında yaşayan gayrimüslimlere karşı her zaman iyi davranmışlardır. Onların bu tutumları Anadolu'da sosyal düzenin sağlanmasında ve gelişiminde son derece etkili olmuştur. Sultan II. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı zaptından sonra adı geçen şehre 1182 yılında yaptığı ziyaret sırasında Süryani Patrik Mikhael ile olan münasebetleri de bunun en güzel örneklerinden biridir. Patrik olayı bizzat kendisinin kaleme aldığı vekayiinde şu şekilde aktarmaktadır;

1181 senesinde Sultan Kılıç Arslan, Malatya'ya geldi ve bu aciz müellif ile alakadar oldu. Sultan bana dostane bir mektupla bir asa ve 20 altın dinar gönderdi. Bu herkesi hayretler içinde bıraktı. Ertesi sene tekrar geldi. Şehre girmezden evvel Theodorus Bar Wahbun İsyanı'ndan haberdar oldu. Bize adamlarıyla bir mektup gönderdi ve acizlerini Malatya'ya davet etti. Bu fevkaalede şeyden dolayı hayretler içine düştüm. Ben tereddüt içinde iken ertesi gün şerefli bir maiyet olarak üç emir ile birçok atlılar aniden geldiler. Doğrusunu söylemek gerekirse ben bu tatlının içinde acı da olabileceğini düşünerek korku içine düştüm. 8 Temmuz 1182 Perşembe günü Malatya civarına geldik. Sabahleyin Sultan ordusunun büyük bir kısmı ve şehir halkı ile beraber bizi bizzat karşıladı. Önden gönderdiği haberciler vasıtasıyla *Sultan'ın emridir. Patriğin kabul merasimi Hristiyan kanunları mucibince haçla ve İncil ile olacaktır* diye duyuru yaptı. Bunun üzerine Hristiyanlar mumları çoğalttılar. Mızraklara haçlar geçirdiler ve yüksek sesle kasedeler okumaya başladılar. Sultan acizlerini karşılayınca atımdan inmeme müsaade etmedi. Elini de tutmama razı olmadı ve acizlerini kucakladı.

Bir tercüman vasıtasıyla konuşmaya başlayınca beni memnuniyetle dinledi. Onun dikkatle dinlediğini görünce sözlerimi kitaptan ve tabiattan verdiğim misallerle uzattım. Konuşmamız o kadar yürekten oldu ki gözlerinden yaş aktı ve biz, Allah'ın kudretine şükrettik. Daha sonra kiliseye girdik. Halka hitap ettiğimiz birçok nasihat sözlerinden sonra sultan ve halk için dua ettik. Ertesi gün Sultan, manastırın vergisini kaldırdığını bize bildirip buna ait bir berat verdi. Pazar günü de büyük havari St. Petrus'un bakiyesinin olduğu mücevher işlemeli altından bir el gönderdi.

Tam bir ay Malatya'da kaldık. Sultan her gün bize hediyeler gönderiyordu. Aramızda dinî sohbetler yapılıyordu. Sultan, Malatya'da gittiği vakit emirleri gereğince biz de onunla gittik. Müslüman filozof Kemaleddin ile ilmî ve dinî sohbetler yaptık. Cenabı Allah bütün bu şeyleri bizim hürmete layık bir adam olduğumuz için değil Bar Wabhun isyanı ile zayıflamış olan kendi halkından kalan kısmı ile kilisesini teselli edip korumak için bir anne şefkati ile yapmıştı.

Patrik Mikhael'in lideri olduğu Süryani cemaati uzun yıllar Bizans ve Haçlılar ile olan münasebetlerinde cefa görmüşlerdi. Selçuklular ise bunlara sağladıkları güven ve rahatlık ile hem daha kolay itaat etmelerini hem de devletin iç güvenlik ve huzurlarını temin etmişlerdi. Söz konusu tutum yalnızca Selçuklulara mahsus olmayıp evvelindekiler ve sonrasındakiler tarafından da sürdürülmüş devlet geleneği idi.

Kendi Kuyusunu Kazan Emîr

Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un 1152 senesinde ölümünün sonrasında yerine yeğeni Melikşah tahta çıkarılmıştı. Yeni sultan zamanını muganniyeler ile raksa dalmak saz ve çalgıyla geçirmeyi tercih ettiğinden bütün devlet işlerini Hasbey el-Belengerî'ye bırakmıştı. Onun yönetimi bu şekilde ihmal etmesi

üzerine kendisinden ümidi kesen Hasbey diğer emîrleri de toplayarak ne yapılması gerektiğini konuşmuştu. Bunlardan biri olan Candar Hasan; *bu Sultan felah bulmaz, padişahlığa layık değildir. Gafil ve gururludur, iş bilmez içki ile meşgul olup devlet işine bakmaya vakti yoktur. Bunun yerine Melik Muhammed'i çağırıp onu tahta çıkarmayı uygun buluyorum* diyerek görüşünü bildirmiş ve diğerleri de onun sözlerine muvafakat etmişlerdi.

Diğer taraftan toplantıya katılanların birçoğu Hasbey el-Belengerî'nin devlet içerisindeki yükselişinden rahatsız idiler. Ancak şimdilik bu duygularını gizleyerek ona yapacakları konusunda acele etmesini söylemişlerdi. Emîrlerin onayını alan Hasbey ilk olarak Candar Hasan'ın düzenlediği bir ziyafette Melikşah'ı tutuklatarak hapse attırmıştı. Daha sonra Sultan Mahmud'un oğlu Melik Muhammed'i getirmek için Cemalüddin İlkavşut b. Kaymaz el-Haramî'yi göndermişti. Bunların ardından da Muhammed'e yemin ettirmek için Vezir Ebû Şüca ile birlikte başka bir emîri yollamıştı. Fakat elçiler, ona ihanet ederek kendisini Melik Muhammed'e kötölemişlerdi. Melik Muhammed de bunların etkisiyle İbn Belengerî'ye düşmanlık beslemeye başlamış ve başkente girdikten hemen sonra onu öldürmeye karar vermişti. Öte yandan o sırada hapis tutulan Melikşah da bir fırsatını bularak kaçmış ve Huzistan'a gitmişti.

Yeni Sultan başlangıçta Hasbey el-Belengerî'ye gayet iyi davranmış ve niyetini ondan gizlemişti. Nihayetinde Hemedan'a gelişinin üçüncü gününde idarî meseleleri konuşmak üzere onu yanına davet etmişti. Hasbey beraberinde Şemle ve Zengi Candar adlı emîrler olduğu halde Sultan Muhammed'in yanına gitmek üzere yola koyulmuştu. Sarayın önüne vardıklarında Şemle başlarına gelecekleri anlamış ve arkadaşlarını içeriye girmemeleri konusunda uyarmıştı. Ancak diğer ikisi onu dinlemek istemeyince ayrılıp tek başına kaçmıştı. İkili, Sultan'ın huzuruna girdiklerinde arkadaşlarının yanılmadığını

anlamışlar ise de artık çok geçti. Nitekim üzerlerine atılan muhafızlar tarafından katledilip kesik başları ve vücutları dışarıya atılmıştı. Öldürülmeden evvel çok zengin olan Hasbey'i kefenleyecek bez bulunamamış bir süre açıkta kalan naaşı nihayetinde asker çarşısından bez alınıp kefenlenerek defnedilmişti.

Sultan Olmanın Ağırılığı

Muhammed Tapar'ın oğullarından Süleymanşah daha önceden iki defa Irak Selçuklu tahtına çıkmış olmasına rağmen bu makamda tutunmayı başaramamıştı. II. Muhammed 1159'da öldüğünde yerine önce II. Melikşah geçmişti. Ancak o da Abbasiler tarafından zehirlenince Süleymanşah'a gün doğmuş ve 1160 yılında bir kere daha Irak Selçuklu tahtına çıkmıştı. Buna rağmen geçmişten hiçbir ders çıkarmamış gibi hareket etmeyi sürdürmüştü. Kendisi çok içki içmekte olup Ramazan ayında bile güpegündüz içmekten çekinmezdi. Devlet işlerinden tamamen uzak bir şekilde yanındaki maskaralarıyla birlikte eğlence ve safahat içinde yaşamaktaydı. Onun devrinde devlet işleri Rey Hâkimi İnanç ve Emîr Şerafeddin Gürdbazu'ya kalmıştı. Her iki emîr de, sultanın bu durumundan hoşnut değildi.

Süleymanşah bir gün Hemedan dışında bir köşkle içki içerken yanına gelen Emîr Gürdbazu halinden dolayı onu ayıplamıştı. Bunun üzerine Süleymanşah yanındaki maskaralarının Gürdbazu ile eğlenmelerini istemişti. İçlerinden biri avret yerini açıp ona gösterince emîr büyük bir kızgınlık içinde oradan ayrılmıştı. Süleymanşah ayılınca emîre haber gönderip özür dilemişti. Buna rağmen Gürdbazu bir daha sultanın huzuruna çıkmamıştı. Onun tavrından endişeye kapılan Süleymanşah, Rey hâkimi İnanç'a elçi gönderip kendisine yardım etmesini istemişti. Sultan'ın elçileri yanına vardığında hasta olan İnanç *eğer hastalıktan kurtulursam askerlerimle beraber huzuruna gelirim* sözünü vermişti.

İkisinin kendisine karşı ittifak yapmak üzere olduğunu haber alan Gürdbazu ise hayatından endişe ettiğinde, huzura çağrıldığında *İnanç gelince ben de gelirim*, diyerek bu isteği geçiştirmişti. Daha sonra başına gelecekleri beklemektense kendisinin harekete geçmesinin doğru olacağı düşüncesiyle sultana muhalif emîrlerle gizli bir toplantı yapmıştı. Onlara, sultanı öldürmek istediğini açıkladığında hepsi aynı fikirde olduklarını beyan etmişler ve bu konuda ona söz vermişlerdi.

Aldığı destekle daha rahat hareket etmek imkânına kavuşan Gürdbazu işe sultanın maskaralarını öldürmekle başlamıştı. Mazeret olarak da sultana *bunu sırf senin hükümdarlığım muhafaza gayesiyle yapıyorum*, demişti. Sonrasında evinde yapacağı bir ziyafete davet ettiği sultanı geldiği gibi maiyetiyle birlikte derdest ederek bir kalede hapsedmişti.

Gürdbazu, Süleymanşah'ın hallinden sonra tahta bir hükümdar çıkarmak gerekliliği üzerine Arslanşah ile onun atabeyi İldeniz'e haber göndermişti. Bu arada kalede hapis tutulan Süleymanşah da emîrlere *mademki beni istemiyorsunuz. Benden size bir kötülük gelmez, bırakın Musul'dan getirmiş olduğum servet ve malzemeyi de alıp gideyim* diye bir haber göndermişti. Emîrlere bu teklifi kabul etmeye meyilli olmalarına karşın konu hakkında danıştıkları Rey Hâkimi İnanç, *siz eğer ondan hoşlanmayıp başka birini hükümdar seçiyorsanız, onu serbest bırakmak uygun olmaz. Horasan'a giderse ordu toplayıp getirmeyeceğinden emin olunamaz* diyerek Süleymanşah'ın salıverilmemesini ve karar için de Arslanşah'ın gelmesini beklemelerini tavsiye etmişti. Bunun üzerine tutukluluk hali devam eden Süleyman Şah nihayetinde yayının kırıyla boğulmak suretiyle öldürülmüştü.

Süleymanşah birçok sultana nasip olmayacak bir şekilde hayatında birden çok kez tahta çıkmak şansını yakalamıştı.

Buna rağmen mevkiinin ağırlığını kaldıramamış ve nihayetinde öldürülmüştü.

II. Kılıç Arslan'ın Damatı

Sultan II. Kılıç Arslan kızını Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Nureddin Muhammed ile evlendirmiş ve bazı kaleleri de kızının çeyizi olarak damadına vermişti. Ancak aradan bir süre geçtikten sonra Nureddin Muhammed bir şarkıcıya gönül vermiş ve kadını kendisine eş olarak almıştı. Bu arada sultanın kızından da yüz çevirmişti. Durumu öğrenen II. Kılıç Arslan damadından çeyiz olarak verdiği kaleleri geri istemişti. Zor durumda kalan Nureddin Muhammed bunu kabul etmemiş olsa da kayınpederinin tehditleri karşısında kurtuluşu Selahaddin Eyyubî'nin himayesine girmekte bulmuştu.

Eyyubî Sultanı, II. Kılıç Arslan'a bir mektup yazarak koruması altına giren Nureddin'e saldırmamasını istemişti. Türkiye Selçuklu Sultanı buna cevap olarak *kızım ile evlendiği zaman Nureddin'in ülkesinin sınırında bulunan bir kaç kaleyi ona vermiştim. Şimdi vaziyet sizin de bildiğiniz hâle geldi. Bu sebeple kızım ile evlendiğinde benden aldığı yerleri iade etmesini istiyorum* demişti.

Bunun sonrasında iki taraf arasında elçiler gidip geldi ise de bir türlü anlaşma sağlanamamıştı. Meseleyi istediği şekilde halledemeyen Selâhaddin, Haçlılarla anlaştıktan sonra Türkiye Selçuklu ülkesine saldırmak üzere harekete geçmişti. Damat Nureddin Muhammed de onunla beraberdi. Sultan II. Kılıç Arslan Arslan, Eyyubî ordusunun yaklaştığını öğrenince emîrlerinden birini elçi olarak gönderip *bu adam kızıma şöyle şöyle yaptı; mutlaka onun ülkesine gitmeli ve ona haddini bildirmeliyim* demişti. Elçi, Selâhaddin'in yanına varıp mektubu tebliğ ettiğinde Eyyubî hükümdarı çok sinirlenmiş ve *efendine şöyle eğer geri dönmezse Allah'a yemin ederim ki, Malatya*

üzerine yürüyeceğim. Malatya'ya iki günlük mesafedeyim, oraya varmadan da atımdan inmeyeceğim, sonra da bütün ülkesine saldırıp elinden alacağım, tehdidinde bulunmuştu.

Elçi durumun sıkıntılı olduğunu görüp hemen Selâhaddin'in yanından ayrılmıştı. Ordugâhtaki askerlerin gücünü, kalabalığını, silâh ve at bakımından üstünlüğünü görmüştü. Kılıç Arslan'ın yanında bu kadar kuvvet yoktu. Muhtemel bir savaşta Türkiye Selçuklu ordusunun çok fazla şansı olamazdı. Bu sebeple ertesi gün yeniden Selâhaddin'in huzuruna çıkmak için haber gönderdi. İsteği kabul edildiğinde Eyyubî sultanına şu sözlerle hitap etti: *Ben, efendim adına değil, kendi adıma size bir şey söylemek istiyorum. Beni bağışlayıp bana hak vermenizi talep ediyorum. Selâhaddin devam etmesini istediğinde; Ey Efendimiz, Bu çirkin iş senin gibi bir sultana yakışmaz. Sen sultanların en büyük, en şöhretlilerinden birisin. Halkın, senin Haçlılarla anlaşma yaptığını ve cihadı terkedip ülkenin çıkarlarını bir kenara ittiğini, sana emrindeki halka ve bütün Müslümanlara faydalı bir işten yüz çevirdiğini, uzak yakın her tarafından asker toplayıp, senin ve askerlerinin bir kahbe şarkıcı için yollara düşüp büyük masraflar ettiğini duyması kadar büyük bir kötülük düşünebiliyor musun? Yarın Allah'a ne mazeret beyan edeceksin? Sonra Halife'nin, diğer Müslüman hükümdarların ve halkın nezdindeki itibarın ne olur? Onlara bunu nasıl anlattırırın? Düşün ki, hiç kimse senin yüzüne karşı bunları söylemez, fakat meselenin böyle olduğunu bilmezler mi? Sonra farz et ki, Kılıç Arslan öldü. Bu kızı da benimle sana gönderdi. O sana sığınıyor ve kocasından hakkını almanı istiyor. Zaten senden beklenen de budur, sen bunu reddetmezsin, dedi.*

Bunun üzerine Selâhaddin; *Vallahi sen haklısın! And olsun ki, mesele senin dediğin gibidir. Fakat bu adam (Nûreddin) yanıma geldi ve yapıştı. Şimdi onu bırakırsam bu bana yakışmaz. Sen onunla görüş ve aranızdaki meseleyi dilediğimiz*

gibi halledin. Ben size yardımcı olur ve onun yanında yaptığı işin kötü olduğunu söylerim, demişti. Aldığı söz üzerine elçi Hısn-Keyfâ hâkimiyle görüşen elçi onunla durumu müzakere etmişti. Nihayetine Nureddin'in bir sene sonra şarkıcıyı yanından uzaklaştırmasına ve eğer bunu yapmazsa Salâhaddin'in ondan yardım elini çekmesine ve Kılıç Arslan ile onun aleyhine dönmesine karar verip anlaşmışlardı. Bunun sonrasında da Eyyubî sultanı Suriye'ye Nureddin de kendi ülkesine dönmüşlerdi. Kararlaştırılan süre dolunca Nureddin şarkıcı kadını yanından uzaklaştırmış ve o da Bağdat'a gidip ölünceye kadar orada yaşamıştı.

Kurt Kocadığında

Sultan II. Kılıç Arslan Türkiye Selçukluları tarihinde önemli işler başarmış büyük bir hükümdardır. Danışmentlileri ortadan kaldırıp milli birliği sağlamasının yanında 1176'da Bizans'a karşı kazandığı Myriakephalon Zaferi ile Anadolu'daki Türk varlığının ebedileşmesini sağlamıştır. Ancak yaşının ilerlemesiyle birlikte ülke yönetimine oğullarını da katmak istemiş ve bunun içinde eski Türklerde de var olan ülüş sistemini yeniden uygulamaya koymuştur. Ülkeyi 11 oğlu arasında paylaşmış ve kendisini Büyük Sultan olarak hepsinin üzerinde tutmuştur. Mamafih zaman içinde onun yaşlılığından istifade eden oğulları arasında çekişmeler başlamıştır. Bunlar sözlerine hiç iltifat etmedikleri babalarını zayıf ve güçsüz duruma düşürmüşlerdir. Özellikle de büyük oğlu Kutbeddin, onun hareketlerini kısıtlayıp tamamen tahakkümü altına almıştır.

Buna rağmen III. Haçlı Seferine çıkan Alman İmparatoru Frederich Barbarossa'nın Anadolu topraklarından geçişi kardeşlerin arasındaki ihtilafları kısa süreli de olsa gölgeleyebilmişti. Ancak hemen sonrasında çekişmeler çok daha şiddetli bir şekilde yeniden başlamıştı. II. Kılıç Arslan'ın veziri

İhtiyâreddin Hasan'ın da bu mücadelelere müdahil olması ile işler iyice karışmıştı. Fakat bir süre sonra Kutbeddin Melikşah ile arası bozuk olduğu için vezirlikten azledilmiş ve Kayseri Meliki Sultanşah'ın yanına gitmişti. Bu arada büyük oğlunun üzerinde kurduğu baskıdan bunalan yaşlı hükümdar da Sultanşah'ın yanına gelmişti. Mamafih bu yağmurdan kaçarken doluya tutulmak misalinin gerçekleşmesi gibi olmuştu. Çünkü Sultanşah da ağabeyi gibi babasına tahakküm etmek istemiş hatta yaşlı sultan ondan gördüğü çok daha ağır muamele karşısında şaşkınlığa uğramıştı. Bu nedenle *Mel'un* olarak isimlendirdiği Sultanşah'tan da kaçarak nihayetinde en küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanında rahat bir nefes almak imkânı bulabilmişti.

Kutbeddin Melikşah ise babasının yanından ayrılmasından sonra Kayseri üzerine yürüyerek bir hile ile dışarı çıkardığı kardeşini öldürmüştü. Sultanşah ile birlikte İhtiyâreddin Hasan da aynı akıbete maruz kalmış ve daha da kötüsü cesedi köpeklere atılmıştı. Onun böyle bir muameleye uğraması Kayseri halkını galeyana getirmiş ve *ahali biz sana itaat etmiyoruz. Hasan önemli bir şahıstı. İşte şuradaki medrese, türbe, hayır müesseseleri ve daha birçok hayır ve hasenat onun eseridir. Böyle bir insanı köpeklere yem edemeyiz* diyerek Kutbeddin Melikşah'ı kınamışlardı. Tepkilerin büyümesi üzerine o da İhtiyâreddin'in naaşının bir türbede defnedilmesine müsaade etmişti.

Diğer taraftan II. Kılıç Arslan küçük oğlunun yanında aradığı huzuru bulmuştu. Sonrasında onunla birlikte bir ordu hazırlayarak Konya üzerine yürümüştü. Başkenti ele geçiren baba oğul önlerinden kaçan Kutbeddin'in peşinden Aksaray üzerine gittikleri sırada yaşlı sultan burada vefat etmiş ve yerine Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkmıştı (1192).

Hayatının son yıllarında bu şekilde tahtı ele geçirmek isteyen oğullarının elinde oyuncak olan yaşlı Sultan hiç beklemediği muamelelere maruz kalmış ve onun için olaylar *kurt*

kocayınca... misalindeki gibi gelişmiştir. Kendisinin oluşturduğu milli birliği yok edecek kardeşler mücadelesini yine kendi eliyle ortaya çıkarması da onun için psikolojik anlamda bir yıkım olmuştur. II. Kılıç Arslan'ın geride bıraktığı mirası yeniden toparlamak ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve ağabeyi II. Rükneddin Süleymanşah'a düşmüştür.

Son Irak Selçuklu Sultanının Akıbeti

Irak Selçukluları 1157 senesinde Sultan Sencer'in ölümüyle tarih sahnesinden çekilen Büyük Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olarak kabul edilmektedir. Devletin son hükümdarı III. Tuğrul yedi yaşında tahta çıkmıştır. Bu dönemde idare daha çok Azerbaycan Atabeyleri olan İldenizlilerin elinde kalmıştır. Ancak Sultan buluşa ermesinin sonrasında yönetimin dizginlerini ele almak için büyük bir gayret göstermiştir. Bu uğurda Azerbaycan Atabeyleri, Harizmşahlar ve Abbasi Halifeliği ile kıyasıya bir mücadeleye girişmiştir. Çabaları 1194 senesinde Rey önlerinde Harizmşahlara karşı yaptığı savaşta hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır.

Sultan, Harizmlilerin adı geçen şehir üzerine geleceklerini haber aldığı anda yanındaki asker sayısının azlığına rağmen hemen harekete geçmişti. Onun, Rey'e girip gerekli savunma tedbirlerini aldığı sırada Harizmşah Tekiş'in Uluğ Hacib'i kendisine gizlice bir mektup yazarak *ben her ne kadar Sultan Alaeddin Tekiş'in adamlarından olup ve onun nimetleriyle beslenmiş isem de yine de sana şu nasihati vermekten kendimi almadım. Hiçbir asker başına börk koymamıştır ki, senin hanedanının onun üzerinde hakkı bulunmasın. Çünkü onlar sultan ve sultan oğlu sultandır. Onların hükmü her yere yayılmış ve onlar bütün memleketleri ele geçirmişlerdir. Bütün bu insanlar onların hadimi olmuştur. Ben sana Rey'den çekilip Save'ye gitmek ve oradan da barış için Alaeddin Tekiş ile muhabere etmeyi tavsiye ederim. Biz orada size aracılık*

ederiz. Onun her şeyden önce istediği sizin Rey'den el çekmenizdir. Zira burası onun için bir namus meselesidir. Aladdin bu sebepten dolayı senden başka bir şey istemez. Eğer sen Rey'den vazgeçersen o bununla yetinir, Harizm'e döner. Oğlunu burada bırakır. O vakit oğlu senin hükmün altında olur. Sen ne emredersen onu yapar. Böylece kan dökülmemiş ve kimsenin şerefi çiğnenmemiş olur uyarısında bulunmuştu.

Sultan III. Tuğrul gelen mektubu kumandanlarıyla paylaşmış ve onlar da verilen tavsiyeyi uygun bulmuşlardı. Aldığı cevap üzerine Sultan; *evet bu muvafıktır. Böyle yaparsam hiç zannetmem ki ahali bana Rükneddin kaçtı desin. Ancak Harizmliler, şehre girdiklerinde ahaliye tahakküm ederler. Bunlar bana karşı muhabbet göstermiş ve itaatten ayrılmamışlardır. Dolayısıyla ben bunu yapamam, diyerek savaşı-
cağını söylemişti.*

Mamafih savaş için şehirden çıkıp düşman saflarına hücum ettiğinde yakın adamlarından 60 kişinin dışında kimse kendisine katılmamıştı. Buna rağmen mücadele etmekten çekinmemişti. Fakat büyük bir cesaretle savaşmasına karşın yaralanarak atından düşmüş ve evvelden kendisine tabi Kutluğ İnanc tarafından kafası kesilerek Harizmşah Tekiş'e götürülmüştü. Harizmşah gördüğü manzaradan rahatsız olarak *eğer onu canlı getirseydiniz, benim daha çok hoşuma giderdi, demişti.* Sultan'ın kesik başı Bağdat'a gönderilirken vücudu da Rey'deki Tuğrul Bey'in mezarına gömülmüştü.

Abbasi Halifesi tarafından saraydaki başlar hazinesine konan son Selçuklu hükümdarının kellesinin kulak ve burun kısmı bir fare tarafından yenmişti. Kalan kısımları ise 1205 senesinde çıkan bir yangında tamamen yanmıştı.

Selçukluya Hakaretin Akıbeti

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev dört senelik ilk saltanat döneminin sonrasında ağabeyi Rükneddin

Süleymanşah tarafından Konya'da kuşatılmış ve nihayetinde şehirliilerin de isteği ile tahtı ona bırakmak zorunda kalmıştı. Sürgüne giden sabık sultan Ladik köyüne vardığında buranın halkı tarafından hakarete uğramıştı. Kendisi ve maiyetindekilere kötü davranılıp hakaretler edildiği gibi eşyaları da yağmalanmıştı. Bu durumdan müteessir olan Gıyaseddin Keyhüsrev, *tek başına saltanat sürmek arzusu kalbini taşlaştırmış, kardeşlik ve akrabalık haklarını rafa kaldırmış ise de onun şerefli vicdanı her zaman böyle kötü olamaz. Oğullarımın babasız kalmasına nasıl dayanacak, halkın böyle bir çirkin davranışta bulunmasına nasıl seyirci kalacak* diyerek Larende'ye gidip olanları kardeşi Rükneddin'e aktaracak bir mektup kaleme almıştı.

II. Rükneddin Süleymanşah'ın başkente henüz girdiği sıralarda kardeşinin adamları gelip mektubu ona sunmuşlardı. Sultan mektubu okuduğunda büyük bir öfkeye kapılmış ise de o an için bunu belli etmek istememişti. Mektubu getiren elçilere herkesin içinde yüksek sesle bağırarak *halkım benim muhaliflerime ve düşmanlarıma her zaman böyle davranır. Eğer siz "elçinin görevi sadece tebliğ etmektir" sığınağına gelmemiş olsaydınız, keskin kılıçlarla cesetlerinizi akbabalara, vahşi hayvanlara, çakallara ve kurtlara yem yapılmasını buyururdum*, demişti. Ancak hemen sonrasında maiyetindekilerden birine gizlice *onları alıp bir eve yerleştirin, gerekli hizmeti yerine getirin. Ben de bu rezaletin telafisine bakayım* diye emir vermişti.

Daha sonra çıkardığı tellallar vasıtasıyla *kardeşimin adamlarına kim eziyet etmiş ve mallarını almışsa sarayımın önüne gelsin. Onlar hakkında her iyilik yapılacak, desteğimizi göreceklidir. Ancak bunu yaptıklarına dair attan, elbiseden ve benzeri şeylerden getirenlere de ödöl verilecek, yaptığı hizmete göre ikta dağıtılıp kendisine hil'at verilecektir* şeklinde bir duyuru yaptırmıştı. Bunu haber alan köylülerin hepsi Gıyaseddin

Keyhüsrev'den yağmaladıklarını da yanlarına alarak hemen Sultan'ın sarayının önüne koşmuşlardı. O da gelenlere güler-yüz göstermiş ve parlak vaatlerde bulunup adamlarına teslim ederek suçlarının herhangi bir yanlışlığa mahal verilmeyecek şekilde araştırılmasını emretmişti. Ardından yeğenleri İzzeddin Keykavus ve Alaeddin Keykubad'ı yanına alıp tahta oturmuştu. Biri sağ biri sol dizindeki yeğenlerine *eğer yanımda kalırsanız sizi canımdan üstün tutarım. Eğer baba özlemi duyar, ayrılığa dayanamazsanız, istediğiniz zaman sizi selamette onun yanına gönderirim*, demişti. Evvelden atabeyleri tarafından ağlayarak babalarının yanına gitmek istediklerini söylemeleri tembihlenen melikler kendilerine söylenileni yapmışlardı. Onların ağlamalarından etkilenen Sultan yanlarına korumalar ve değerli hediyeler verip melikleri babalarının yanına göndermişti.

Süleyman Şah yeğenlerini yola çıkarmadan hemen önce suçunu itiraf etmiş Ladikli yağmacıları getirtip herbirini surların üzerinde çarmıha gerdirmişti. *Bilmezler mi ki Selçuklu ailesine saygısızlık gösterip hakaret eden, onların nimetlerine nankörlük eden herkesin layık olduğu ceza bu olur* diyerek ailesine yapılanların hiçbir şekilde cezasız kalmayacağını duyurmuştu. Bununla da yetinmeyerek köyün yakılmasını emretmişti. Sultan'ın emri yerine getirildikten sonra köyün ismi de *Ladik-i Suhte* yani *Yanık Ladik* olarak kalmıştı.

Sultanın Düellosu

Gıyaseddin Keyhüşrev, Konya'dan ayrıldıktan sonra sırasıyla Ermeni Hâkimi Leon, kardeşi Mugiseddin Tuğrulşah ve Haleb'in Eyyubî Hâkimi el-Melik ez-Zahir'in yanına gitmiş ise de beklediği ilgiyi görmemişti. Bunun üzerine maiyeti ile birlikte İstanbul'a gitmişti. Bizans'ın başkentinde imparator tarafından kendisine bir tahsisat ayrılan ve soylulardan

Konstantinos Mavrozemos'un kızıyla evlendirilen sabık Sultan, ağabeyinin vefatına kadar burada kalmıştı.

İstanbul'daki ikameti sırasında bir gün alacağı için İmparatorun sarayına gelen bir Frenk asilzadesinin saygısızlık yapması üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev mendilini eline dolayıp adamın kulağının arkasına şiddetli bir yumruk indirmiş ve onu bayıltmıştı. İmparator daha sonra orada bulunan herkesi kovmuş ve yalnız kaldıklarına sabık sultandan olanlardan ötürü özür dilemişti. Bunun üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev, ona hitaben;

Ey İmparator

Biliyorsun ki Kılıç Arslan'ın oğlu olan ben Melikşah'ın ve Alp Arslan'ın soyundanım. Doğudan batıya kadar bütün insanların bildiği gibi atalarım ve dedelerim dünyanın en maimur ülkelerini kılıçlarıyla feth etmişlerdir. Senin ataların da her zaman onların hazinelerine vergiler, haraclar, bacalar ve mallar göndermişlerdir. Sen de bana karşı aynı yolu takip ettin. Şimdi eğer feleğin takdirinin beni senin toprağına attığı şu anda bana böyle hafiflikler yapılmasını, benim bir Frenk'in bu şekilde hakaretlerine katlanmamı uygun görürsen ve bu durumu her biri bir ülkenin sahibi olan kardeşlerim öğrenirse onlar sana "kardeşimin etini başkasına yedirtmeden yerim" sözünü söylerler. Bu bahane ile sana asker çekeler, ülkenin toprağını göğre savururlar, şehir ve kalelerini harap ederler, demişti.

Gıyaseddin Keyhüsrev daha sonra da Frenk asilzadesi ile bir düello yapmak istediğini bildirmişti. Kararlaştırılan gün geldiğinde iki tarafta silahlarını alarak meydana çıkmış, ahali de bunu izlemek üzere Müslüman ve Hristiyan olarak ikiye ayrılmışlardı. Düello başladığında Frenkin mızrağı ile yaptığı iki saldırıyı püskürten Gıyaseddin Keyhüsrev gürzüyle tek vuruşta onu ciddi şekilde yaralamıştı. Sonrasındaki vuruşlarına güç yetiremeyen rakibinin kendisini bağlamış olduğu atı kaçmaya başlayınca mücadelenin galibi de belli olmuştu. İzleyiciler

arasında bulunan Frenkler kendi adamlarının yenilmesinden dolayı kızıp olay çıkarmak istedilerse de imparatorun askerleri tarafından engellenmişlerdi. İmparator düellonun galibi Gıyaseddin Keyhüsrev için gece büyük bir ziyafet tertip etmiş ve Frenklerin intikam hislerinden korunması için bir süre onun kayınpederi Mavrozemos'un adasında kalmasını tavsiye etmişti. Onun uyarısını dikkate alan Gıyaseddin Keyhüsrev de Haçlıların, İstanbul'u işgal ettikleri 1204 tarihine kadar Konstantinos Mavrozemos'un yönettiği adada kalmıştı.

Kraliçe Thamara'nın Aşkı

Gürcü Kraliçesi Thamara güzelliği ile meşhur bir hanım olup evlenmek için bir koca adayı aramaktaydı. Sultan II. Kılıç Arslan'ın 11 oğlundan herbirinin diğerinden yakışıklı olduğunu duymuştu. Onlarla alakalı nasıl bilgi alabileceğini, kendilerini nasıl görebileceğini düşünmeye başlamıştı. Nihayetinde emrinde çalışan yaşlı bir kadının *bu işin üstesinden gelmek bu hastalığa derman bulmak çok kolaydır. Hiç sıkılma, gösterdiğim yoldan da ayrılma. İşinde mahir bir ressam çağır. Ben onunla Rum ülkesine gideyim. Ressam orada şehzadelerin yüzünü olduğu gibi çizsin. Onların içeride ve dışarıdaki davranışlarını gözlemlesin. Onlar hakkında yeterli bilgiyi edindikten sonra geri dönüp sana bilgi versin*, şeklindeki sözlerine onay vermiş ve böyle bir ressam bulunarak Selçuklu ülkesine gönderilmişti.

Kadın ve ressam, birer birer melikleri gözlemleyerek resimlerini yapmışlar ve sonrasında kraliçenin yanına dönmüşlerdi. Kendisine sunulan resimleri inceleyen Thamara içlerinden Rükneddin Süleymanşah'a âşık olmuştu. Sonrasında onunla evlenmek isteğini babası Sultan II. Kılıç Arslan'a şöyle bir mektupla bildirmişti;

Dinin ve dünyanın direği, İslamın ve Müslümanların sultanı olan size saklı değildir ki büyüklüğü sonsuz olan Allah, bu

cariyenize geniş, mamur ve güzel bir ülke, güçlü ve haşmetli bir devlet verdi. Karun'un bile kıskanacağı bir hazineye sahibim. Bütün bunlara rağmen geleceğim konusunda tereddüt ve endişeliyim. Sarayımda ülkemi yönetecek biri eksik. Ülkemi yönetmek için danışıp konuşabileceğim, ülkemi yabancıların müdahalesinden ve düşmanların saldırısında koruyabilecek bir eşe sahip olmaktan başka çarem ve çıkar yolum yok.

Hristiyan olmama rağmen evleneceğim o kimsenin soyundan ülkemin varisi olacak, devletimin kalıcılığını sağlayacak ve onun güçlenmesine sebep olacak, David hanedanının ismini devam ettirip yaşatacak bir evlat sahibi olmam mümkündür. Eğer beklenen ecel aniden gelir, ölüm kapımı çalarsa bu ülkenin yönetimi ona kalır. Aramızdaki din ve milliyet farkına rağmen ahali onu padişah olarak kabul eder. Melik Süleyman'ın üstün özelliklerini duydum. Böyle bir Belkıs'a böyle bir Süleyman layıktır. Eğer siz yüce padişahın rızası bu yakınlaşmanın şartlarını hazırlarsa nikâhın gerçekleşmesi mümkün olur. O zaman o şanslı şehzadenin saltanat çetresinin gölgesi, meliklerin hasret çektikleri, sultanların gıpta ettikleri bu ülkeye düşsün. Bu devletin tahtı, onun güzel huyu ve parlak yüzüyle aydınlansın, şereflensin.

Kraliçenin elçilerini kabul ettikten sonra Sultan, oğlunu çağırıp ona gelen teklifi anlatmıştı. Süleymanşah bunu, duyunca çok sinirlenmiş ve babasına padişahımızın onuru ve şerefli nefsi niçin böyle çirkin ve kötü bir harekete izin vermektedir? Kâfir bir kadının işvesine ve cilvesine kanarak oğlunun niçin İslam başkentinden uzaklaştırıp küfür ve sapıklık yurdunda atmak istiyorsunuz? Benim ümidim Allah'ın ve Sultan'ın devletinin yardımıyla Abhaz ülkesini almaktır. Ordu çekip o diyarın toprağını ele veririm. Kilise ve manastırları yerine mescit ve medreseler yaptırırım. Zil ve çan sesi yerine ezan sesini duyururum, şeklinde bir cevap vermişti.

Sultan, oğlunun bu sözlerine sevinmiş ve onu takdir etmişti. Gelen böylesine bir tekliften rahatsızlık duyan Süleymanşah'ın bunu kendisine yapılan bir hakaret olarak gördüğünden yüreğine intikamını almak duygusu yerleşmişti. İktidara geldiğinde Gürcistan'a yapacağı seferin sebeplerinden biri de bu teklif olacaktı.

Sultan ve Filozof

II. Rükneddin Süleymanşah felsefe ile meşgul olan âlimleri korur ve onların düşüncelerini desteklerdi. Dolayısıyla da bazıları onun itikad ve mezhebinin bozuk, dine karşı ilgisiz olduğunu söylerlerdi. Hakkındaki bu iddialar sebebiyle sultan son derece dikkatli davranmaktaydı. Nitekim bir gün huzurunda bir fakih ile bir filozof tartışırken fakih muhatabının sözlerine dayanamayarak kalkıp onu tokatlamıştı. Fakih daha sonra oradan çıktığında filozof, Sultan'a; *efendim, bu nasıl iş-tir? Huzurunuzda fakih beni tokatlıyor Siz de buna ses çıkarmayıp müsaade ediyorsunuz*, sözlerine Rükneddin Süleymanşah *eğer seni destekleyip bu konuda bir şey söylersem ikimizi de öldürürler. Her düşünceyi açığa vurmak mümkün değildir*, şeklinde cevap vermişti.

Şehirlerin Savaşı

Rükneddin Süleymanşah 1204 yılında vefat ettiğinde yerine henüz küçük bir çocuk olan oğlu III. Kılıç Arslan geçmişti. Ancak devlet içerisinde pek çok emîr, o sırada İstanbul'da olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahtta görmek istiyordu. Bu sebeple beş dili çok iyi derecede bilen Hâcib Zekerîyya'yı gizlice Bizans'ın başkentine göndermişlerdi. Hâcib yola düşüp İstanbul'a geldiğinde Gıyaseddin Keyhüsrev'in olduğu köşkün etrafında keşiş kıyafetleriyle dolaşarak onunla konuşmak için fırsat kollamaya başlamıştı.

O sırada köşkün dışına oynamaya çıkan İzzedin Keykavus ve Alaeddin Keykubad'ı görmüş ve onları takip etmeye başlamıştı. Daha sonra çocukların yanına yaklaşıp İzzeddin'i yanından öpmüştü. Buna çok kızan küçük melik babasının yanına giderek *bu keşiş böyle bir edepsizlik yaptı* diye onu şikâyet etmişti. Gıyaseddin hemen keşiş kılığındaki Hâcib'in yanına getirilmesini emretmişti. Hâcib Zekeriyya içeriye girdiğinde Konstantinos Mavrozemos derhal öldürülmesini emredince korkmuş ve başındaki külahı atarak yüzünü göstermişti. Gıyaseddin Keyhüsrev onu hemen tanımış ise de bunu şimdilik belli etmemişti. Daha sonra kayınpederini engelleyip maiyetinden birine Farsça olarak bu adamın istediği zaman huzuruna gelebilmesi için kapısı açılacak bir yere koymalarını emretmişti.

Akşam olup da etraf tenhalaşınca Gıyaseddin Keyhüsrev, Hâcib Zekeriyya'yı yanına çağırıp ülkesinin ahvalini ve kardeşinin durumunu sormuştu. Beriki olanları anlatıp devletin ileri gelen emirlerinin onu tahtta görmek istediklerine dair mektuplarını gösterdiğinde Gıyaseddin'de geri dönmek isteği hâsıl olmuştu. Ertesi gün kayınpederini yanına çağırarak durumu ve kararını ona da söylemişti. Yapılan hazırlıkların sonrasında yola çıkan Gıyaseddin ve maiyeti İznik'e geldiklerinde geçişlerine müsaade edilmemişti. Uzun müzakerelerin sonunda Hâcib Zekeriyya ve oğullarının İznik'te kalması ve yine bazı yerlerin İznik Rumlarına bırakılması şartlarıyla geçiş hakkı almayı başaran Gıyaseddin ilk olarak meliklik merkezi Uluborlu'ya gitmişti.

Daha sonra ordusu toplayıp Konya önlerine geldiğinde hiç ummadığı bir şekilde şehrin kendisine direndiğini görmüştü. Bu durum onu kızdırmış ve şehrin etrafındaki yapıların yıkılmasını, ağaçların kesilmesini emretmişti. Ancak aradan bir ay geçmesine karşın şehre girmeyi başaramayınca mecburen Ilgın taraflarına çekilmişti. Ümitsiz ve ne yapacağını bilmez

bir halde iken Aksaray ahalisinden gelen bir teklif Gıyaseddin Keyhüsrev'in talihini yeniden döndürmüştü. Zira Konya ve Aksaray ahalisi arasında eskiye dayanan bir rekabet mevcuttu. Aksaraylılar, Gıyaseddin'in durumunu lehlerine çevirmek için valilerini kovup onun adına hutbe okutmuşlar ve şehirlerine davet etmişlerdi. Bunu haber alan Konyalıların bütün direnci kırılmış ve Gıyaseddin'e yeğenine şefaet etmesi karşılığında şehirlerinin kapısını açacaklarını söylemişlerdi. Böylece Gıyaseddin Keyhüsrev ümitsizlik içine düştüğü bir durumda iki şehir arasındaki rekabetten istifade ile yeniden tahtta çıkmayı başarmıştı.

Kardeşler Mücadelesi

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1211 yılında İznik Rumlarına karşı çıktığı seferde gerçekleşen Alaşehir Savaşı'nda şehit düşmüştü. Devlet ileri gelenleri geride bıraktığı oğullarından en büyüğü olan İzzeddin Keykavus'un tahta çıkmasını uygun görmüşlerdi. O sırada Malatya'da bulunan Melik İzzeddin babasının ölüm haberini aldığı anda adet üzere üç gün yas tutmuş ve hemen ardından hızlı bir şekilde Kayseri'ye gitmişti. Burada devlet adamları ve halkın taziyelerini kabul edip bazı atamalarda bulunan yeni sultan başkente doğru yola çıkmaya hazırlanırken kardeşi Alaeddin Keykubad'ın topladığı bir ordu ile üzerine gelmekte olduğu haberini almıştı. Bu sebeple yolda ona yakalanmak tehlikesini göze alamayarak Kayseri'de kalmayı tercih etmişti.

Melik Alaeddin, Erzurum Hâkimi Muğiseddin Tuğrulşah, Ermeni Hâkimi Leon ile Pervane Zaireddin İli'yi yanına alıp Kayseri önlerine gelmiş ve ağabeyini kuşatmıştı. Bunun öncesinde Zaireddin İli'ye birçok kere yardımı dokunmuş olan Sultan onun karşı saflarda yer almasına çok üzölmüş ve duygularını

Ben vücudu kalbinde eriyen bir mumum. Daha önce gülün yüzümün ağlamayan bir gecesi kalmadı

Senin samimi dostun benim diyen Pervane’de boynumun vurulmasına razı oldu,

şeklinde yazdığı bir dörtlükle ifade etmişti. Kuşatmanın uzaması müdafilerin erzak konusunda sıkıntı yaşamalarına sebebiyet vermişti. Sultan, emîrlerini toplayarak onlarla ne yapılması gerektiğini konuşmuş ve Kayseri Şahnesi Celaleddin Kayser’in kuşatmacıların arasını bozmak için diplomasi yapması konusunda görüş birliğine varmışlardı. Çünkü şahnenin Ermeni Hâkimi Leon ile eskiden gelen bir dostluğu bulunmaktaydı. Sultan’ın kızkardeşine ait 12.000 altın değerindeki destarçeyi de Leon’a hediye vermek üzere yanına alan şahne geceleyin kaleden çıkıp onun yanına gitmişti. Gecenin karanlığında Leon’un çadırının önüne gelip kendini tanıtmış ve içeri girdikten sonra ona şu sözlerle hitap etmişti; *Tekfur biliyor ki, kendisinin Selçuklu ülkesinde hiçbir şekilde geliri, hissesi ve ortaklığı yoktur. Melik Mugiseddin kardeşinin mülkünü, Alaeddin Keykubad babasının tahtını istiyor. Sizin onların arasına girmenizin ve bu hengâmede taraf olmanızın maksudını anlamıyorum. Bendeniz size karşı olan dostluğuma ve sevgime dayanarak kendinizi bu faydasız tehlikenin dışında tutarak hâkimiyetinizi ve ülkenizi korumanızı istiyorum.*

Celaleddin Kayser sözlerini yanında getirdiği değerli destarçe ile takviye ettiği gibi çekilmesi halinde 1.440.000 kilo buğdayın da kendisine gönderileceğini bildirmişti. Leon bunların üstüne Sultan’dan ülkesine dokunulmayacağına dair bir de ahitname aldıktan sonra bir sonraki gece birlikleriyle kuşatmadan ayrılarak ülkesine dönmüştü. Onun gidişi Alaeddin’in müttefik gücünü zayıflatmış ve melik, sultan kardeşinin bir oyunu ile karşı karşıya olduğunu düşünmeye başlamıştı. Kendi kendine *belki kardeşim, benden habersiz onlarla işbirliği yapıp beni diğer kardeşimin esaret ve parangasına düşürür* diye konuşuyordu. Mugiseddin Tuğrulşah ise *o iki kardeş Erzurum’u almak için bana saldıracaklar. Belki beni tuzağa düşürmek için hile ve aldatmayla buraya çekmişlerdir* şeklinde evham

yapmaktaydı. Bu düşüncelerle o da bir sonraki gece ordugâhı bırakarak Erzurum'a dönmüştü.

Tek başına kalan Melik Alaeddin'in ağabeyine karşı muhasarayı sürdürmesi artık imkânsız hale gelmişti. Nihayetinde alelacele kuşatmayı bırakıp sarp Ankara Kalesi'ne çekilmişti. Zahireddin İli ise önce Niğde'ye sonrasında ise Suriye'ye doğru kaçmak istemişti. Ancak yolda Tell-Başır'de ölmüş ve buraya gömülmüştü. Buna rağmen Sultan'ın ona karşı duyduğu hayal kırıklığı ve öfkesi dinmemiş daha sonra gerçekleştireceği Haleb Seferi sırasında Zahireddin'in kemiklerini mezarından çıkartıp yaktırmış ve küllerini rüzgârda savurtmuştu.

I. İzzeddin Keykavus, Kayseri'deki muhasarayı başarıyla savuşturduktan sonra Konya'ya giderek babasının tahtına oturmuştu. Fakat kardeşinin Ankara'daki mevcudiyetini kendisi için tehlikeli gördüğünden ordusuyla birlikte harekete geçip onu burada kuşatmıştı. 1213 ilkbaharına kadar devam eden bir senelik kuşatmanın sonrasında Melik Alaeddin erzak sıkıntı sebebiyle teslim olmak zorunda kalmış ve ağabeyi tarafından Malatya yakınlarındaki Kezirpert Kalesi'ne hapse gönderilmişti. Böylece I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211'deki şehadeti sonrasında yaklaşık iki sene süren kardeşler mücadelesi de sona ermiş ve I. İzzeddin Keykavus tahttaki yerini sağlamlaştırmıştı.

Sultan I. İzzeddin Keykavus'un Düşünü

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus tahta çıktıktan sonra evlenmek istediğinde kendisine en uygun aday olarak Mengücekli Melik Behramşah'ın kızı tavsiye edilmişti. Sultan'ın hazinesinden hazırlanan değerli hediyelerle birlikte bir elçilik heyeti Erzincan'a giderek Melik'in kızını istemişti. İki taraf da evlilik konusunda mutabık kalınca Behramşah kızının çeyizi için gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Ülkenin her yerinden her sınıftan tecrübeli sanatkârlar ve iş bilir

ustalar çağrılmıştı. Gelin için mücevher işlemeli başörtüler, kıymetli taşlarla süslenmiş halhallar, nefis yüzükler, kıymetli küpeler, sırmalı paha biçilmez elbiseler, altın ve gümüş kaplar, çeşitli ev eşyaları, kâseler, kıymetli kitaplar, hoten ve çin tütsüleri, kadın ve erkek köleler, altın nallı katırlar, hızlı atlar başta olmak üzere birçok çeyiz hazırlanmıştı.

Dönemin ileri gelen âlimlerinden Kadı Şerafeddin de çeyizin tamamlandığını bildirmek ve nikâh akdini yapmak üzere Konya'ya doğru yola çıkmıştı. Sultan, kadının gelişini haber aldığı anda devletin ileri gelenlerini onu karşılamak üzere göndermişti. Daha sonra mükellef bir sofra hazırlanarak renkli ve kıymetli tabaklarla leziz yiyecekler ve içecekler sunulmuştu.

Ertesi gün Sultan halka açık bir toplantı düzenlemişti. Her çeşit milletten serhengleri ellerinde bayrakları ile sağlı sollu onun etrafını almışlar, emîrler ve diğer devlet büyükleri de aynı şekilde Sultan'ın yanına oturmuşlardı. Ardından huzura çağırılan Kadı Şerafeddin onuruna bir sofra hazırlanmış ve kendisine kıymetli hediyeler sunulmuştu. Bir sonraki gün de Sultan, kadiya, büyük âlimlere ve fakihlere haber gönderip toplantı yerinde hazır olmalarını istemişti. Geldiklerinde onların herbirinin önüne altın ve gümüşle süslenmiş tabaklar içinde ve üzerinde rakamlar yazılı olarak 1000, 5000, 200, 100 ve 50 miskal ağırlığında altınlar koyulmuştu. Toplantının yapıldığı eyvanın önündeki havuz da misk ve amber kokusu karıştırılmış gül suyu ile doldurulmuştu. Sonrasında devlet adamları ile kumandanlar çağrılmıştı. Aynı şekilde önlerine de altın ve gümüş tabaklar konmuştu. O arada iki tarafın şahit ve vekilleri ortaya çıkmış nikâh akdi yarısı peşin yarısı sonra ödenmek üzere 100.000 altın mehir mukabinde yapılmıştı.

Nikâhın tamamlanmasından sonra saçılar saçılmış ve herkesin katıldığı bir yemek verilmişti. Ertesi gün Sultan mehiri almak için gelenlere bunun dışında pek çok hediyeler vermişti. Ardından altından, gümüşten, mücevher işlemeli ev aletlerinden,

renkli elbiselerden, deve ve katır yüklerinden, eğeri ve gemi altından, örtüsü atlastan atlardan meydana gelen başlığı (başlık parası, hediye), güvenilir ve seçkin hizmetçilerle birlikte Erzincan'a götürmek üzere Emîr-i Meclis'ine teslim etmişti. Sultan'ın gönderdiği heyet Erzincan'da yine aynı şatafat ve ihtişamla karşılanmıştı. Melik Behramşah düzenlediğı meclislerde gelenlere verdiği zengin hediyelerin dışında 300 büyük, orta ve küçük hil'atı, 300.000 dinarı, üzerinde takımları bulunan atlarla birlikte Sultan'ın Emîr-i Meclis'ine göndermişti. Hil'atler onun aracılığı ile beylere, hizmetçi ve maiyet erkânına dağıtılmıştı. Sonrasında düğün alayı büyük bir ihtişamla Erzincan'dan ayrılarak Konya'ya gelmiş ve evlilik tamamlanmıştı.

Sultan gelen misafirlerine zengin sofralar kurup, içkili eğlence meclisleri düzenlemişti. Ayrıca 500 hil'at, 700.000 dirhem, türlü elbise ve kumaşlarla yüklenmiş tam takımlı 200 at ve katırı, hazinedarı ve ahır eminlerinin gözetiminde Kadı Şerafeddin'e göndermişti. O da aldığı bu hediyeleri yanındaki Erzincan beylerine rütbelerine göre dağıtmıştı. Sultan Erzincan heyetini memleketlerine uğurladıktan sonra kendisi de maiyeti ile birlikte top ve cevgan oynamıştı. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin ihtişamını yansıtan bu düğün merasimi sona ermişti.

Yanıklar Mescidi

Türkiye Selçukluları Devleti kuruluşundan itibaren verimli Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarını ele geçirmeyi kendisine hedef olarak seçmişti. Bu ilk hükümdar Kuttalmışoğlu Süleymanşah ile başlamış ve bir devlet politikası haline gelmişti. Nitekim bölgede rakipler değışse de Türkiye Selçuklularının hedefi değışmemişti. Eyyubîlerden Haleb Hâkimi el-Melik ez-Zahir'in 1216 senesindeki ölümünün ardından yerine küçük yaştaki oğlu el-Melik el-Aziz ve annesi Dayfe Hatun geçmişti. Sultan I. İzzeddin Keykavus da bunu değerlendirmek istemişti.

Bu maksatla kumandaları ile bir toplantı yapan sultan onların aleyhte görüş bildirmesine karşın sefer kararı almış ve ordusuyla Haleb üzerine yönelmişti. O sırada ailesi ile arası bozulan Eyyubîlerden Sümeysat Hâkimi el-Melik el-Efdal ve Hısnı Keyfa Artukluları da sultanın saflarına katılmıştı. 1218 yılı baharında güneye doğru yürüyüşe geçen Selçuklu ordusu yol üzerindeki Eyyubîlere ait kaleleri birer birer alarak ilerlemeye başlamıştı. Bununla birlikte Tell-Başir önünde uzun süre oyalanan Selçuklular ancak şehir çevresindeki meyve ağaçlarını kesmek suretiyle müdafileri teslime zorlayabilmişti.

Bunun sonrasında Sultan adına işler olumsuz bir seyir takip etmeye başlamıştı. İlk olarak amcası el-Adil ile barışan el-Efdal, Selçuklu ordusunu yanıltıp oyalamaya başlamıştı. Ayrıca Dayfe Hatun ve Atabey Şihabeddin Tuğrul, Sultan'ın dikkatini dağıtıp moralini bozmak için harekete geçmişlerdi. Haleb ileri gelenlerinin ağzından Selçuklu ordusundaki komutanlara sahte mektuplar yazarak bunların Sultan'ın eline geçmesini temin etmişlerdi. Mektupların içeriklerini okuyan I. İzzeddin Keykavus onları beklenildiği gibi gerçek zannetmişti. Daha sonra Selçuklu ordugâhına bilerek kendisini yakalatan bir Eyyubî casusunun anlattıkları da sultanın, komutanlarına karşı şüphelerini güçlendirmişti.

Bütün bunların üzerine bir de Selçuklu öncü kuvvetlerinin Eyyubî öncülerine mağlup olması sultanın dengesini tamamen bozmuştu. Şahsında ortaya çıkan öfke ve şüphe hali onun doğru kararlar almasını engellemeye başlamıştı. Haleb'e destek olmak üzere takviye kuvvetlerin geldiği haberlerinin Selçuklu ordugâhına ulaşmasıyla kontrolü tamamen kaybetmiş ve geri çekilme emrini vermişti. Dönüş sırasında birkaç gün Elbistan'da kalan sultanın daha evvel ele geçirdiği Tell-Başir ve Raban kalelerinin Eyyubîlere teslim edildiğini öğrenmesi yaşadığı hayal kırıklığını daha da arttırmıştı. Bunun getirdiği kızgınlıkla durumu değerlendirmek üzere emîrlerini bir toplantı

yapmaya çağırmıştı. Ama öncesinde yakın adanları ve gulamlarına toplantı yerinin etrafını sarmalarını, giriş ve çıkışlara müsaade etmemelerini emretmişti. Herkes toplantıya geldiğinde Sultan otağa girerek sahte mektupları emîrlerin önüne atmış ve onlardan hesap sormaya başlamıştı. Emîrler bunun iftira olduğunu söyleyerek kendilerini savunmak isteseler de Sultan hepsinin boynuna birer ip taktırarak onları bir eve hapsettirmişti. Ardından kapıları kapattırarak evi ateşe verdirmiş ve içeridekilerin hepsi diri diri yanmışlardı.

Ancak aradan bir süre geçtikten sonra sultan yaptıklarına pişman olmuş ve büyük bir ruhsal çöküntü içine girmişti. Vicdan azabıyla emîrleri yaktırdığı yere bir mescid yaptırmış ve burası sonradan *Mescid-i Sohtegan* yani *Yanıklar Mescidi* adıyla anılmaya başlanmıştı. Sultan'ın kendisi de çektiği ızdırapla *kuru bir kamaşa dönmüş* hiçbir doktor onun derdine çare olamadığından Aralık 1220 tarihinde hayatını kaybetmişti.

Emîr Seyfeddin Ayaba

Kardeşler mücadelesinin I. İzzeddin Keykavus lehine sonuçlanmasından sonra Alaeddin Keykubad Malatya'daki Kezirpert Kalesine hapse gönderilmişti. Bir gün sabah namazı sonrası uzaktan atlıların kaldırdığı toz bulutunu görünce bunların kendisini öldürmeye geldiklerini düşünerek abdestini almış ve iki rekât namaz kılmak istemişti. Ancak süvariler onun aklında olanın tam aksine bir şey için gelmekteydi.

Sultan'ın ölümünden sonra emîrler bir toplantı yaparak kimin tahta çıkarılmasının gerektiğini görüşmüşlerdi. Onun hayattaki iki kardeşi Alaeddin Keykubad ve Celaleddin Keyferidun ile amcası Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah arasında tercihler Alaeddin lehine kaymıştı. Diğer taraftan eskiden hizmetinde bulunmuş olan bazıları onun kindarlığından çekinmekteydi. Dolayısıyla da bu durumu bahane edip kendilerinden

geçmişin intikamını alabileceğini belirterek olumsuz tavır almışlardı. Fakat en nihayetinde mecliste bulunanlar Alaeddin Keykubad'ta karar kılmışlardı. Çaşnigir Seyfeddin Ayaba daha önce kardeşler mücadelesinde yer aldığı taraf dolayısıyla hapse olan melikin kendisine gönül koymuş olabileceğini düşünerek haberi bizzat kendisi vermek istemişti.

Kezirpert'e ulaşan Seyfeddin, Alaeddin'i teskin etmek için silahını muhafızlara teslim edip yanına öyle girmişti. Başkentte olanları ve kardeşinin vefat haberini ona bildirmişti. Bunun üzerine rahatlayan Alaeddin Keykubad, ona güzel sözler söyleyip vaadlerde bulunmuştu. Seyfeddin ise *eğer siz padişahımızın söyledikleri samimi ise mübarek diliyle yemin etmesi, güzel yazısıyla onu ahit haline getirmesi gerekir*, diye ona karşılık vermişti. Hatta bir adım daha ileri giderek çıkardığı *Kur'an-ı Kerim* üzerine Alaeddin'den yemin almıştı. O da *Melikül-Ümera Seyfeddin eceli gelinceye kadar benim tarafımdan emniyet ve güven içinde tutulacak. Hiçbir şekilde benden, adamlarımdan ve hizmetçilerimden onun nefesine ve malına hiçbir zarar gelmeyecek. Sözümüze Allah vekildir*, diye yemin vermişti. Daha sonra ikisi birlikte kaleden çıkarak Konya'ya gitmişler ve böylece Alaeddin Keykubad Türkiye Selçuklu tahtına çıkmıştı.

Zaman geçtikçe verilen sözler ve karşılıklı ahitleşmelere rağmen Sultan Alaeddin Keykubad ile emîrler arasına soğukluk girmeye başlamıştı. Zira güçlenen emîrler, sultanın otoritesini sarsan tavırlar içerisine girmişlerdi. Özellikle Seyfeddin Ayaba, Kezirpert'de aldığı imtiyazlarla çok güçlenmiş olup emri olmadan kimse Sultan'ın huzurunda ağzını açamaz olmuştu. Saray ve devlet işleri artık tamamıyla ona sorularak yapılmaya başlanmıştı. Sultan bu durum karşısında çareler aramakta iken emîrler de onun bazı tavırlarından rahatsız oldukları için kendisini tahttan indirmek ve yerine kardeşini geçirmenin planlarını yapmaya başlamışlardı. Ancak tasarıları çoktan Sultan'ın

kulağına gitmiş olup o da muhalifleri bertaraf etmek için tedbirler düşünmekteydi.

Nihayetinde sarayında bir eğlence meclisi tertip etmiş ve bu sırada muhalif emîrlerin huzurdan ayrılmadan evvel meclisin hemen yanındaki bir odaya girmelerini şart koşmuştu. Buraya girenlerin de birer birer tutuklanmasını emretmişti. Eğlenceden ilk olarak kalkan Seyfeddin Ayaba kendisine Sultan'ın emri söylendiğinde buna şiddetle karşı çıkmış ise de gereğini yerine getirmek zorunda bırakılmıştı. Bir diğer emîr Mübarezzeddin İsa ise başına gelecekleri anlamış ve *ben sultanın bir gün bahçede "eski kart ağaçları kesmek, onların yerine yeşil fidanlar dikmek lazımdır" dediğinde hakkımda bu kötülüğü yapmak istediğini anlamıştım. Eğer o zaman tedbir alsaydım bugün böyle aciz kalmazdım. Kaderime razı oldum*, demişti.

Planını başarı ile uygulayan ve tahtını koruyan Sultan Alaeddin daha sonra Seyfeddin Ayaba'nın yanına bir adamını gönderip yaptıklarının sebebini sorduğunda şu karşılığı almıştı; *Gurbet zamanında onu ve kardeşini omuzlarımda taşıdım. Eğitimleri ile ilgilendim. Onların hatırı için sırtıma yüklediğim bir tay ekmeği, Rum kadınlarına satarak sultanın ve kardeşinin yiyeceğine sarf ettim. Babasının mübarek naaşını Rum memleketlerinden İslam diyarına getirdim. Sultanı vezir ve emîrlerin görüşleri hilafına hapisten çıkartıp tahta oturttum. Babasının kullarından kıdem itibarıyla benden daha yüksek derecede kimse yoktur. Eğer küstahlık ettim ise bundan dolayıdır. Zindan gününde verdiği teminata çok itimat etmiştim. Sultan için benim gibi şefkatli bir kul bulunmaz. Eğer beni feda ederse pişman olur. Ancak bu bir fayda sağlamaz.*

Bu sözler Sultan'a iletilindiğinde onun, Seyfeddin Ayaba'ya karşı öfkesi daha da artmış ve hemen bir kale burcuna götürülüp başının gövdesinden ayrılmasını emretmişti. Böylece Türkiye Selçuklu tarihinde gücü, kudreti ve zenginliği ile bilinen bu büyük emîrin de sonu gelmişti.

Sadeddin Köpek ve Darağacındaki Ceset

Türkiye Selçukluları tarihinde yaptıklarıyla devlete ciddi zararlar veren ve özellikle belki de Moğol İstilasının önünü açan Sadeddin Köpek, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk dönemlerinde büyük bir güç elde etmişti. Bu da kendisini zaman ilerledikçe daha da cüretkâr bir tavır takınmaya sevk etmişti. Gelişmeler karşısında saltanatı için endişelenmeye başlayan Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ondan kurtulmak adına arayışa girmişti. Nihayetinde güvendiği adamlarından birini gizlice yanına çağırarak; *Köpek, utanmazlığı ve yüzsüzlüğü ele aldı. Devlet adamları ve kumandanları birer birer öldürdü. Artık belinde kılıcıyla huzura geliyor. Onun küstahlığı ve saygısızlığı karşısında ne yapacağımı bilemez oldum. Kimseye görünmeden Sivas'a git ve Subaşı Hüsameddin Karaca'yı gör. Benden duyduklarını ona anlat. Onu en kısa zamanda saltanat makamına getir ki bu kötülükleri ortadan kaldırsın*, demişti.

Sultan'ın gönderdiği haberci Sivas'a ulaşmış ve Hüsameddin Karaca aldığı bu gizli emir üzerine gerekli hazırlıklarını yaparak Konya'ya gelmişti. Ancak sultanın huzuruna çıkmadan ilk olarak Sadeddin Köpek'in yanına gitmişti. Köpek *cihan padişahını görmeyi mi geldin?* diye sorduğunda ise *ben siz melikü'l-ümera hazretlerinden izin almadan nasıl sultanın huzuruna çıkarım ve kendimi onun yakını sayarım? Bundan sonra kendim için sığınılacak ve yardım istenecek makam olarak sizi görüyorum* cevabını vermişti. Bu sözler Sadeddin Köpek'in hoşuna gitmiş ve böylece Hüsameddin Karaca maksadını belli etmeden ona yaklaşmak imkânını bulmuştu. Bir süre Sadeddin'in maiyetinde yer alan Sivas Subaşı nihayetinde gizli bir şekilde Sultan ile konuşmak fırsatını elde edebilmişti.

İkisi aralarında bir plan yaparak Sadeddin'in sonunu getirmeye karar vermişlerdi. Buna göre Sultan tarafından düzenlenecek bir mecliste Hüsameddin Karaca bir bahaneyle dışarı çıkıp adamlarıyla hazırlık yapacak ve Sadeddin Köpek

çıkarmaz onu öldürecekti. Kararlaştırılan gün geldiğinde Emîr Karaca meclisten dışarı çıkarak planın ilk safhasını başlatmıştı. Sadeddin Köpek meclisten ayrılıp yanından geçerken ona saygı gösteriyormuş gibi ayağa kalkmış ve elindeki sopa ile kafasına vurmak istemişti. Ancak sopa hedefini şaşırınca Sadeddin başına gelecekleri anlayıp kaçmaya başlamıştı. Karaca ve yanındaki Emîr Togan da kılıçlarıyla onu kovalamaya başlamışlardı. Sadeddin yaralı ve korkmuş bir halde kendini şaraphaneye atmıştı. Burada da şarabdar ile adamları tarafından kılıç ve hançer darbeleriyle katledilmişti.

Saadeddin'in bu şekilde öldürülmesinden sonra Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ibret-i âlem için cesedinin yüksek bir yere asılmasını emretmişti. Önce onun iç organlarını çıkarıp demir bir kafese koymuşlardı. Daha sonra Kubadabad Müşrifi Kemal'in cesedini asılı olduğu darağacından indirip yerine Sadeddin'in cesedini takmışlardı. Sözü edilen müşrif daha önce Sadeddin Köpek'in iftirası sonucunda Sultan Alaeddin Keykubad tarafından asılarak idam edilmişti. Ancak Sultan sonradan onun suçsuz olduğunu anlayıp yaptığına pişman olmuştu. Akraları, onu darağacından indirip defnetmek için izin istemişler ise de Sultan kabul etmemiş, *yerine ölümüne sebep olan kim-
senin asılmasına kadar orada kalacak* diye emretmişti. Sadeddin Köpek de bu şekilde öldürölüp cesedi aynı darağacına asılınca akrabaları da Kemal'in naaşını alarak defnetmişlerdi.

Mevlana'nın Resmi

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi Gürcü Hatun'un asıl adı Tamara idi. Gürcü Kraliçesi Rosudan ile Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah'ın Hıristiyanlığı kabul eden oğlunun evliliğinden dünyaya gelmişti. Selçuklu Sultanı ile evlendiğinde saraya Hıristiyan olarak gelen bu hanım bir süre sonra İslamiyeti kabul etmiş ve Mevlana Celaleddin Rumî'nin en önemli müritlerinden biri haline gelmişti.

Gürcü Hatun bir gün Kayseri'ye gitmek istemiş ise de Mevlana'dan ayrı kalacağı için üzüntüye kapılmıştı. Sultan çok sevdiği eşinin bu sıkıntısını gidermek amacıyla dönemin ünlü ressamlarından Aynuddevle-i Rumî'yi huzuruna çağırması ve Mevlana'nın resmini bir kâğıda çizmesi için ona hediyeler vermişti. Çizilecek resmin yollarda Gürcü Hatun'a can yoldaşı olması için son derecede güzel yapılmasını emretmişti. Aldığı direktif üzerine Aynuddevle birkaç memurla beraber konuyu iletmek üzere Mevlana'ya gelmişti. O daha selam verip uzakta ayakta durduğu sırada Mevlana *yapabilirsen ne ala* diyerek kendisine müsaade vermişti.

Ressam birkaç tabaka kâğıt getirerek kalemi eline almış ve ayakta duran Mevlana'ya dönmüştü. Ona bir kere baktıktan sonra yüzünü çizmeye başlamış ve son derecede güzel bir resim yapmıştı. Ancak tekrardan baktığında Mevlana'nın önceki şeklinin değiştiğini görmüştü. Bunu üzerine başka bir kâğıta yeni bir resim daha yapmıştı. Bitirince yüz şeklinin yine başka türlü olduğunu görmüştü. Böylece ressam 20 tabaka kâğıt üzerine çeşit çeşit resimler çizmişti. Fakat her bakışında resmin başka bir şekle büründüğüne şahit olarak hayretler içinde kalmıştı. Nihayetinde nara atıp kendisinden geçmiş ve kalemleri kırarak Mevlana'nın önünde secdeler etmişti. Kendini toparlayan ressam daha sonra elindeki resimleri alarak Sultan'ın yanına gitmişti. Bunlar Gürcü Hatun'a verilmiş ve o da bir sandığa koyduğu resimleri gittiği her yere yanında götürmüştü.

Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın Entrikaları

Kraliçe Rosudan kızını II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile evlendirdikten sonra ülkesindeki idarî işlerle meşgul olmaya başlamıştı. Kraliçe, oğlu Narin David'i kendisinden sonra kral yapmak istiyordu. Ancak erkek kardeşinin ölmeden evvel himayesine bıraktığı David adlı yeğenini düşündüğü şeyin önünde bir engel olarak görüyordu. Dolayısıyla David'i,

Gürcistan'dan uzaklaştırmak için onu, Türkiye Selçuklularına gelin giden kızı Tamara ile birlikte göndermişti. Daha sonra damadı ve kızına gönderdiği bir mektupta onu öldürmelerini istemiş ise de olumlu bir yanıt alamamıştı. Niyetinden vazgeçmeyen Kraliçe, Sultan II. Gıyaseddin'e bununla alakalı elçiler göndermeye devam etmişti.

Birbiri ardına tekrarladığı isteğinin kabul edilmemesi karşısında Rosudan bu kez Sultan ile evli olan kızını da tehlikeye atacak bir yalan üzerinden hedefine ulaşmak istemişti. Öyle ki *ben yeğenimi ortadan kaldırmak istiyorum. Çünkü David, senin eşin ve benim kızım Tamara'nın (Gürcü Hatun) sevgilisidir* sözleriyle kızına iftira atmaktan çekinmemişti. Bu duruma çok sinirlenen Sultan öfkeden deliye dönmüş bir halde eşinin odasına gitmiş ve onu saçlarından tutup yere attıktan sonra tekmelemeye başlamıştı. Kayınvalidesinin iftirasına inanan Sultan uğruna, kendisini aslan, onu ise doğan güneş olarak tasvir edilmiş paralar bastırdığı eşini her tarafı morarana kadar dövmüştü. Öfkesi buna rağmen geçmeyince de David'i çağırıp her şeyi itiraf etmesi için onu zorlamaya başlamıştı.

David ısrarla suçsuz olduğunu ve bunların teyzesinin entrikalarından kaynaklandığı söyleyerek *Kraliçe beni sürgüne gönderdi. Senin tarafından öldürüleceğimi düşünüyordu. O, benim öldürüldüğümü tahmin etmektedir* diye sözlerini bitirmişti. Sultan, onu dinledikten sonra yumuşamış ve olayın aslını anlamıştı. Mamafih zaman içinde içindeki şüpheyi engel olamayıp fikrini değiştirmiş ve David'i denize attırmıştı. Fakat kurtulduğunu görünce bu kez de onun kuyuya atılmasını emretmişti. Talihsiz prens kuyuya atıldıktan sonra büyük kaya parçalarıyla kuyunun üzeri ve etrafı tamamen kapatılmıştı. Bu sırada onun maiyetinden Sosan isimli biri olanları görmüştü. Sultan'ın adamları oradan ayrıldıktan sonra kayaların altından bir tünel kazarak David'e her gün yiyecek taşımaya

başlamış ve Gürcü prensi yaklaşık beş yıl daha bu şekilde hayatını sürdürmüştü.

Duan Kabul Oldu Haç Bende

Muineddin Pervane, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in iki oğlu arasındaki iktidar mücadelesinde IV. Kılıç Arslan'ın tarafında yer almış ve Moğollarla olan iyi ilişkileri sayesinde tahtı ona kazandırmayı başarmıştı. Bunun için ilk olarak müttefiklerinin II. İzzeddin Keykavus'a karşı harekete geçmeleri sağlanmıştı. Daha sonrasında IV. Kılıç Arslan ve Alıncak Noyan emrindeki Moğol ordusuyla birlikte ilerlerken Pervane gizlice Sahip Ata Fahrettin'e haber gönderip onu da kendi taraflarına çekmişti. İki taraf aralarında vezirliğin Sahip Ata'ya bırakılması konusunda anlaşmışlardı.

Moğol Ordusu Aksaray'a geldiği sırada Sahip Ata hiçbir şeyden haberi olmayan II. İzzeddin Keykavus'u karşı tarafa kendisinin elçi gönderilmesi konusunda ikna etmişti. Sultan onun kendisi adına durumu düzelterek ummaktaydı. Bu ise eskiler tarafından anlatılan *Duan kabul oldu* hikâyesini anımsatıyordu. Buna göre;

Bir zamanlar serserinin biri kiliseye gider. Buradaki papazı kendisinin Hıristiyan olduğuna inandırır. Onunla birlikte bütün ayinlere katılır. Zaman içinde papaz ona tam bir güven göstermeye başlar. Serseriye yiyecek ve içecek verir. Nasıl papaz olunacağını öğretir. Sonunda serseri bir gün papazın altın haçını çalıp yolculuğa çıkmak üzere izin ister. Papaz ayrılık vakti gelip serseriye veda ederken söylemeyi adet edindikleri şekilde “Haç da yoldaşın olsun” der. Bunun üzerine serseri “duan kabul oldu, zaten haç benimle” diye cevap verir.

Nitekim teşbihte bakıldığında; IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın dua haçını alan Sahip Ata *duan kabul oldu* yerine ona *elçiliğin kabul oldu* diye söylemişti. Aksaray'da Pervane ve Kılıç

Arslan'ın huzuruna çıkan Sahip Ata, onlarla bir olarak vezirlik görevini üstlenmişti. Böylece olanlardan tamamen habersiz olan II. İzzeddin Keykavus yapacak çok fazla bir şey kalmadığından tahtı terk ederek kaçmak zorunda kalmıştı.

İstanbul'a Hâkim Olmak İsteyen Türkiye Selçuklu Sultanı

II. İzzeddin Keykavus bir dönem kardeşi IV. Kılıç Arslan ile birlikte saltanat sürmesine karşın Moğollarla ilişkilerini iyi tutamadığı için en nihayetinde tahtından olmuş ve Bizans İmparatorunun yanına kaçmıştı. Buradaki ikameti sırasında imparatorluğun zafiyet içerisinde olduğunu görerek İstanbul'u ele geçirmeye karar vermişti. Güvendiği adamlarıyla gizlice toplantılar yapmaya ve nasıl harekete geçeceklerini konuşmaya başlamıştı. Nihayetinde imparatoru yalnız olduğu bir sırada yakalayıp iktidara el koymak üzere aralarında anlaşmışlardı. Ancak onlar daha harekete geçmeden planları İmparatorun kulağına gitmişti. Bunun üzerine II. İzzeddin ve adamlarından bir kısmını yakalayarak hapsedilmişti. Geriye kalanlardan bazıları da öldürülmüştü. İçlerinden bir tanesi Ayasofya Kilisesine sığınarak hayatını bağışlanmasını sağlamış ise de gözlerine mil çekilmekten kurtulamamıştı.

II. İzzeddin planlarında başarılı olamadığı gibi şimdi de hapse düşmüştü. Her şeye rağmen talihi halen devam etmekteydi. Nitekim halası, Altınorda Hanı Berke'nin eşiydi. Bu hanım yeğeninin Bizanslılar tarafından hapsedildiğini duyunca eşinden onu kurtarmasını rica etmişti. Berke Han'ın gönderdiği elçiler, sabık sultanın serbest bırakılıp kendilerine teslimini istemişlerse de imparator bunu kabul etmemişti. Aldığı olumsuz yanıt üzerine Berke Han bu defa Kutluğ Melik adlı kumandanın idaresinde bir süvari birliğini harekete geçirmişti. Söz konusu birlik gemi ile yolculuk edip II. İzzeddin

Keykavus'un hapis tutulduğu kalenin yakınlarında karaya çıkmışlardı. Bunların aniden kale önlerinde görünmesi üzerine muhafızlar çok fazla direnmeden II. İzzeddin'i ve kalan maiyetini zindandan çıkartarak Kutluğ Melik'e teslim etmişlerdi. Kırım'a götürülen II. İzzeddin bir daha Anadolu'ya dönmemiş ve ölünceye kadar orada yaşamıştı.

Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Katli

Türkiye Selçuklu Devleti'nde II. İzzeddin Keykavus'un İstanbul'a kaçışından sonra idare kardeşi IV. Kılıç Arslan'ın eline geçmişti. Bununla birlikte yeni Sultan da dönemin en kudretli devlet adamlarından Muineddin Pervane'nin tahakkümü altında idi. Pervane; Sultan'ın üvey annesi Gürcü Hatun ile evlenmek suretiyle gücünü daha da arttırmıştı. 1266 yılında Sinop yeniden fethedildiğinde Pervane, Sultan üzerinde baskı kurarak burasının kendisine ikta edilmesini sağlamıştı. Onun tarafından atanan adamlar da ülkenin dört bir yanında hâkim durumdaydılar. Bunların zaman içinde halk üzerinde baskı kurup kötü yönetim göstermeleri Sultan'ın katında şikâyetlere sebebiyet vermişti. IV. Kılıç Arslan bu türden suistimallerin engellenmesi adına bir ferman çıkarmış ise de etkili olmamıştı. Bilhassa Hatiroğlu Şeref Mesud'un idaresindeki Niğde'deki durumun daha da kötüye gitmeye başlamıştı. Bunun üzerine Sultan bir mecliste adı geçen şehri Hatiroğlu'nun elinden almak istediğini beyan etmişti. Ancak onun sözlerini duyan Hatiroğlu durumu biraz da çarpıtarak Pervane'ye aktarmış ve ikisi Sultan'ı tahtından indirmek için aralarında anlaşmışlardı.

Muineddin Pervane, Moğollar arasında çok sözü geçen birisiydi. Hatiroğlu'nun, Sultan'ın kendisini makamından atmak istediği şeklindeki iftirasını doğru kabul edip Moğolların da dâhil olacağı bir plan yapmıştı. Sultan'a, İlhanlı Hükümdarı Abaka'dan bir yarlıg geldiği ve almak için Aksaray'a gitmesi gerektiği söylenmişti. Bunun üzerine adı geçen şehre giden Sultan

burada verilen bir ziyafette Moğol kumandanları tarafından sözle taciz edilmişti. Moğollar, ona *hangi sebepten Pervane'yi öldürmeye kalkıyorsun? O senin emirlerini yerine getirme konusunda ne gibi bir hata yaptı ki böyle bir davranışı haketti* demişler ve bu işten sorumlu olan yakın maiyetinin kendilerine teslimini istemişlerdi. Sultan IV. Kılıç Arslan, Pervane ile alakalı böyle bir tasarrufu olmadığı, öyle bir söz söylemediğini belirtse de Moğollar isteklerinde ısrar etmişlerdi. Sultan nihayetinde *bu konuyu düşüneyim* diyerek onlardan kurtulup meclisten ayrılmıştı.

Öte yandan IV. Kılıç Arslan ile Pervane arasında nahoş bir tartışma geçmişti. Sultan muhatabından duyduğu sert sözler üzerine ona; *ağabey sarhoş musun? Yoksa haşhaş mı aldın?* diye sorduğunda *evet, beni senin uygunsuz davranışın sarhoş edip uyuşturdu. Seni Burdur Kalesinden ben çıkardım. Senin saltanatının düzeni, benim tedbirlerimle yola girdi. Sen ise benim hizmetimin hakkını tam olarak tanımadın* şeklinde ağır bir cevap almıştı.

Ertesi gün Sultan ava çıkmış ve Moğol kumandanları ile devlet erkânının katıldığı bir meclis düzenlemişti. İçilen şarapların sonrasında Moğollar sultanı tekrardan sıkıştırmaya başlamışlardı. Hatta daha da ileriye gidip onun üzerine yürümüşlerdi. Meydana gelen karmaşa sırasında içlerinden biri onun kadehindeki içkiye zehir karıştırmıştı. Sultan bunu içince rahatsızlanmış ve çadırdan dışarı çıkmıştı. Sonrasında av yerinden şehre dönmek için bir at istemiş ise de adamları ısrarla onun otağına geri dönmesini istemişlerdi. Zehir dolayısıyla zaten takati kalmayan Sultan da çaresiz otağına dönmüştü. Bir süre sonra Pervane yanındaki Moğolardan bir kısmı ile dışarı çıkmıştı. İçeride Hatiroğulları ve birkaç Moğol kumandanı kalmıştı. Bunlar gülüp eğlenerek o sırada sancıları artan Sultanı tekmelemeye başlamışlardı. Sultan her ne kadar ağlayıp yardım istedi ise de kimse buna cesaret edememişti. Nihayetinde onu yayının kirişi ile boğarak katletmişlerdi.

Muineddin Pervane, onun öldürülmesinden sonra yerine henüz beş altı yaşlarındaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta çıkarmış ve böylece devlet üzerindeki tahakkümünü devam ettirmişti.

Hatiroğullarının Sonu

Hatiroğlu Şerafettin Niğde Emîri olup Muineddin Pervane ile kader birliği yapmıştı. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesi ve Vezir Sahip Ata Fahreddin'in azlinde bu ikili başrolü üstlenmişlerdi. Bununla birlikte onların birbirlerine karşı tam bir güven besledikleri de söylenemezdi. Öyle ki Hatiroğlu Şerafettin, Pervane'nin yaptıklarından haberdar olabilmek için onun konağından birine kendisi için casusluk yaptırırken Pervane'de muhatabını bir şekilde bertaraf etmenin yollarını aramaktaydı. Bunların arasındaki anlaşmazlık IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçukî Hatun'un, İlhanlı Şehzadesi Argun ile evlendirilmesi için yapılan hazırlıklar sırasında iyice gün yüzüne çıkmıştı.

Nitekim Pervane gelin alayı ile birlikte yola çıkmadan önce kendisine yakın iki emîre *ben bu Hatiroğullarının tutum ve davranışlarını beğenmiyorum. Şüphemiz olmasın, onlardan büyük bir bela çıkacak ve tozu her yeri kaplayacak. Eğer burada kalmış olsaydım, her ne kadar benim yetiştirdiğim kişiler de olsalar, onları ortadan kaldırırdım. Siz ikiniz onlara karşı dikkatli bir arada kalıp dikkatli olun. Fırsatını bulursanız ikisini de öldürmekte hızlı davranın*, şeklinde talimat vermişti.

O sırada sınır boylarında görevlendirilmiş olan Hatiroğlu Şerafettin ve kardeşi Ziyaeddin, Kayseri'ye geri döndüklerinde Pervane ile anlaşılan bahsi geçen iki emîr tarafından karşılanmışlardı. Bunlar Hatiroğullarını, Pervane'nin oğlunun evine getirdikten sonra öldürmeyi planlamışlardı. Fakat birincilerin, Pervane'nin evindeki casusu, onlara durumu bildirmiş tedbir almalarını sağlamıştı. Suikastçiler yanına geldiğinde Hatiroğlu Şerafettin *eğer efendinin oğlu bizi karşılamaya gelseydi, büyüklüğünden ne*

kaybederdi diye onları azarladığında içlerinden biri *eğer onun bir kusuru varsa siz melikü'l-ümera iyi niyetinizle onu görmezden gelir, böylece yanına varınca onu utandırır*sınız cevabını almıştı. Bu karşılık üzerine Hatioğullarının kendilerine karşı bir tuzak kurulduğu hakkında şüpheleri kalmamıştı.

Kardeşlerden Ziyaeddin uzun süredir görmediği suikastçilerden birine sarılmak bahanesiyle yaklaşıp onu kılıçlamış diğeri de çevredekiler tarafından öldürülmüştü. Böylece Pervane ile aralarındaki zahiri dostluğu tamamen ortadan kaldıran Hatioğulları şimdi onunla ve tabi olduğu Moğollarla ters düşmüşlerdi. İşte bu noktada Pervane ile eski ahabpliklarının kendileri için bir kurtuluş yolu açabilecek bir sırrı barındırdığını hatırlamışlardı. Zira Pervane, Moğollarla yaptığı işbirliğine karşın yine de onlara çok fazla güvenmemekteydi. Bu sebeple de gizlice Memluk Sultanı Baybars ile temasa geçmiş ve onu Anadolu'ya davet etmişti. Bunu anımsayan Hatioğulları da Baybars'ın gelişinin kendileri için bir kurtuluş olacağını düşünmüşlerdi. Dolayısıyla Kayseri'den getirttikleri küçük sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i de yanlarına alarak Moğollara karşı isyan bayrağını açmışlardı. Karamanlılardan da destek alan Şerafettin kardeşini, Sultan Baybars'a yollayarak 1276 yılı içinde Anadolu'ya gelmesini rica etmişti. Ancak daha önce Pervane ile anlaşmış olan Baybars çoktan gelişini bir seneliğine tehir etmişti. Bu ise Hatioğlu Şerafettin için idam fermanının imzalanması anlamına geliyordu.

Her şeye rağmen Memluk sultanının geleceğini ümit eden ve etrafa sahte haberler yayan Şerafettin, bir sabah etrafı Moğol şehzadesi Kongurtay idaresindeki 30.000 kişilik bir Moğol ordusuyla çevrildiğinde gerçeklerle yüzleşmişti. Beraberindeki 4.000 kişi ile onlara karşı koyamayacağını bildiğinden bayraktarı ile birlikte sahibiyile eskiden gelen dostluklarının bulunduğu Ulukışla Kalesi'ne sığınmıştı. Mamafih kale sahibi ve bayraktarın ihaneti ile yakalanarak Moğollara teslim edilmekten kurtulamamıştı.

Moğollar tarafından kurulan mahkemede Hatioğlu Şerafettin, Pervane'nin Memluk sultanıyla mektuplaşmalarını da itiraf

etmiş ve şüphe oklarının onun tarafına çevrilmesine sebep olmuştu. Bu sebeple hayatından endişe etmeye başlayan Pervane, Şerafettin'e gizlice bir haber göndererek *beni öldürdükten sonra bunlar seni de sağ bırakmazlar. Sen hem kendini hem de beni kurtarmak için ikinci sorgunda sözünden dön. Eski söylediklerini kırbacın acısıyla söylediğini ve benim Baybars ile mektuplaşmadığımı söyle* demişti.

Şerafettin söylenileni yapmasına karşın bu sadece Pervane'yi kurtarmış ve kendisi idam edilmişti. Vücudunun azaları parçalara ayrılarak Moğollara karşı isyanın karşılığını göstermek üzere Anadolu şehirlerine dağıtılmıştı. Onun isyanı *erken öten horoz...* misalindeki gibi olmuş ve belki de biraz daha sabretmesi halinde çok daha değişik bir gidişat takip edebilecek olaylar tam aksine idamıyla neticelenmişti.

Abaka Han ve Bayburtlu İhtiyar

Memluk Sultanı Baybars 1277 yılında 30.000 kişilik ordusuyla Anadolu'ya girdiğinde onu karşılamak üzere Toka ve Tudavun Noyanların idaresindeki Moğol ordusu da harekete geçmişti. Yanlarında Muineddin Pervane komutasındaki Selçuklu askerleri ile Gürcü ve Ermeni yardımcı birlikleri bulunuyordu. Ancak bir sene öncesinde bastırılan Hatiroğlu isyanının etkileri halen devam etmekteydi. Nitekim Moğollar Elbistan'da Memluk ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde Selçuklu askerlerine çok fazla güvenmenin doğru olmayacağını düşünmüşler ve onları savaş meydanından uzak tutmak ihtiyacı hissetmişlerdi. Bu ise onları zayıflatmış ve var güçleriyle savaşmalarına rağmen savaşı kaybetmişlerdi. Elbistan sahrası Moğol ölüleriyle dolmuştu.

Kazandığı zaferin sonrasında Kayseri'ye giden ve burada bir süre Pervane'nin kendisine katılmasını bekleyen Baybars, onun gelmemesi üzerine ülkesine geri dönmüştü. Memluk Sultanının gidişinden kısa bir süre sonra ordusuyla birlikte Anadolu'ya gelen

İlhanlı Hükümdarı Abaka Han savaş meydanındaki Moğol ölülerini gördüğünde üzüntü ve hırsından ağlamıştı. Onun üzüntüsünü öfkeye çeviren şey ise ölüler arasında bir tek Selçuklu askerine dahi tesadüf edilmemesi olmuştu. Ardından da öldürülen askerlerinin intikamı Anadolu halkından çıkarmak üzere emirler vermişti. Savaş meydanından kaçtıktan sonra Tokat'a giden Pervane de bu sırada onun yanına gelmiş ve hanın öfkesinden payını almıştı. Buna rağmen Abaka şimdilik onunla ilgili bir karar almak istememişti.

Anadolu'ya yayılan Moğollar önlerine geleni kırmaya başladıklarında ortaya çıkan korku ve dehşet havası her tarafı sarmıştı. Kimse onlara karşı çıkmaya, bir şeyler yapmaya kendini muktedir hissetmiyordu. Abaka'nın kendisi de peşi sıra büyük bir esir kaflesi ile birlikte Bayburt önlerine gelmişti. Şehir korku içinde kalmış iken dışarıya çıkan bir ihtiyar kendisini yakalayan Moğol askerlerine mutlaka Han ile görüşmek istediğini söylemişti. Abaka'dan gerekli iznin gelmesi üzerine onun huzuruna çıkan ihtiyar *Ey yeryüzünün hükümdarı, Düşmanın senin memleketlerine girdi. Fakat sana bağlı olanlara dokunmadı. Sen şimdi düşmanına karşı harekete geçtin. Ama ona bir şey yapamayınca kendine bağlı insanları yağmaladın, esir ettin ve katlettin. Senden öncekilerden hangisi bu geleneği, bu yasa-yı ortaya koydular*, demişti.

İhtiyarın sözleri karşısında Abaka Han sorumluluğu kendi komutanlarına atmaktan başka bir çare bulamamıştı. Ancak hemen sonrasında askerlerinin yaptıkları yağmayı kestiği gibi esir ettiklerini de serbest bırakmıştı. Bununla birlikte Abaka hala Elbistan'da öldürülen Moğolların intikamını almak istemekteydi. Onun bu arzusu Pervane'nin de sonu anlamına geliyordu. Nitekim savaşta öldürülen Moğol kumandanlarının eşlerinin de ısrarıyla Memluklarla işbirliğinden sorumlu tutulan Pervane, Gökçe Bahadır adlı bir Moğol kumandanının yanına verilmiş ve yolda katledilmişti. Böylece uzun zamandan beridir Moğollar ile Memluklar arasında uygulamaya çalıştığı denge siyaseti de başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

- Amil:** İslam devletlerindeki vergi toplamaktan sorumlu memurdur. Selçuklularda ise sivil vali, vergi memurunu ifade etmek üzere kullanılmıştır.
- Atabey (Atabeg):** Selçuklular zamanında ortaya çıkan bir terim olup hanedanına mensup meliklerin eğitim ve terbiyesinden sorumlu kişilerdir. Osmanlılardaki Lala teriminin karşılığıdır.
- Bâtınî:** Sünni İslama muhalifbütün aşırı şii gruplara verilen genel isimdir. Bu çalışmada daha çok Hasan Sabbah ve onun İran'daki taraftarlarını ifade etmek üzere kullanılmıştır.
- Çaşnigir:** Hükümdarın zehirlenmesini engellemek üzere saraydaki yemeklerin tadılmasından sorumlu görevlidir.
- Cevgan:** At üstünde oynanan top oyunu.
- Çenk:** Arp'a benzeyen bir tür telli çalgı.
- Destarçe:** uçları altın ve kıymetli taşlarla süslü mendil .
- Divan el-İnşa:** Devlet içi ve devletlerarası yazışmaların yapıldığı kurum.
- Divan-ı İstifa:** Mali işlerden sorumlu kurum.
- Emîr:** Bir şehrin ya da eyaletin valisi anlamında kullanılabileceği gibi askerî kumandan manasını da taşımaktadır.
- Fakih:** İslam hukukçusu.
- Ferraş:** Halife veya sultanların yatak ve halılarını seren, sefer sırasında çadırını kuran görevlidir.
- Gulam: (Memluk, Gılman, Abid, Sakalibe):** İslam dünyasının dışındaki ülkelerden çocuk yaşta satın alınarak askerî görevler için yetiştirilen kimselerdir. Efendilerine sadakatleri ile meşhur olup, Ortaçağ İslam devletlerinde askerî ve idarî yönetim kadroları genelde bunlar arasından gelen kişilerden seçilmiştir.
- Hâce-i Büzurg:** Vezir.
- Hâcib:** Halife ve Sultan'ın saray mensupları, devlet görevlileri ile münasebetlerini, saray protokolünü düzenleyen kişidir. Bunun dışında askerî sahada görev yapan hacibler de vardır.
- Hadim el-Hâss:** Sultanın özel hizmetkârı.
- Haşhaşi:** Hasan Sabbah'ın tarikatına mensup kişilerden Suriye'de faaliyet gösterenlere verilen isimdir. Onların Haşhaş kullandıklarına işaret etmek üzere daha çok hakaret manasında kullanılmıştır. Avrupa dillerine de assasin yani para ile adam öldüren kimse olarak geçmiştir.

- Hil'at:** Halife veya hükümdar tarafından verilen şeref elbisesidir. Bir kişiye taltif etmek veya onurlandırmak üzere verilmekte olup üzerinde hükümdarın isim ya da alametini taşırdı.
- Hutbe:** Cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve merasimlerin icrası esnasında topluluğa hitaben yapılan konuşmadır. Aynı zamanda bir hâkimiyet göstergesi olup İslam devletlerinde bir hükümdarın egemenlikleri altındaki topraklarda önce halifenin sonrasında onun adına hutbe okunurdu. Ayrıca Selçuklu hükümdarları tahta çıktıklarında Abbasi halifelerinin merkezi Bağdat'ta adlarına hutbe okutmak işine son derece önem vermişlerdir.
- İkta:** Ortaçağ İslam devletlerinde hizmet karşılığında maaş yerine verilen topraklardır. İkta alan kişi buranın ölçülerine göre asker besleyip sefer zamanı orduya katılırdı. Sistem çok fazla maliyet olmadan yüksek sayıda asker beslenmesine imkân tanımaktaydı. Nizamülmülk bu sistemi mükemmelleştirmiştir.
- Kadı:** Hâkim.
- Kalensüve:** Kumaş veya keçeden imal edilen başlık, külah
- Kethüda:** Halife ve hükümdarların sarayında çalışan, onların bazı işlerine bakan kimse.
- Mahfe:** Deve ya da fil gibi büyük hayvanların sırtına konulan içinde bir veya iki kişinin taşınabildiği sepet.
- Menşur:** Hükümdar tarafından yapılan bir tayini, bir görev veya muafiyeti yahut iktâ tevcihini bildiren belgedir.
- Monofizitlik:** Hz. İsa'da hem insan hem de Tanrı olan tek bir tabiatın bulunduğunu ileri süren Hristiyanlık mezhebidir.
- Muganniye:** Kadın şarkıcı.
- Muhannes:** Kadın tabiatlı erkek, ya da korkak ve kalles manasında kullanılan kelimedir.
- Nasturilik:** Hz. İsa'da insan ve Tanrı karakterinin ayrı ayrı bulunduğuna inanan Hristiyanlık mezhebidir.
- Nevbet:** Askerî mızıkâ takımı olup Ortaçağ Türk-İslam devletlerindeki hâkimiyet sembollerinden biridir. Selçuklularda hükümdarın kapısında günde beş kez namaz vakitlerinde, meliklerin kapısında sabah, öğle ve akşam olmak üzere günde üç kez çalınırdı.
- Nizarilik (Nizari İsmaililik):** İsmailiyye, Şiilik içinde bir kol olup Cafer-i Sadık'tan sonra onun oğlu İsmail'in imam olduğunu savunduklarından kendilerine bu isim verilmiştir. Bir diğer isimleri de yedici-lerdir. Nizarilik ise bu inanca sahip Mısır'daki Fatımiler Devleti'nin

altıncı Halifesi el- Müstansır'ın ölümü sonrasında hakkı gasp edilen büyük oğlu Nizar'ın haklarını savunmak üzere Hasan Sabbah tarafından kurulmuş İsmailiyye Şiasına mensup bir mezheptir.

Pervane: Bazı Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde hüküm, ferman, berat anlamında kullanılan terim ve bu belgeleri hazırlamakla görevli memura verilen unvandır.

Rafîzi: Sünnî İslama muhalif Şii fırkalarına verilen genel isimlerden biridir. Sapkın manasında da kullanılmıştır.

Reis: Şehirlerdeki sivil idareden sorumlu kimselerdir. Bunlar yönetim ile halk arasındaki bağlantının sağlanmasında önemli idiler. Ayrıca çeşitli meslek gruplarının liderleri, dinî grupların liderleri de bunların reisi kabul edilmekteydi.

Sahibü'l-Berid: Berid, İslam devletlerinde posta ve muhaberat işlerinden sorumlu divanın (bakanlık) adıdır. Sahibu'l-Berid ise bu divanın başkanına verilen isimdir.

Sahibü'l-Ceyş: Ordu kumandanı.

Şahne: Selçuklular zamanında bölge ya da şehirlerin yönetiminden sorumlu askerî valilerdir.

Serheng (Çavus): Ordunun tertip ve düzeninden sorumlu, sultanın ve komutanların emirlerini askere ileten, merasimlerde Sultanın yanında bulunan askerî görevlidir.

Sipehsalar: Ordu Kumandanı.

Subaşı: Ordu Kumandanı.

Taştdar: Hükümdar elini yıkarken veya abdest alırken ona su döken saray görevlisidir. Görev yaptığı yere ise taşthane denirdi.

Ülüş: İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ülke yönetiminin hanedan üyeleri arasında ortak paylaşımını ifade etmek üzere kullanılan terimdir.

Vekildar: Devlet adamları ve bağlı devletlerin, Sultan'ın sarayındaki işlerini takip eden, aradaki ilişkileri düzenleyen görevlidir.

Vezaret Divanı (Divan-i Âla, Büyük Divan): Selçuklularda vezirin başkanlığında devlet işlerini görüşmek üzere toplanan devlet kurumu. Üyeleri arasında devlet içi ve devletlerarası yazışmaları yürüten tuğrai, maliyeden sorumlu müstevfi, teftişten sorumlu müşrif ile ordu işlerinden sorumlu arız bulunuyordu.

Yabgu: Eski Türk devletlerinden Büyük Selçuklulara kadar geçerliliğini korumuş bir unvandır. Hükümdarı ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Yarlık: Ferman, emir, buyruk ve yasa manasında kullanılan bir terimdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abu'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, I-II, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987.
- Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, trk. trc., Erdoğlan Merçil, İstanbul 2011.
- Aksarayî, Kerimeddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-ah-yâr*, trk. trc., Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- Anna Komnena, *Alexiad*, *Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Bundarî, Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra, trk. trc. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943.
- Eflakî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, I-II, trk. trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.
- Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum, The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, ed. Rosalind Hill, Oxford 2002.
- İbn el-Adim, *Zübdetü'l-Haleb fî tarihi Haleb*, II-III, nşr., Sami Dehhan, Dımaşk 1954.
-, *Buğyetü't-taleb fî tarihi Haleb*, trk. trc. ve notlar, Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara 1989.
- İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l-Ala'îye fî'l-umuri'l-Ala'îye (Selçuknâme)*, I-II, trk. trc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- İbn el-Esir, *el-Kâmil fî'l-tarih*, IX-XII, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979.
-, *et-Târih el-bâhir fî'l-Tarihi'l-Atabekiyye*, tkh. A. Ahmet Tuleymat, Kahire t.y.
- İbn Kalânîsî, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983.
- Ioannes Kinnamos, *Historia*, trk. trc. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historiası (1118-1176)*, Ankara 2001.
- Kartlis Tskhovreba, *A History of Georgia*, Tiflis 2014.
- Niketas Khoniates, *Historia*, trk. trc., Fikret Işıltan, *Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Ankara 1995.
- Nisaburî, Zahireddin, *Selçuknâme*, Tahran 1332.
- Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, trk. trc. Mehmet Taha Ayar, İstanbul 2009.
- Ravendî, Muhammed b. Ali, *Rahat üs-Sudûr ve âyet-üs-Sürur*, I-II, trk. trc. Ahmet Ateş, Ankara 1999.
- Reşüdüddin Fazlullah, *Camii't-Tevarih*, trk. trc., Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, *Camii't-Tevarih, Selçuklular Devleti*, İstanbul 2010.
- Sibt b. el-Cevzî, *Mir'ât el-zamân fî tevarihü'l-ayân*, XIX-XXII, thk. Muhammed Enes el-Hin-Kamil Muhammed el-Hattab, Dımaşk 2013.
- Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi*, trk. trc. H.D. Andresyan, TTK Kütüphanesi.
- Turtuşî, Muhammed Ebû Bekr, *Sirâcu'l-mülûk*, thk. Muhammed Fethi Ebû Bekr, Kahire 1994.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trk. trc. H.D. Andresyan, Ankara 1987.

YEDİTEPE

DOĞUNUN VE BATININ HÂKİMLERİ

SELÇUKLULAR

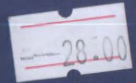
(Gerçek Hikâyeler ve Anekdotlar)

AYDIN USTA

Selçukluların Türk-İslam tarihi içerisindeki varlığı, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan Türk devletler zincirinin halkalarının tamamlanmasını ve mirasın aktarılmasını sağlamıştır. Türk-İslam mefhumu Selçuklular ile birlikte gerçek manada vücut bulmuştur. Anadolu'yu 75 sene içinde Türkiye yapan bu güç, Osmanlı'nın Avrupa'daki ilerleyişinin de siyasi-askeri ve sosyo-kültürel zeminini hazırlamıştır.

Selçuklular Cend'den başlayıp Konya'da nihayet bulan tarihleri dâhilinde kazandıkları sayısız büyük zaferlerin yanında Türk ve Dünya tarihine yön veren birçok hükümdar ve devlet adamı yetiştirmiştir.

Bu kitapta, onların hataları ve sevaplarıyla yaptıkları fiillerin kronoloji ile siyasi tarihin arasında sıkışmış bölümleri ele alınmıştır. Burada hikâyeler şeklinde anlatılanlar Selçuklu tarihinin içerisinde bu tarihe renk katan, insanlara farklı bakış açıları sunabilecek, gidişata yön veren ve hepsinden önemlisi kaynaklarda aktarılan olaylardan derlenmiştir.

 yeditepeyayinevi.com

 / yeditepekitap

 / yeditepekitap

 / yeditepeyayinevi

YEDİTEPE

